

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

HÜSEYİN RÂCÎ EFENDİ VE BEDRİKA ADLI MESNEVİSİ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Bahir SELÇUK

HAZIRLAYAN
Mesut ALGÜL

ELAZIĞ-2021

ÖZET**Doktora Tezi****Hüseyin Râcî Efendi ve Bedrika Adlı Mesnevisi****Mesut ALGÜL****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Türk Dili ve Edebiyatı Ana bilim Dalı****Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı****Elazığ – 2021; Sayfa: XIII+328**

Hüseyin Râcî Efendi 19. yüzyılın ikinci yarısında günümüz Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Zağra'da yaşamış ve o dönemin en büyük olaylarından biri olan 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşını (93 Harbi) bizzat müşahade etmiş bir şahıstır. Hüseyin Râcî Efendi, manzum ve mensur pek çok eser kaleme almasına rağmen eserlerinin çoğunu bastıramamıştır. Buna rağmen *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* adlı eseri sayesinde döneminde çokça bilinen ve sevilen bir isim olmayı başarabilmiştir.

Bedrika, Hüseyin Râcî Efendi tarafından 1894 yılında mesnevi nazım şekliyle ve aruzla yazılmıştır. Eserde ihtida eden bir Bulgar kızının gördüğü baskılar sonucu İstanbul'a kaçıışı anlatılmaktadır. Yaşanmış bir olayın anlatıldığı eser gerçeklik ve kurgu, muhteva, anlatım teknikleri, dil ve üslup özellikleri açısından dikkate değerdir.

Bu çalışmada Hüseyin Râcî Efendi'nin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, *Bedrika* isimli eserinin iki nüshası karşılaştırılarak çevriyazılı metni ile dilici çevirisi oluşturulmuş ve bu eserin muhteva, dil ve üslup özellikleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Râcî Efendi, Bulgaristan, Bedrika, İhtida, Mesnevi, Çevriyazı, Diliçi Çeviri, İnceleme.

ABSTRACT**PhD Thesis****Huseyin Râcî Efendi and His Bedrika Named Masnawi****Mesut ALGÜL****Fırat University****Social Sciences Institute****Department of Turkish Language and Literature****Department of Old Turkish Literature****Elazığ – 2021; Page: XIII+328**

Huseyin Râcî Efendi is a person who lived in Zagra in Bulgaria during the second half of the 19th century and personally observed the 1877-1878 Ottoman Russian War, one of the greatest events of its time. Huseyin Râcî Efendi wrote many works of poetry and prose, but most of his works were not been published. Despite this, thanks to his work called *Tarihçe-i Vak'a-i Zagra*, he was able to become a well known and loved person in his time.

Bedrika was written by Huseyin Râcî Efendi in the form of masnavi verse and prosody in 1894-95. The work tells the escape of Istanbul to the end of the repression seen by a Bulgarian girl who is Muslim. The work depicted in a living event is remarkable in terms of its content, language and style.

In this study, Huseyin Râcî Efendi's life, art and works were examined, two copies of Bedrika's work were compared and a transcriptional text was created, and the content, language and stylistic features of the work were examined.

Key Words: Huseyin Râcî Efendi, 1877-1878 Ottoman Russian War (the '93 War), Bedrika, masnawi, transcription, analysis.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
RESİMLER LİSTESİ	VI
ÖN SÖZ	VII
KISALTMALAR	XII
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	XIII
GİRİŞ.....	1

I. Müellifin Yaşadığı ve Bedrika’da Olayların Geçtiği Bir Coğrafya Olarak Bulgaristan	1
II. Edebiyat Tarihi Araştırmalarına Bir Kaynak Olarak Arşiv Belgeleri.....	4
III. Bedrika’ya Temel Teşkil Eden Bir Husus Olarak İhtida.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HÜSEYİN RACİ EFENDİ’NİN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ	9
1.1. Hayatı.....	9
1.1.1. Doğum Yeri ve Tarihi.....	9
1.1.2. Memuriyet Hayatı	12
1.1.3. Vefatı	24
1.1.4. Ailesi ve Nesebi	24
1.1.5. Şahsiyeti.....	27
1.2. Sanatı	32
1.3. Eserleri	34
1.3.1. Tarihçe-i Vak’a-i Zağra	34
1.3.2. Telhîsü’l-İnşâ	38
1.3.3. Hicretnâme.....	38
1.3.4. İlcâm-ı Hısâm	38
1.3.5. İlzâm-ı Avâm	39
1.3.6. Divançe	39
1.3.7. Eser-i Aşk	39
1.3.8. Malumat ve İkdâm Gazetelerinde Yer Alan Şiirleri.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

2. BEDRİKA’NIN İNCELENMESİ.....	45
2.1. Hüseyin Râci Efendi’nin Bedrika Mesnevisi.....	45

2.1.1. Eserin İsmi	45
2.1.2. Eserin Nüshaları.....	46
2.1.3. Eserin Yazılış Sebebi	46
2.1.4. Eserin Nazım Şekli ve Vezni	48
2.2. Eserin Muhtevası	49
2.2.1. Eserin Bölümleri	49
2.2.2. Eserin Olay Örgüsü.....	49
2.2.3. Eserin Gerçeklik ve Kurgu Bağlamında Değerlendirilmesi	57
2.2.4. Anlatıcı ve Bakış Açısı	66
2.2.5. Şahıs Kadrosu	69
2.2.5.1. Başkahraman.....	70
2.2.5.2. Norm Karakterler	71
2.2.5.3. Kart Karakterler	72
2.2.5.4. Fon Karakterler	75
2.2.6. Mekân	77
2.2.6.1. Açık Mekân.....	77
2.2.6.2. Kapalı Mekân.....	82
2.2.7. Zaman	83
2.2.7.1. Nesnel Zaman	84
2.2.7.2. Vaka Zamanı.....	85
2.2.7.3. Anlatma Zamanı	86
2.3. Eserin Anlatım Teknikleri	87
2.4. Atasözleri ve Deyimler	109
2.5. Edebî Sanatlar	117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BEDRİKA’NIN TENKİTLİ METNİ VE DİL İÇİ ÇEVİRİSİ.....	124
3.1. Metin Kuruluşunda Takip Edilen Yol	124
3.2. Bedrika’nın Tenkitli Metni ve Dil İçi Çevirisi	125
SONUÇ	249
KAYNAKÇA.....	253
EKLER	260
Ek 1. Orijinallik Raporu.....	260
Ek 2. Bedrika’nın Süleymaniye Nüshasının Tıpkıbasımı.....	261
Ek 3. Bedrika’nın Yüksel İnel Nüshasından Örnek Sayfalar	300
Ek 4. Konuyla İlgili Arşiv Belgeleri	302
ÖZ GEÇMİŞ	328

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Hüseyin Râcî Efendinin Portresi	9
Resim 2. Hüseyin Râcî Efendi'nin mührü.....	25
Resim 3. Hüseyin Râcî Efendi'nin soyağacı.	27

ÖN SÖZ

Akademik çalımlar büyük bir gayret, araştırma ve yoğunlaşma gerektiren uğraşlardır. Özellikle Eski Türk Edebiyatı alanında, yakın bir yüzyılda yaşamış bir isim üzerine çalışma yapıyorsanız bir bakıma dedektif titizliğinde çalışmalarınızı sürdürmeniz gerekmektedir. Hüseyin Râcî Efendi ve *Bedrika* ile ilgili yürütölen çalışma yaklaşık beş sene önce Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde yaptığımız gelişigüzel taramalar sırasında *Bedrika*'nın güzel bir hatla yazılmış, tertipli, ciltli nüshasının gözümüze çarpmasıyla başladı. Müellif ve eser ile ilgili daha sonra yaptığımız incelemeler *Bedrika* hakkında kaynaklarda sıkça geçen fakat üzerinde herhangi bir çalışmanın yapılmamış olduğunu göstermekteydi. Böylelikle bu eser ve müellifi üzerine daha geniş bir araştırmanın gerekliliğı duyulmuş ve ilk olarak Hüseyin Râcî Efendi ve *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* adlı eseri ile ilgili en kapsamlı çalışma olan M. Ertuğrul DÜZDAĞ hocanın *Eski Zağra Müftüsünün Hatıraları* isimli çalışması elde edilmiştir. Bu kitap daha sonra üzerinde bir çalışma yapmayı planladığımız *Bedrika* ile ilgili önemli bir mesafe katetmemizi sağlamıştır. Zira kitabın kapağından sonraki ilk sayfada bir kısım insanlar tarafından önemsiz bir bilgi olarak görölebilecek fakat bizim için büyük bir önem teşkil eden küçük bir bilgi notu yer almaktaydı: “*Hüseyin Râcî Efendi'nin basılmış ve basılmamış eserlerinin yazma nüshaları hâlen torunu Prof. Dr. Yüksel İNEL'de bulunmaktadır*”. Bu küçük nottaki bilgiye göre belli ki M. Ertuğrul DÜZDAĞ bu nüshaları elde edememişti. Bunun üzerine gençliğin verdiği heyecan ve cesaretle hemen Prof. Dr. Yüksel İNEL'le iletişime geçmeye çalıştık. Kendileri de bizlere yardımcı olmak hususunda büyük bir çaba göstermişler ve kendileriyle görüşmemize olanak sağlamışlardır. Kendileriyle yaptığımız ilk görüşmede Sayın İNEL dedesine ait biri küçük diğeri büyük iki defteri bizlere göstermişti. Bu defterlerden küçük olanında Hüseyin Râcî Efendi'ye ait *Hicret-nâme*, *Bedrika*, *İlcâm-ı Hısâm* ve *İlzâm-ı 'Avâm* adlı eserler bulunmaktaydı. Bu defteri fotoğraflamamıza müsaade eden İNEL, *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* ve bazı şiirlerin bulunduğunu anlayabildiğimiz büyük defteri kendilerinin ileride bir çalışma yapmayı planlamasından dolayı bizimle paylaşmamışlardır.

Yukarıdaki gelişmeler çalışmamızın seyrini değiştirmeye neden olacaktı. Nitekim ilk başta amacımız Hüseyin Râcî Efendi'nin tüm eserlerini ilim camiasına tanıtarak hayatı ve eserleriyle ilgili bütöncöl bir çalışma yapmaktı. Fakat “Hayru'l-

umûri ahmezuha (Her işte bir hayır vardır)” kaidesiyle *Bedrika* üzerine çalışmamızı yoğunlaştırmaya karar verdik. Eserde Bulgar bir kızın ihtida hikâyesinin aktarılması, müellifin gerçek bir olaydan yola çıkarak bu eserini yazmış olduğunu belirtmesi, eserde özgün edebi unsurların gözümüze çarpması, müellifin torunuyla irtibat kurmamız gibi daha pekçok etken, büyük bir heyecan içerisinde yakın çevremizdeki ve akademi camiasındaki hocalarımıza bu eserden bahsetmemize ve onların da bizleri yönlendirmesine vesile olmuştur. Özellikle bir İstanbul ziyareti sırasında Prof. Dr. Hatice AYNUR hocamızla gerçekleştirdiğimiz görüşme üzerinde çalıştığımız konunun bir doktora tezine dönüşmesine vesile olacaktı. Yılların ilmi birikimini taşıyan değerli hocamız, ihtida, arşiv ve süreli yayınlar gibi hususlarda yapmış olduğu çok önemli tavsiyeler bu noktalardan araştırmalarımızı genişletmemize vesile olmuştur.

Zihnimizde açılan yeni ufuklarla birlikte, kendimizi bir anda Osmanlı Devlet Arşivleri’nin kapısında bulduk. Geniş bir sahada büyük bir hazine bulmak umuduyla yoğun aramalar gerçekleştiren bir defineci misali hemen arşiv kataloglarını taramaya başladık. Daha ilk günden Hüseyin Râcî Efendi ve *Bedrika* ile ilgili tespit ettiğimiz belgeler büyük bir hazine keşfettiğimizi gösteriyordu. Bu durumun heyecanıyla günler boyunca yürüttüğümüz taramalar neticesinde hem Hüseyin Râcî Efendi’nin hayatı hem de *Bedrika*’da aktarılan hikâyenin başkahramanı Penka ve olayla ilgili çok önemli belgeler tespit ettik. Her bulduğumuz belge bizlere yeni bilgiler veriyor her bilgi de bizlere yeni belgelerin kapısını açıyordu. Bu da İstanbul’da bulunduğumuz birkaç haftalık arşiv ve kaynak taramalarının yakın bir döneme kadar devam etmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda özellikle Penka’nın yaşı, ailesi, kaçış sırasında yaşanan olaylar ve Hüseyin Râcî Efendi’nin hayatı hakkında kaynaklarda yer almayan bilgilerin bu belgelerde bulunması üzerinde çalıştığımız konunun kapsamını genişletmekteydi. Tüm bu gelişmeler doğrultusunda, akademik hayatımda katettiğim mesafede büyük emekleri olan değerli tez danışmanım Prof. Bahir SELÇUK’un önerileriyle bu çalışmanın bir doktora tezi olarak çalışılmasına karar verilmiştir.

Tez çalışması giriş, üç bölüm ve ekler kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın alt yapısını oluşturan üç temen husus başlıklar altında açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre birinci başlıkta Hüseyin Râcî Efendi’nin yaşadığı ve *Bedrika*’da olayların cereyan ettiği bir yer olarak Bulgaristan’la ilgili hususlar aktarılmıştır. Özellikle 19. yüzyıldan sonra burada cereyan eden 93 Harbi, Şarkî Rumeli Vilayeti’nin kurulması, Balkan Savaşları ve göçler gibi önemli olaylar sonularıyla birlikte

değerlendirilmiştir. İkinci başlıkta *Bedrika*'ya temel teşkil eden ihtida meselesi ele alınmıştır. Giriş bölümünde son olarak çalışmada önemli bir husus olarak karşımıza çıkan Osmanlı Devlet Arşivleri ve bunun önemi üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde Hüseyin Râcî Efendi'nin hayatı, şahsiyeti, eserleri ve sanatı ele alınmıştır. Bu bölümde Hüseyin Râcî Efendi ile ilgili özellikle arşiv kaynakları, süreli yayınlar ve başka kaynaklardan elde ettiğimiz veriler doğrultusunda başlıklar ele alınmıştır. Konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalara değinilmekle beraber özellikle çalışmamızda elde ettiğimiz ve daha önce kaynaklarda yer almayan ya da üzerinde fazlaca durulmayan hususlar etraflıca değerlendirilmiştir. Çalışmalarımızda elde edemediğimiz bazı bilgilerde ise mezkûr kaynaklara müracaat edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde *Bedrika*'nın incelenmesine yer verilmiştir. Bu bölümde eser şekil, muhteva, roman inceleme ve anlatım teknikleri, atasözleri ve deyimlerle edebî sanatlar açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca elde edilen arşiv belgeleri doğrultusunda eserin gerçeklik ve kurgu bağlamında değerlendirilmesi de yapılmıştır.

Üçüncü bölümde *Bedrika*'nın çevriyazılı metnine yer verilmiştir. Bununla birlikte son dönemlerde çokça tercih edildiği için eserin dil içi çevirisi de beyitlerin hemen altında aktarılmıştır. Son olarak çalışmanın ekler bölümünde ise *Bedrika*'nın Süleymaniye nüshasının tıpkıbasımına yer verilmiş bununla birlikte çalışmamızda elde ettiğimiz önemli arşiv vesikalarının tıpkıbasımı da buraya eklenmiştir.

Uzun bir uğraş sonucu meydana gelen bu çalışmada bizlere katkı sunan pekçok isim olmuştur. Özellikle çalışmada elde edilen veriler ve çalışmanın önemine atfen heyecan içerisinde konuyla ilgili ilgisiz pekçok kişiyle çalışma üzerine yaptığımız müzakerelerde tarafımıza yönlendirici pekçok tavsiyede ve kaynak önerisinde bulunulmuştur. Bununla birlikte alanında uzman bazı kişilerin de desteğine başvurulmuştur. Burada hepsinin ismini zikrememize imkân olmamakla birlikte önemli desteklerini gördüğümüz kişilere en azından burada bir teşekkürde bulunmak kadim geleneğimizin bir gereğidir.

En başta tüm akademik hayatım boyunca yardım ve desteklerini her zaman hissettiğim; tevazu, erdem, ağırbaşlılık, çalışkanlık ve özverisine her zaman şahit olduğum, iyi bir akademisyen olmanın yanısıra aynı zamanda iyi bir insan olarak

akademi camiasında ilk rehber ittihaz ettiğim tez danışmanın Prof. Dr. Bahir SELÇUK’a en kalbi duygularıyla şükranlarımı sunarım.

Lisans eğitimimiz boyunca doktora aşamasına kadar derslerimize giren ve bize Klasik edebiyatı sevdiren, tezin ilerleyişinde yönlendirmeleriyle yol katetmemize yardımcı olan hocam Prof. Dr. Ali YILDIRIM’a, lisansüstü eğitimimde derslerinden müstefid olduğum fakat daha sonra Ankara’ya giden hocam Doç. Dr. Hasan ŞENER’e, çalışmamızda birkaç defaya mahsus kısa süreli görüşmelerimizde önemli görüşleriyle ufkumu açarak önemli kaynaklara ulaşmama vesile olan Prof. Dr. Hatice AYNUR’a teşekkürü borç bilirim.

Çalışmamızın bu boyutlara gelmesinde büyük emekleri olan yoğun mesaisi içerisinde bizleri muhtelif defalar kendi evinde ağırlama nezaketinde bulunan merhum Hüseyin Râcî Efendi’nin torunu Prof. Dr. Yüksel İNEL hocamıza teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca merhum Hüseyin Râcî Efendi ile ilgili en kapsamlı çalışmayı yapan ve bu çalışmasıyla bizleri pekçok konuda aydınlatan, yaptığımız görüşmelerde görüş ve önerilerini bizimle paylaşan M. Ertuğrul DÜZDAĞ hocamıza hürmet ve teşekkürlerimi arz ederim.

Bir işte işlerin başarılı bir şekilde yürütülmesi o iş yerinde uyum içerisindeki koordinasyona bağlıdır. Bu vesileyle başta mensubu olduğum kurumda akademik çalışmalarında desteklerini esirgemeyen ve gerekli kolaylıkları sağlayan Hakkari Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Ömer PAKİŞ’e, Türkiye’nin bir ucunda, Hakkari’de, güzel bir teşriki mesai içerisinde bulunduğumuz bölüm başkanımız ve hocalarımıza teşekkür ederim. Çalışmamızın roman ve hikâye teknikleri açısından ele alındığı bölümde fikir, görüş ve önerilerine başvurduğum, idari amirimden çok bir abla olarak gördüğüm çalışkanlık ve erdem timsali Bölüm Başkanımız Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ERTUŞ’a; yakın dost ve ağabey olarak gördüğüm özellikle tarih alanındaki engin bilgisinden istifade ettiğim Öğr. Gör. Murat ALANDAĞLI’ya ne kadar teşekkür etsem azdır.

Hepimizin bir işin ucundan tutmak suretiyle mensup olduğumuz akademi camiasında daha önce birbiriyle hiç tanışmamasına rağmen hiçbir çıkar gözetmeksizin birbirinin yardımına koşan pek çok akademisyen bulunmaktadır. Bu suretle yapılan kaynak taramalarında hiç tanımamamıza rağmen aynı ya da benzer konuları çalıştığımız veya çalışmalarında birbirine taalluk eden hususların bulunduğu kişiler muhakkak bulunmaktadır. Bu kişilerin hiçbir çıkar olmaksızın bu hususlarda sizlere yardımda

bulunması büyük bir erdemdir. Aynı zamanda bilim etiğinin de gereğidir. Bu doğrultuda yaptığımız incelemelerde daha önce hiç tanımadığımız pekçok kişiyle irtibat kurulmuş ve bunların birçoğundan dönüş gerçekleşmiştir. Özellikle ihtida meselesi üzerine önemli bir çalışma yürütmekte olan ve Arifi Paşa ile ilgili belgeleri bizimle paylaşan değerli hocamız Dr. Öğr. Üyesi Fasih DİNÇ *Bedrika*'nın yazılış sebebiyle ilgili ufuk açıcı bilgilerin zihnimizde canlanmasına vesile olmuştur. Hüseyin Râcî Efendi ile ilgili bilginin bulunduğu “437 Numaralı Nüfus (Medrese Yoklama) Defterinin Transkribi ve Değerlendirmesi” başlıklı Yüksek Lisans tezinin yazarı Yahya KARAKAYA, ilgili bilgileri ve görüşlerini bizimle paylaşma nezaketini göstermiştir. Bu hocalarımıza önemli katkıları için şükranlarımı sunarım. Günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Şumnu ile ilgili önemli bir doktora çalışması yürüten ve buradaki yer isimleriyle ilgili bizlere destek sunan Arş. Gör. Hasan Hüseyin YILMAZ’a ve nakîbü’l-eşraf defterleriyle ilgili sosyal medya platformlarında çok değerli paylaşımlar yapan ve bu defterlerde Hüseyin Râcî Efendi ile ilgili bir bilginin bulunup bulunamayacağı noktasında görüşlerine başvurduğumuz Nazmi ATASEVER’e teşekkür ederim.

Her insanın aile ve yakın akraba çevresinde mesleki başarı noktasında örnek aldığı bir yakını bulunmaktadır. Bu noktadan hem benim hem de yakın akrabalarım tarafından örnek aldığımız, tecrübesiyle akademik hayatımda görüş ve önerileriyle beni yönlendiren ve Tarihçe-i Vak’a-i Zağra’nın Mısır’daki nüshasını temin etmek noktasında büyük bir emek sarfeden değerli büyüğüm, amcam Doç. Dr. Adnan ALGÜL’e şükranlarımı sunarım.

Akademisyenlik mesai noktasında gecesi, gündüzü olmayan bir meslektir. Bu noktadan ilim deryasına bir katre su katmak adına ister istemez yakın çevremizden ve özellikle ailemizden bazı feragatlerde bulunmak mecburiyetinde kaldığımız aşîkâr bir durumdur. Bununla birlikte bu ihmalkârlığımıza rağmen desteklerini esirgemeyen aile fertlerimize en azından bir şükran borcumuz bulunmaktadır. Bu noktada başta anne ve babam olmak üzere kardeşlerime, yoğun iş hayatı akademik çalışmalarımın dolaylı bazı ihmalkarlıklarda bulunduğum fakat buna rağmen anlayışından hiçbir eksiklik göstermeyen değerli eşim Esra ALGÜL’e ve oğlum Yusuf Mirza’ya bu çalışmayı atfeder, teşekkür ederim.

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
Ank.	: Ankara
C.	: Cilt
COA	: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Devlet Arşivleri
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
İst.	: İstanbul
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
S.	: Süleymaniye Kütüphanesi
SBD	: Sosyal Bilimler Dergisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: ve benzeri
Yay.	: Yayınları
Yİ.	: Prof. Dr. Yüksel İNEL

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا (ā)	a, ā	ص	ş
ا (ā)	a, e, ı, i, u, ü	ض	ž, d
ب	b, p	ط	t
پ	p	ظ	z
ت	t	ع	‘
ث	ṣ	غ	ğ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	k
ح	h	ك	k, g, (ñ)
خ	h	ك	ñ
د	d	ل	l
ذ	z, d	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
ش	ş	ی	y, ı, i, ī
		ء	’

GİRİŞ

I. Müellifin Yaşadığı ve Bedrika’da Olayların Geçtiği Bir Coğrafya Olarak Bulgaristan

Bulgaristan’ın yaklaşık olarak 1300 yıllık tarihinde Bulgar milli varlığını oluşturan temel etkenler şu şekilde sıralanabilir: Güney Slavların Balkanlara gelip yerleşmesi, bu ilkel Slavların Türk soylu fatihlerce bir devlet biçiminde örgütlenmesi, Hristiyan-Bizans ve Osmanlı-Türk kültürünün etkili olması (Acaroğlu, 2006: 24). Bulgaristan Türkleri tarihi ise bir bakıma uzun bir göç tarihidir. 14. yüzyılda Osmanlı fetihleri Balkan yarımadasına geçince arkasından Anadolu’da ki Türk halk kitleri de dalga dalga Balkanlara geçmiştir. Bu dönemlerde Türk nüfusunun seyrek olduğu bu topraklarda yeni köy ve kasabalar kurulmuş ve burası bir Türk yurdu haline gelmiştir (Şimşir, 1992: 47).

19. yüzyılın başlarına gelindiğinde Balkanlarda muazzam bir Türk yurdu bulunmaktaydı. Müslümanlar bu toprakların sadece yöneticileri olmakla kalmıyor, aynı zamanda buradaki halkın azımsanmayacak kadar yüksek bir oranını teşkil ediyorlardı. Bununla birlikte bu dönemde Osmanlı Devleti yönetimi içeride zayıf düşmeye başlamıştır. Devleti düşmanlarının karşısında koruyacak modern kara ve deniz orduları kurmak bir yana, mevcut askeri sistemi kontrol altında tutacak kadar bile ekonomik gücü kalmamıştır. Bu güçsüzlük, azınlıklar arasında filizlenen milliyetçilik ve Rusya’nın yayılcı politikasına büyük bir fırsat sunmuştur. *Uzun yıllar süren ve kendilerine has geleneksel dini hoşgörülerinden dolayı Osmanlılar çok az takdir edildiler. Kaderin cilvesine bakınız ki, bu hoşgörünün bedelini ağır ödediler. Yabancı güçler, Hristiyan azınlıkları korumak ve din kardeşliği mazeretini Osmanlı’nın iç işlerine karışmak için kullandılar. Hristiyan millet mensupları da bu dinsel farklılık duygusundan hareketle Osmanlı karşıtı milliyetçiliklerini yarattılar.* (McCarthy, 2018: 1-8). Yaklaşık olarak 500 yıl boyunca Osmanlı hâkimiyeti altında huzurlu bir şekilde varlıklarını devam ettiren Bulgarların isyan sebepleri Şentürk tarafından beş temel neden olarak belirtilmektedir. Buna göre Bulgarlar, “Rum Patrikhanesinin Bulgarlara karşı tutumları sonucu Bulgarlık milli duygusunun uyanması ve Bulgarların milli kültür, maarif hareketleri; Rusya, Sırbistan, Yunanistan ve diğer Avrupa ülkelerinin Bulgarlar üzerindeki etki ve kışkırtmaları; 19. yüzyılda Avrupa’daki milliyetçilik hareketlerinin etkisi ve Bulgaristan’ın özel konumu; Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu

karışıklıklarla idari ve mali bozukluklar ve Bulgaristan’da Kırım ve Kafkasya’dan Tatar ve Çerkes muhacirlerin iskânı” gibi nedenlerden dolayı Osmanlı Devleti’ne isyan etmişlerdir (Şentürk, 1992: 45-98).

Cumhuriyet tarihinin en önemli tezlerinden birisine imza atmış olan İnalcık’ın Bulgar Meselesi üzerine dile getirdiği şu hususlar Bulgarların emellerini göstermesi açısından önem arz etmektedir:

Bulgaristan, Osmanlı hâkimiyeti altında eski tarihi şahsiyetini en ziyade kaybetmiş sahalardan birini teşkil etmekte idi. Birçoğu Osmanlılar tarafından kurulmuş olan şehirlerde hayat ve manzara tamamıyla Türktü. Bulgarlar o zaman ancak köylere, dağ kasabalarına sığınmış bir halde, her türlü iktisadi, fikri hayattan mahrum, dağınık uyusuk bir halk olarak görünmekteydi. Fakat Balkanlardaki milletler yeniden canlanıp Osmanlı hâkimiyetine başkaldırmaya başladıktan sonra da ta 1875 tarihlerine kadarbu “köylülerin” hiçbir ciddi hareket eseri göstermedikleri iddiası doğru değildir. Araştırmalarımız bize, 19. asrın ilk yarısında da Bulgarların bir millet olma yolunda büyük gayretler yaptığını, Bulgar milletinin çöküş devrinde Osmanlı tarihinin gidişi üzerinde kuvvetle müessir bir âmil olarak meydana çıktığını göstermektedir. Bilhassa asrın tam ortasında, yabancı tarihlerde olduğu kadar bizim tarihlerde bahsi geçmeyen fakat her bakımdan büyük önemi olan Vidin ayaklanması bunu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır (İnalcık, 2018: 139).

Bulgaristan’ın kurulması ve Bulgaristan’da yaşayan Müslümanların çoğunun ölümü veya yerlerinden kovulmasıyla sonuçlanan Bulgar ihtilali, ilk safhada Osmanlı Hükümetine karşı birbiriyle ilintisiz küçük eylemler halinde başlamıştır. Az sayıdaki Bulgar gruplar, Sırp ve Yunan ihtilallerinde Osmanlı’ya karşı savaşmış, Bulgar gönüllüler Rusların Balkanları istila ettiği 1806, 1811 ve 1829 yıllarında Rusların safına katılmışlardır. 19. yüzyılda değişik zamanlarda birkaç kez Bulgaristan’da Osmanlı’ya karşı küçük isyanlar olmakla birlikte ihtilalcilerin Rusların desteğiyle bağımsız Bulgaristan’ı kazanmaları ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında mümkün olabilmıştır (McCarthy, 2018: 61).

1877 yılına gelindiğinde tüm Balkanlar ve Osmanlı Devleti’nin kaderini değiştirecek olan saldırgan Rusya ve yandaşları Romen, Bulgar, Sırp ve Karadağlılarla birlikte tarihimizde 93 Harbi olarak anılacak, Osmanlılar için son büyük savunma savaşı

patlak vermiştir (Özbilgen, 2012: 89). Bu savaşla birlikte Rumeli Türklerinin Anadolu'ya doğru gerisin geriye göçleri başlamış oldu. “93 Muhacereti” olarak bilinen Rumeli'den bu ilk büyük Türk göçü beraberinde büyük bir yıkım da getirmiştir. Nitekim muharebelerin sebep olduğu ölümler, Bulgar ve Rus askerlerinin canice saldırısıyla katledilenler, yaşam gereksinimleri esirgendiği için açlık ve hastalıklardan dolayı ölenler ve mülteci durumuna düşenlerin uğradığı can kaybı bu yıkımı gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte yedi ay kadar süren 93 Harbi'nde Rusların bu topraklarda bir Slav Bulgar devleti kurmak maksadıyla bir buçuk milyon Rumeli Türkü yurtlarından kopararak göçe zorlanmıştır. Göçe zorlanan bu insanların geride bıraktıkları mal ve mülkleri yağma edilmiş ve bunlardan yaklaşık dört yüz elli bini ise hayatlarını kaybetmiştir (Şimşir, 1992: 48; McCarthy, 2018: 70).

93 Harbi Ayestefanos Antlaşması ile Osmanlı aleyhinde büyük bir bozgunla neticelenmiş ve bunun sonucunda Balkanlarda büyük bir Bulgaristan'ın ilk tohumları atılmıştır. 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması, Ayestefanos Antlaşması'yla tesis edilmiş olan Büyük Bulgaristan'dan Şarkî Rumeli ve Makedonya'yı alarak geriye kalan toprakları, Osmanlı Devleti'ne vergi veren ve müstakil olarak yönetilen Bulgaristan Prensliği hâline getirmiştir. Berlin Antlaşması'yla özerk bir statü kazanan Şarkî Rumeli Vilayeti, Rus ve Bulgarların muhalefetine rağmen siyasi ve askeri bakımından doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'ne bağlı olup bir Hristiyan Vali tarafından yönetilecektir (Aydın, 1992: 18-21).

Savaş sırasında yurtlarını terk etmek zorunda kalan Müslüman halk, Şarkî Rumeli Vilâyeti'nin tesis edilmesinden sonra yavaş yavaş kendi yurtlarına dönmeye başlamışlardır. Fakat burada kendilerini bekleyen kötü muamelelerle karşılaşacaklardır. Ayestefanos Antlaşması'yla kendilerine büyük topraklar verilen fakat daha sonra Berlin Antlaşması'yla bunların büyük bir kısmının Osmanlı Devleti'ne iade edilmesiyle hayal kırıklığına uğrayan ve meydana gelen göçler neticesinde boşalan topraklara sahip olma düşüncesi taşıyan Bulgarlar, geri dönmeye çalışan Müslümanlara büyük bir düşmanlık beslemişlerdir. Bundan dolayı yapılan muameleleri haber alan İstanbul'daki göçmenler Şarkî Rumeli'ye dönme hususunda fazla istekli davranmamışlardır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin Şarkî Rumeli'deki ahali hakkında takip ettiği siyaset ise onların üzerinde yaşadıkları toprakları terk etmemeleri istikametinde olmuştur (Aydın, 1992: 199).

Osmanlı Devleti'nin Müslüman ahaliyi Şarkî Rumeli'de tutmak istemesine rağmen bu amacına tam manasıyla ulaşamadığını, çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde değineceğimiz ve Hüseyin Râcî tarafından aktarılan olaylardan görebilmekteyiz. Tüm bunlara rağmen Balkan savaşları başlamadan önce Osmanlı yönetimi altındaki Balkan topraklarında Müslüman halkın çoğunluk nüfusa sahip oldukları görülmektedir. Bölgenin nüfusu etnik ve dini açıdan çeşitlilik göstermesine rağmen Müslümanlar en büyük nüfusa sahip yegâne din grubuydular (McCarthy, 2018: 141).

Yukarıda izah edilmeye çalışılan ve nispeten iyi sayılabilecek tablo bu şekilde devam etmeyecektir. 8 Ekim 1912-29 Eylül 1913 tarihleri arasında Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında iki safhada yapılan Balkan Savaşı (Küçük, 1992: 23) ile birlikte Şarkî Rumeli'de yaşayan Müslüman Türklerin vaziyeti daha da kötü bir hal alacaktır. Burada yaşayan Müslümanların üzerindeki etkisi bakımından 93 Harbi'yle büyük benzerlikler gösteren Balkan Savaşları, karşılaştıkları katliam, ırza geçme ve yağmalarla Türkler ile diğer Müslümanları yurtlarından kopararak Osmanlı'nın elinde kalan son topraklara çekilmeye sevk etmiştir. Aynı dönemde Balkanların başka yerlerinden göç eden göçmenler de hesaba katılırsa, Balkan Savaşlarında yaklaşık bir milyon kadar Müslüman Türkün yurtlarından yurtlarından sökülüp atıldığı, bu kitlenin iki yüz bin kadarının savaş sırasında can verdiği, geri kalanının da Anadolu'ya sığındığı söylenebilir (Şimşir, 1992: 66).

Bulgaristan'dan Anadolu'ya göçler Balkan Savaşlarından sonra Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Hatta yakın tarihimize kadar bu göçlerin yaşandığı görülmüştür. Bu da günümüzde de güncelliğini koruyan ve Bulgaristan ile aramızda bir göç sorununun meydana gelmesine yol açmıştır.

II. Edebiyat Tarihi Araştırmalarına Bir Kaynak Olarak Arşiv Belgeleri

Edebiyat tarihi araştırmalarında günümüze kadar önemi göz ardı edilen fakat son zamanlarda yapılan çalışmalar çerçevesinde önemi anlaşılmaya başlandığı görülen önemli bir kaynak da Osmanlı Devlet Arşivleri'dir. Özellikle tarihçiler için en önemli öncül kaynaklardan olan arşivler maalesef edebiyatçılar için ihmal edilmiş bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. M. Kayahan Özgül ve İhsan Sâfi'nin daha çok Yeni Türk Edebiyatı sahasını kapsayan ve Adnan Akgün'ün "Sicill-i ahvâl" doğrultusunda yapmış oldukları çalışmaları (Sâfi, 2009: 263-292) bir tarafa bırakacak olursak edebiyat ve arşiv ile ilgili yapılan en önemli çalışmaların İsmail E. Erünsal tarafından gerçekleştirildiğini

söyleyebiliriz. Edebiyat tarihi çalışmalarında arşiv kaynaklarına başvuru noktasında eksikliklere değinen Erünsal'ın şu açıklamaları konunun önemine değeri atfetmektedir:

*On dokuzuncu asır sonlarında başlayan Eski Türk Edebiyatı tarihi araştırmalarında bir şairin hayat hikâyesinin yazılışında genellikle şöyle bir yol takip edilir. Dönemi kapsayan tezkirelerin verdikleri bilgiler değerlendirilir, genellikle tezkirelere dayanılarak hazırlanmış **Osmanlı Müellifleri, Türk Şairleri, Sicill-i Osmanî, Eslâf, Esâmî** gibi kaynaklar incelenir, bazen de **Şakâ'ik-i Nu'mâniyye** ve zeyilleriyle **Hadîkatü'l-Cevâmi** gibi kaynaklara başvurularak araştırmaya konu olan şairin hayat hikâyesi ortaya konulmaya çalışılır. Son dönemlerde üzerine çalışılan şairin eserlerinin incelenmesiyle ortaya çıkan ilgilerden de yararlanılmaya başlanılmıştır. Kendi kendimize şu soruyu sormamız gerekir. Takip edilen bu yol sonucunda ortaya çıkacak hayat hikayesi bir şairin toplum içindeki yerini, ailesini, hanımı veya hanımlarını, çocuklarını, kölelerini, cariyelerini, mâli durumunu sahip olduğu eşyaları, kütüphanesindeki kitapları, özel ilgi duyduğu konuları sarayla ve diğer devlet adamlarıyla olan münasebetlerini ortaya koyabilir mi? Tabii ki hayır. Bilindiği gibi şairin yaşadığı dönemi kapsayan tezkireler genellikle verdikleri bilgileri tarihlendirmezler. Ölüm tarihlerini bile kestirmek güçtür. Araştırmacıların kullandıkları diğer kaynakların çoğu da tezkirelere dayanmaktadır ve genellikle birbirinin tekrarıdır. Bu yüzden edebiyat tarihi çalışmalarında kullanılan kaynakları çeşitlendirmek ve klasik yolun dışında bir alternatif aramak zaruret haline gelmiştir. Bu arayışta arşivler ilk akla gelmesi gereken kaynaktır. Zira hemen hemen bütün şairler bir devlet hizmetinde bulunduklarından dolayı veya bir şekilde sarayla ve diğer devlet adamlarıyla münasebet kurduklarından resmi kayıtlarda yer almışlardır. Bu kayıtların incelenmesi bir şairin hayatıyla ilgili olarak yukarıda belirttiğimiz hususları aydınlatmakta bize son derece fayda sağlayabilecek ve hanım veya hanımları, çocukları, maddi durumları, servetleri, merakları, zevkleri, sahip olduğu eşya ve kitapları tespit edilip şairlerin insani yönlerini ortaya koymak ve daha gerçekçi olarak portrelerini çizmek mümkün olabilecektir (Erünsal, 2016: 137-138).*

Hüseyin Râcî Efendi ve *Bedrika* ile ilgili yaptığımız çalışmada arşiv belgelerinden önemli ölçüde istifade edilmiştir. Özellikle müellifin hayatıyla ilgili Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Devlet Arşivleri'nden elde edilen bilgilerin büyük bir kısmı Hüseyin Râcî Efendi ile ilgili daha önce yapılan çalışmalarda yer almaması bu çerçevede yapılan çalışmaların ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Örneğin Hüseyin Râcî Efendi ile ilgili en önemli çalışmayı yürüten Düzdağ'ın çalışmasında bile müellifin tam olarak doğum tarihi ve yeri, hangi tarihlerde ve nerelerde memuriyet yaptığı, bu memuriyetlerde aldığı maaşı, ailesi, gün, ay ve yıl olarak tam vefat tarihi vb. daha birçok bilgi bulunamamaktadır. Bu mütalaa elbette ki Düzdağ başta olmak üzere diğer hocalarımızın eksikliklerini ortaya koymak bağlamında yapılmamaktadır. Buradaki maksadımız arşiv gibi büyük bir hazinenin varlığını dile getirmek ve bundan gerekli istifadenin sağlanması noktasında kannat belirtmektir. Zaten o dönemin koşulları ve günümüzde teknolojinin ilerlemesi doğrultusunda gelişen imkânlar göz önünde bulundurulduğunda yapılan çalışmaların da önemi aşikârdır.

Hüseyin Râcî Efendi'nin hayatıyla ilgili arşiv belgelerinden sonra arşivin önemine atfen değinmemiz gereken bir diğer husus da *Bedrika*'da aktarılan ihtida ile ilgili belgelerdir. Müellifin eserinin başında aktardığı ve hikâyenin gerçek tarihi bir olaydan aktarıldığı bilgisinden hareketle yaptığımız arşiv taramalarında eserin başkahramanı Penka ve ihtida olayıyla ilgili çok önemli bilgiler tarafımızca tespit edilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda müellifin gerçek bir olay aktardığını aktardığı bilgiler teyit edilmiştir. Bununla birlikte bu belgelerdeki bilgiler sayesinde *Bedrika*'nın gerçeklik ve kurgu bağlamında değerlendirilmesi ve kesin verilerle sağlam bir tahlili yapılabilmiştir.

III. *Bedrika*'ya Temel Teşkil Eden Bir Husus Olarak İhtida

İhtida sözlükte “doğru yolu bulmak; yol göstermek” anlamlarına gelen hüdâ (hdy, hidâyet) kökünden türemiş olup “gerçeğe ulaşmak, doğru yolu bulmak” demektir. İhtida bir anlamda kişinin yeni bir dini kabul edişi değil asıl dinine dönüşüdür, çünkü İslama göre insan fitrat dini (İslâm) üzere doğar. Anne ile baba çocuğun bu tabii hâlini korumakla görevlidir ve İslâm'da Hristiyanlıkta olduğu gibi ergenlik çağına ulaşan çocukların dine girişini simgeleyen bir tören de yoktur. Dolayısıyla ihtida eden kimse fitratını hatırlamış ve ona dönmüştür (Köse, 2000: 554-558).

İhtida 19. yüzyılda Osmanlı Devleti için büyük problemler teşkil eden bir mesele olmuştur. Daha önceki yüzyıllarda gayrimüslümler için ihtida, kötü gözle bakılan arzu edilmeyen bir gelişme olarak görülürdü. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde dini kimlik ile milli kimlik arasında o kadar sıkı bir bağ oluşmuştur ki Müslümanlığı kabul etmek bir kimlik yitimi, korkunç bir felaketin yani ulussuzlaşmanın habercisi olarak görülmekteydi. Dolayısıyla bireysel olarak kınanacak bir fiil değil, bireyin mensup olduğu tüm cemiyetin aşağılanması, kendi bilincine sahip bir gruba yöneltilmiş bir hakaret olarak algılanmıştır. Özellikle ihtida eden kişi bir kadın ya da çocuksa bu, cemiyetin namusuna simgesel bir tecavüz olarak da görülürdü. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde neredeyse sürekli meydana gelen gerginlik, ayaklanma ve milliyetçi hareketlerin ortamında sıradan bir köylünün Müslüman olması gibi bir mesele uluslararası boyutlara taşınabiliyordu. Bu durum özellikle Balkanlarda, dinin milliyetçiliğin diğer unsurlarına ağır basması dolayısıyla daha belirgin bir şekilde hissediliyordu (Deringil, 2017: 24-27).

Tanzimat dönemiyle birlikte ihtida için birtakım yeni kurallar uygulanmaya başlanmıştır. Çünkü bu dönemdeki ihtidalarda kilisenin olası müdahalesi, mühtedinin eski dindaşları ve ailesinin çıkardığı olaylar ve bazen de konsolosların müdahalesiyle büyük problemler ortaya çıkabilmekteydi. Bununla birlikte özellikle Batılı devletlerin gayrimüslimler üzerindeki oruyucu tavırları ihtida meselesinde bazı düzenlemeleri mecbur kılmıştır. Bu doğrultuda ihtida ile ilgili bazı resmi prosedürler şu şekilde sıralanabilir: İhtida edenler kendi istekleriyle Müslüman olduklarını bir dilekçe ile Vilayet İdare Meclisine bildiriyorlardı. Burada mühtedinin sorgulaması yapılıyordu. Bu sorgulamada mühtedinin kimliği tespit edildikten sonra hür, âkil, bâliğ olup olmadığı araştırılıyordu. İhtidada başkalarının zorlamasının bulunup bulunmadığı tespit edildikten sonra mühtediye Kelime-i şهادeteyn teklif ediliyordu. Tüm bunlar bizzat kadı gibi bir yöneticinin huzurunda ve onun başkanlığını yaptığı bir heyet tarafından gerçekleştirilmekteydi. Bu sorgulamaların sonunda mühtediye artık Müslümanlığının tescillendiğini bildiren bir ihtida ilamı veriliyordu (Çetin, 1999:3; Aslan, 2008: 64).

İhtida usulü ile ilgili bu mülahazalardan sonra üzerinde durulması gereken ihtidanın bir diğer boyutu da psikolojik ve didaktik boyutudur. Zira hür iradesiyle ihtida eden kişi yeni girdiği dinin doğal olarak eski dini üzerinde psikolojik bir baskı meydana getirmesine sebebiyet vermektedir. Nitekim çalışmamıza konu teşkil eden Bulgar kızın hiç kimsenin baskısı altında olmadan hür iradesiyle Müslüman olduğunu ikrar etmesi

müellifin belirttiği ve çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde göröleceği üzere Bulgarlar tarafından kabul edilebilir bir durum değildir. Müslümanlar açısından ise bu durum İslamiyetin bir galebesidir. Dolayısıyla bu durum Müslümanlar için de dinin kutsiyetine bir işaret olduğu için bundan birtakım derslerin çıkarılması gerekmektedir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde eserin yazılış sebebiyle ilgili başlıkta bu hususlara daha detaylı olarak değinilecektir.

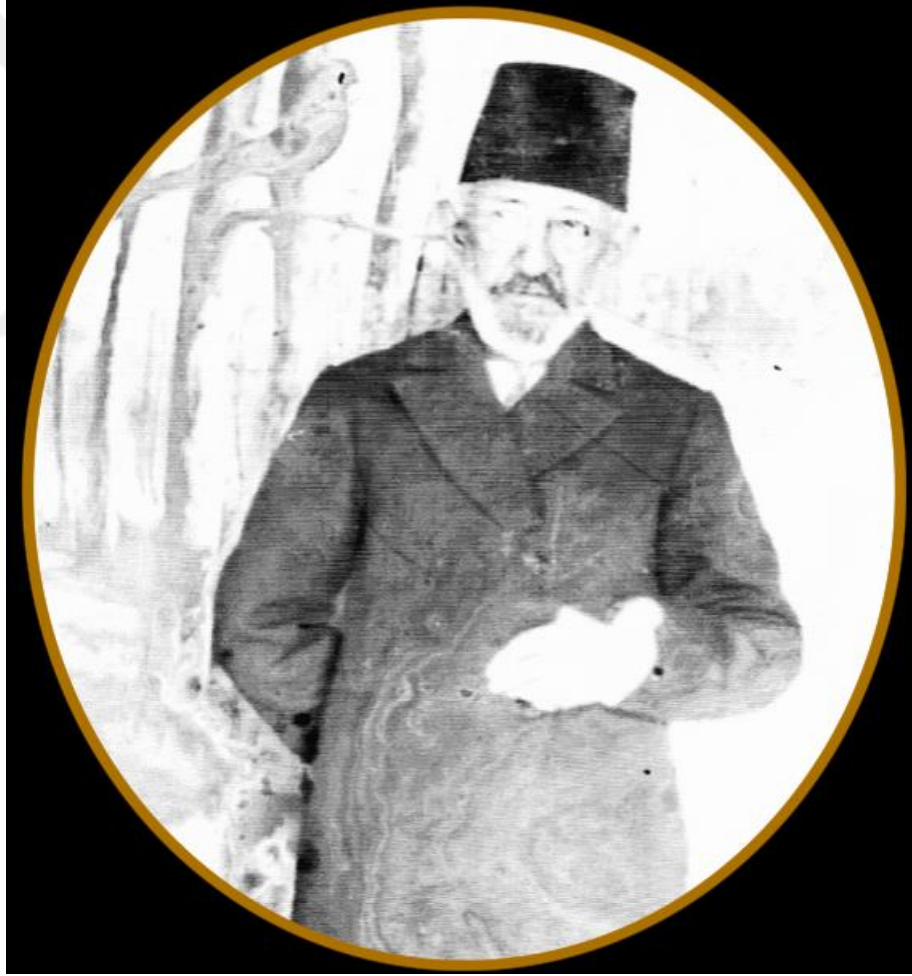
BİRİNCİ BÖLÜM

1. HÜSEYİN RACÎ EFENDİ’NİN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

1.1.1. Doğum Yeri ve Tarihi

Hüseyin Râcî Efendi’nin hayatıyla ilgili şu ana kadar en kapsamlı çalışma M. Ertuğrul DÜZDAĞ tarafından yapılmıştır. Diğer çalışmalar da onun yaptığı çalışmadan elde edilen bilgiler doğrultusundadır. Düzdağ’ın çalışması dâhil yapılan tüm çalışmalarda Hüseyin Râcî Efendi’nin doğum tarihiyle ilgili bilgiler eksiklik arz etmektedir. Çalışmamız kapsamında Râcî Efendi’nin doğum yeri ve tarihiyle ilgili önemli bilgiler elde edilmiştir.

Resim 1. Hüseyin Râcî Efendinin Portresi¹

¹ Hüseyin Râcî Efendi’nin portresi ve soyağacı Râcî Efendi’nin torunu olan Prof. Dr. Yüksel İnel tarafından dedesi için oluşturduğu siteden alınmıştır. <https://yukselinel.wixsite.com/huseyinRaci> Erişim Tarihi: 17.06.2021

Hüseyin Râcî Efendi'nin doğum tarihiyle ilgili arşiv vesikalarında iki önemli kaynak tarafımızdan tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi; 1880 yılında memurlar için teşkil edilen ve günümüzdeki emekli sandığının² karşılığı olan (İpşirli, 2011: 340; Safi, 2009: 274) Mülkiye Tekaüd Sandığı'nda Râcî Efendi ile ilgili bilgilerdir.³ Tekaüd Sandığı'nda Râcî Efendi'nin hayatına ışık tutan çok önemli bilgiler yer almaktadır. Özellikle hayatı boyunca yaptığı memuriyetlerin gün, ay ve yıl olarak cetvel hâlinde belirtildiği bu kaynak Râcî Efendi'nin kronolojik bir biyografisini oluşturmamıza imkân tanımaktadır. Tekaüd Sandığı Cetvelinde Râcî Efendi'nin doğum tarihi tam olarak belirtilmemektedir. Bununla birlikte cetvelde “Hizmet-i Devlete Kaç Yaşında ve Ne Tarihte Girdiği” başlığı altında “sinni 22, tevellüdüne nazaran târîh sene 1273” bilgisi yer almaktadır. Buna göre Râcî Efendi ilk memuriyetine 22 yaşında 1273 senesinde başlamıştır. Bu da bizlere Miladi 1250-1251 yıllarında dünyaya geldiğini göstermektedir.⁴ Râcî Efendi'yle ilgili eşsiz bilgiler sunan belge ne yazık ki bize onun doğum yeriyle ilgili bir bilgi sunmamaktadır.

Hüseyin Râcî Efendi'nin doğum yeriyle ilgili kaynaklarda “Karinabad kasabasına bağlı Molla Şeyh köyü” bilgisi karşımıza çıkmaktadır (Düzdağ, 2015: 13; Uzun, 1999: 10; Cunbur, 2007: 262 Vd.). Bu bilgi muhtemelen Bursalı Mehmed Tâhir'in *Osmanlı Müellifleri*'nden alınmıştır.⁵ Yaptığımız çalışmalar sonucunda elde edilen, Hüseyin Râcî Efendi'nin doğum yeri ve tarihiyle ilgili önemli bilgiler içeren ikinci bir kaynak da “437 Numaralı Nüfus (Medrese yoklama) Defteri”dir.⁶ Bu defterde Râcî Efendi ile ilgili “Müderrişinden Şumnu sancağında Melamiç karyesinde Hâfız Hüseyin Râcî Efendi bin Hasan, Mevlûdî: 1247” bilgisi yer almaktadır (Karakaya, 2016: 44). Burada Hüseyin Râcî Efendi'nin doğum yeri, tarihi ve babasının ismiyle ilgili bilgiler kaynakların verdiği bilgilerle büyük oranda örtüşmektedir. *Osmanlı*

² Emekli sandığı ile ilgili bir diğer önemli çalışma için bkz. (Çog, 2004: 69-74).

³ (COA). ŞD. 1002/56.

⁴ Tekaüd Sandığı Cetvelinde yer alan tarihlerin büyük bir kısmı Rumi tarihler olmakla birlikte aynı kaynaktan Hicri tarihlerin de yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla belgede yer alan tarihin Rumi mi yoksa Hicri tarih mi olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır.

⁵ Osmanlı Müellifleri'nde Hüseyin Râcî Efendi ile ilgili şu bilgiler aktarılmaktadır: “*Ulemâ-i şu'arâdan bir zât olup Karinabad Karyesinden Mollaşeyh Karyesindendir. İstanbul'da ikmâl-i tahsilden sonra muhtelif mevâki'de Rüşdiye Mu'allim-i Evvelliği hizmetlerinde ve müddet-i medide Eskizağra müftülüğünde bulunarak 1315 târihinde Meclis-i Ma'ârif-i Kebîr a'zâlığına ta'yîn olundu. 1319 senesinde terk-i hayât eyledi. Civâr-ı Hazret-i Eyyûb'da medfûndur. Âsârı “Eser-i Aşk”, “Hicret-nâme”, “Bedrika”, “İlcâm-ı Avâm”, “İlcâm-ı Hısâm”, “Dîvânçe” isimlerinde manzûm “Târîhçe-i Vak'a-i Zağra”, “Telhîsü'l-İnşâ” nâmlarında mensûr olup bunlardan “Telhîsü'l-İnşâ” ile “Târîhçe” matbû'dur.*” Bursalı Mehmed Tâhir (1338). *Osmanlı Müellifleri*, C.2, s.207, İstanbul.

⁶ (COA). NFS.d. 00437/3.

Müellifleri'nde Râcî Efendi'nin İstanbul'da tahsilini tamamladığı bilgisi yer almaktadır. Bununla birlikte Hüseyin Râcî Efendi'nin *Telhîsü'l-İnşâ* isimli eserinde yer alan:

Garka-i cürm ü hatâ hayr-ı du'â muhtâcı

Mustafa-zâde Hasan-zâde Hüseyin Râcî ⁷

beytinde babasının isminin Hasan olduğu görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda Medrese Yoklama Defterinde hakkında kısa bilgi verilen Hüseyin Râcî Efendi'nin hakkında çalışma yaptığımız Zağra Müftüsü Hüseyin Râcî Efendi olma ihtimalinin çok yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte Râcî Efendi ile ilgili defterde yer alan doğum yeri ve tarihi bilgisi diğer kaynakların verdiği bilgilerden bazı farklılıklar arz etmektedir.

Medrese Yoklama Defterinde yer alan doğum tarihi Râcî Efendi'nin Tekaüd Sandığında yer alan doğum tarihi bilgisine yakın bir tarihtir. Bununla birlikte Râcî Efendi'nin doğum yeri olarak Şumnu sancağına bağlı Melamiç karyesi belirtilmektedir. Daha önce zikredilen çalışmalarda Râcî Efendi'nin doğum yeri olarak Karinabad'a bağlı Molla Şeyh köyü üzerinde durulmaktadır. Hatta *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'nde "Karinâbâd" maddesi içerisinde Hüseyin Râcî Efendi buralı bir zat olarak zikredilmektedir (Kiel, 2001: 492). Bununla birlikte ne yazık ki tüm bu bilgiler çerçevesinde yaptığımız uzun araştırmalar sonucunda özellikle Acaroğlu'nun Bulgaristan yer isimleriyle ilgili önemli çalışması başta olmak üzere kaynaklarda "Molla Şeyh" ya da "Melamiç" isminde bir yer ismiyle karşılaşamadık. Bölgedeki yer isimlerinin tespitindeki zorluklara değinen Acaroğlu;

"Tarihsel bir olgu olan yerleşim yerleri ağı, durmadan gelişir, değişir. Çeşitli dönemlerde ortaya çıkan yerleşim yerleri, sürekli yeni koşullara uyum sağlar; oylumunu, dış yüzünü, işlevsel yapılarını değiştirir. Bunların bir bölümü daha yüksek yerleşim yeri derecesine ulaşırken bir bölümü de işlevsel yakınlaşma dolayısıyla ya birleşir ya da ortadan yok olup gider. Bunun yanında, bomboş ya da az nüfuslu yerlerde yepyeni yerleşim yerleri ortaya çıkar. Toplumsal yaşam, siyasal durum değişikliklerine, dil kültürü gelişimine göre yer adları da değişir. Kitle halinde göçler ve yerleşmelerde, genel savaşlarda bu süreç kendiliğinden işlerlik kazanır. Özellikle iktidar partilerinin değişen politikaları sonucunda eski yer adları çevirisi yapılarak, biçim ve anlam bakımından

⁷ Hüseyin Râcî (1313). *Telhîsü'l-İnşâ*, Âlem Matbaası, İstanbul.

tümüyle değişir. Bu durum özellikle Bulgaristan için geçerlidir.”

(Acaroğlu, 2006: 10) sözleriyle bir bakıma zikredilen isimlerle karşılaşmamızın nedenini de ortaya koyar.

Yukarıda bahsedilen hususlar doğrultusunda sonuç olarak Hüseyin Râcî Efendi'nin 1831-1836 yılları arasında günümüz Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Şumnu ile Karinabad arasında olması kuvvetle muhtemel bir köyde doğduğu söylenebilir.

1.1.2. Memuriyet Hayatı

Hüseyin Râcî Efendi'nin hayatının neredeyse üçte ikilik bir bölümü çeşitli memurluklarda geçmiştir. 43 sene 5 aylık memurluk hayatına 22 yaşında 13 Teşrîn-i Sânî 1273 (25 Kasım 1857) tarihinde 600 kuruş maaşla Prizrin Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli olarak başlayan Râcî Efendi 3 sene 7 aylık bir süre boyunca bu görevini sürdürmüştür. 12 Haziran 1277 (24 Haziran 1861) tarihinde bu görevini bırakan Râcî Efendi daha sonra 13 Haziran 1277 (25 Haziran 1861) tarihinde yine 600 kuruş maaşla Zağra-i Atık Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evveli olarak göreve başlamıştır.⁸ Buradaki görevi sırasında r. 1290 (m. 1873) yılında Zağra-i Atık Rüşdiye Mektebi Rika muallimi Necib Efendi'nin Zağra-i Cedîd Mal müdürü olmasıyla boşalan görevi de Râcî Efendi'nin “... desti mektuba mufavîk olması...” nedeniyle kendisine ek bir görev olarak verilmiştir.⁹ Râcî Efendi r.1292 (m.1875) senesinde uzun zamandır devam ettirdiği Zağra-i Atık Mekteb-i Rüşdiyesi Muallim-i Evveliği görevinde maaşının arttırılması talebinde bulunmuş fakat bu talebi o zamanki maaş zammının Bağdat, Suriye, Diyarbakır ve Erzurum gibi “mahall-i bâidede bulunanlara mahsûs” olduğundan reddedilmiştir.¹⁰

Aynı yıl içerisinde Hüseyin Râcî Efendi'nin 28 Şaban 1292 (29 Eylül 1875) tarihli bir belgede yer alan bilgiler doğrultusunda hacca gittiği görülmektedir. Bu belgeye göre Râcî Efendi yerine “tenâsübî” birisini vekil bırakması ve “Muharrem ayının on beşine kadar avdet etmesi” halinde kendisine izin verilmiştir.¹¹

Hüseyin Râcî Efendi hacdan döndükten yaklaşık bir sene sonra tüm Rumeli ve Râcî Efendi'nin kaderini tamamen değiştirecek olan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93

⁸ (COA). ŞD. 1002/56.

⁹ (COA). MF. MKT. 12/110.

¹⁰ (COA). MF. MKT. 25/71.

¹¹ (COA). MF. MKT. 32/21.

Harbi) başlamıştır. Savaşın başlamasıyla birlikte r. 1293 yılı Temmuz ayının sonlarına doğru (m. 1877) Râcî Efendi'nin Zağra-i Atîk Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evvelliği görevi de son bulmak durumunda kalmıştır.¹² Râcî Efendi 1877 yılının Ağustos ayında ailesiyle birlikte önce Edirne'ye, sonra da İstanbul'a göç etmiştir (Düzdağ, 2015: 13). Râcî Efendi İstanbul'a varır varmaz 415 kuruş maaşla Dersaadet Dârülmualimîn Arabi Muallimi olarak göreve başlamıştır. 5 ay 18 günlük bir zaman zarfında bu görevini devam ettiren Râcî Efendi 7 Rebiülahir 1295 (10 Nisan 1878) tarihinde bu sefer 760 kuruş maaşla Fatih Rüşdiye Muallim-i Evvelliği Arapça Muallimliği görevine başlamıştır.¹³ Râcî Efendi bilmediğimiz bir sebeple 15 Safer 1295 (18 Şubat 1878) tarihinde buradaki görevini bırakmak istemesine rağmen kendisine bir "itimadnâme" gönderilerek görevini devam ettirmesi istenmiştir.¹⁴

Hüseyin Râcî Efendi yaklaşık 4 yıl süren İstanbul hayatından sonra Şarkî Rumeli Vilayetinde Zağra-i Atîk ahalisinin talebi üzerine Fatih Rüşdiye Muallim-i Evvelliği görevini bırakıp 1881 yılının Eylül ayında Zağra'ya tekrar dönmüştür.¹⁵ Râcî Efendi bu tarihten bir ay sonra 17 Ekim 1881 tarihinde Eski Zağra Müftüsü¹⁶ olmuştur (Aydın, 1992: 207). Râcî Efendi'nin bu vazifeyle birlikte ihtiyaca binaen, 500 kuruşu "mahallince" bin kuruşunun da "kasaba-i mezkûr cemaat sandığından" olmak üzere 1500 kuruş maaşla Zağra-i Atîk Rüşdiye Muallim-i Evvelliği görevinde de bulunduğu belgelerde görülmektedir:

*"...kasaba-i mezkûra müftüsü bulunan Râcî Efendi'nin sıfât-ı matlûbeyi hâ'iz idüğü bi't-tahkîk anlaşılmakdan nâşî bi'l-muhâbere vâki' olan muvâfakatı üzerine Meclis-i Ma'ârif karârıyla Mûmâileyhin mezkûr mu'allimliğe ta'yîni tensîb ve muhâsebe-i ma'ârifce kaydı tesviye edilmiş olmakla ..."*¹⁷

Buna göre Râcî Efendi, Zağra-i Atîk Rüşdiye Muallim-i Evvelliği için talep edilen hususları haiz bir kimse olarak nitelendirilmektedir.

¹² (COA). ŞD. 1002/56.

¹³ (COA). MF. MKT. 55/22.

¹⁴ (COA). MF. MKT. 53/86.

¹⁵ (COA). MF. MKT. 70/4.

¹⁶ Bulgaristan Müftülükleri ile ilgili Filibe Cami-i Kebir Hâtibi Hafız Hasan Sâni'nin *Sırât-ı Müstakim*'de yer alan yazısı önemli bilgiler içermektedir: "*Müftü denince zihne kelimenin tazammun ettiği 'fetvâ verici' ma'nâsı tebdîr ediyor ve esâsen İslâmlar bu kelimeyi kendi ma'nâsında kullandıkları için Bulgaristan müftüleri de aynı vazîfe ile muvazza'f oldukları anlaşılmassın... Bulgaristan müftüleri; hükûmet-i mahalliyenin kendilerine nikâh, talâk, vasiyet, verâset, vesâyetten ibâret olan beş madde üzerine verdiği hakk-ı salâhiyyet dâiresinde icrâ-yı hükm ü kâzâ eden hâkim ve kadılardır.*" Ayrıntılı bilgi için bkz. (Sırât-ı Müstakim, "Bulgaristan Müftülükleri" S. 85, s. 125-127).

¹⁷ (COA). MF. MKT. 82/117.

Hüseyin Râcî Efendi'nin uzun senelerden beri memuriyetini başarıyla sürdürmesi 7 Zilkade 1302 (18 Ağustos 1885) tarihli bir belgede merkezi hükümet tarafından da fark edildiği görülmektedir: “*Zağra-i ‘Atık Mekteb-i Rüşdiyesi Mu‘allim-i Evvelliğinde on beş yirmi seneden beri îfâ-yı me‘mûriyet eylemekde bulunan ve ehliyet ve iktidârıyla hüsn-i gayret ve ikdâmı âsârıyla sâbit olmasıyla mazhar-ı hoşnûdî-i ‘âm olan müderrisinden mekremetli Hacı Râcî Efendi'nin hâ'iz olduğu müderrislik rütbesinin Mahrec Mevleviyeti pâyesine terfî'i...*”¹⁸ Buna göre Râcî Efendi, yaptığı işlerle kendisini ispatlamış ve müderrislik rütbesinden ilmiye mesleğinde belirli seviyeye ulaşmış çeşitli şehirlerin kadılarının ve bazı müderrislerin derecelerini gösteren bir tabir olan mahrec mevleviyeti (İpşirli: 2003; 387) payesine terfi ettirilmiştir.

Daha önce de ifade edildiği üzere 93 Harbi sonrasında Rumeli ve Hüseyin Râcî Efendi'nin kaderi tamamen değişmiştir. Hüseyin Râcî Efendi de dâhil olmak üzere toplamda 10 kişinin imzasının bulunduğu 29 Rebiülahir 1303 (4 Şubat 1886) tarihli “*Makâm-ı Muallâ-yı Sadâret-i Uzmâ Cânib-i Celîli*”ne sunulan vesikada Şarkî Rumeli'nin Bulgarlara terkiyle Müslüman ahaliye yaptıkları zulüm ve gasplar gözler önüne serilmektedir:

“Beş mâhdan beri vatandaşları Bulgar fetretçilerinin zîr-i destân-ı ‘azâbında yaşamış olan ahâlî-i Müslime dünkü Çarşanba günü sâmi‘a-i dîl ü cânı tesmîm eder sûretde aldıkları korkunç ve dehşetli haberler artık büsbütün şaşkın ve mütehayyir bir hâle geldiler. Bulgaristan re‘is-i müdîrânı ‘Kravlof’ tarafına gelip kemâl-i iftihâr ve mesârr ile i‘lân ve işâ‘a kılınan telgraf-nâmede Reviş-i Ebed-müddet-i ‘Aliyyenin bâ‘is-i şân u şevketi ve medâr-ı satvet ve ‘azameti olan şu nâzik Şarkî Rumeli kıt‘asının Bulgaristan’la ittihâd edildiği Bulgarlara tebşîr ve iş‘âr olunduğundan zavallı İslâmlar yine muhikk-i meşâkk içinde bile metbû‘-ı müfahhimleri için muhâfaza eyledikleri muhabbet ve ‘ubûdiyetleri ve min-ba‘d sevgili vatanları kendilerine bî-gâne kalacağı sebebiyle fart-ı sadâkat ve meveddetlerinden cümlesi eşk-rîz-i esef oldular. Nasıl esef etmeyelim ve niçin ağlamayalım ki sâye-i âsâyiş-vâye-i Hazret-i Zillullâhîde her ferd ‘ale‘d-derecâtım geçinecek kadar servet ve iktidara mâlik iken teşkîlât-ı mukarrere-i mezkûre üzerine Bulgar nizâmları elinden çekeceğimiz zulm ve i‘tisâfât-ı tâkat-fersâyı şimdiden ta‘yîn ederek terk-i mâl ü menâl

¹⁸ (COA). İ.DH.. 959/75818.

veyâhûd yok bahasına satıp evlâd ve 'iyâlimizle tarîk-i hicreti revîşe çekmezden ve eski sefâlet ve musîbetler hâlâ hâtırlarda bâkî ve mevcûd idüğünden ne edeceğimizi ve nereye gideceğimizi şaşırmış kalmışızdır. Gaddâr ve bî-rahm Bulgarların i'lân-ı ittihâddan evvel olarak Türkçe istid'â kabûl etmemek ve Bulgarca yazıp okumak bilmeyen İslâmların şehâdetlerini dinlemeyip redd eylemek misillü harekât-ı nâ-sezâları görülmüş iken bundan böyle hukuk-ı İslâmiyenin ziyâ'ına nice 'akla gelmez vesîleler bulabilecekleri der-kârdır. Ahâlîmizin kısm-ı küllisi mahzâ İslâmı mahv ve perişân eylemek için mukaddemâ tarh ve tevzî' edilen kadaastro vergisi için hükûmete ve birkaç hâ'inin yalan söz ve şehadetleriyle mahkûm olup mecbûren verdikleri senedlerden dolayı 'atîk menâfi'-i 'umûmiye zıdlığına medyûn olduklarından şu hâle nazaran bunların sür'at-i tahsîl ve istifâsı yoluna gidileceği zâhir olup hâlbuki bir tarzda hicrete müheyyâ bulunmayan ahâlî bi't-tabi'î bunu tesviye ve ifâyâ vakit bulamayarak kıymetli emlâkini hırsızlık malı gibi ucuz ucuz satarak tek selâmet-i nefisleri için sâye-i 'adâlet-veliyeye-i Zillullâhiye koşacakları be-dîdârdır. Ancak her yüzden me'yûs kalan bî-çâre İslâmlar bu sûretde de mütehâyir kalıp çünkü ahâlîmizde öyle zarûr ve bî-tâb 'acize vardır ki değil diyâr-ı âhire kısıdan dahi çıkmaya iktidârları olmayıp bunları eyâdî-i a'dâda zelil ve hakîr terk etmek ise şî'âr-ı insâniyet ve himmet olamayacağından bâlâda 'arz olunduğu vecihle hayret-ender-hayret bir hâle gelmişizdir. Binâ'en 'ale'z-zâlik bu kadar uzun uzun bast-ı mukaddimeden maksad-ı 'âcizânemiz velî-ni'met-i meymenetimiz pâdişâh-ı 'adâlet-penâhımız Hazretlerinden her teba'a-i sâdıkasına bezl eyledikleri eltâf ve 'inâyât-ı şâhânelerinden biz kullarının dahi hisse-mend ve sîr-âb buyurulması ricâsıyla evvelâ işbu ittihâdın müteferri'âtına olarak bilâ-istisnâ hürmetlerine 'asâkir ve enfâra alacağı işâ'a olunmakla Müslümanlar müddet-i kalîle zarfında buralardan çekileceklerine bir kat daha mutazarrır ölmemeleri için İslâmların 'askerlik ve enfâreden mu'âf tutulması sâniyen Zağralarla ve Kızanlık ve Çırpan ahâlîsinin yenisi ve 'acezeden bulunanların i'âneten ve meccânen nakl ve iskânı sâlisen bu havâlî ahâlîsi için vatanlarının âb u hevâsına ve kuvve-i enbâtiyesine münâsib mahallere nakl ve iskânı râbî'an emlâk ve 'akâr-ı icmâli bâlâda

ma'rûz-ı esbaba mebnî emlâk ve 'akârlarının i'ânetine ve meccanen nakl ve iskânı üzre vergi ve menâfi'-i borçlarının def'aten tahsiline kıyâm olunmayıp bir sûret-i hasene ile tahsîl ve emr-i mâl edilmesi yani zimmât-ı mezbûrenin bütün bütün kat'-ı 'alâka etmeyenler hakkında tamamen tahsiline gidilmeyip satılan emlâk bedelinden geri kalan emvâl tensîb tutularak ol sûretle ve ceste ceste istîfâ olunması hâmisen şu sırada emlâkin def'aten satılması mümkün olmayanların bunları terk ile fâmilyasını nakl etmek ve işlerinin tesviyesi zımnında yine yalnızca 'avdet eylemek üzre gidecek olan ashâb-ı arâzî ve emlâkin hükûmet ve menâfi' sandığı borçları için böylelerinin alıkonulmayıp ruhsat i'tâ olunması sâdisen emlâk ve arâzîlerinin fûrûhtunda 'özrden vikâye ve ahâlînin buralardan nakline kadar hukûk-ı meşrû'alarının muhâfazası emrinde sancağımız merkezinde taraf-ı Devlet-i 'Aliyyeden bir me'mûr ve murahhas bulundurulurak irâ'e-i teshîlâtta bulunması ve şu emr-i hayrın husûlüne zât-ı 'âlî-i vekâlet-penâhîlerinin 'atâfet ve 'inâyet-i efhamîleri şâyân buyurulması istirhâmıyla şu bî-çâre ve mağdûr ahâlî-i Müslime kullarının son def'a olan bu sûzişli feryâd ve fîgânlarına meded-res olmaları kemâl-i me'yûsiyetle ricâ ve niyâz kılındığı muhâtt-ı 'âlem-ârâları buyuruldukda ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân ve lutf-ı bî-pâyân Hazret-i min-lehü'l-emrindir.”¹⁹

Bununla birlikte Râcî Efendi tarafından “İkinci Ordu-yı Hümayun Müşiriyet-i Celîlesi Cânib-i 'Aliyyesine” sunulan 7 Şevval 1303 (9 Temmuz 1886) tarihli başka bir belgede²⁰ Bulgarlar tarafından küçük çocuğuyla birlikte zorla Hristiyan yaptırılan ve bir Rumenin nikâhına verilen anne ile kızının anavatana iltica ettirilme temennisi yer almaktadır.

1893-94 yıllarında Hüseyin Râcî Efendi'nin edebî hayatına da önemli ölçüde yansıyan bir dizi hadise meydana gelir. 1893 yılında Eski Zağra Müftüsü sıfatıyla idaresi altında bulunan Kızanlık'ın İsiva karyesinde Penka isminde bir Bulgar kızını Müslüman olmuştur. Bu hadise ileride tafsilatlı bir şekilde anlatacağımız birtakım olayların vuku bulmasına neden olmuştur. Râcî Efendi'nin de vazifesi dolayısıyla bu

¹⁹ (COA).Y..PRK.A... 4/38.

²⁰ (COA). Y..PRK.MK.. 2/68.

olayla yakından ilgili olduğu ileride de anlatacağımız üzere arşiv belgelerinden²¹ anlaşılmıştır. Hadisenin vuku bulmasından kısa bir süre sonra Râcî Efendi bizzat şahit olduğu bu ihtida olayını çalışmamıza temel teşkil eden *Bedrika* isimli eserinde manzum bir şekilde aktarmıştır. Bu ihtida hadisesinden yaklaşık bir buçuk sene sonra Râcî Efendi bu sefer Çırpan'da kurulan Evkaf Komisyonu hakkında yolsuzluk suçlamalarıyla karşı karşıya kalır. Elde ettiğimiz 16 Aralık 1894 ve 28 Aralık 1894 tarihli belgelerde²² Çırpan kasabası Encümen-i Mekâtib ve Evkafı'na son olarak seçilen yeni yönetim kurulu ile eski yönetim kurulu hesaplarını gösterir defterlerin verilmediği, kasabada bulunan vakıfların gelirlerinin yerli yerinde safedilmediği, mektep muallimleri ile cami hademelerinin maaşlarının ödenmediği gibi vesair yolsuzluk iddiaları ve Müftü Râcî Efendi'nin bu yolsuzluk iddiaları karşısında sunduğu rapor yer almaktadır. Râcî Efendi bu yolsuzluk iddialarını sadece resmî yollarla yalanlamakla yetinmemiştir. Olaylar kendisini ciddi anlamda üzmüş olacak ki bu iddiaları *İlcâm-ı Hisâm* ve *İlzâm-ı 'Avâm* adlı eserleriyle de sanatlı bir edayla tekzip etmeyi tercih etmiştir.

Hüseyin Râcî Efendi yukarıda izah etmeye çalıştığımız ve sanat hayatını etkileyen olaylar haricinde bu sefer Bulgar mahalli idaresinin kötü muameleleriyle karşılaşır. Râcî Efendi Meclis-i Maarif Reisi ve Şarkî Rumeli Cemaat-i İslamiyesi Nazırı Ali Haydar Efendi vasıtasıyla merkezi hükümete Müslüman ahalinin maruz kaldığı zulümleri aktarır. Hüseyin Râcî Efendi Müslüman ahalinin maruz kaldığı sıkıntıları şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Vatanımız Eski Zağra geçen mûharebenin birinci muharreb olduğu bir kazâdır. Mezkûr muhârebe kazâda âsâr-ı 'imâret bırakmamış idi. Öteden beri en güzel yerler en kıymetdâr mülkler nasb-ı İslâm yedinde bulunduğundan 'unsur-ı İslâmı bu kıt'adan el çekdirmek ve o en güzel emlâk ve 'akarâtı zabt etmek için envâ'-ı hiyel ve desâ'is kullanıldı. Emellerine de nâ'il oldular... Belediye on beş seneden beri hey'et-i İslâma muzır kararlarla emlâkimiz ve evkâfımızı satıp yıkmakda musırrâne devâm eylediğinden ve geçen sene on iki oda bir medrese ve derûnumuzda bir mescidi yıkdırıp teşekkülâtıdan beri dulhâne ittihâz olduğundan kırk nüfusu mütecâviz bî-çâreleri sokak ortasında bıraktı ve yine o sırada altmış guruh şehriyye icârı bulunan bir vakf-ı faziletin odalarını yıkdı ve

²¹ (COA). HR.SFR.04.. 342/127; (COA). A.}MTZ.(04) 4-7.

²² (COA). HR.SFR.04.. 496/69; (COA). HR.SFR.04.. 496/78.

yerlerini lede'l-müzâyede satdı. Şimdi de bu Soğukpınar Câmi'inin yerlerini bilenlerde görüleceği vechle dükkân ve hâne 'arsasına tefrik ederek satmışdır...'”²³

Hüseyin Râcî Efendi'nin durumu merkezi hükümete ilettikten sonra merkezî ve mahallî hükümetten talep ettiği şu hususlar bizlere kendisinin ve oradaki halkın çaresiz durumunu gözler önüne sermektedir:

“Ma'lûmunuzdur ki hiçbir millet 'ibâdet-hânesiz mektebsiz yaşayamaz. İbâdet-hâne mekteb yapmaya muktedir olmayan ahâlîye her hükümet ve belediyeler yardım eder ve ahâlîyi memnûn eder. İbâdet-hânelerini yıkıp ağlatmaz. Eğer belediye Soğukpınar Câmi'ini yukarıda saydığımız sebepleri göze almayıp da yıkarsa bütün kasaba Müslümânlarını ağlatmaya sebep olur. Ümîd ederiz ki Belediye, hükümet bu kadar Müslümânları ağlatmaz. Debbâğ-hâne Müslümânları için Belediye câmi' yapılan mezkûr hâne civârında altı yüz altmış metre bir 'arsa verip Soğukpınar Câmi'ine bedel yedi bin leva kadar bir tazmînât i'tâsıyla o 'arsa üzerine yine mahalle-i mezkûre ahâlîsi için bir câmi' inşâ ettirmesini ve bu vechle ahâlî-i müslimeyi câmi'lerinin yıkdırılmasıyla mükedder edip ağlatmamasını ricâ eyleriz.”²⁴

Yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü üzere Müslüman ahalinin ve yerel yöneticilerin “ağlamaktan başka” yapabilecekleri bir şey yoktur. “Ağlama” ifadesinin sıklıkla resmi belgede kullanılması içerisinde bulunan trajik durumu açıkça göstermektedir.

Hüseyin Râcî Efendi'nin Müslüman ahalinin maruz kaldığı sıkıntıları merkezi hükümete aksettirmesi mahalli Bulgar idaresini rahatsız etmiş olacak ki 8 Ocak 1897 tarihli bir belgede Sofya'dan kendisine bir “hezeyannâme” gönderildiği görülmektedir.²⁵ Bu “hezeyannâme” karşısında Râcî Efendi'nin metanetini koruması ve sadakat dairesinde hareket etmesi merkezî hükümet tarafından gözden kaçmamış ve arşiv belgelerine şu şekilde yansımıştır:

“Hacı Râcî Efendi dâ'îlerinin ni'met-i bî-minnetimiz Pâdişâh-ı e'âzım-ı 'âzîm efendimiz hazretlerinin en sâdık en gayûr dâ'îlerinden olduğundan ve mezkûr hezeyân-nâmenin kendisine gönderilmesinden

²³ (COA). HR.SFR.04.. 510/53-3.

²⁴ (COA). HR.SFR.04.. 510/53-2.

²⁵ (COA). HR.SFR.04.. 355/54-1.

dolayı zerre kadar endîşe etmemiş ve dâ'imâ 'ubûdiyet ve sadâkat dâ'iresinde hareketle şevket-me'âb efendimiz hazretlerinin gece ve gündüz du'â etmesi cevâben mûmâileyhe yazılmış olduğu berâ-yı ma'lûmât 'arz olunur.'"

Hüseyin Râcî Efendi Bulgar mahalli idaresinin tehditleriyle karşılaşmasına rağmen merkezi idarenin lütfuna mazhar olmaya devam etmiştir. Kendisine gönderilen "hezeyannâme" karşısındaki metaneti ve tesisat-ı askeriyye ianesi konusundaki teşviklerinden dolayı Râcî Efendi merkezi hükümet tarafından 24 Şaban 1314 (28 Ocak 1897) tarihinde²⁶ Üçüncü Rütbeden Osmanlı Nişanı ile taltif edilmiştir:

*"Te'sîsât-ı 'askeriyye i'ânesi için Bulgaristan ile Şarkî Rumeli'de bulunan zevâta yazdığım teşvik-nâmelerin en evvel ifâsını icrâyâ başlamış olan Eski Zağra Müftüsü faziletli Hacı Râcî Efendi dâ'îlerinin emsâlleri misillü üçüncü rütbeden bir kıt'a Osmânî nişân-ı zî-şânıyla taltîfe müsâ'ade-i 'aliyye-i hazret-i Vekâlet-penâhîlerinin şâyân buyurulması istirhamına cür'et kılınmış..."*²⁷

Hüseyin Râcî Efendi'nin Osmanlı Nişanı ile taltifinden yaklaşık bir sene sonra kendi memleketinden hicret etmesine neden olacak yeni gelişmeler yaşanmıştır. Bulgarların bağımsızlık noktasında harekete geçtiklerini gören Râcî Efendi durumu bir mektup vasıtasıyla Meclis-i Maarif Reisi ve Şarkî Rumeli Cemaat-i İslamiyye Nâzırı Ali Haydar Efendi'ye bildirmiştir. Mektubun önemine işaret eden Ali Haydar Efendi şu sözlerle mektubun suretini merkezi hükümete bildirmiştir:

*"Şarkî Rumeli Cemâ'at-i İslâmiyyesi Nezâretine dahi me'mûriyet-i 'abîdânemden dolayı şu aralık Bulgaristan'da ba'zı niyât-ı fâside beslenildiği ifâdesine dâ'ir Şarkî Rumeli dâhilinde Eski Zağra Sancak Müftüsü Râcî Efendi'nin savab-ı dâ'iyâneme gönderdiği bir mektûb çâkerlerince mühim görüldüğünden ve Mûmâileyhin nezd-i 'âcizânemde mücerreb olan hamiyet ve dirâyetine nazaran işrak etdiği havâdisin şâyân ve müşevvik olması ağıleb bulunduğundan lâzıme-i 'ubûdiyet ve sadâkat ve mütehattim vazîfe-i me'mûriyet olduğu için mektûb-ı mezbûrun ber-vech-i âtî harfiyyen nakl ve 'arzına müsâra'at-ı cür'et olundu."*²⁸

²⁶ (COA). İ..TAL. 108-94.

²⁷ (COA). Y..PRK.MF.. 3/63.

²⁸ (COA). Y..PRK.MF.. 4/5.

Bulgaristan'ın 5 Ekim 1908 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesinden (Kuyucuklu, 1992: 339) yaklaşık 10 sene önce Hüseyin Râcî Efendi Bulgarların bağımsızlık teşebbüslerini şu sözlerle Ali Haydar Efendi vasıtasıyla merkezi hükümete bildirmiştir:

“Geçen Pençşenbe günü 19 Şubat 1898’de Ayestefanos yortusu idi ki Ayestefanos Mu’âhedesinin imza edildiği günü yâd ve ihtirâm için Bulgarlarca eyyâm-ı mahsûsa-i mukaddese sırasına geçirilmiş bir gündür. Yevm-i mezkûrede Belediye bahçesinde toplanan bir cemm-i ğâfîrede on sekiz yaşlarında yerli ve hükûmet-i hâzıra tarâfdârı bir Bulgar çocuğu Türkler ve Devlet-i Osmâniye ‘aleyhinde gâyet şiddetli ve mü’essir bir nutuk îrâd eylemiştir ki Bulgar efkâr-ı husûmetkârını fevka’l-‘âde galeyâna getirmiştir. Hulâsa-i müfâdı “Türkler be-gayr-ı hak bu kıt’ayı istilâ ve zabt ederek altı yüz seneden beri mazlûm Bulgarlara etmedikleri fenâlık kalmamış Bulgarların ağzına gem burup sırtlarına binmişler ve ‘ırz ve mallarını pâymâl etdikden sonra başlarına bir kurşun çakarlar ve telef ederlermiş. ‘İndlerinde bir Bulgar başından bir kurşun daha kıymetdâr imiş. Mu’ahhiren bu zulm ve ta’addiyâta Bulgarlar tahammül edemeyerek çalışıp Bulgarya kıt’asını Türklerin yed-i zulmünden halâs eylemişler. Evvelce Bulgarya’da olan mezâlim el-yevm Makedonya’da daha şiddetli olarak cârî imiş. Bunun için Bulgar kardeşlerini Türklerin mezâliminden halâsı için cümle Bulgarların çalışması elzem üdiğünden müttefikan çalışalım ve Ayestefanos’a kadar yerlerimizi Türklerden kurtaralım...” Hayâlinden ‘ibâret idüğü anlaşılmıştır. Bu nutkun bir aynı da Kızanlık’da okunmuştur. Cem’iyet-i mezkûrede me’mûrîn-i hükûmet kâffeten hâzır bulundukları hâlde sukût ile ve belki samîmî dinlemeleri efkâr-ı mezkûreye mürevvic oldukları anlaşıyor. Ondan bir gün sonra yerli bir Bulgar erkânımızdan birisini tenhâya çekip; “Sana bir sır haber vereceğim. Sonunda bana bir nişân getirdiniz, bu mükâfât bana kâfidir” mukaddimesiyle der ki “bizler sekiz bin kişi yazıldık. Her bir levâzımımız hazırlandı. Rûz-ı hâzıra doğru Köstendil civârından hudûdu geçip Makedonya’da ihtilâl çıkaracağız. Ben de berâberim. Oradan Türklere ihbâra çalışacak isem de belki mümkün olamaz. İşte size şimdiden gizlice haber veriyorum. Sakın bizimkiler duymasınlar. Şevket Bey’e bunu haber

veriniz. Yazsın ve sonra bana bir nişân getirilsin. Ermeniler de bizimle berâberdir. İstanbul'dan ve sâ'ir yerlerden ticâret vesîlesiyle kaçıp gelecekler ve bize karışacaklardır..." demiş. Hükûmet erkânından küçükler me'mûrlar böyle muzır nutkun müteharrik ve müdde'î-i 'umûmî tarafından men' edilmediğini gûyâ ta'yîb ediyorlar ve bu nutukların pek çok şehirlerde söylendiği bedîhîdir. Öteden beri buralarda Makedonya komitelerinin sa'y ve gayretleri semeresi olarak pek çok tedârikât ve tarafdâr peydâ eyledikleri görülmüyor. Şu günlerde 'amele ve rencber kıyâfetine pek çok serseriler görülmeye başladı. Sancak ladikası zâten Perlepelî ve gâyet zekî ve cin fikirli bir herîfdir. Kasabanın şimâlinde ve kurbunda Sarıbayır üzerinde otuz beş seneden beri bir ayazma peydâ olmuş idi. Perhîz-i kebîr'in ilk haftasında Pazar günü de oranın yevm-i mahsûsudur. Üç sene mukaddem orada bir manastırcık inşâ edildi. Şimdiki ladika ise o iki yüz metre mürtefî' bayır tepesine bir sâ'at yukarıda bir su bulup getirmişdi ve orayı her nev' eşcâr gurreleriyle bir 'azîm bahçe ve etrâfındaki meşelikleri manastıra ilhâk ile bir koca orman yapmaktadır. Birtakım evvelkisi ebniye ve büyük havuz inşâ eyledi ve manastırı da Prens Boris namıyla Prens'in taht-ı nezâretine verdi. İşte bu ladika Makedonya komitesinin gizlice mu'âvenetinde olup mezkûr manastırda birçok serserîleri besleyip hizmet etdiriyor."

Hüseyin Râcî Efendi 26 Rebiülevvel 1316 (14 Ağustos 1898) tarihinde Viyana şimendifer treniyle Edirne Rüsumat Müdürü Hacı Kamil Efendi ve Avusturya Konsolos Vekili William'la birlikte İstanbul'a resmi bir ziyarette bulunmuştur.²⁹ Bu ziyaretin nedenini ilgili belgeden tam olarak öğrenemesek de elde ettiğimiz diğer belgeler ışığında İstanbul'a tamamen iltica etmek adına bir dizi görüşmeler için geldiğini öğrenmekteyiz.

Hüseyin Râcî Efendi İstanbul'a geldikten kısa bir süre sonra 15 Rebiülahir 1316 (2 Eylül 1898) tarihinde Şarkî Rumeli Cemaat-i İslamiyye Nezareti'ne Meclis-i Kebîr-i Maarif'te³⁰ kendi haline uygun bir hizmete tayinini talep etmiştir. Kaderin garip bir

²⁹ (COA). Y..PRK.ZB.. 21-94.

³⁰ 20 Eylül 1869 tarihinde açılmış olan Meclis-i Kebîr-i Maârif, Maârif Nezâreti içerisinde, merkez teşkilatın en önemli kurumları arasındaki yerini 1922'ye kadar sürdürmüştür. Bu kurum "Encümen-i Teftiş ve Muâyene", "Tetkîk-i Müellefât Komisyonu" ve "Kütüb-i Dîniyye ve Şer'iyye Tedkîk Heyeti" gibi yan teşekkülleri ile günümüzdeki Talim ve Terbiye Kurulu'nun görev ve sorumluluklarını üzerinde bulundurmıştır (Ünal, 2008: 1).

tecellisi olsa gerek o dönemde Râcî Efendi ile yakın bir dostluk ilişkilerinin olduğunu arşiv vesikalarından öğrendiğimiz Ali Haydar Efendi hem Meclis-i Kebîr-i Maarif hem de Şarkî Rumeli Cemaat-i İslamiye Reisidir. Râcî Efendi'nin Ali Haydar Efendi ile tayin hususunu görüşmek için İstanbul'a geldiğini ileride aynen aktaracağımız Ali Haydar Efendi'nin Makam-ı Meşihat'e sunduğu dilekçeden anlamaktayız. Dolayısıyla Râcî Efendi'nin Meclis-i Kebîr-i Maarif azalığına tayini hususunda Ali Haydar Efendi'nin önemli rolünün olduğunu söylemekte yarar vardır.

Hüseyin Râcî Efendi, 15 Rebiülahir 1316 (2 Eylül 1898) tarihli ve Şarkî Rumeli Cemaat-i İslamiyye Nezareti'ne sunduğu dilekçesinde 18 seneden beri bulunduğu Eski Zağra Müftülüğü hizmetinde pek çok hayırlı işlerde muvaffak olduğunu fakat Bulgarların da pek çok hile ve desise ile kendisinin Şarkî Rumeli'den ihracını istediklerini şu sözlerle aktarmaktadır:

“Ma'lûm-ı 'âlî-i Nezâret-penâhîleri olduğu üzere râ'îleri on sekiz seneden beri Eskizağra Müftülüğü ve Cemâ'at-i İslâmiye riyâseti hizmetinde bulunarak sâye-i şâhânede pek çok umûr-ı hayriyyeye muvaffak oldum. Ancak menâfi'-i saltanat-ı seniyye ve hukûk-ı ahâlî-i İslâmiye 'aleyhinde Bulgarların da kullandıkları hiyel ve desâ'isi keşf ile teşebbüsât-ı vâkı'alarına, nizâmî dâ'iresinde, müdâfa'ada ve hukûk-ı meşrû'amızı muhâfazada fevka'l-'âde sa'y ve ikdâm eylediğimden nâşî Bulgar ricâli münfa'îl olarak Şarkî Rumeli kıt'asından ihrâcımı her zamân vesîle-cû oldukları ve isti'âneye mecbûr edecek mu'âmele-i bâride ve tehdîdât-ı mütevâliyeleri orada bekâ-yı 'âcizânemi be-gâyet tevhiş etmiş ve binâ'en-'aleyh terk-i hizmet, 'âcizleri için mecbûr bulunmuştur. Kırk iki seneden beri dâ'îleri gibi hizmet-i Devlet-i 'Aliyye'de ifnâ-yı vücûd etmiş ve emr-i ta'ayyüşî ma'âşına münhasır bulunmuş olan bir me'mûrun muhtâc ve muztar açıkda bırakılması şân-ı 'Âlî'ye ve rızâ-yı merâhim-i ihtivâ-yı Hazret-i Hilâfet-penâhîye muvâfık olamayacağı derkâr olmakla ve müddet-i hizmet-i ma'rûzamın kısm-i küllîsi umûr-ı ma'ârif münhasır bulunmakla dâ'ire-i Ma'ârif-i Celîle'de hâlîme çesbân bir hizmete ta'yînîm husûsunu niyâz eylerim. Mesmû'-ı 'âcizâneme göre Ma'ârif-i 'Umûmiye bütçesinin müzâyakası istid'âma mâni'add olursa ma'lûm-ı Nezâret-penâhîleri bulunduğu ve kuyûd-ı Ma'ârif-i Celîle nâtık olacağı vech ile beş yüzü mahallî cemâ'at-i İslâmiyesi sandığından ve bin kuruşu

dahi Hazîne-i Celîle'den tesviye olunmak üzere mukaddemâ zâtıma mahsûs olarak tahsîsi buyurulmuş olan bin beş yüz kuruş Mu'allim-i Evvellik ma'âşının Hazîne-i Celîle'den ihsân buyurulagelen ve şimdiki hâlde gayr-ı ez-tenkîh dokuz yüz küsûr kuruş ma'âş ahkarânemin bir hadd-i kifâyeye iblâğıyla mahzûr-ı ma'rûza bir çâre olabileceğini Meclis-i Ma'ârif Riyâsetini hâ'iz bulacağınız cihetle 'arzına cesâret eder ve her hâlde merâhim ve işfâk-ı semâhîlerini istirhâm eylerim. Ol bâbda emr ü fermân Hazret-i min-lehü'l-emrindir."³¹

Yukarıda Hüseyin Râcî Efendi'nin de belirttiği üzere 42 sene boyunca devlet hizmetinde hayatını ancak geçindirecek bir maaşla sürdürmüş bir zatın "muztar ve muhtaç açıkta bırakılması"nın dikkate şayan bir durum olduğu kanaatindeyiz.

O dönemde Meclis-i Kebîr-i Maarif ve Şarkî Rumeli Cemaat-i İslamiyye Reisi olan Ali Haydar Efendi, Hüseyin Râcî Efendi'nin kendisine sunduğu dilekçeyi Şarkî Rumeli'deki Müslüman unsurların zararına olacağı düşüncesiyle geri çekmeye çalıştıysa da verdiği izahata binaen istifaya mecbur olduğunu şu sözlerle aktarmaktadır:

"Leffen takdîm kılınan istid'â sâhibi fazîletli Râcî Efendi dâ'îleri me'zûnen burada bulunuyor. Mûmâileyhin Şarkî Rumeli'den gaybûbeti oradaki 'unsur-ı İslâmın hukûk ve menâfi'ine mülâyim olamayacağı cihetle istid'âsını redde çalışdım ise de şifâhen verdiği izâhâta göre isti'fâya mecbûr olacağı anlaşıldı. Hamiyet ve rûyeti ve fazîlet ve dirâyeti me'mûriyet-i mahsûsa ile Filibe'de bulunduğum târîhden beri dâ'îlerince mücerreb olan öyle bir dâ'î-i sâdıkın açıkda kalarak dûçâr-ı zarûret olması rızâ-yı merâhim-i irtikâ-yı Hazret-i Hilâfet-penâhîye muvâfık olamayacağı derkâr olmakla ve 'â'ilesinin kesretine mebnî i'âşeleri iki bin kuruş kadar bir ma'âşa mütevakkıf olduğu cümle-i ifâdâtından bulunmakla istid'âsı vechle Mu'allim-i Evvellik ma'âşının mahvıyla Meclis-i Ma'ârif veya Encümen-i Teftîş ve Mu'âyene A'zâlıklarından birinde istihdâmı için iktizâ-yı hâlin ifâsı münût-ı irâde-i 'aliyye-i Fetvâ-penâhîleri olmanın ol bâbda emr ü fermân Hazret-i min-lehü'l-emrindir."³²

Hüseyin Râcî Efendi, dilekçesini Ali Haydar Efendi'ye sunduktan sonra dilekçesinin bir dizi resmi prosedürler gereği Meşihat, Sadaret, Maarif ve en

³¹ (COA). İ.İLM. 4/14-1.

³² (COA). İ.İLM. 4/14-2.

nihayetinde Bâb-ı Âlî'ye kadar ulaştığını görmekteyiz. Bâb-ı Âlî, 17 Şevval 1316 (28 Şubat 1899) tarihinde “*Resîde-i dest-i ta'zîm olup melfûflarıyla manzûr-ı 'âlî buyurulan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleri üzerine mûcibince irâde-i seniyye-i Cenâb-ı Hilâfet-penâhî şeref-haklık buyurulmuş olmakla...*”³³ fermanıyla Hüseyin Râcî Efendi'nin Meclis-i Kebîr-i Maarif azalığına tayinini uygun görmüştür.

1.1.3. Vefatı

Hüseyin Râcî Efendi yaklaşık 2 yıllık bir süre zarfında Meclis-i Kebîr-i Maarif azalığı dâhil olmak üzere toplamda 43 sene 5 aylık memuriyet görevini sürdürdükten sonra 3 Nisan 1317 (16 Nisan 1901) tarihinde dâr-ı bekaya irtihal eylemiştir.³⁴ Kabri Eyüp Sultan mezarlığındadır (Düzdağ, 2015: 16).

1.1.4. Ailesi ve Nesebi

Hüseyin Râcî Efendi *Telhîsü'l-İnşâ* isimli eserinin önsözünde babasının isminin Hasan dedesinin isminin ise Mustafa olduğunu belirtmektedir:

Garka-i cürm ü hatâ hayr-ı du'â muhtâcî

*Mustafâ-zâde Hasan-zâde Hüseyin Râcî*³⁵

Düzdağ'ın Hüseyin Râcî Efendi'nin eserlerinden yola çıkarak seyyid olduğu iddiasını güçlendiren bir bulguya da tarafımızdan arşiv vesikalarında rastlanmıştır. Râcî Efendi'nin arşiv vesikalarında kullandığı mühürde “es-seyyid” ibaresi yer almaktadır. Fakat bu noktadan hareketle nakîbüleşrâf³⁶ defterlerinde yaptığımız taramalar sonucunda Hüseyin Râcî Efendi ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

³³ (COA). İ.İLM. 4/14-5.

³⁴ (COA). ŞD. 1002/56.

³⁵ Hüseyin Râcî (1313). *Telhîsü'l-İnşâ*, s. 4.

³⁶ Merkezde ve taşrada seyyid ve şeriflerin kayıtlı olduğu defterlere verilen isim (Buzpınar, 2006: 322)

Resim 2. Hüseyin Râcî Efendi'nin mührü.

Hüseyin Râcî Efendi'nin eşinin isminin Hafize Hanım ve Zeyneb Sümeyye Hanım isminde bir kızının olduğunu arşiv vesikalarından öğrenmekteyiz. Buna göre Râcî Efendi'nin eşi ve kızı kendilerine maaş bağlanması için müracaatta bulunmuşlardır: “*Meclis-i Ma‘ârif a‘zâsından müteveffâ Hüseyin Râcî Efendi zevcesi Hafîze ve kerîmesi Sümeyye Hatunlar tarafından kendilerine ma‘âş tahsisini müsted‘â verip...*”³⁷

Hüseyin Râcî Efendi'nin torunu Prof. Dr. Yüksel İnel'de bulunan şecerede Zeyneb Sümeyye isminde bir kızıyla karşılaşmadık. Zeynep Sümeyye Hanım'ın ileride vereceğimiz soyağacı tablosunda yer alan Seniyye Hanım olma ihtimali akıllara gelse de arşiv vesikasında sarıh bir surette Zeyneb Sümeyye ismi karşımıza iki defa çıkmaktadır.

Yine bir başka arşiv vesikasında ise Hüseyin Râcî Efendi'nin Mehmed Bahaeddin Efendi isminde bir oğlunun olduğu görülmektedir. Kendisi hakkında h. 1280 (m. 1864) tarihinde Eski Zağra'da doğduğu ve İzmir Mevlevîyetini haiz Zağra Cemaat-i İslamiye Reisi Râcî Efendi'nin oğlu olduğu bilgisi verilen Mehmed Bahaeddin Efendi ile ilgili sicill-i ahvâl³⁸ varakasında şu bilgiler yer almaktadır:

“İzmir Mevlevîyetini hâ'iz Şarkî Rumeli dâhilinde Eskizağra'da Cemâ'at-i İslâmiye Re'isi fazîletli Râcî Efendi'nin oğludur. Bin iki yüz seksen sene-i hicriyyesi evâsıtında Eskizağra Kasabasında tevellüd etmiştir. Sıbyân mektebinde mukaddime-i ‘ulûm-ı dîniyyeyi ve Rüşdiye mektebinde ve Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'nin kısm-ı İ‘dâdisinde müretteb dersleri okumuştur. Esnâ-yı istîlâda Der-sa‘âdet’e ‘azîmet ve doksan yedi senesinde memleketi olan Eskizağra’ya ‘avdetle üç yüz bir senesine kadar ibtidâ’î ve rüşdiye mekteblerinde fahrî olarak Târîh ve Coğrafya ve Lisân-ı Türkî mu‘allimliklerinde bulunmuştur. Bin üç yüz altı senesi şehr-i Rebî‘ü’l-evveli gurreinde yirmi altı yaşında iken Selanik Vilâyeti mektûbcu kalemine duhûl ile üç yüz yedi senesi Cemâziye’l-evvelîsinin on dokuzunda dört yüz kuruş ma‘âşla Drama Sancağı Tahrîrât Kalemi

³⁷ (COA). ŞD. 1002/56; (COA). MF.MKT. 570/34.

³⁸ Sicill-i Ahvâl defterleri 1872 ila 1922 yılları arasını kapsayan memurların tercüme-i hâllerinden resmiyete intikal eden hususiyetleri içeren 200 defter ve 200.000 arşiv belgesinden oluşan arşiv kayıtlarıdır (Sarıyıldız, 2009:334; Alandağlı, 2018:728).

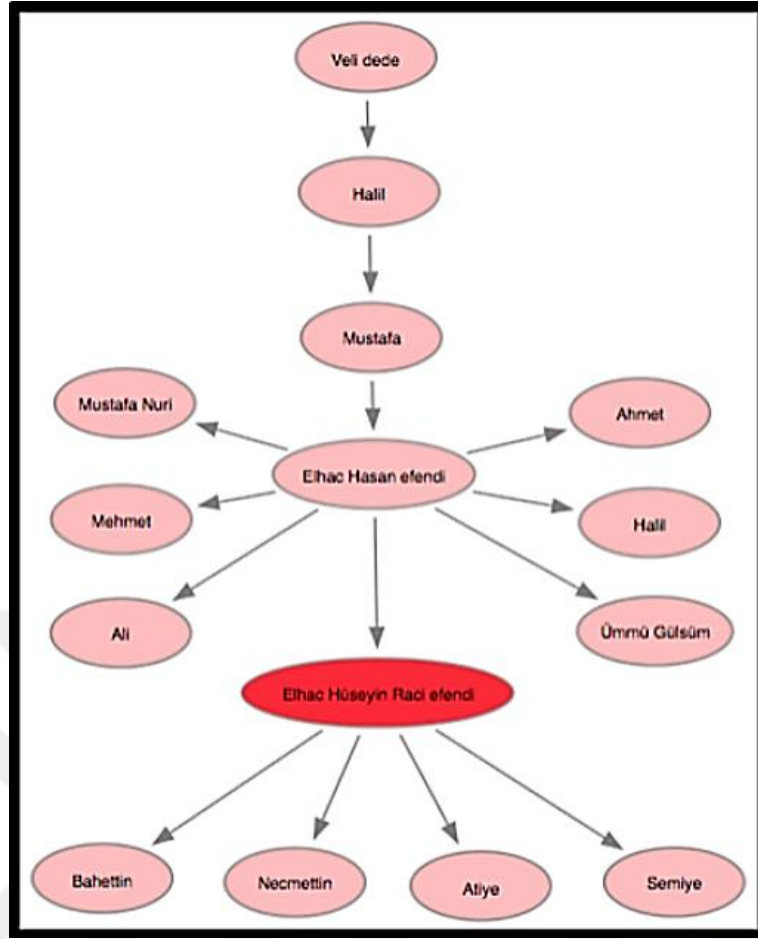
Mukayyidliğine ta'yîn olunmuştur. Vilâyet-i müşârün-ileyhâ Mektûbculuğuyla Vâlîliğinden yazılan mülâhazalarda Mûmâ-ileyhin hüsn-i haslet ve sıdkı ve vazîfesinde gayreti görüldüğü beyân olunmuştur. Fi 23 Şevvâl Sene 1310 ve Fi 28 Nisan 1309. Mûmâ-ileyhe bin üç yüz dokuz senesi Cemâziye'l-âhiresinde 10 Şubat Sene 1307, beş yüz altmış kuruş ma'âşla Livâ'-i mezkûr Tahrîrât müdürîyeti mu'âvinliğine nakl edilmiştir. Mûmâ-ileyhin ma'âşı üç yüz on dört senesi Şevvâlinin zuhûrunda 1 Mart Sene 1313 'öşrî bâkiye-i cîlî beş yüz dört kuruşa tenezzül etmiştir. Mûmâ-ileyhin bin üç on yedi senesi Rebî'ü'l-âhirinin yirmi birinde 16 Ağustos Sene 1315 Edirne Mekteb-i İ'dâdisinin dört yüz elli kuruş ma'âşlı müdür mu'âvin-i sânilğine nakl ve üç yüz on beş kuruş ma'âşlı Târîh ve doksan kuruş ma'âşlı Ahlâk ve yüz otuz beş kuruş ma'âşlı 'İlm-i Servet mu'allimlikleri 'ilâve-i 'uhdesine teveddü' ve sene-i merkûme Recebinin yirmi dördünde 15 Teşrin-i Sani Sene 1315 Ahlak ve Servet derslerine bedel üç yüz altmış kuruş ma'âşlı Coğrafya dersi 'uhdesine tefviz olunup mecmû'-ı ma'âşı bin yüz yirmi beş kuruş olduğu Ma'ârif Nezâret-i Celîliyesinin 9 Teşrin-i evvel Sene 1316 târîhli tezkire-i cevâbiyesinde beyân kılınmıştır.”³⁹

Hüseyin Râcî Efendi'nin bir diğer oğlu da Necmeddin Râcî Efendi'dir. Topçu Mümtaz Binbaşısı olan Necmeddin Râcî Efendi kendisi tarafından kaleme alınan *Neler Çekdik* isimli eserinde Necmi Râcî ismini kullanmıştır.⁴⁰ Hüseyin Râcî Efendi'nin *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* eseri kendisi tarafından yayımlanmıştır. Çalışmamızda bize büyük katkıları olan Prof. Dr. Yüksel İnel Bey de Necmi Râcî'nin oğludur. İnel'in bizlere aktardığına göre yayımladığı eserlerle şair olduğunu bildiğimiz Necmi Râcî Efendi aynı zamanda bir ressamdır. Kendisine ait pek çok resmin ve şiirinin olduğunu yine İnel'den öğrenmekteyiz. Necmi Râcî Efendi'nin vefat haberi 24 Haziran 1941 tarihli *Yeni Sabah Gazetesi*'nde şu şekilde aktarılmaktadır: “...Esbak İmalat-ı Harbiyye Umum Müdürü Emekli Albay Necmi Râcî İnel Göztepe'deki köşkünde irtihal etmiştir.”⁴¹

³⁹ (COA). DH.SAİDd... 45/63.

⁴⁰ Necmi Râcî (1326). *Neler Çekdik*, Hürriyet Matbaası, İstanbul.

⁴¹ *Yeni Sabah Gazetesi*, 24 Nisan 1941, No: 1066, s. 4

Resim 3. Hüseyin Râcî Efendi'nin soyağacı.

1.1.5. Şahsiyeti

Hüseyin Râcî Efendi'nin arşiv belgelerinden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda aldığı terfi ve taltiflerle çok başarılı olarak kabul edebileceğimiz yaklaşık 43 senelik bir memurluk hayatıyla birlikte çok yönlü bir kişiliğe sahip olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. En önemli eseri olarak kabul edebileceğimiz *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* ile birlikte iyi bir tarihçi olduğunu ispat eden⁴² Râcî Efendi, *Telhisü'l-İnşa* isimli eseriyle belagat, diğer manzum eserleriyle de şairlik alanında hüner sahibi bir edip olduğunu göstermiştir. Dersaadet Dârü'l-muallimîn Arabi Muallimliği yapması ve eserlerinde sık

⁴² Hüseyin Râcî Efendi'nin tarihçiliği hakkında özellikle Düzdağ'ın ilgili eser ile ilgili çalışmasında "Kitabın Tesiri ve Yankıları" başlığında Recaizade Mahmud Ekrem ve Yahya Kemal Beyatlı'nın *Tarihçe-i Vaka-i Zağra* ile ilgili yazılarına yer verilmiştir (Düzdağ: 2015; 28-30). Ayrıntılı bilgi için bkz. Recaizade Mahmud Ekrem (1299). *Talim-i Edebiyat*, Mihran Matbaası, İstanbul, s. 185-186; Yahya Kemal Beyatlı (1921). "Balkan'a Seyahat", *Dergâh Mecmuası* No: 14, s.17. Bu çalışma dışında Hüseyin Râcî Efendi'nin tarihçiliği *Tarihçe-i Vaka-i Zağra* adlı eseri doğrultusunda Yöntem, Özcan ve Canım tarafından da ele alınmıştır (Yöntem, 1962: 39-41; Özcan, 1997: 339-3445; Canım, 2014: 463-468). Hüseyin Râcî Efendi ile ilgili yürüttüğümüz çalışmada özellikle elde ettiğimiz veriler değerlendirilmeye çalışılmış ve bu doğrultuda Râcî Efendi'nin hayatı ve şahsiyeti ele alınmaya çalışılmıştır.

sık Arapça mısra ve beyitleri kullanması iyi derecede Arapça bildiğini göstermektedir. Çalışmamızın önceki başlıklarında değindiğimiz Medrese Yoklama Defteri'nde yer alan bilgilere göre de Hüseyin Râcî Efendi hâfızdır. Tam olarak teyit ettiremediğimiz bu bilgi, Râcî Efendi'nin eserlerinde Arapça ayet ve hadislerle sıkça başvurması noktasında makul bir sav olarak düşünülebilir.

Hüseyin Râcî Efendi'nin çok yönlülüğü sadece memurluk, Arapça, tarih ve edebiyat alanındaki yetkinliğiyle sınırlı değildir. Maaşının arttırılması için Râcî Efendi'nin yaptığı bir müracaata cevap olarak karşımıza çıkan bir belgede riyaî ilimlerde de vukuf sahibi olduğu şu ifadelerle aktarılmaktadır:

*“Zağra-i ‘Atîk Mekteb-i Rüşdiyesi Mu‘allim-i Evveli Râcî Efendi'nin hayli seneden beri mekteb-i mezbûrda ta'lim ve tedris ile meşgûl ve me'lûf ve 'ulûm-ı riâyâziyede sâhib-i vukûf olduğundan bahisle ma'âş-ı mahsûsunun emsâli râddesine iblâğı...”*⁴³

Hüseyin Râcî Efendi'nin riyaî ilimlerin yanı sıra güzel yazı noktasında da kabul gören bir zat olduğu, Eski Zağra Rüşdiye Mektebi'nde Muallim-i Evvelik yaptığı sırada aynı mektebin Rika Mualliminden boşalan yere kendisinin “desti, mektuba muvafık” birisi olduğu için tensip görülmesinden anlaşılmaktadır:

*“Zağra-i ‘Atîk Mekteb-i Rüşdiyesi rik'a mu'allimi Necîb Efendi Zağra-i ‘Cedîd kazâsı Mâl Müdürü olup mu'allimliği terk eylediğinden ve hizmet-i mezkûreyi birkaç aydan beri mekteb-i mezkûr mu'allim-i evveli Râcî Efendi ifâ eylemekde bulunduğundan bu hizmetin dahi kendisine 'ilâve edilmesi istid'â etmiş hatta desti mektûba muvâfık olmasıyla şu vazîfeyi ifâyâ iktidârı tebeyyün eylemiş olduğundan...”*⁴⁴

Hüseyin Râcî Efendi çok yönlülüğünün yanında mütedeyyin ve mutasavvıf bir kişilik olarak da karşımıza çıkmaktadır. Hacca gitmesi,⁴⁵ Nakşi bir şeyhe intisap etmesi (Düzdağ, 2015: 19), eserlerinde dini argümanların ve didaktik üslubun dikkat çekmesi özellikle *Bedrika*'da Penka'nın örnek Müslüman tavırlarının üzerinde durulması gibi hususlar savımızı kuvvetlendiren unsurlardır.

Mütedeyyin kimliğiyle aktardığımız Hüseyin Râcî Efendi arşiv vesikalarının tabiriyle “mazhar-ı hoşnûdî-i 'âm”⁴⁶ yani halkın hoşnutluğuna mazhar olmuş bir kişidir.

⁴³ (COA). MF.MKT. 25/71.

⁴⁴ (COA). MF.MKT. 12/110.

⁴⁵ (COA). MF.MKT. 32/21.

⁴⁶ (COA). İ.DH.. 959/75818.

Râcî Efendi'nin halkın hoşnutluğunu kazandığını başka bir belgede de görmekteyiz. Hüseyin Râcî Efendi, birinci muhaceret zamanından sonra İstanbul'da ikamet etmeye başlamıştır. Bir süre sonra Eski Zağra ahalisinin talep ve arzuları sonucunda Eski Zağra'ya tekrar dönmüştür: “*Rumeli-i Şarkî Vilâyeti dâhilinde kâ'in Zağra-i 'Atîk ahâlî-i müslimenin vukû' bulan taleb ve ârzûları üzerine kazâ-i mezbûra 'azîmette bulunan Hüseyin Râcî Efendi...*”⁴⁷ Zağra Müslüman ahalisinin ısrarla Râcî Efendi'yi çağırması halk nezdinde ne kadar sevildiğini göstermektedir.

Hüseyin Râcî Efendi sadece “mazhar-ı hoşnûdî-i 'âm” olmakla kalmamış aynı zamanda devlet ve yöneticileri nezdinde de hoşnutluk kazanmıştır. Özellikle Meclis-i Kebîr-i Maarif ve Umum Şarkî Rumeli İslam Cemaati Reisi ve bu noktadan Râcî Efendi'nin idari amiri olarak kabul edeceğimiz Ali Haydar Efendi'nin Râcî Efendi hakkında kullandığı ifadeler de bu hoşnutluğu gözler önüne sermektedir:

“*Mûmâileyhin Şarkî Rumeli'den gaybûbeti oradaki 'unsur-ı İslâmın hukûk ve menâfi'ine mülâyim olamayacağı... Hamiyet ve rûyeti ve fazîlet ve dirâyeti me'mûriyet-i mahsûsa ile Filibe'de bulunduğum târîhden beri dâ'îlerince mücerreb olan öyle bir dâ'î-i sâdıkın ...*”⁴⁸ Ali Haydar Efendi'ye göre Râcî Efendi'nin Şarkî Rumeli'den ayrılması oradaki İslam ahalisinin hukuk ve menfaatine uygun değildir. Ali Haydar Efendi ayrıca Filibe'de bulunduğu tarihten beri Râcî Efendi'nin idareciliği, fazileti ve dirayetine şahit olduğunu belirtmektedir.

Arşiv belgelerinde Hüseyin Râcî Efendi ile ilgili takdir ifadeleri bunlarla sınırlı değildir. Râcî Efendi'nin Meclis-i Kebir-i Maarif azalığı için mütalaa edildiği belgelerde dönemin Şeyhülislamı ve Sadrazamı tarafından da şu sözlerle takdir edildiği görülmektedir:

“*...Fazîletli Hüseyin Râcî Efendi'nin menâfi'-i Saltanat-ı Seniyye ve hukûk-ı ahâlî-i İslâmiye 'aleyhinde Bulgarların kullandıkları hiyel ve desâ'is ve teşebbüsâta müdâfa'ada sa'y ve ikdâmı...*”⁴⁹; “*...On sekiz seneden beri Eskizağra Müftülüğünde bulunan Fazîletli Hüseyin Râcî Efendi'nin terk-i hizmete mecbûr olduğu ve kendi erbâb-ı fazîlet ve dirayetden bulunduğu beyânıyla buraca istihdâmı muvâfık-ı şân-ı 'âlî olacağını...*”⁵⁰

⁴⁷ (COA). MF.MKT. 70/4.

⁴⁸ (COA). İ.İLM. 4/14-2.

⁴⁹ (COA). İ.İLM. 4/14-3.

⁵⁰ (COA). İ.İLM. 4/14-5.

Düzdağ'ın da çalışmasında belirttiği üzere Hüseyin Râcî Efendi, Sultan Abdülhamid devrinin sadık bir memuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Düzdağ: 2015; 16). *Bedrika* isimli eserinin sonunda Sultan Abdülhamid'e dualarda bulunması ve arşiv vesikalarında kendisi hakkındaki bazı ifadeler bunu açıkça göstermektedir:

Ol Hâmî-i şer' ü dîn-i Aḥmed
Ol melce-i ümmet-i Muḥammed (732)⁵¹

Sultân *Ḥamîd Ḥân-ı Sâni*
Müzdâd ola 'ömr ü 'izz ü şânı (733)

Ol Pâdişeh cihân du' âcı
Şükrâna bu nazmı yazdı *Râcî* (734)

“*Hacı Râcî Efendi dâ'îlerinin ni'met-i bî-minnetimiz Pâdişâh-ı e'âzım-ı 'azîm efendimiz hazretlerinin en sâdık en gayûr dâ'îlerinden olduğundan... dâ'imâ 'ubûdiyet ve sadâkat dâ'iresinde hareketle şevket-me'âb efendimiz hazretlerinin gece ve gündüz du'â etmesi...*”⁵²;
“*...metbû'-ı mefharitimiz şehriyâr-ı 'âlî-şi'âr Efendimiz Hazretlerine olan sîdk-ı tâbî'iyet ve 'ubûdiyet eseri idüğü iş'âr kılınmakla...*”⁵³

Hüseyin Râcî Efendi'nin şahsiyetini tam olarak anlatmak başlı başına bir tez konusu olacağı için konuyu fazla uzatmadan son olarak ileri görüşlülüğünden bahsetmek istiyoruz. Derviş Vahdetî tarafından 1908-1909 yılları arasında çıkarılan dinî, siyasi ve döneminin muhalif günlük gazetelerinden birisi olarak kabul edilen Volkan (Düzdağ: 2013; 123) gazetesinde Hüseyin Râcî Efendi'nin ileri görüşlülüğünü gözler önüne seren bir yazı dizisi karşımıza çıkmaktadır.⁵⁴ Bu yazı dizisi, yazının yayımlanma tarihi olan 7 Muharrem 1327 (29 Ocak 1909) tarihinden yaklaşık 23 sene önce Hüseyin Râcî Efendi'nin merkezi hükümete

⁵¹ Parantez içerisinde verilen sayılar *Bedrika*'nın beyit numaralarıdır.

⁵² (COA). HR.SFR.04.. 355/54.

⁵³ (COA). Y..PRK.MF.. 3/63.

⁵⁴ A. Şehabeddin imzası taşıyan yazı dizisi 29. sayıda “*Bulgaristan 1302'de İlan-ı İstiklâl'e Yeltenmişti*” (Volkan, S.29, s.3-4), 30. sayıda “*1302 Tarihinde Bulgaristan Cemaat-i İslamiyesi Tarafından Bâb-ı Âlî'ye Takdim Olunan Layihadan Mâbad*” (Volkan, S.30, s.3-4) ve 33 (Volkan, S.33, s.4) ile 36. sayılarda “*Rumeli-i Şarki'den 1302'de Gelen Layihadan Mâbad*” (Volkan, S.35, s.4) başlıklarıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu yazı dizisi 35. sayıda A. Şehabeddin yerine Müftü ve Reis-i Cemaat-i Müslime-i Liva-i Zağra imzasını taşımaktadır.

Bulgarların yaptığı zulüm ve bağımsızlık teşebbüsleri hakkında sunduğu raporlardan oluşmaktadır. Yazı dizisinin başında A. Şehabeddin “*Bugün ezhân-ı ‘umûmîyeyi tahdîş eden Bulgaristan i‘lân-ı istiklâli târîh-i mezkûrdan bed’ etmiş ve o sırada Şarkî Rumeli ahâlî-i İslâmiyesi tarafından İstanbul’a, merci’-i mahsûsuna, lâyhalar i‘tâ olunmuştur. Kıt’a-i mezkûreyi zabt etmek için milletin fedâ ettiği binlerle milyonlarla evlâd-ı vatanın kemikleri çürümeden hûne-i istibdâdın sû’-i idâreleri yüzünden yed-i a‘dâya düşmesine sebep olmuşdu. O zamân hikmet-i hükûmet yerine vatana muhabbet fikri kâ’im olsaydı bugün bir vilâyet halkı demek olan Bulgarlar bize meydân okumazdı. Gerçi bu devir intikâm devridir, bizim için bir şân u şereftir. Lakin o devr-i menhus istibdâd kucağında böyle düşmanlar beslemeseydi bugün ordularımız, kim bilir hangi serhadlerde bulunacaktı. Ma’a-mâfih: Millet-i Osmâniye bin türlü mihen ü meşâkk ile senelerle muharebelerden sonra elde ettiği bu mu‘azzez, bu mükerrem vatan öyle zannolunuduğu gibi pek kolay yutdurulmayacaktır. Alınan haberlere göre Bulgaristan kemâl-i germî ile sevkü’l-ceyşe, tahşîdâta çalışmadadır. Rediflerini tophuyor. Hudûdlarını dolduruyor. Bütün Bulgaristan’ı ‘asker olarak isti‘mâl etse, Osmanlılar üzerinde zerre kadar te’sîr husûle getirmez. Bulgaristan üç yüz ikide i‘lân-ı istiklâle yeltenmiş, ve o sırada Rumeli-i Şarkî Müslümânları riyasetinden Mâbeyn’e ve Sadâret’e mürâca‘at edildiği o zamân yazılıp elde edilen bir lâyihadan anlaşılmış ve kârî’în-i kirâmı bu lâyiha haberdâr etmek için ber-vech-i zîr derc ediyoruz.”* sözleriyle yazı hakkında bilgiler sunmuş ve akabinde mezkur raporları sunarak yazısına devam etmiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde daha önceki başlıklarda Râcî Efendi’nin merkezî hükümete sunduğu raporlardan bahsetmiştik. Elde ettiğimiz belgeler yazı dizisinde ifade edilen raporların birebir aynısı olmamakla birlikte tarih ve konu olarak yakın bir çerçeve sunmaktadır.⁵⁵ Buradan hareketle Hüseyin Râcî Efendi’nin Bulgaristan ile ilgili merkezî hükümeti defalarca uyardığını söylememizde yarar vardır. Ne yazık ki yazı dizisinde de belirtildiği üzere bu uyarılar yerini bulamamış ve sonuç olarak Bulgaristan bağımsızlığına kavuşmuştur. Dolayısıyla Hüseyin Râcî Efendi’nin öngörülerinin ne kadar önemli olduğu açıkça görülmüştür. Bu öngörülerle ilgili merkezî hükümet

⁵⁵ (COA). Y..PRK.A.. 4/38; (COA). Y..PRK.MK.. 2/68; (COA). Y..PRK.MF.. 4/5.

tarafından neden bir önlem alınmadı, ya da bu öngörüler göz ardı mı edildi sorularını bir kenara bırakacak olursak zamanın ötesini düşünmek – hele ki yirmi küsur senelik bir zamansa bu – her insanın sahip olacağı bir kabiliyet olmasa gerektir. Bu sebepten dolayıdır ki Hüseyin Râcî Efendi döneminin ileri görüşlü önemli bir şahsiyeti olarak kendisini göstermektedir.

1.2. Sanatı

Konuya giriş yapmadan önce 19. yüzyılın ikinci yarısında günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Eski Zağra'da ömrünün büyük çoğunluğunu geçirmiş olan Hüseyin Râcî Efendi'nin sanatıyla ilgili yapılacak bir değerlendirmenin şu aşamada eksik bir değerlendirme olacağını belirtmemizde fayda vardır. Çünkü Hüseyin Râcî Efendi'nin sanat anlayışını tam olarak tespit etmemize yarayacak olan *Divançe*'si ve *Eser-i Aşk* isimdeki eseri tüm çabalarımıza rağmen elde edilememiştir.⁵⁶ Buna rağmen elde edebildiğimiz eserler doğrultusunda değerlendirmesini yapacağımız Hüseyin Râcî Efendi'nin özgün bir sanat anlayışı ortaya koyduğu çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere rahatlıkla ifade edilebilir.

Hüseyin Râcî Efendi, *Târîhçe-i Vak'a-i Zağra* adlı eseri sayesinde döneminde çokça tanınan ve sevilen bir isim olmayı başarmıştır. Nitekim bu eserin daha basılmadan elden ele dolaştığı ve önemli isimler tarafından takdir gördüğü Düzdağ'ın çalışmasında ayrıntılı olarak ele alınmaktadır (Düzdağ: 2015; 28-37).

Hüseyin Râcî Efendi her ne kadar *Târîhçe-i Vak'a-i Zağra* adlı eseri ile tanınmış olsa da gösterdiği sanat becerisini manzum eserlerinde de aksettirmeyi başarmıştır. Çok iddialı bir düşünce olarak görülecek olsa da Hüseyin Râcî Efendi'nin manzum eserleri kendi döneminde gün yüzüne çıkmış olsaydı kendi döneminde ve sonraki dönemlerde daha çok konuşulacak bir edip olacağı kanısını taşımaktayız. Nitekim rahatlıkla mensur olarak kaleme alabileceği gerçek bir hayat hikâyesinden oluşan *Bedrika*'yı manzum olarak yazması ve özgün anlatım tekniklerine başvurması bu kanımızı destekler niteliktedir.

Batı tesirinin hissedilmeye başlandığı 19. yüzyılda değişik konularda mesneviler nazmedilmiş ancak bunlar gerek sayı ve yapı gerekse muhteva itibarıyla önceki

⁵⁶ Hüseyin Râcî Efendi'nin torunu Yüksel İnel'de dedesine ait bazı defterler bulunmaktadır. *Bedrika*, *Hicretname*, *İlcâm-ı Hısâm* ve *İlzâm-ı 'Avâm* eserlerinin bulunduğu defteri bizimle paylaşarak Râcî Efendi ile ilgili çalışmalarımızda büyük bir yol kat etmemizi sağlayan İnel, *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* ile *Divançe*'nin bulunduğunu tahmin ettiğimiz defteri bazı gerekçelerden dolayı paylaşmamıştır.

asırlardan oldukça farklı bir görünüm arz etmektedir. Özellikle aşk konulu mesneviler rağbetten düşerek edebiyatta realist konular itibar görmeye başlamıştır (Kartal:2014; 508). Elimizdeki mevcut eserleri doğrultusunda Hüseyin Râcî Efendi'nin sanat anlayışı ile ilgili belki de en önemli husus eserlerinin gerçek hikâyelere ve tarihsel olaylara dayanmasıdır. Belagat üzerine yazmış olduğu *Telhîsü'l-İnşâ* eserini bir tarafa bırakacak olursak Hüseyin Râcî Efendi'nin elde ettiğimiz tüm eserlerinde gerçek hayattan izlerle karşılaşmaktayız. *Târîhçe-i Vak'a-i Zağra*'da 93 Harbi esnasında müellifin şahit olduğu olaylar, *Hicretnâme*'de göç ve göç sırasında yolda çekilen sıkıntılar, gerçek bir hayat hikâyesi olarak karşımıza çıkan *Bedrika*'da Bulgar bir kızın ihtida serüveni, *İlcâm-ı Hısâm* ve *İlzâm-ı 'Avâm*'da ise Hüseyin Râcî Efendi'nin Eski Zağra Müftülüğü sırasında yöneticisi olduğu vakıflar hakkındaki yolsuzluk iddiaları ve bunlara verdiği cevaplar yer almaktadır. Buradan da görüldüğü üzere Hüseyin Râcî Efendi sanatını realist bir zemine oturtmuştur.

Hüseyin Râcî Efendi'nin tercih ettiği bu realist konular 19. yüzyılın özellikleriyle benzer özellikler taşısa da bazı noktalardan ayrılmaktadır. Müellifin eserlerini meydana getirdiği dönemde roman ve hikâye gibi Batılı edebi türlerin örnekleri edebiyatımızda da yazılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte klasik edebiyatımızın vazgeçilmez türlerinden olan mesneviler de yazılmaya devam etmektedir. Hüseyin Râcî Efendi *Bedrika* adlı eseri başta olmak üzere *Hicretnâme*, *İlcâm-ı Hısâm* ve *İlzâm-ı 'Avâm*'da 19. yüzyılın mesnevilerinde karşımıza çıkan realiteden biraz farklıdır. Özellikle *Bedrika*'da aktarılan tarihsel gerçekliğin kurgusu ve anlatımı tam bir roman özelliği göstermektedir. Fakat bu gerçekliğin klasik formda aktarılması *Bedrika*'yı yazıldığı yüzyılda konumlandırırmamızda zorluklar yaşamamıza neden olmaktadır. Neyse ki bu noktada Özgül'ün çalışmaları bizlere bir çıkış yolu sunabilmektedir. Özellikle *Tâir-i İlâhi* ile ilgili çalışmasında yer alan şu ifadeler *Bedrika*'yı yazıldığı yüzyılda konumlandırırmamıza olanak sağlamaktadır:

“Batılı roman nesir olduğu için, ilk romanları mensur kaleme almak bir çözüm olmadı. Bir taraftan manzum tiyatroya fer vererek bir yandan da manzum hikâyeler ve mesneviler yazmayı sürdürerek geleneğin direktiflerine uymaya devam ettik. Destanlarımızı yeniden nazma çekmeye çalıştık; epopeci şairler yetiştirdik. Necdet Rüşdü Efe **Aşkın Gözleri**'ni (1928) manzum roman olarak yazdı. Erzurumlu Ferik Mehmed Paşa'nın torunu Şeref Tipi, *İstiklal Harbi*'ni anlatan manzum romanı **Sevgi ve**

Toprak'ı 1952de neşretti. *Circis Gümüşkalem Kavuşan Gönüller*'i (1970), Nadir Gezer *Yalnız Adamın Düşleri*'ni (2000) yazdı. Örnekler çoğaltılabilir. Biz ne yaptık? Bu eserleri – sadece manzum oldukları için – romanlarımız arasında anmamayı seçtik.” (Özgül: 2013; 7-8).

Özgül'ün belirttiği hususlar doğrultusunda *Bedrika*'nın edebiyatımızın başat manzum romanlarından birisi olduğunu söylememizde yarar vardır düşüncesini taşımaktayız. Bu noktadan hareketle *Hicetnâme*'nin de *Bedrika* gibi bu hususları taşıdığı söylenebilir.

Hüseyin Râcî Efendi'nin sanatında üzerinde durmamız gereken bir diğer husus da Çeltik'in çalışmasında Âşık Çelebi'nin tezkiresinden yola çıkarak üzerinde durduğu “Rumeli üslubu”dur. Burada Rumeli üslubu ifadesiyle kastedilen Rumeli şairlerinde daha yaygın olarak görülen günlük konuşma diliyle yazılmış sade söyleyişlerle rindâne tavidir (Çeltik: 2008; 233-234). Her ne kadar Hüseyin Râcî Efendi'nin *Divânçe*'si elimizde bulunmadığından rindâne bir söyleyiş özelliğine sahip olduğunu rahatlıkla ifade edemesek de sade bir söyleyiş ve dile sahip olduğu görülmektedir. Bir sonraki bölümde atasözleri ve deyimler başlığında aktarılacağı üzere Hüseyin Râcî Efendi eserlerinde deyim ve atasözlerine sıkça başvurmaktadır. Bu da eserlerinde sade bir dil kullandığını teyit eden bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hüseyin Râcî Efendi'nin sanatıyla ilgili özelliklerden bir diğeri de, uzun seneler boyunca muallimlik vazifesinde bulunmuş olmasından kaynaklı olsa gerek, didaktik bir üslubun ağır basmasıdır. Aslında 19. yüzyıl klasik Türk şairlerinde çokça rastlanan bir özellik olan didaktik üslup Râcî Efendi'de belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3. Eserleri

Hüseyin Râcî Efendi'nin *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*, *Telhîsü'l-İnşâ* isimlerinde mensur ve matbu; *Eser-i Aşk*, *Hicret-nâme*, *Bedrika*, *İlzâm-ı 'Avâm*, *İlcâm-ı Hısâm*, *Divânçe* isimlerinde manzum eserleri vardır.⁵⁷

1.3.1. Tarihçe-i Vak'a-i Zağra

Hüseyin Râcî Efendi bu eserini 93 Harbi'nden sonra birinci muhaceret zamanında İstanbul'a gelir gelmez başından geçen ve şahit olduğu olayları kendi çevresindekilerin ısrarlarıyla yazmaya başlamıştır. Eser daha parça parça yazılırken bile

⁵⁷ Bursalı Mehmed Tâhir (1338). *Osmanlı Müellifleri*, Ali Şükrü Matbaası, C.2, s.207., İstanbul.

müsveddeleri elden ele dolaşmış ve istinsah edilmiştir. Bunun üzerine bu müsveddelerin kitap hâline getirilmesi için Maarif Vekâleti tarafından izin alınmasına rağmen o sırada 93 Harbi'nin Osmanlı aleyhinde kesin bir şekilde neticelenmesi sonucu eserin basılması durdurulur. İlk şekli ile 1877 Ekim-Kasım ayları içerisinde yazıldığı anlaşılan eser, Hüseyin Râcî Efendi tarafından bazı düzeltmelerle 1897 yılında son şekli verilerek Necmi Râcî'ye daha sonra yayınlaması için emanet edilmiştir (Düzdağ, 2015: 19-20).

Hüseyin Râcî Efendi'nin *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* eserinin daha yayımlanmadan elden el dolaştığını Ahmed Saib'in *Son Osmanlı-Rus Muhârebesi* isimli eserinde yer alan “Tarihçe-i Zağra namındaki eser Eski Zağra Rüşdiye Muallimi Hüseyin Râcî Efendi tarafından yazılmıştır. Daha tab‘ edilmemiştir.”⁵⁸ ifadelerinden de anlaşılmaktadır.

Tarihçe-i Vak'a-i Zağra müellifin vefatından 5 sene sonra ve oğlu Necmi Râcî tarafından basılmadan önce Edhem Ruhi tarafından 8 Aralık 1905 yılında yayımlanmaya başlanan ve toplam 31 sayısı çıkan (Sincer, 2018: 37) *Rumeli* gazetesinde tefrika olunmuştur. İlk 16 Haziran 1322 (29 Haziran 1906) tarihinde gazetenin 27. sayısında *Tarihçe-i Zağra* isminde basılan eser son olarak 21 Temmuz 1322 (3 Ağustos 1906) tarihli 31. sayıyla birlikte toplamda 5 sayı halinde basılmıştır. Gazete 31. sayıdan sonra yayın hayatına son verdiği için *Tarihçe-i Zağra*'nın da basımı yarıda kalmıştır. Yaptığımız incelemelerde *Rumeli* gazetesinde *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*'nın “İhtâr-ı Mahsûs”⁵⁹, “Mukaddime”⁶⁰, “Fasl-ı Evvel”⁶¹ ve “Garîbe”⁶² başlıklarının yayımlandığı görülmüştür.

Edhem Ruhi *Rumeli* gazetesinin 27. sayısında “Efâzıl-ı meşhure-i İslâmiyeden Hüseyin Râcî Efendi Merhumun Şıbka ve Zağra muharebelerini musavver ve çok mühim esrâr-ı harbiye ve mâziyeyi müsbet metrukât-ı kalemiyesinden olan **Tarihçe-i Zağra**'yı bu nüshamızdan itibaren tefrika suretinde tab‘ ve temsîl eyleyeceğiz.” ifadeleriyle *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*'nın sonraki sayılarda yayımlanacağını belirtmiştir. Gazetede kısmen yer verilen *Tarihçe*'nin “İhtâr-ı Mahsûs” başlığı hariç Necmi Râcî tarafından yayınlanan baskıyla aynı olduğu görülmektedir. “İhtâr-ı Mahsûs” başlığında yer alan

⁵⁸ “Tarih-i Zağra nâmındaki eseri. Bu eser Eski Zağra Rüşdiye Muallimi Hüseyin Râcî Efendi tarafından yazılmıştır. Daha tab‘ edilmemiştir.” Ahmed Saib (1327). *Son Osmanlı-Rus Muhârebesi*, Hindiye Matbbası, Mısır. s.29.

⁵⁹ *Rumeli, Tarihçe-i Zağra*, r. 16 Haziran 1322 (m. 29 Haziran 1906), S.27, s.3-4.

⁶⁰ *Rumeli, Tarihçe-i Zağra* r. 23 Haziran 1322 (m. 6 Temmuz 1906), S.28, s.3-4.

⁶¹ *Rumeli, Tarihçe-i Zağra* r. 30 Haziran 1322 (m. 13 Temmuz 1906), S.29, s.3-4.

⁶² *Rumeli, Tarihçe-i Zağra* r. 7 Temmuz 1322 (m. 20 Temmuz 1906), S.30, s.3-4; *Rumeli, Tarihçe-i Zağra* r. 21 Temmuz 1322 (m. 3 Ağustos 1906), S.31, s.3-4.

ifadelerden *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*'nın müellif tarafından yapılan son eklemeli haliyle yayımlandığı anlaşılmaktadır:

“İşbu *Tarihçe-i âcizânem Rusların birinci defa Zağra'yı ve Kızanlık'ı istilasını müteakib Süleyman Paşa Hazretlerinin istirdadı üzerine Dersaadet'e vuku bulan hicret-i âcizânemde emir ve arzularına inkiyadı vecibe-i zimmet bildiğim bazı zevât-ı izâm tarafından gösterilen taleb ve rağbete mebni yazılmış idi. Muharebe-i mezkûreye vukuf-ı tâmmı bulunan kudemâ-yı ümeradan bir zât-ı âli-cenâbdan muahhiren aldığım izahat ve malumat-ı sahiha ve Serdâr-ı kirâm Abdi Paşa merhumun Divân-ı Harbî'ye verip bir nüshası elime geçen Lâyiha-yı resmîyyesi üzerine bu kere eser-i mezkûru tashih ve tadil ve hayli vukuatı tebdil ile tebyizine mübaşeret eyledim.”⁶³*

Edhem Ruhi 31. sayıdan itibaren yayımını durdurduğu *Rumeli* gazetesinden sonra 22 Temmuz 1906'da, en kapsamlı ve uzun soluklu gazetesi olan *Balkan* gazetesini çıkarmaya başlamıştır (Sincer, 2018: 37). *Tarihçe-i Zağra*'nın basımının yarım kaldığı *Rumeli* gazetesinde Edhem Ruhi bu sefer eseri forma hâlinde *Balkan* gazetesinde gûnaşırı olarak neşretmeye çalışmıştır. Fakat bu gazetede de *Rumeli*'de olduğu gibi neşir yarıda kalmış ve eserin sadece ilk dört forması okuyucularla buluşabilmiştir. “Mühim bir eserdir kaçırmayın” şeklinde reklamı yapılan eserle ilgili *Balkan* gazetesinde Edhem Ruhi şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Evvelce ‘*Rumeli*’ ile tefrika sûretinde neşre çalışdığımız Eski Zağra Müfti-i esbakı Râcî Efendi merhûmun te'lîf-kerdesi olan *Târîhçe-i Zağra'yı* gelecek haftadan i'tibâren forma forma gûnaşırı neşre başlayacağız. Bu eser geçen Rusya muhârebesi esnâsında Eski Zağra, Kızanlık, Yeni Zağra cihetlerinde, Şıbka'da, Süleymani Veysel, Receb, Ra'ûf Paşaların yapıdığı muharebeleri, safha safha, günü gününe, bir tafsil yazıyor ki şimdiye kadar Türkçe böyle bir eser daha meydana çıkmamıştır.”⁶⁴

Edhem Ruhi'nin *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* ile ilgili *Balkan* gazetesinin 166 ve 168. sayılarında “Osmanlı-Rus Muharebesi Hakkında: Bir İntikâd-ı Tarihî” başlıklı seri yazısı yer almaktadır. Bu seri yazıda Hüseyin Râcî Efendi'nin dönemin 93 Harbi ile

⁶³ *Rumeli, Tarihçe-i Zağra* r. 16 Haziran 1322 (m. 29 Haziran 1906), S.27, s.3-4.

⁶⁴ *Balkan*, r. 23 Kanun-ı Sani 1322 (m. 5 Şubat 1907), S.130., s.4.

ilgili diğer tarihi kaynaklardan ayırt edici özelliği üzerinde durulmaktadır. Edhem Ruhi'ye göre 93 Harbi hezimetinin Abdülkerim ve Süleyman Paşalara yüklenmesi çok büyük bir haksızlıktır. Bu doğrultuda Ahmed Midhat Efendi'nin *Zübdetü'l-Hakayık* isimli eseri başta olmak üzere Süleyman Paşa aleyhinde yazılan “tarih-i harb”ler eleştirilmektedir. Edhem Ruhi'nin 93 Harbi tarihiyle ilgili makul görülebilecek olarak kabul ettiği diğer eserler Arif Bey'in yazdığı *Başımıza Gelenler* ve Ferik İzzet Paşa'nın *Kaybedilen Fırsatlar* isimli eserleridir. Fakat *Başımıza Gelenler*'de 93 Harbi'nin sadece Anadolu cephesi ele alınmasından ve *Kaybedilen Fırsatlar*'ın da Fransızca yazılmasından dolayı eksik eserler olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu noktada Hüseyin Râcî Efendi'nin *Tarihçe*'si Edhem Ruhi'nin istediği şartları haiz bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁵ Nitekim eser Süleyman Paşa hakkındaki olumsuz intibaların yine Süleyman Paşa tarafından gelen itirazlar sonucunda düzeltilmesiyle Edhem Ruhi'nin tam istediği bir harp tarihi olmuştur.

Bu başlık altında daha önce izah edildiği üzere *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*'nın ilk hâli ile Necmi Râcî tarafından matbu olarak basılmış son hali arasındaki farklılıklar Düздаğ'ın çalışmasında ısrarla üzerinde durduğu (Düздаğ, 2015: 215-225) birtakım problemler ortaya çıkarmıştır. Bu problemler aslında Klasik edebiyatta önemli bir yöntem olan tenkitli neşir alanının önemli bir problematığıdır. Ateş'in tenkitli neşre temel teşkil eden çalışmasına göre metin neşrinin gayesi okuyucuya mümkün olduğu kadar müellifin kaleminden çıkan metnin aynısını vermektir (Ateş, 1942: 255). Dolayısıyla *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* ile ilgili mevcut problemleri gidermenin tek yolu müellifin kaleminden çıkan bir nüshanın elde edilmesidir. Necmi Râcî'nin ifadesiyle “... tavan aralarında, döşeme tahtaları altında, izbe mahallerde kemâl-i havf ile...”⁶⁶ saklanan *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*'nın yazma bir nüshası hâl-i hâzırda elimize geçmemiştir.⁶⁷ Dolayısıyla eserle ilgili yukarıda zikrettiğimiz tartışmaları sonlandıracak bir çalışma henüz yapılamamıştır.⁶⁸

⁶⁵ Balkan, *Osmanlı-Rus Muharebesi Hakkında: Bir İntikâd-ı Tarihî*, Yaz: Edhem Ruhi, r. 14 Mart 1323 (m. 27 Mart 1907), S.166., s.1; Balkan, *Osmanlı-Rus Muharebesi Hakkında: Bir İntikâd-ı Tarihî*, Yaz: Edhem Ruhi, r. 16 Mart 1323 (m. 29 Mart 1907), S.168., s.1

⁶⁶ Hüseyin Râcî Efendi (1326). *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*, Neşr: Necmi Râcî, Hürriyet Matbaası, İstanbul, s. 4.

⁶⁷ Müellifin torunu ve Necmi Râcî Efendi'nin oğlu olan Yüksel İnel'de *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*'nın müellife ait bir nüshası bulunmaktadır. Fakat kendisi bu eserle ilgili bir çalışma yapmayı planladığını ifade ederek eseri bizimle paylaşmamıştır.

⁶⁸ Yaptığımız araştırmalar neticesinde Yüksel İnel'de bulunan nüsha dışında Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları'nda *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*'nın bir nüshasının varlığı tespit edilmiştir. Bu nüsha

1.3.2. Telhîsü'l-İnşâ

1313 (1898)'te İstanbul'da yayımlanan bu eser, Hüseyin Râcî Efendi'nin sağlığında yayımladığı ilk ve tek eseridir. Müellif, eserini Zağra Rüşdiye Mektebi'nde Muallim-i Evvel olarak çalıştığı sırada kaleme almıştır. *Telhîsü'l-inşâ*, güzel okuma ve yazmayı öğretmek amacıyla orta öğrenim seviyesine uygun tarzda hazırlanmış bir ders kitabıdır (Uzun, 1999: 11). Bu eser üzerine Fatma Kahraman tarafından bir Yüksek Lisans tezi çalışması yapılmıştır.⁶⁹

1.3.3. Hicretnâme

Eser, mesnevi nazım şekliyle yazılmış 364 beyitlik bir manzumedir. *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* ile birlikte basılmıştır. *müfteilün/müfteilün/fâilün* kalıbı ile yazılmış olan eserde, göç ve göç sırasında yolda çekilen sıkıntılarla, İstanbul'a gelen yüz binlerce muhacirin karşılaştığı zorluklar anlatılmıştır (Uzun, 1999: 11).

Tarihçe-i Vak'a-i Zağra ile birlikte basılmış olan *Hicretnâme*, bu eserin üçüncü bölümünü teşkil etmektedir. M. Ertuğrul Düzdağ, *Zağra Müftüsünün Hatıraları* isimli çalışmasında *Hicretnâme*'nin çevriyazılı metnine ve sadeleştirilmiş şekline yer vermiştir. Müellifin kendi el yazısıyla yazmış olduğu *Hicretnâme* nüshası Prof. Dr. Yüksel İnel'de mevcuttur.

1.3.4. İlcâm-ı Hısâm

Hüseyin Râcî Efendi'nin Zağra'da bir vakfın yöneticiliğini üstlendiği sırada kaleme aldığı bu eser, 124 beyitten oluşmaktadır. Mesnevi nazım şekliyle ve *mefûlû/mefâ'ilün/fe'ûlün* kalıbıyla yazılmış olan manzumenin müellifin kendi el yazısıyla yazılmış nüshası Prof. Dr. İnel'de bulunmaktadır. *İlcâm-ı Hısâm*'ın yer aldığı bu nüshada *Hicretnâme*, *Bedrika* ve *İlzâm-ı Avâm* adlı eserler de bulunmaktadır. *İlcâm-ı Hısâm*'ın hangi tarihte yazıldığı tam olarak belirtilmese de eserde yer alan bilgiler, elde ettiğimiz belgeler ve müellife ait olan müsvedde hâlindeki defterde eserin *Bedrika*'dan hemen sonra yer alması, 1310(1893-1894) tarihinden sonra yazıldığını göstermektedir. *İlcâm-ı Hısâm*'ın müellif hatlı tek nüshası kırmızı mürekkeple ve rika hattı ile yazılmıştır.

---

tarafımızdan temin edilmeye çalışılmaktadır. Temin edildiğinde bununla ilgili bir çalışmanın yapılması planlanmaktadır.

⁶⁹ Fatma Kahraman (2019). *Hüseyin Râcî Telhîsü'l-İnşâ (İnceleme-Metin)*, Fırat Üniversitesi Soysal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, Elazığ.

İlcâm-ı Hısâm'ın lügat manası çekişmeyi, husumeti gemlemedir. Eserde, Hüseyin Râcî Efendi'nin de yönetici olduğu vakıf hakkındaki yolsuzluk iddiaları, bunlara verilen cevaplar ve sonunda da olayın tatlıya bağlanması ele alınmaktadır. Bu eser üzerine tarafımızdan *Hüseyin Râcî Efendi'nin İlcâm-ı Hısâm ve İlzâm-ı Avâm*'ı adlı bir çalışma yapılmıştır.⁷⁰

1.3.5. İlzâm-ı Avâm

İlâzâm-ı Avâm, *İlcâm-ı Hısâm*'ın devamı niteliğinde bir eserdir. Eser, daha önce de bahsettiğimiz ve müellifin kendi el yazısıyla yazdığı müsvedde hâlindeki defterde *İlcam-ı Hısâm*'dan hemen sonra devam etmektedir. Konu olarak da *İlcâm-ı Hısâm*'ın devamı niteliğinde olan eser, aynı nazım şekli ve vezinle yazılmış 47 beyitten oluşmaktadır. Son beytin bir mısraı eksiktir.

İlcâm-ı Hısâm'ın devamı niteliğinde olan *İlâzâm-ı Avâm*'da Râcî Efendi kendisi ve yöneticilik yaptığı vakıf hakkında maruz kaldığı ithamlara karşı deliller ortaya koymaya çalışmış; eserini isimlendirirken böyle bir durumu göz önünde bulundurmıştır. Nitekim eserin lügat anlamı; halkı susturma, ortaya koyduğu delillerle onları cevap veremez duruma getirmektir. Bu da eserin yazılış nedenini ortaya koymaktadır.

İlcam-ı Hısâm'dan farklı olarak bu eserde sadece maruz kalınan ithamlara cevap verilmiş, daha somut ve resmî deliller ortaya konulmuştur. Bu eser üzerine tarafımızdan bir çalışma yapılmıştır.⁷¹

1.3.6. Divançe

Hüseyin Râcî Efendi'nin sanat anlayışı doğrultusunda kaleme aldığı şiirlerinden oluşan *Divançe*'si basılmamıştır. *Divançe*'nin Prof. Dr. İnel'de bulunan eserler içinde olduğunu dahmin ediyoruz.

1.3.7. Eser-i Aşk

Bu eser de basılmamıştır. Bu eserin de Prof. Dr. İnel'de bulunduğu tahmin etmekteyiz.

⁷⁰ Selçuk Bahir, Algül Mesut (2017) *Hüseyin Râcî Efendi'nin İlcâm-ı Hısâm ve İlzâm-ı Avâm*'ı, Journal of Turkish Language and Literature (IJLA) Volume:3, Issue:4, Autumn, 2017, (168-196).

⁷¹ A.g.e.

1.3.8. Malumat ve İkdâm Gazetelerinde Yer Alan Şiirleri

Hüseyin Râcî Efendi'nin yaşadığı dönemde yayınlanan süreli yayınlarla ilgili tarafımızdan yapılan genel bir tarama neticesinde Düzdağ'ın çalışmasında da değindiği *Malumat* gazetesindeki şiirler dışında *İkdâm* gazetesinde de Hüseyin Râcî Efendi'ye ait bir şiir tespit edilmiştir. Düzdağ çalışmasında *Malumat* gazetesinde Hüseyin Râcî Efendi'ye ait iki ayrı sayıda toplamda 4 manzumenin olduğunu belirtmiş ve bu manzumelerden bazı beyitler çalışmasında aktarılmıştır (Düzdağ, 2015: 20-22). Yaptığımız incelemeler neticesinde Düzdağ'ın *Malumat* gazetesinde 4 olarak belirttiği manzume sayısının 3 olduğu tespit edilmiş ve *İkdâm* gazetesinde yer alan Hüseyin Râcî Efendi'ye ait manzumenin de aynı şekilde *Malumat* gazetesinde verilen manzume olduğu anlaşılmıştır. Aşağıda Hüseyin Râcî Efendi'ye ait bu gazetelerde yer alan manzumelere yer verilmiştir:

- 1 - ⁷²

[*mefâ'ülün/ mefâ'ülün/fe'ûlün*]

1. Bi-⁷² avnillâh tevfiķât-ı Bârî
Erişdi Dîn-i İslâm oldu mes'ûd
2. Tecâvüz etdi Yunan lîk şüc'ân
Teselyadan 'adûyu etdi maṭrûd
3. Kesip biñlerle ma'şûmu Giridde
Neler etdi o vahşî kavm-i Nemrûd
4. Zuhûr etdi nihâyet ğayretu'llâh
Cezâsın buldular maḫhûr u merdûd
5. “Ferâĝ-ı bâl”⁷³ idi sâl-i güzeşte
Hitâmı misk oldu şevket-efzûd
6. Te'âlâ etdi şân-ı devlet ü dîn
Zülâl-i seyf-i satvet 'arşa memdûd

⁷² Malumat, C.4, S.85, s742, h. 11 Muharrem 1315 (11 Haziran 1897).

⁷³ Misra'ın altında 1314 senesi tarih olarak verilmiştir.

7. Hazîrân-ı ma‘ âlî âhîr-i sâl
Bütûn a‘ dâyı kıldı kahr u nâbûd
8. O rütbe etdiler yerde cihâdı
Ki sükkân-ı semâ tâ Sidre hoşnûd
9. Teceddüd etdi işte sâl-i hicrî
“Ferâğ-ı dil”⁷⁴ bu yılda luṭf-ı Hâk mev‘ üd
10. Ṭulû‘ etdi beşaret ehl-i hâkka
Sa‘ âdet necmî âfâk üzre meşhûd
11. Düşer bir biñde ancaḡ böyle târiḡ
Bu sâl-i nev ola ferḡande mes‘ üd

1315

Zağra-i ‘ Atîḡ Cemâ‘ at-i İslâmiyyesi Re’isi Hüseyn Râcî

- 2 - ⁷⁵

[fe ‘ilâün/fe ‘ilâün/fe ‘ilâün/fe ‘ilün]

1. Ḥamdu li’llâh yine envâr-ı sürûr etdi zuhûr
Kıldı bir ‘îd-i füyûzât-ı tecellî-i ḡülûl
2. Herkesiñ rüyunu envâr-ı beşâşet almış
Göremem⁷⁶ şaḡne-i âfâḡda bir ḡalb-i melûl
3. Neş’esi geḡdi Rebî‘ iñ bu da diğeri neş’e
Yeñi toğmuş bu hilâl etdi çemen faşlı ufûl

⁷⁴ Mısra‘ın altında 1315 senesi tarih olarak verilmiştir.

⁷⁵ Malumat, c.10, S.233, s.815, h. 27 Zilhicce 1317 (27 Nisan 1900); İkdâm, 7. Sene, S.2094, s.2, h. 1 Muharrem 1318 (30 Nisan 1900).

⁷⁶ İkdâm’da “veremem” şeklindedir.

4. “Ğurre-i sāl-i cedīd”⁷⁷ etdi mi yoksa işrāk
Eser-i feyzini her zerreye kılmış mebzūl
5. Mebde’-i şevket-i İslām bu Hicrī tārīḥ
Ğurre-i devri sa‘ādetle bugün buldu vuşūl
6. Nev-bahārīñ bu kadar ‘ālemi tezyīni meger
Mevkib-i ğurre için rāsime-i ḥüsn-i qabūl
7. Āsumān makdem-i nev-sāle çiçekler saçmış
Kehkeşān dürr ü cevāhirle döşenmiş bir yol
8. Bu kadar kevkebe dārāta sebep neydi ‘aceb
Yoksa tebrīk-i Hümāyūna mı maḡşūdu müşūl
9. Ḥazret-i zıll-i Ḥudā pādişeh-i bī-hem-tā
Fahṛ-i şāhān-ı zamān ḥākim-i ḥükkām-ı ‘adūl
10. Ḥāmī-i mülk ü milel Ḥazret-i Sultān Ḥamīd
‘Āciz efşāfını ta‘dāddan erbāb-ı ‘uḡūl
11. Re’y ü ‘adliyle cihān mülkü ser-ā-ser ma‘mūr
İltifātıyla şeref-yāb-ı taḥārīr ü fuḡūl
12. Sāye-i saṭvet ü ḡahrinde cihān āsūde
Ḥaḡ kıla ol zātı ki seyf-i meslūl⁷⁸
13. Şeref-i şems-i duḡā şubḡunu tes‘ide revān
Tār-ı zerrīn ile her gün ediyor ḡāke nüzūl

⁷⁷ İfadenin hemen altında 1318 senesi tarih olarak verilmiştir.

⁷⁸ Bu beyit İkdām’da yer almamaktadır.

14. Biñ yaşa devlet ü iclālîñ ile dā'im ol
 Ƙullarîñ hayr-ı du' āñ ile dem-ā-dem meşğul
15. Haƙƙ-ı şāhānede mes'ūd ola bu sāl-i cedīd
 Haƙ mu' ammer ƙıla mā kerrere⁷⁹ (?) eyyām-ı füsul
16. Ğurre-i sāl-i nev etdikce teceddüd böyle
 Şevketi ola ƙavī haşmı perīşān ü zelul
17. Devleti Ka'be gibi tursun emīn ü maḥfūz
 Ƙahr ola var ise a' dāsı ke-' aşfin me'kul
18. Dedi Rācī ƙulu bu sāl-i cedīde tārīḥ
 Yümn ü āsāyiş ile eyledi bu sāl duḥul
 1318⁸⁰

- 3 -⁸¹

[fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

1. Ğurre-i mäh-ı Muḥarrem sāl-i nev
 'İzz ü iḳbāl ile geldi bu şabāḥ
2. Sāl-i Hicret kim bin üç yüz on sekiz
 Bu mübārek günde etdi iftitāḥ
3. Ğurresi ser-levḥası Nūr āyeti
 Şafḥa-i şubḥu pür envār-ı felāḥ
4. Şāh-ı devran Ḥazret-i 'Abdu'lḥamīd
 Kim vücūdu ḥāmī-i şulḥ u şalāḥ

⁷⁹

ما کرد

⁸⁰ İkdām'da manzumenin sonunda "Meclis-i Ma'ārif A'zâsından Hüseyin Râcî" ifadesi yer almaktadır.

⁸¹ Malumat, c.10, S.233, s.815, h. 27 Zilhicce 1317 (27 Nisan 1900).

5. Rûz u şeb i' mâr-ı mülk endişesi
Râhat-ı ' âlem için germiş cenâh
6. Sâl-i nev hakkında olsun müstetâb
Dâ'imâ eyyâmı pür feyz-i revâh
7. Hayr-ı âhıdır şenâ-ı cihân
Görmesin bed-bîni ümdîd-i necâh
8. Böyle etdikçe teceddüd mâh u sâl
Her şabâhın Hâk ede hayru's-sabâh
9. Diñle Râcî sâl-i nev târîhi bu
Sâl-i ni' met sâl-i hubb u inşirâh

1318

Meclis-i Kebîr-i Ma' ârif A' zâsından:

Hüseyin Râcî

İKİNCİ BÖLÜM

2. BEDRIKA’NIN İNCELENMESİ

2.1. Hüseyin Râcî Efendi’nin Bedrika Mesnevisi

2.1.1. Eserin İsmi

Bedreka; sözlükte yol gösteren, kılavuz, delil (Devellioğlu, 2012: 88) anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Farsça asıllı bir kelime olan Bedreka ile ilgili *Kâmûs-ı Türki*’de “Aslı “bedreha” yani yolun büyüğü olup ta’rîb olunmuştur. Rehber, kılavuz, yol gösterici, delil; râ’nın kesriyle kıraati galatdır.⁸²”; *Lugat-ı Remzi*’de “Delil, kılavuz ve mürşid, tarîk-i Huda⁸³” *Kâmûs-ı Osmânî*’de ise “Delil, kılavuz, yol gösteren. Ekseriyâ mecaz suretle istimal olunur. Râ’nın kesriyle galatdır.⁸⁴” ifadeleri yer almaktadır.

İsmi zikredilen kaynaklarda her ne kadar “Bedreka” kelimesinin “Bedrika” şeklinde imlası hatalı görülse de eserin ismi edebiyat tarihi kaynaklarında ve Yüksel İnel nüshasının başında harekeli olarak “*Bedrika*” şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

Klasik eserlerin bir kısmında müellif eserinin ismini ve ne için böyle bir isim tercih ettiğini açıklasa da *Bedrika*’da müellif bu isim tercih etme nedeni belirtmemektedir. Bununla birlikte eserin konusu ve bazı yerlerinde geçen ifadeler *Bedrika* isminin tercih nedeniyle ilgili bizlere bazı ipuçları sunmaktadır. Buna göre müellif eserin temel konusu olan ihtida serüveninin “âlemde az rastlanan bir hikâye” olduğunu “sıdk üzere” temellendirdiğini hikâyenin başında ifade etmektedir:

Bir nâdire vaḳ‘a kıl hikâyet
‘Âlemde egerçi çok rivayet (29)

Şıdk üzre esâsın eyle bünyâd
Bî-aşl hayâli kılma îrâd (30)

Müellifin aktardığı olaya bizzat şahit olduğu hatta o dönemde Eski Zağra Müftüsü olması dolayısıyla dönemin arşiv kaynaklarından⁸⁵ bizzat olaylara müdahil

⁸² Şemseddin Sami (1317). *Kâmûs-ı Türki*, Dersaadet. s. 283.

⁸³ Hüseyin Remzi (1305). *Lugat-ı Remzi I-II*, İstanbul. c.1 s.166.

⁸⁴ Mehmed Salahî (1910). *Kâmûs-ı Osmânî*, İstanbul. s. 110.

⁸⁵ (COA) HR.SFR.04.. 342/127: “Şâyân-ı ‘arz u iş‘âr bir şey olmayıp yalnız Zağra-i ‘Atîk Müftüsü Hacı Râcî Efendi’nin bir mühtediye hakkında ‘âcizlerine li-ecli’l-istimdâd göndermiş olduğu bir kıt‘a mektubu leffen takdîm eyliyorum.”

olduğu görülmektedir. Bu da müellifin “az rastlanılacak özellikleri haiz” olayı edebi bir şekilde aktarma düşüncesiyle yazmaya teşvik etmiş olabilir. Bununla birlikte bu bölümün başka bir alt başlığında da belirtileceği üzere konunun somut ve gerçek bir ihtida serüveni olması dolayısıyla müellif, eserini bir ihtida rehberi şeklinde düşünüp *Bedrika* ismini tercih etmiş olabilir.

2.1.2. Eserin Nüshaları

Bedrika’nın Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hz Nasuhi Dergahı 238 numaralı koleksiyonunda ve Hüseyin Râcî Efendi’nin torunu Prof. Dr. Yüksel İnel’de olmak üzere iki nüshası tarafımızdan tespit edilebilmiştir. Her iki nüsha da rik’a hattıyla yazılmış müellif nüshasıdır. Her iki nüshanın yazılış tarihleri 1311 olarak karşımıza çıkmaktadır. Süleymaniye nüshası 22 satırdan oluşan 38 sayfalık ciltli, cetveli ve tertipli düzene sahiptir. Bu nüsha siyah mürekkeplidir. Nüshada özel isimler ve bazı beyitler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı beyitlerin kenarında alternatif olarak sunulan beyitler de yer almaktadır.

Bedrika’nın Prof. Dr. Yüksel İnel’e ait diğer nüshası ise 16 satırlık 85 sayfadan oluşmaktadır. Bu nüsha müellife ait başka eserlerin de bulunduğu bir defterin içerisinde müsvedde halinde yer almaktadır. Nüsha kırmızı mürekkepli olmakla birlikte bazı beyitlerin kenarında alternatif olarak sunulan beyitler yer almaktadır ayrıca bazı kelimelerin üstü çizilerek eklemeler yapılmıştır. Eserin beyit sayısı Süleymaniye Nüshasında 735 iken Prof. Dr. Yüksel İnel nüshasında 733 beyittir.

Bedrika’nın Süleymaniye nüshasının başında “Şarkî Rumeli Cemaat-i İslâmiyye Nâzırı Semâhatli Efendim Ali Haydar Efendi Hazretlerine tuhfe-i kemterânemden” ifadesi yer almaktadır. Buradan müellifin, eserini o dönemde samimi bir dostluk ilişkisine sahip olduğunu bildiğimiz Şarkî Rumeli Cemaat-i İslâmiyye Reisi Ali Haydar Efendi’ye sunduğunu öğrenmekteyiz. Bu da eserin yazılış sebebiyle ilgili bizlere önemli ipuçları sunmaktadır.

2.1.3. Eserin Yazılış Sebebi

Bedrika’nın konusu Bulgar bir kızın ihtida hikâyesidir. Eser konu seçimi itibariyle edebiyat tarihimiz ve özellikle yazıldığı dönem itibariyle büyük bir özgünlük taşımaktadır. Eserin ismi, Şarkî Rumeli Eyaleti Cemaat-i İslamiyye Reisi Ali Haydar Efendi’ye sunulması ve eserin bazı bölümlerinde ihtida ile ilgili yer alan bazı ifadeler

eserin bir ihtida rehberi olmak maksadıyla mı kaleme alındığı sorusunu akıllara getirmektedir. İhtidayla ilgili Deringil'in⁸⁶ çalışması ve Maraş Mutasarrıfı Ârifi Paşa'nın *Bedreka-i İhtidâ* isimli basılmamış eseri konuyla ilgili kanılarımızı kuvvetlendirir niteliktedir.

19. yüzyıla gelindiğinde dinî kimlik ile milli kimlik arasında o kadar sıkı bir bağ meydana gelmiştir ki Müslümanlığı kabul etme olasılığı bir kimlik yitimi, korkunç bir felaketin yani ulussuzlaşmanın habercisi olarak görülmüştür. Eğer mühtedi kadın ya da çocuksa bu kayıp, cemaatin namusuna simgesel bir tecavüz olarak görülürdü. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde adsız, sansız bir köylünün Müslümanlığı seçmesi gibi bir vaka uluslararası boyutlara ulaşabiliyordu (Deringil, 2017: 24-27). Nitekim bu durum Osmanlı İmparatorluğu için birtakım diplomatik sorunların meydana gelmesine neden olmaktaydı. Bu da İmparatorluğun ihtida vakalarında Deringil'in çalışmasında belirtildiği üzere “tasdî-i âlîyi mûcib olmamak [padişaha başağrısı yapmamak]” için birtakım prosedürlerin gerçekleştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu durum Maraş Mutasarrıfı Ârifi Paşa'nın⁸⁷ “ihtida muamelesinin suret-i icrasına dair” küçük bir risale yazmasına ön ayak olmuştur.⁸⁸

Zikredilen hususlar doğrultusunda Hüseyin Râcî Efendi'nin de önemli görevler ifa ettiği 40 yılı aşkın memuriyet hayatında bizzat şahit olduğu ihtida vakası ekseninde somut bir ihtida rehberi yazmış olabileceği fikrini bizde uyandırmaktadır. Bu düşüncemizi kuvvetlendiren bir ifade de Şarkî Rumeli Eyaleti Cemaat-i İslamiyye Reisi Ali Haydar Efendi'nin “Mâbeyn-i Hümâyûn Baş Kitâbet-i Celîliyyesi”ne sunduğu arşiv vesikasında yer alan “... ve gerek ihtidâ etmiş olan bir Bulgar kızından dolayı vukûf-ı resmiyyeti ve Hükûmet-i Seniyye tarafdarlığı ta memuriyet-i mahsûsa ile Rumeli-i Şarkî'de bulunduğum esnada nezd-i âcizânemde sâbit olan Eski Zağra Müftüsü Râcî Efendi'nin tahkîkât-ı mahsûsasına müracaat olunmuşdu.”⁸⁹ ifadeleridir. Bununla birlikte *Bedrika*'nın çeşitli yerlerinde ihtida vakasının resmiyete intikal eden hususlarıyla ilgili detaylı bilgilere rastlanması, ihtidanın resmî tarz ve tatbikatının gösterilmesi eserin bahsettiğimiz görüşler doğrultusunda yazılmış olabileceği fikrini kuvvetlendirmektedir:

⁸⁶ Selim Deringil (2017). *19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İhtida ve İrtidad*, Çev. Ayşen Anadol-Taciser Ulaş Belge, İletişim Yay. İstanbul.

⁸⁷ İhtida meselesi hakkında Ârifi Paşa'nın eseriyle ilgili önemli bir çalışma yürüten ve elindeki kaynaklarını bizimle paylaşan Dr. Öğr. Üyesi Fasih DİNÇ'e teşekkürü borç biliriz.

⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. (COA). BEO 947/70994.

⁸⁹ (COA). Y..MTV. 88/136.

Evvelki firârı sū-i tedbir
Encāmı görüldü ḥaylī taḥkīr (718)

Geçseydiler ol zamān ḥudūdu
İslāma büyük belā olurdu (719)

Şāyed ḥuşemā eder si‘ āyet
İsterdi kıızı o dem emaret (720)

Luṭf oldu aña ḳahır yüzünden
Hıfz etdi Hudā ‘adū gözünden (721)

Hikmet var imiş i‘ādesinde
Görüldü şebāt ifadesinde (722)

2.1.4. Eserin Nazım Şekli ve Vezni

Mesnevi, kendi arasında kafiyeli beyitlerden oluşan, beyit sayısı bakımından hiçbir kısıtlayıcı kurala bağlı olmayan bir nazım şeklidir. Gerek beyitler arasında kafiye bağlantısı bulunmaması gerek beyit sayısının sınırlı olmaması, şairlerin işledikleri konuyu istedikleri kadar genişletmelerine imkân sunmuş, bu yüzden de çokça tercih edilen bir nazım şekli olmuştur (Ünver, 2017: 432). 19. yüzyılda değişik konularda mesneviler yazılmasına rağmen önceki yüzyıllara göre sayı ve muhteva bakımından mesnevilerde büyük bir farklılık görülmektedir. Bu yüzyılda özellikle aşk konulu mesnevilerin rağbetten düştüğü ve edebiyatta realist konuların itibar görmesiyle, mesnevilerin gittikçe kısaldığı görülmektedir (Şentürk ve Kartal, 2015: 627). *Bedrika* da 19. yüzyılın sonlarına doğru mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Şekil bakımından dönemin mesnevileriyle paralel bir özellik gösteren eser, muhteva açısından da realist bir konunun ele alınması dolayısıyla dönem mesnevileriyle uygunluk göstermektedir.

Bedrika edebiyatımızda kısa ve kıvrak olmasından dolayı birçok mesnevide kullanılan (İpekten, 2014: 200) aruzun *mef‘ûlü/mefâ‘ilün/fe‘ûlün* kalıbıyla yazılmıştır. *Bedrika*’da vezin aksaklıkları çok az miktardadır. Bu da müellifin eserinde aruz veznini başarılı bir şekilde uyguladığını göstermektedir. Bununla birlikte eserde mesnevi nazım

şekillerinde sıklıkla başvuru alan uzun hecenin kısa okunması durumu olan zihaf örneklerini de görmekteyiz.

2.2. Eserin Muhtevası

2.2.1. Eserin Bölümleri

Bedrika, ilk 9 beyti tevhi̇d, sonraki 17 beyti de na‘t türünden oluşan 27 beyitlik bir giriş bölümüyle başlamaktadır. Eserin ilk iki beyti Farsçadır. Tevhîd ve na‘t bölümlerinde başlıklandırmaya gidilmemiştir.

Eserde daha sonra “*Mukaddime*” başlığı altında 18 beyitlik bir dibace yer almaktadır. Müellif bu bölümde kalemine seslenerek “temeli doğruluk üzerine kurulu, nadir bir vakayı anlatmaya başla” diyerek gerçek ve ilginç bir hikâyeyi aktaracağını ifade etmektedir:

Ey kil-k-i kelîl [ü] naqs-perdâz
Ol vaḳ‘ ayı naḳle eyle âġâz (28)

Bir nâdire vaḳ‘ a ḳıl ḥikâyet
‘ Âlemde egerçi çok rivayet (29)

Şıdk üzre esâsın eyle bünyâd
Bî-aşl ḥayâli ḳılma îrâd (30)

“*Mukaddime*” başlığından sonra “*Âġâz-ı Hikâyet*” başlıklı bir giriş bölümü yer almaktadır. Bu bölüm içerisinde 46 ila 57. beyitler arasında başlık verilmeden tevhi̇d nazım türünün özellikleri doğrultusunda Allah’ın varlığı ve birliği aktarılmaktadır. 57. beyitle birlikte hikâyenin anlatımına başlanmaktadır. Asıl hikâyenin anlatıldığı bu bölüm 730. beyte kadar devam etmektedir. Eserin son 5 beyti başlık verilmeksizin dönemim padişahı Sultan II. Abdülhamid övgüsünden oluşmaktadır.

2.2.2. Eserin Olay Örgüsü

Bulgaristan’ın Kızanlık şehri dâhilinde İsiva adında havası, suyu ve tabii güzellikleriyle dikkat çeken çok güzel bir köy bulunmaktadır. İki yüz haneden oluşan köyün dörtte biri Hristiyan, geri kalanı Müslümandır. Müslüman ve Hristiyan ahali

burada huzurlu bir şekilde yaşamaktadır. Köyde yaşayan Hristiyan ailelerden biri de Dimo ailesidir. Dimo ve Marya çiftinin üç çocuğu bulunmaktadır. Penka adındanki kız evin en büyük çocuğudur. Ortanca çocuk Savne isminde bir erkektir. Evin en küçüğü Minka isimli kızıdır. Hikâyede bahsedilen aile üyeleri Hristiyanlık üzerine yaşamlarını devam ettirmektedir. Hikâyenin başkahramanı olan Penka ise arayış içerisinde.

Penka, her ne kadar Hristiyan bir çevrede yetişmişse de ahlak, fitrat ve yaratılış itibarıyla çevresindekilere farklıdır. Bu kız, 21 yaşına varıp buluğa erdiğinde tevhit inancının varlığını kabullenmiş, İslamiyet'e ilgi duymaya başlamıştır. Bu durum onun Müslümanlara yakınlaşmasına ve kendi akrabaları ile diğer Bulgarlardan uzaklaşmasına sebep olmuştur.

Bu hâl üzere uzun bir zaman geçtikten sonra Penka'nın kalbindeki iman nuru artmaya başlamıştır. Farz, sünnet ve vacipleri öğrenip gizlice beş vakit namaz kılmaya ve Ramazan orucunu tutmaya başlamıştır. Dinini bu şekilde gizlice yaşayan kız, buradaki hayatı zorlu bulmaya başlar; bu diyarı terk etmedikçe işlerinin yolunda gitmeyeceğine kanaat getirip İstanbul'a kaçmaya karar verir. Mahzun bir şekilde bahar mevsimini bekleyen kız, sonunda birlikte kaçmak için Hasan isminde bir gence başvurur. Bu gençten kendisini nikâhlanmasını ve İslam diyarına götürmesini ister. Ancak bu şekilde rahat ve huzurlu bir şekilde dinini yaşayabileceğini söyleyen kız, genci ikna etmeyi başarır. Kızın isteklerini yerine getireceğini vadeden bu genç, tecrübe sahibi olan büyüklerine danışmaya karar verir. Kız da bu arada işin ehli olmayan kimselere niyetini anlatır. Sonunda akıllı geçinen birkaç Müslüman, onların kaçışına önayak olur. Hasköy'de Ulvan isminde bir rehber kiralanır. Bir kızın yabancı erkeklerle yolculuğu dinen uygun olmaz düşüncesiyle Penka ve Hasan'ın nikâh akdi yapılarak sonradan evlendirilmelerine karar verilir. Böylelikle resmî olarak Müslümanlığını ilan eden Penka, Zehra ismini alır.

1310 yılının Zilhicce ayının başlarında (1893 yılının Mayıs ayının sonları) Zehra, Hasan ve Ulvan gece vakti köyden çıkarak yola koyulurlar. Zağra, seher vakti geçilir. Kiracı Ulvan bilerek yolda oyalanmaktadır. Yatsı vakti Hasköy'e varılır ve korku içinde bir eve girilir. Zehra, Ulvan'ın evinde, Hasan da başka bir evde kalır. Erkenden sınırı geçirmeye söz veren Ulvan, sabah olunca ortalıktan kaybolur. Zehra ve Hasan, birbirlerinden ayrı olduklarından korku ve endişe içerisinde çaresizce beklemektedirler.

Ulvan, kuşluk vakti geçtikten sonra telaşlı bir şekilde eve gelerek Zehra ve Hasan'dan onları hükümete teslim etme tehdidiyle daha fazla para isteyip yanlarına yaşlı bir kadını da almaları gerektiğini söyler. Onlar da teklifi kabul etmek zorunda kalırlar. Ulvan bu üç kişiyi önden gönderir. Bunlar yarım saatlik bir mesafe gittikten sonra haklarında yakalama emri çıkarıldığını öğrenirler. Ulvan ne yapacağını şaşırarak bir vaziyettedir; üç yoldaş da Ulvan'a beddualar edip çaresizce yollarına devam ederler.

Hasan, durumun ne olduğunu anlamak için Hasköy'e dönüp Ulvan'ı bulmaya çalışır. Bu esnada bir adam, hükümetin kendilerini aradığını söyleyip burada durmamalarını tembihler. Bunun üzerine Hasan'ı bir korku ve telaş sarar. Bu hâlde kendi kendine söylenirken şehrin dışına çıkan askerler onu görüp etrafını sararlar. Askerler Hasan'ı dövüp tehdit ederek kızın yerini söylemesini isterler. Hasan bu hâldeyken Zehra ve yaşlı kadın olanlardan habersiz bir şekilde gizlenerek onun yolunu beklemektedir. Zehra, yaşlı kadına artık endişelenip sıkıldığını, şehre doğru giderek vaziyeti öğrenmek istediğini söyler. Böylece yaşlı kadınla birlikte şehre doğru gitmeye başlarlar. Yol üzerindeki geçitte askerlerin Hasan'ı tutup dövdüklerini görürler. Kız bu hâli görünce yere düşer, baygın bir şekilde bir müddet yerde yatar. Kendine geldiğinde karşısında askerleri görür.

Çavuş, Penka'ya bu ne iştir, bunlara uyup nasıl böyle bir şirke girersin deyince kız, tebessüm ederek askerlere bakar ve “bilmem kime sesleniyorsunuz, Türkçe konuşunuz cevap vereyim, bana Penka denmez ben Müslümanım” der. Çavuş: “İşte telgraf! İsminiz ve eşkâliniz burada yazılı, bu Müslüman elbisesini çıkar, burada fitne çıkarma. Hristiyanlar Türklere gidemez, bunlara uyup bizleri üzme yoksa başına kötü şeyler gelir” der. Bunu duyan kız hiddetle “gerçi Dimo kızı Penka'yım ama çoktan beridir Müslümanım, beni parça parça etseniz de dinimi paraya değişmem, ölümden de korkmam, benden ümidi kesiniz” diye karşılık verir.

Kızın bu tavrı Bulgarları hayrete düşürür. Herkes biraz şaşkın bir şekilde durduktan sonra Çavuş; “bu kuruntuları dinlemem, elbette döneceksin, ısrar etme” deyip askerlere kızın etrafını sarmalarını emreder. Askerler kızın yaşmağını ve feracesini çıkarıp yerine Bulgar elbiselerini giydirip eşyasına el koyarlar. Kız direnmeye çalışsa da elinden bir şey gelmez. Ulvan da bu arada gizlice kızın bazı mallarını çalmaya çalışmaktadır. Askerler bunu görünce, çaldığı malları elinden alırlar, hakaret edip kırbaçlarlar. Üç süvari, hıyanetinin cezasını bu şekilde bulan Ulvan'la birlikte Hasan ve

Zehra'yı da alarak Çırpan ve Zağra üzerinden akşam Kızanlık'a varmak üzere yola koyulurlar.

Fırarın gerçekleştiğini haber alan zabıta da gece vakti köye baskın yapmış muhtar ve imam dâhil pek çok kişiyi tutuklamışlardır. Jandarma, Pristov (Zabtiye Yüzbaşısı), Naçarnik (Kaymakam) ve Müstantık (Sorgu Hâkimi) ile tahkikat yapılır. Onlar bu hadiseyi sadece bir kız kaçırma hadisesi gibi gösterip olayı örtbas etmeye çalışırlar. Resmî olarak da bu şekilde beyanda bulunurlar. Yeni Müslüman olan Penka ise bu duruma karşı çıkarak tüm yükümlülüğü üzerine alıp olayın aslını beyan eder. Böylece Müstantık da olayı olduğu gibi kaydeder.

Köylü Dimo'nun kızının bu davranışı halkı hayrette bırakmıştır. Herkes bu olayı konuşmaktadır. Müstantıkın böyle insaflica yaptığı adil soruşturma, Müslümanları himaye olarak yorumlanır ve yapılan soruşturmanın değiştirilmesine sebep olarak gösterilir. İslam düşmanı Naçarnik de bu durumdan istifade ederek köylüye türlü eziyetler etmeye başlar.

İnsanlar bir çıkmaza düşmüşlerdir. Üst makamlardaki bazı Hristiyanlar bu durumdan rahatsız olup İstanbul'a başvurmuşlardır. Bâb-ı Âlî işin aslını öğrenmek için soruşturma açar. Merkez de kaza'dan tahkikat isteyince Naçarnik, olayın aslını gizler ve olayın ihtida ile bir alakasının olmadığını, bir kız kaçırılma hadisesi olduğunu beyan eder. Daha önceden verilen ifadelerin bu beyanlarla çelişmesi neticesinde kızın Sofya yönetimi tarafından görülmesi ve fikrinin sorulması gerektiği kanaatine varılır. Sofya, Naçarnik'in etkisiyle bu emre karşı kızın reşit olmadığı, bundan dolayı üç sene daha beklenilmesi gerektiği bahanesini uydurur. Naçarnik bu yolla Müslümanlara zulüm isnat etmek niyetindedir. İstanbul, davanın delillerini eksik bulduğu için Sofya'ya karşıdır. Bunun için davanın tahkiki bir manastıra verilerek kız da buraya gönderilir.

Kız kırgın bir şekilde manastıra girer. Burada sessiz, hüzünlü ve mutsuz bir vaziyettedir. Rahibelerin vaaz ve nasihatleri ona ağır gelmekte ve onu sıkıkmaktadır. O da onlara karşı sessiz bir tavır takınmaktadır. Bazen babası ziyaretine gelip nasihat etmekte bazen de annesi gelip ona kimi istiyorsan onunla evlendirelim deyip komşu çocuklarını överek onu ikna etmeye çalışmaktadır. Kız, kendisini yalnız bırakmalarını ister. Buna karşı kızın anne ve babası kendisine sihir yapıldığını söyleyip onun Müslümanlara yaklaşmamasını tembihlerler.

Kız manastırda bir ay boyunca böyle sıkıntılı bir şekilde hayatına devam etmektedir. Bir gün babası yine gelmiş onu pek zayıf ve mahzun görmüştür. Kız

babasına beni burada bırakma, yoksa çıldıracağım diyerek yalvarır. Bununla birlikte tevriyeli bir şekilde ben artık Hak yoluna girdim, köyde kurtuluş ümidinin olduğunu fakat burada ümidinin bulunmadığını söyler. Böylece babasını ikna eder ve birlikte köye dönerler. Bulgar kadınları ve akrabaları yanına gelip sürekli kendisini ayıplamaya, kınamaya başlarlar. Kızın babasından bir şikâyeti yoktur fakat annesi âdeta başına bela olur. Her sözü ve tavrı iğneleyicidir. Bu da kızın derdine dert katmaktadır. Akrabaları ve annesi kızı göz hapsine alıp tüm hareketlerini izlemektedirler. Tam bir Müslüman gibi yaşayan Penka'nın davranışlarını gören annesi ondan ümidini kesmeye başlar. Kocasına “bu kız başımıza dert oldu; onu ya öldürmeli ya da ninesinin yanına köye göndermeliyiz” der. Annesi, kızının köye giderse Müslümanlardan uzak kalacağı böylelikle bu tavırlarını terk edip tekrar eski dinine döneceği, ümidini taşımaktadır. Diğer taraftan anne Marya, oğlu Savne'nin durumundan da endişe duymaktadır. Çünkü o da bu meselede ablasını desteklemektedir. Küçük kız kardeş Minka ise annesinin tarafındadır.

Birkaç gün sonra akrabalar ve aile fertleri evlerine gelir, kızı ninesinin köyüne göndermek için ikna etmeye çalışırlar. Kız da onların niyetini bildiğinden sert bir şekilde bu öneriye karşı çıkar. Annesi bu duruma hiddetlenir, babası ise nasihat eder.

Penka sıkıntılarla hayatına devam etmektedir. Derdini anlatacak kimsesi kalmadığı için huzursuzdur. Kızı sürekli gözetleyen, onun hâlâ Hak dinde olup olmadığının merak eden Müslüman bir komşusu vardır. Kızı yalnız görünce gizlice çağırır; kız da sevinç içinde yanına gider. Kızın annesi Marya bu durumu sezer, kızını Müslüman komşusunun evinde görünce bağırmaya başlar ve hakaretler eder. Kız oradan hemen kaçır, komşu ile baş başa kalan Marya da kızının durumundan komşuyu sorumlu tutarak komşuya hakaretler yağdırır. Kız daha sonra ümitsizce odasına çekilir ve sabır içinde şükretmeye devam eder. Kendisine edilen her türlü eziyet, sıkıntı ve iftiraya rağmen kızcağız kendi işine bakmaktadır.

Yaz mevsimi bitip soğuklar gelmeye başlamıştır. Dağlara karlar yağmış, insanlar ocak başında titremektedir. Bir akşam tüm ev halkı ocak başında oturmuş anne ve baba hususi sohbet etmektedir. Söz de geçim sıkıntısı üzerine dönmektedir. Sohbet esnasında Dimo, Penka'ya: “Güzel bir düğünle biraderini evlendirmeye iznin olacak mıdır?” der. Daha sonra da “teklifim geçerli olsaydı önce seni evlendirmek lazımdı fakat sen o işi istemezsin. Madem sen böyle istiyorsun o zaman bir kiliseye git bir rahibe gibi otur, eğer fikrini değiştirdiysen biz de bu şenliği değiştirelim” diye kinayeli bir şekilde

konusur. Babasının bu iğneleyici konuşması ve annesinin manidar bakışları kızı can evinden vurur. Kızın yanakları kızarır ve gözleri parlar. Bir an duraksadıktan sonra: “Varın oğlunuzu evlendirin, bana sormayın hiç! Bu işten ne üzüntü duyar ne de sevinirim, o inkâr ediciler meclisi beni mutlu etmez, bu evde misafirim sadece” deyip Müslüman olduğunu vurgular. Bunun üzerine babası Ebu Leheb kesilir, ocaktan bir kor alır. Kız korkudan babasını itip dışarı kaçır ve kapıyı dışarıdan mandallar. Böylece ev halkı içeride mahsur kalır. Kapıyı kırmaya çalışırlar. Kız da bu arada yer yarılrsa da içine düşsem diye söylenir. Mahzun ve ümitsiz bir vaziyete girer.

Kapı zorlanınca kız korkusundan “kapıyı kırmayın, durun açayım” diye bağırır. Daha sonra kapıyı açar ardından süratle dönüp geriye kaçır. Baba kızının kaçtığını ve büyük bir korku içerisinde olduğunu anlayınca “seni dövmeyeceğim, geri dön” diye seslenir. Kız, peri gibi gözden kaybolunca Dimo gözyaşı dökerek sağa sola doğru koşır fakat kızdan eser yoktur. Olay duyulunca Müslüman ve Hristiyanlar hep birlikte kızı aramaya koyulurlar. Kızın bir anda kaybolmasına kimse anlam verememektedir. Vakit gece yarısını geçer, kızdan hâlâ eser yoktur. İster istemez kızdan ümit kesilir ve herkes uyumaya gider. Ailesi kız bu soğukta dışarıda duramaz, nasıl olsa geri döner diye düşünür.

Talihli kız, kaçtığı an evin arkasına saklanmışır. Herkes oradan gelip geçer. Fakat kimse kızı fark edemez. Masum kız, yalın ayak kaçmışır. Hava çok soğuk olduğu için üşümüş geri dönmeyi bile aklından geçirmişir. Ansızın Müslüman bir komşu kadın çıkıp bu kıza yardım eder. Kadın, kızı kurtarıp Rüstem isimli dürüst bir adama emanet eder, adam da kızı saklar. Ertesi gün bazı yerler aranır. Suçu Müslümanlarda arayan Dimo durumu hükümete bildirir. Zabıta da kızını koruyamadığı için onu suçlamaktadır. Dimo, yalvarınca zabıta köyü aramaya razı olur. Köyde arama olacak diye muhtara haber verilir. Bir Bulgar çobanı, ansızın gelip Rüstem’i durumdan haberdar eder. Rüstem, kızın köyde tutulamayacağını anlar ve bu ceylanı saklarsa orman saklar diye düşünür.

Kız iki kat elbise giyip yanına biraz da erzak alır. Seher vakti Rüstem kızı ormana götürür. Yapraklar dökülmüş, ağaçlar solmuş dolayısıyla saklanacak bir yer de yoktur. Rüstem, kıza dikenli çalılıkların arasında bir yer bulup onu soğuk ve kar içerisinde oturtur ve Allah’a emanet edip hızla köye geri döner. Şafak vakti asker gelip köyü baştanbaşa sarar. İki kol olup gelen bu askerler, sırayla her yeri ararlar. Müslümanlar işin aslını bilmediğinden korku içerisinde Allah’tan yardım

istemektedirler. Fakat Rüstem ve iki arkadaşı işin aslını bildiklerinden serbestçe evleri arayıp temkinli davranmaktadırlar. Evler arandıktan sonra Hristiyanların davaları boşa çıkmıştır. Çünkü onlar, kızın bir Müslüman evinde saklandığını iddia etmekte Müslümanlar da kızın kendilerinde olmadığını söylemekteydiler. Kızın izine rastlamayan askerler köyden çıkıp giderler, Dimo'nun yakınları da dert ve kahra düşerler.

Kimse kaçan kızın kışın soğuşunda kırdan olacağını tahmin etmemektedir. Rüstem, endişe içinde sürekli orman tarafını gözlemlemektedir. Zira yapraksız ve kuru çalılar arasında saklanan bir kızı, oradan geçen biri kolaylıkla görebilirdi. Bu arada Bulgar kadınları sürekli Müslümanların evlerini gözetlemektedir. Onların bu tavrı Rüstem'i rahatsız etmektedir. Zikir ve dua ederek avluda iş bahanesiyle sürekli dönüp durmakta, göz ucuyla ormana bakmaktadır. Gerektiğinde kızın yanına gitmeyi düşünmektedir. O ara kinci ihtiyar bir kadın, odun toplamak için ormana doğru yola çıkar. Durumu fark eden Rüstem, kızı görecekti diye telaşlanır. Kendi kendine konuşmaya başlar. İçinden kadını öldürmek geçer, vücudunu baştan ayağa bir titreme alır. O cadı, gözü önünde gezer dururken Rüstem de kendisiyle mücadele etmektedir. Neyse ki Allah âdeti o kadının gözlerini kör etmiş ve kızı muhafaza etmiştir. Kızın yakınında gezip durmasına rağmen onu fark etmez. Duruma çok sevinen Rüstem, dua etmek ve namaz kılmak için akşam camiye gider; firar hadisesinden Müslüman ve Hristiyan halkın hayli hoşnutsuz olduğunu görür.

Kışın soğuşunda şiddetle rüzgâr eserken tek başına ormanda bekleyen kız, donma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Köyden görülme tehlikesinden dolayı ısınmak için ateş de yakamaz. Gecenin ilerleyen saatlerinde Zehra, birinin gizlice yanına geldiğini fark eder. Bu kişi kısık bir sesle “Korkup üşüdün mü kızım?” diye seslenir. Bu gelen kişi yabancı biri değil sürekli kızı koruyup kollayan yiğit Rüstem'dir. Kızı gizlice köye getirir, hemen çorba içirip ısıtır.

Bulgar kadınları Müslüman menzillerinde dolaşıp casusluk yapmaktadırlar. Şüphelenen birkaç ev ansızın tekrar aranır. Bundan dolayı köylüler gittikçe bu işten sıkılmaya ve yakınmaya başlamışlardı. Bir gece Zehra gizlice başka bir köye gönderilir. Bu köyde birkaç hafta durur. Burada yaşlı bir kadın onu saklamaktadır. Burada epey bir zaman misafir olarak kaldıktan sonra Rüstem, ansızın gelip kızı görür ve teselli verip sabretmesini tembihler. Çünkü kız aynı köyde sürekli kalamaz aksi takdirde fark edilebilirdi. Bundan dolayı dört saat mesafedeki başka bir köye daha gitmeleri gerekir.

Şiddetli bir kış gecesi soğuğun şiddetinden insanlar evlere hapsolmuş durumdadırlar. Rüstem ve Zehra böyle bir gecede gizlice yola çıkarlar. Yollar karla kaplıdır. Her yerde tehlike sezilmektedir. O saatte kurtlar azgın bir vaziyettedirler. Dolayısıyla insanlara saldırmaları işten bile değildir. Onlar Keçidere'yi geçerken ansızın karşlarına yedi kurt çıkar ve uluyarak bu iki çaresiz insanı ürkütürler. Hepsi birden atılsa bunların kurtlarla baş etmesi mümkün değildi. Neyse ki Allah onları tekrar koruyacaktır. Kurtların beşi öne geçer, ikisi de solda durur. Kurtların pusuya yattığını gören yiğit Rüstem, eline rovelver alıp siperde kızla birlikte tetikte durur. Birden köyün köpeklerinden bir yaygara kopar ve kurtlar da onlara doğru koşar. Böylece Rüstem ve Zehra, rahat bir nefes alıp yollarına devam ederler. Sonunda köye varırlar. Daha sonra kız birkaç köye daha nakledilir.

Müslüman evleri sürekli basılmaktadır. Bu şekilde bir ay geçer fakat yine hiçbir iz bulunmaz. Bulgarlar, ortada bir şeyin olmadığını ve bu arama işinin faydasız olduğunu görünce yeni bir hileye başvururlar. Müslümanlara kızın Müslümanlığını kabul ettiklerini, onu kimin sakladıysa ortaya çıkarmasını, böylece kızın ahvalini öğrenmek istediklerini, kız ortaya çıkmazsa bu sıkıntının devam edeceğini söyleyip Müslümanları ikna etmeye çalışırlar. Buna karşılık Müslümanlar, hiddetle cevap vererek, kızın kendilerinde olmadığını ve kendilerinin itham edilemeyeceğini söylerler. Elllerinde de bir delil olmadığı için Hristiyanlar, Müslümanlara karşı mağlup olmuşlardır.

Sonunda Allah, firar için gerekli sebepleri Rüstem ve Zehra için hazırlayacaktır. Onlar bir gece tevekkül ederek köyden çıkıp yola koyulurlar. Düşmanlar onları görmeden kıyafetlerini değiştirerek gizli bir şekilde yola devam ederler. Kız arabanın üstünde katarın süratiyle giderken dost ve düşman kimse onu fark etmez. Bu şekilde köy ve kasabaları güvenli bir şekilde geçerler. Bir Müslüman için sığınılacak yer Müslüman memleketidir. Allah bir sebep yaratır, o kız da böylece hilafet ülkesine varır. Kız aydınlığa çıktığını öğrenince şükür için secdeye kapanır.

Herkes şaşkınlık içerisinde kalmıştır. Çünkü bu şekilde bir kızın kurtuluşu çok zordur. Bundan dolayı herkes bunun sadece Allah'ın yardımı olduğu kanaatindedir. Kız Sadrazamın fermanıyla bir dairede misafir edilir. Birisi Allah rızası için onu evlat edinir, onu mutlu bir şekilde korur. Kız burada mutlu bir şekilde hayatına devam etse de yol arkadaşını hatırlayıp dertlenir. Hasan önceki firar hadisesinde yakalanma ve iadedden dolayı köyünde çaresiz kalmıştır. Günlerce hapsolür, sonradan araya ricacı girer ve

seksen Levice kefalet verilir. Genç, köyde tek başına dertli bir şekilde kalır. Bu durumun üstesinden gelmesi gerekirdi ki yârinin yanına varabilsin. Bu derde avukat çare arar. O da çocuğu ümitlendirip epey zaman geçirerek aldatır, çocuktan bu yolla epey para alır.

Sonunda ayrılık günleri son bulacak ve kavuşma günleri gelecektir. Hükümet çocuk için istenen kefaleti reddeder. O genç de böylece bu mihnet kaydından kurtulmuş olur. O andan sonra kanat açarcasına sevgilisine doğru gider. Önünde engel kalmamıştır. Böylece kısa sürede amacına ulaşır. Tam on üç ay boyunca ayrılık acısını çekmiş olan Hasan sevdiğine kavuşur. Sonra himmet sahibi birisi onlara yardım eder. Böylece mutlu bir şekilde hayatlarına devam ederler.

2.2.3. Eserin Gerçeklik ve Kurgu Bağlamında Değerlendirilmesi

Anlatma esasına bağlı edebî türlerin bir kısmı bazı konularda bir mesaj göndermek için yaşanmış ya da yaşanması muhtemel bazı olaylardan ders çıkarılması adına okuyucuya faydalı bilgiler ve değerler yüklemeyi amaçlamaktadırlar. Bu doğrultuda ibretlik olaylar aktarılaraq ahlaki dersler çıkarılması amaçlanır ve okuyucuyu eğlendirerek eğitmek ilkesi esas alınır. (Çetin, 2013: 101) Mesneviler ise manzum hikâyelerdir ve günümüz modern öyküsünün pek çok özelliğini bünyelerinde barındırırlar. Mesnevilerde temel amaç anlatmadır ve arkalarında güçlü bir hikâye vardır. Ancak bu anlatma düz bir anlatım değil; vezin, kafiye ve rediflerle örülü bir anlatımdır. (Tosun, 2017:113).

Bedrika'da müellifin de eserinin dibace kısmında belirttiği üzere gerçek ve yaşanmış bir olay aktarılmaktadır. Yaptığımız araştırmalar neticesinde eserde anlatılan olay ve şahıslarla ilgili birtakım arşiv vesikalarına ulaşılmıştır. Bu vesikalar müellifin eserinin başında ifade ettiği:

Şıdk üzre esâsın eyle bünyâd

Bî-aşl hayâli kılma irâd (30)

gerçeklik ve hayalden uzak olma söylemini tamamıyla doğrular niteliktedir. Eserin “Âgâz-ı Hikâyet” bölümünde yer alan şu beyit ve konuyla ilgili belgelerin tarihleri birbiriyle uyushmaktadır:

Zîl-hicce evâ'iliydi eyyâm

Sâl-i 'Arabî biñ üç yüz on tām (114)

Beyitte olayın başlangıcı Hicri 1310 yılı Zilhicce ayının başları olarak belirtilmiştir. Bu da Miladi Haziran ayının ortalarına denk gelmektedir⁹⁰. Konuyla ilgili belge tarihleri ise burada belirtilen tarihten yaklaşık bir ay sonrasını işaret etmektedir⁹¹. O dönemin şartlarında resmî yazışmalarda süregelen vakit aralığı bize müellifin olayla ilgili olarak tam doğru bir tarih verdiğiine işaret etmektedir. Ayrıca olayın gerçekleştiği dönemde Eski Zağra Cemaat-i İslamiyye Reisliği (Müftülük) görevinde bulunan Hüseyin Râcî Efendi'nin de olaya müdahil olduğu arşiv vesikasında yer alan "... Zağra-i 'Atîk Müftüsü Hacı Râcî Efendi'nin bir mühtediye hakkında 'âcizlerine li-eclî'-istimdâd göndermiş olduğu bir kıt'a mektûbu ..."⁹² ifadelerinden de anlaşılmaktadır. Buradaki bilgilere göre Hüseyin Râcî Efendi resmi mercilere ihtida eden kızın maruz kaldığı sıkıntılı durumu anlatan bir mektup yollamış ve olayın tahkikatıyla ilgilenmiştir. Bir başka belgede ise ihtida vakasının tetkik edilmesi için Şarki Rumeli Cemaat-i İslamiyesi aracılığıyla Zağa Müftülüğü'nün – O dönemde Hüseyin Râcî Efendi Zağra Müftüsüdür - gerekli işlemlerde bulunması ve bu esnada mahalli hükümete olayla ilgili herhangi bir bilgi sızdırılmaması tembihlenmektedir:

*"Kızanlık dâhilinde İsiva Karyeli bulunduğu hâlde bi'l-ihidâ bir Müslümân delikanlısı ile hudûdu geçmek üzere iken çevrilmiş olan yirmi yaşında bir Bulgar kızının keyfiyyet-i ihtidâsında vukû'u olmayıp iş bir kız kaçırmadan 'ibâret bulunduğu ve tahkîkât-ı 'adliye ba'de'l-icrâ müncâsirlerinin muhâkim-i mahalliyeye muhâkeme edilecekleri Bulgaristan Hâriciye Müdîriyetinin takdîrinde görülmesi üzerine Şarki Rumeli Cemâ'at-i İslâmiyesi nazâret-i behiyyesi vasıtasıyla Zağra Müftülüğüne tahkîk-i keyfiyyet etdirilerek mezbûrenin ihtidâsı mahzâ ârzû-yı vicdânîsine müstenid bulunduğu ve ifâde-i sâ'ireye dâ'ir mezkûr Müftülüğün de tahkîk-i keyfiyyete istidlâliyle meb'ûs cevâb-nâmenin irsâliyle bu bâbdaki ihbârât ve tahkîkâtın Müftülükde vukû' bulacağı hakkında hükûmet-i mahalliyeye ber-gûnâ ser-rişte verilmeyerek lâzım gelen teşebbüsât ve ta'kîbâtın ifâsı taraf-ı 'âlî-i Hazret-i Meşîhet-penâhiye iş'âr kılınmış..."*⁹³

Konuyla ilgili bir diğer ilgi çekici arşiv vesikasında ise bu sefer eserde adı geçen kahramanların bir kısmıyla ilgilidir. "Kızanlık'a bağlı Asude-i Bala karyesinde kayıtlı Dimo Sonof'un kızı Penka'nın İslamiyeti kabulü ve babasının ölüm tehditlerine maruz

⁹⁰ Çalışmanın tarih çevirmelerinde Türk Tarih Kurumu'nun "Tarih Çevirme Kılavuzu" programından yararlanılmıştır.

⁹¹ (COA) A.}MTZ.(04) 4-7.

⁹² (COA) HR.SFR.04.. 342-127 (17-18).

⁹³ (COA) HR.SFR.04.. 342-127 (12).

kılışına dair” şeklinde özetlenen belgede eserde adı geçen Penka, Savne ve Minka’nın doğum tarihleri yer almaktadır:

“*Karyemiz defterinde mukayyed bulunan târîh-i milâdînin hesâbıyla Dimo kızı Penka bin sekiz yüz yetmiş iki senesi ve karındaşı Savne bin sekiz yüz yetmiş beş senesi ve diğer kız karındaşı Menka bin sekiz yüz seksen iki senesi ve bizim aradığımız Penka olan kızdır ve defterimizde mukayyed bulunduğunu tasdik eyleriz efendim.*”⁹⁴ Burada yer alan bilgilere göre Penka’nın doğum tarihi 1872’dir. Müellif eserinde hikâyenin başladığı bölümde Penka’nın yaşını şu şekilde aktarmaktadır:

Doğmuş büyümüş bülûğa ermiş

Sinni de yigirmi bire girmiş (65)

Daha önce hikâyede yer alan firar teşebbüsünün başlangıcı olarak Hicri 1310 yılının Zilhicce ayının başları olarak verildiğini belirtmiştik. Bu Hicri tarih Miladi 1893 yılının Haziran ayına denk gelmektedir. Dolayısıyla bu Miladi tarihten müellifin Penka’nın yaşı olarak belirttiği 21 rakamını çıkardığımızda belgede Penka’nın doğum yılı olarak belirtilen 1872 tarihi ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda verilen bilgiler *Bedrika*’nın gerçek yaşanmış bir hikâye olduğunu ortaya koymaktadır. Şimdi ise ele alacağımız belge⁹⁵ *Bedrika*’nın olay örgüsüyle ilgili bizlere çok önemli bilgiler sunmaktadır. Bu belgede daha önceki Bulgar mahalli idaresi tarafından gönderilen yazışmalarda belirtilen “Eski Zağra sancağına bağlı Kızanlık kazasının Yukarı İsiva karyesinde ihtida eden Bulgar kızının ihtidasının aslı olmadığı ve işin bir iki Müslümanın kız kaçırma hadisesinden ibaret olduğu” görüşleri üzerine yapılan tahkikat yer almaktadır.⁹⁶ Bu belgede verilen bilgilerin referans kaynağı⁹⁷ İsiva karyesinden tahkikat için hususi olarak celp edilen ve sözüne güvenilir bir zattır. Belgenin devamında “mevsûku’l-kelîm” olarak belirtilen sözüne güvenilir zat olayı şu şekilde aktarmaktadır:

“*Karye-i mezbûreden Savne oğlu Dimo’nun yirmi dört yaşında bulunan Penka nâm kızı dört seneden beri Müslümân kızlarıyla gezip konuştuğu ve iki seneden beri ise*

⁹⁴ (COA). HR.SFR.04.. 291/36

⁹⁵ (COA). HR.SFR.04.. 342/127 numaralı belge özetinde “Sadaret’e giden muharrerat: Kızanlık’ın İsve köyünden ihtida edip Müslüman bir delikanlıya kaçan Bulgar kızın, yakalanarak bir Bulgar ile zorla evlendirilmek istenmesi üzerine bu durumun engellenmesi için mahalli hükümete gereken tebligatın yapılması talebi” ifadeleri yer almaktadır. Bu numara içerisinde verilen belge 21 sayfadan oluşmaktadır. Aynı numara içerisinde yer alan belgeler ayrıca sayfa olarak numaralandırılmış ve belge numarasının sonunda parantez içerisinde belgenin sayfası verilmiştir.

⁹⁶ (COA) HR.SFR.04.. 342-127 (11).

⁹⁷ Belgede bu referans kaynağı “Karye-i mezbûreden li-ecli’t-tahkîk mahsûsî celp edilen mevsûku’l-kelîm bir zâtın ber-gûne verdiği tafsilâtına müstebân olduğu üzre” şeklinde belirtilmektedir.

ben Müslümân oldum, beni Türkiye'ye çıkarınız diye İslâm mu'teberânına ve bazı delikanlılara yalvardığı mezkûr karye ahâlîsinin ve hatta ebeveyninin ma'lûmu olup bu sözlerinden dolayı da babası merkûm Dimo'nun mezbûre kızı darb eylediği hâlde yine fikrinde ve 'azminde sebât eylediği ve Müslümân elbise ve ferâcesini hazırladığı ve recâdan hâlî olmadığı ahâlîden hasbeten ba'zılarının delâletiyle geçen 'id-i adhâ esnâsı o zamân Hasköy'den Kızanlık'a gelmiş bulunan bir arabacı beş liraya istikrâ edilip karye-i mezbûreden on sekiz yaşında Kulacık Hasan nâm bir delikanlı ile mezbûre kız Eski Zağra ve Hasköy tarîkiyle hudûd-ı Hâkânî'ye 'azîmet eylemişler. Hasköylü 'Ulvân nâmında bir arabacı daha ziyâde para ta'mıyla merkûmânı iki gün de Hasköy'de tutup daha yevmiyelerini aldığı hâlde ele vermiş ve hükûmet-i mahalliye bunları tahte'l-hıfz Eski Zağra'ya getirmiştir.

Mezbûre mühtediye kız Hasköy'de ve mu'ahhiren Eski Zağra ve Kızanlık'da vukû' bulan istintâklarında bî-pervâ 'Ben iki seneden beri Müslümân oldum, Müslümânım. Bundan böyle ben size yaramam. Bu delikanlı kabâhatsizdir. Bana dokunmamıştır. Samîmî beni teşvîk etdi. Ben yirmi dört yaşındayım. Müslümân dînini hak buldum. Kendiliğimden Müslümân oldum. Bizi bırakınız gidelim" demiş ve bu sözünde musırr ve el-ân sâbit bulunmuştur. Merkûmân Hasköy'de tevkîf edildiklerinde kız biraz, delikanlı hayli darb olunmuş ve mu'ahhiren karyesinde istintâk olunduğu gece Müslümânlardan gizli pek çok işkence edilip iki defa bayılmış ve "Beni Hacı Oğlu Hüseyin ve Kahvecinin karısı kaçırdılar" dedirtmişlerdir. Bu istintâk vesîlesiyle Kazâ Kaim-makâmîliğinin Müslümânlara şiddet-i husûmeti olmasına mebnî Karye-i mezbûre mu'teberânına Dipçik Hasan ve Kule Hasan ve Hacı Hoca Hüseyin ve Köse Recep ve Zeybek Hasan nâm kimseler şetm ü tehdîd edilerek yirmi dört gün habs edilmişlerdir. Ve müstantık Müslümânları vikâye ediyor diye 'azl olunmuş ve mahbûslar sonra kefâlete rabt ile habisten salıverilmiş ise de kızın istintâkları şübhesiz tahvîl olunmuştur. Mezbûre kız ba'de'l-istintâk kasaba-i mezbûredeki Kızlar Manastırına konulmuş ve nasâyih ile Bulgar dînine iknâ' ve ircâ'a çalışılmış ve istediği Bulgar delikanlısı kocaya verileceği söylenmiş ise de kız "benim kocam var. Ben Müslümânım"dan başka söz söylemediği ve fırsat düşürüp vâsita buldukça delikanlı merkûm Hasan'a haber gönderdip sözünde ve dîninde sâbit olduğunu ve halâsa çâre aranmasını beyân etmiştir. Gâlibâ Sofya'dan istiklâm-ı keyfiyyet olunduğundan ebeveyni kızı manastırdan köye ve evlerine nakl etmişler. Şimdiki hâlde mezbûre kız köyde olup kaçmaması ve Müslümânlarla ihtilât etmemesi için üç nefer gözcü nezâreti

altında tutmakda ise de yine ber-vech-i ma'rûz başına gelenleri ve hatta geçen gün pederi "ben Müslümânım size yaramam beni bırakın" sözleri için darb ve tehdîd ile bir daha böyle söylersen seni öldürürüm diye haç öpüp yemin etmesini ve işkenceden bacakları yara ve bere etdiğini tenhâda fırsat bulup Zağra'ya celb olunan kimseye ağlayıp söylemiş. Ve'l-hâsıl evvel ve âhir olunan tahkîkât-ı 'adliyyeye göre mezbûre iki sene evveli gördüğü rüyâ-yı sâdıkada kendisi Müslümân edilip ismi Necîbe tesmiye edilmiş ve bununla İslâmiyet'e bir teşvîke veyâhûd mu'âşaka gibi bir ârzû-yı nefsâniyyeye mebnî olmayıp samîmî ve ciddî bulmuş ve hatta el-ân hükûmet beni bu Bulgarlara bir everse ben ne yaparım diye gece gündüz ağlamakda ve halâsa recâ etmekde imiş. Merkûmenin re'yi ve fikri mevsim-i hasâdda Karinabad tarafına orakçılarla ekin biçmeye gidip orası hudûda yakın olmakla zikr olunan delikanlı oradan gizlice kendisini alıp bu vechle kolayca kaçmak iken sâlifü'z-zikr Hasköylü Arabacı Ulvan'la sözüne kapılıp bu yolla ihtiyâr olunmuş ve mu'ahhiren tutulup i'âde kılınmıştır. Mezbûre Necîbe nâm mühtediye Komiserlik cânibince Sofya'ya celb etdirilip serbest bırakılırsa ber-vech-i bâlâ ifâde ve beyânâtını tekrâr ve İslâmiyetde sebât eyleyeceği derkârdır. Bu da muhâkemelerinde her ne söylese mu'teber tutulmayıp bi'l-âhere bî-çâre kızı telef edecekleri revîş-i hâlden anlaşılıyor. İşte hakâkat-i hâl de bu merkezde olup bu bâbda her ne lâzım ise ifâsı muktezâsına bir an taraf-ı himmet ve bezl-i 'inâyet buyurulması ve nâm-ı çâkerânemle bura hükûmetine 'aks etdirilmesini bi'l-hassa niyâz ve istirhâm eylerim efendim.”⁹⁸

Yukarıda arşiv vesikasından aynen aktarılan bilgiler büyük ölçüde *Bedrika*'da anlatılan olaylarla benzerlik göstermektedir. Ne var ki bu bilgiler *Bedrika*'da anlatılan olay örgüsünün tamamını değil; ikinci firar serüvenine kadar olan kısmını yansıtmaktadır. Maalesef ikinci firar serüveniyle ilgili çok büyük bir uğraş vermemize rağmen elimizde *Bedrika*'da aktarılanlardan başka herhangi bir veri bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu başlık altında gerçeklik ve kurgu bağlamında *Bedrika*'yı ele alırken ikinci firar serüvenine kadar olan kısım hakkında karşılaştırma yapabileceğiz.

Çalışmamızda ele aldığımız ihtida serüveni her ne kadar gerçek, yaşanmış ve somut bir olay olsa da Aktaş'a göre anlatma esasına dayalı edebî bir metin gerçeklikten hareketle daha kapsayıcı ve kuşatıcı bir gerçeklik kurmaktadır. Bu şekilde insana özgü bir hâl somut olarak gözler önüne serilir. Bu, sanatın en geniş anlamıyla gerçekliğin yorumlanması, anlamlandırılması ve değerlendirilmesi gayretinin bir sonucudur (Aktaş,

⁹⁸ (COA) HR.SFR.04.. 342-127 (11).

2015: 33). Hüseyin Râcî Efendi de elbette ki bizzat şahit olduğu olayı aynen aktarmamış edebi anlamda daha kapsayıcı ve kuşatıcı bir geçeklikle okuyucuya sunmuştur. Gerçek olayı tercih ettiği anlatım teknikleriyle vezin ve kafiye uyumu çerçevesinde estetik bir hazla aktarmıştır. Yeri geldiğinde olaylarla ilgili araya girerek yorum ve değerlendirmelerde bulunmuş okuyucuya ders çıkarılacak hususlarda öğütler vermekten kaçınmamıştır. Ayrıca olayların kendisinde uyandırdığı heyecan ve coşkuya bağlı olarak olayları kendi perspektifinden aktarmıştır. Tüm bunlar sanatsal gerçekliği gerçek olaydan ayıran unsurlardandır.

Bu açıklamalardan sonra *Bedrika*'nın gerçeklik ve kurgu bağlamında değerlendirmesine geçecek olursak daha önce de belirtildiği gibi arşiv vesikasının sunduğu verilerle eserde yer alan bilgiler büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Arşiv vesikasına göre Penka'nın ilk kaçış teşebbüsü “îd-i adhâ” yani Kurban Bayramına yakın bir zaman dilimindedir. Müellif de aynı olayın başlangıcını şu beyitle belirtmektedir:

زحل-هجرة عوايليدي عييام

Sâl-i ‘ Arabî biñ üç yüz on tām (114)

Müellif olayın başlangıcının Hicri 1310 yılının Zilhicce ayının başları olarak belirtmektedir. “Îd-i Adhâ” olarak isimlendirilen Kurban Bayramı Hicri takvimin son ayı olan Zilhicce'nin onuncu gününde başlamaktadır (Bayraktar: 1992; 259). Buna göre olayın başlangıcı ile ilgili müellifin ve arşiv belgesinin verdiği bilgiler birbiriyle örtüşmektedir.

Arşiv belgesiyle *Bedrika*'nın ihtida olayıyla ilgili sunduğu bilgilerdeki farklılığın en belirgin şekilde göze çarptığı hususlardan birisi de Penka'nın Müslüman oluş şekli ve Müslüman olduktan sonra aldığı isimdir. Buna göre arşiv belgesinde Penka iki sene önce gördüğü bir “rüya-yı sâdika”da Müslüman edilip kendisine Necibe ismi verilmiştir. *Bedrika*'da ise Penka'nın Müslüman olma süreci 64 ila 76. beyitlerde ele alınmaktadır. Burada aktarılan bilgilere göre Yukarı İsiva köyünde oturan Penka Bulgarlarla farklı bir mizaca sahiptir. Buluş çağına ve 21 yaşına eriştiğinde İslam'a alışkın olarak tevhide kendisine ahlak edinmiştir. Ayrıca sürekli Müslüman kızlarıyla oturup kalkmakta ve tüm sırlarını onlarla paylaşmaktadır. Bu şekilde hayli bir zaman geçtikten sonra farz ve sünnetleri öğrenip, namaz ve Ramazan orucu gibi ibadetleri gizlice kılmaya başlamaktadır.

Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü üzere *Bedrika*'da arşiv belgesinin aktardığı şekilde bir rüya sonucu Müslüman olma durumundan bahsedilmemektedir. Eserde

ayrıca Penka Müslüman olduktan sonra İstanbul'a kaçmadan hemen önce Hasan isminde bir delikanlı ile nişanlanmış ve Zehra ismini seçmiştir:

Zehrâ adın ihtiyâr kılmış

Kendüye civânı yâr kılmış (112)

Mezkûr arşiv belgesinin başka bir yerinde Penka'nın Necibe ismini aldığı "*Mezbûre Necibe nâm mühtediye Komiserlik cânibince Sofya'ya celb etdirilip serbest bırakılırsa ber-vech-i bâlâ ifâde ve beyânâtını tekrâr ve İslâmiyetde sebât eyleyeceği derkârdır.*" ifadeleriyle pekiştirilmektedir. Bu durum zihinlerimize Hüseyin Râcî Efendi ya da arşiv belgesinde belirtilen isimlerden hangisinin Penka'nın Müslüman olduktan sonraki ismi olduğu sorusunu akıllara getirse de maalesef tüm araştırmalarımıza rağmen bu soruya bir cevap bulamadık. Dönem ve konu itibarıyla gerek "Zehra" gerekse de "Necibe" ismi ile ilgili yaptığımız detaylı arşiv taramaları herhangi bir netice sunmamıştır.

Arşiv belgesinin başında Penka'nın dört seneden beri Müslüman kızlarıyla gezip konuştuğu ve iki seneden beridir de bazı saygın Müslümanlardan ve delikanlılardan yardım istediği İsiva karyesi ahalisi hatta ebeveyninin malumu olup bundan dolayı da babası Dimo tarafından şiddete maruz kaldığı buna rağmen fikrinde ve azminde sebat ettiği aktarılmaktadır. Bu bilgiler *Bedrika*'nın 64 ila 83. beyitlerinde çok benzer bilgilerle aktarılmaktadır. Fakat eserde Penka'nın ne zamandan beri Müslümanlığı kabul ettiği kesin bir zaman bilgisiyle değil "hayli ezmân" şeklinde belirtilmektedir. Ayrıca belgede bahsedildiği üzere Dimo'nun kızını darp eylediği bilgisi eserde yer almamaktadır.

Belgede daha sonra Penka'nın Müslüman elbise ve feracesini hazırlayıp Kurban Bayramı esnasında Hasköy'den Kızanlık'a gelmiş olan Ulvan isminde bir arabacının 5 liraya istikra edilip İsiva'dan 18 yaşında Kulacık Hasan isminde bir delikanlı ile Eski Zağra ve Hasköy yoluyla İstanbul'a gitmeye çalıştıkları belirtilmiştir. Devamında Ulvan'ın daha fazla para koparma hırsıyla Penka ve Hasan'ı iki gün Hasköy'de tutarak yevmiyesini aldığı hâlde onları ele verdiği ve mahalli hükümetin ikisini tutuklayarak Eski Zağra'ya getirdikleri aktarılmaktadır. Belgenin bize sunduğu bu bilgiler *Bedrika*'da 109 ila 255. beyitlerde neredeyse tamamen paralel bir doğrultuda detaylı bir şekilde aktarılmaktadır. Belgede yer alan Penka'nın Müslüman elbisesi ve ferace giymesi, Ulvan'ın beş lira karşılığında istikra edilmesi, İstanbul'a kaçış için Eski Zağra ve

Hasköy yolunun tercih edilmesi gibi detay sayılabilecek bilgiler Bedrika'da hiçbir farklılık olmaksızın aktarılmaktadır:

Hāşkōyde kirācı bir Müselmān
İcār kıldı nāmı ‘Ulvān (109)

Zağra seherī geçildi lākin
Gitmez ‘acele kirācı hā’in (117)
Yatsı idi *Hāşkōye* erildi
Biñ havf ile bir eve girildi (119)

Tezyīd-i icāra kıldı teklif
Teslīm-i hükūmet ile tahvīf (129)

Beş yüz iken istiyor sekiz yüz
Aldı yine vermiyor güler yüz (130)

Yaşmağı çeker kimi ferāce
Bī-çāreyi kesdiler harāca (239)

Belgede Ulvan'ın Hasan ve Penka'yı Hasköy'de iki gün tutup onları ele verdiği ifade edilmektedir. Bedrika'da zaman açısından bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Nitekim eserde anlatılan bu olayın zaman akışına baktığımızda Ulvan'ın kendilerini yatsı vakti Hasköy'e getirdikleri belirtilmektedir. Daha sonra Ulvan'ın seher vakti yola çıkması gerekirken kuşluk vaktine kadar dışarıda oyalandığı eve geldiğinde de askerlerin kendilerini aradıkları belirtilmiştir. Buradaki olayın zaman akışına baktığımızda belgede belirtildiği gibi kahramanların iki gün değil sadece bir gün Ulvan tarafından Hasköy'de bekletildikleri görülmektedir. Ayrıca belgede Hasan ve Penka'yı ele veren kişi Ulvan olarak gösterilmektedir. Fakat eserde Ulvan onları ele vermemiş, oyalandığı için yakalanmalarına neden olmuş olarak görülmektedir. Hasan'ın bir önadı ve yaşı *Bedrika*'da belirtilmemesine rağmen arşiv vesikasında Hasan'ın Kulacık şeklinde bir önad ya da lakabı ve 18 yaşında olduğu bilgisi yer almaktadır.

Arşiv belgesinde olayın devamı aktarılırken Penka'nın Hasköy ve daha sonra da Eski Zağra ve Kızanlık'taki sorgulamalarında kendi rızasıyla Müslüman olduğu ve bundan sonra kendilerine yaramayacağı, Hasan'ın kabahatsiz olduğu ve kendisine dokunmadığı şeklinde ifade verdiği belirtilmektedir. Belgeye göre Hasan ve Penka Hasköy'de tevkif edildiklerinde delikanlı hayli darp edilmiştir. Penka ise biraz darp edilmiş ve daha sonra İsiva'da konuşturulduğu gece kendisine Müslümanlardan gizli olarak pek çok işkence edilmiş, bunun sonucunda iki kere bayılmış ve kendisini Hacı oğlu Hüseyin ve kahvecinin karısı kaçırdılar dedirtmişlerdir. Bu konuşturma neticesinde Kaza kaymakamlığı Müslümanlara düşmanlığından dolayı İsiva'dan Dipçik Hasan, Kule Hasan, Hacı Hoca Hüseyin, Köse Receb ve Zeybek Hasan isimdeki kişiler hakaret ve tehditle yirmi dört gün hapsedilmişlerdir. Ayrıca Müstantık Müslümanları kolluyor diye azledilmiş ve hapsedilen kişiler kefaletle hapisten çıkarılmışlardır.

Arşiv belgesinde aktarılan bu olaylar *Bedrika*'da 256 ila 309. beyitlerde anlatılmaktadır. Eserde Penka'nın köye getirildikten sonra Müslümanlardan gizli olarak işkence edilmesi ve zorla konuşturularak mezkûr kişiler tarafından kaçırıldığının söylenmesi olayı ile ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Eserde olay köyün muhtarı, imamı, yaşlısı ve genci tevkife alındılar şeklinde biraz abartılı bir anlatım yer almaktadır. Belgede aktarılan olay biraz daha makul gibi görünmektedir. Ayrıca 264. beyitte Penka'nın hiçbir kimseye suç yüklemeyip kabahat isnat etmediği ifade edilmektedir. Bu da belgenin aktardığı durumla bir çelişki arz etmektedir. Bahsedilen hususlar dışında *Bedrika*'da olayın aktarımı belgedeki bilgilerle örtüşmektedir.

Arşiv belgesine göre daha sonra Penka sorgulama akabinde kasabadaki Kızlar Manastırına konulmuş ve nasihatlerle eski dinine döndürülmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte kendisine istediği Bulgar delikanlısı ile evlendirilebileceği söylenmişse de Penka “Benim kocam var.”, “Ben Müslümanım”dan başka söz söylememiştir. Hatta fırsat buldukça Hasan'a haber göndertip sözünde ve dininde sabit olduğunu ve kurtuluş için bir çare aramasını beyan etmiştir. Kız daha sonra muhtemelen Sofya'dan olayla ilgili yaptığı tahkikatın sona ermesi üzerine ebeveyni tarafından manastırdan köye nakledilmiştir. Penka şimdi ise köyde durup kaçmaması ve Müslümanlarla ihtilat etmemesi için üç asker gözcü tarafından gözetlenmektedir. Birkaç gün önce babası “Ben Müslümanım, size yaramam, beni bırakın” sözlerinden dolayı darp ve tehdit edilip bir daha böyle söylersen seni öldürürüm tehdidinde bulunarak kıza haç öptürmüş hatta

işkenceden kızın bacaklarını yara bere içinde bırakmıştır. Kız da başına gelen tüm bu olayları Zağra'ya celp edilen birisine tenhada fırsat bulup ağlayarak söylemiştir.

Yukarıda arşiv belgesinde verilen bilgilerin bir kısmı *Bedrika*'da aktarılmış olsa da çok daha farklı bir senaryonun çizildiğini belirtmemizde yarar vardır. Eserde 310. beyitle birlikte Penka'nın manastıra nakledilme olayı aktarılmaktadır. Fakat Penka'nın manastırdan çıkışı belgede anlatılan muhtemel sebepten farklıdır. Hüseyin Râcî Efendi'ye göre Penka, ebeveynini ikna etmek suretiyle manastırdan köye gitmiştir. Belgede aktarılan bilgilere göre ise muhtemelen Sofya tarafından yürütülen soruşturma tamamlandığı için köye gönderilmiştir. Ayrıca eserde Penka'nın manastırdan köye döndükten sonraki yaşadığı hadiseler ana hatlarıyla belgede anlatılanlar doğrultusunda olsa da ayrıntılarda büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin eserde Penka'nın Hasan'a kurtuluşu için çare araması çağrısı ile ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bunun dışında belgede belirtilen ifadeler ile eserde Dimo için çizilen portre birbirlerinden büyük farklılıklar göstermektedir. Nitekim eserde ikinci firar serüvenini başlatan olay dışında Dimo'nun Penka'ya davranışları oldukça yumuşak ve müsamahakârdır. Belgede şiddet yoluna başvuran, zorla kızına haç öptüren ve kızını ölümle tehdit eden zorba Dimo; *Bedrika*'da yeri geldiğinde lütuf ile nasihat eden, merhametkar hatta “Dîn-i Hakka mâil” bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır:

Oğul baba böyle merhâmetkâr

Küçük kız ile anâsı gaddâr (418)

Mâ'il idi dîn-i Hâkka anlar

Bunlar ikisi 'adû-yı ekber (419)

Elde ettiğimiz arşiv vesikaları ve *Bedrika* mukayese edilerek gerçek ve kurgu bağlamında ele alınan ihtida serüveni belirtildiği üzere genel olarak ana hatlarıyla büyük benzerlikler arz etmektedir. Bununla birlikte bazen arşiv vesikalarında yer almayıp eserde karşımıza çıkan bazen de *Bedrika*'da yer alıp arşiv vesikalarında karşılaşmadığımız ayrıntılar da göze çarpmaktadır.

2.2.4. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Anlatma esasına bağlı edebi metinlerde anlatıcı anlatının içindeki her şeyin okuyucuya yansıtılmasında görev alır. Dolayısıyla anlatıcı yazarın sözünü teslim ettiği kurmaca bir varlıktır. (Aktaş: 2013;103) Yine anlatıcı ile ilgili olan bakış açısı da “...

anlatma esasına bağılı metinlerde olay örgülerinin ve bu örgülerin meydana gelmesinde kullanılan mekân, zaman, kişiler gibi unsurların kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından, kime nakledilmekte olduğı sorularına verilen cevap olarak değerlendirilebilir” (Aktaş, 2015: 71-72). Anlatma esasına bağılı edebi eserlerde olay ilk bakışta zannedildiğı gibi yazar tarafından aktarılmaz. Yazarın vücut verdiğı itibari bir varlık anlatma işini üzerine alır. Onun olay ve olay kahramanları ile her nevi alakası şüphesiz yazar tarafından tayin edilir (Aktaş, 2005: 94).

Dibace kısmında “doğruluk üzere ve asılsız hayallerden uzak” şeklinde belirttiğı üzere Hüseyin Râcî Efendi, *Bedrika*’da geçen olayı yaşanmış bir olaydan hareketle kaleme almıştır. Müellif, Eski Zağra Cemaat-i İslamiyye Müftülüğü görevi dolayısıyla eserde aktarılan olaya bizzat şahit olmuştur.

Bedrika’da anlatıcı; her şeye vakıf olan, her şeyi bilen, aynı zaman diliminde, farklı mekânlarda, farklı kişilerce yaşanmış olayların hepsini görmüş ve izlemiş gibi aktaran, anlatıdaki kişilerin iç dünyalarında olup bitenleri ve neler düşündüklerini bilen kişi olarak ifade edilen ve hâkim anlatıcı, üst-anlatıcı, tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı (Çetin, 2013: 107) gibi isimlendirmelerle anılan anlatıcıdır. Eserde genel olarak hâkim bakış açısına sahip anlatıcı konumu olmakla birlikte eserde zaman zaman anlatıcının konum değiştirerek kahramanların ağzından olayları aktardığı görülmektedir. Anlatıcı, kahraman bakış açısı anlatımına genellikle diyaloglarda ve iç monologlarda başvurmaktadır. Anlatıcının farklı bir bakış açısı anlatımına geçişi genellikle içerisinde “dedi” ifadesinin yer aldığı beyitler vasıtasıyla meydana gelmektedir.

Anlatıcı eserin başkahramanı olan Penka’nın ailesini, içerisinde bulunduğı durumu hâkim bakış açısıyla anlattıktan sonra kahramanın ağzından olayı aktarmaya devam eder. Firar etme arzusu taşıyan Penka bir gence İslam diyarına ulaştırması için Hasan isimli bir delikanlıdan kendisini nikâhına almasını ve kaçırmamasını ister. Anlatıcı daha sonra yine “dedi” ifadesinin bulunduğı bir beyit vasıtasıyla eserin bir başka kahramanını konuşturur. Kahraman bakış açısıyla anlatılan bu kısım “dedi” ifadesinin bulunduğı bir beyitle başlayıp anlatıcının araya girip bir yorum yapmasına ya da hâkim bakış açısı anlatımına geçene kadar devam eder:

Bir gence **dedi** çıkar beni sen

Menkûhuñ olam ağa saña ben (82)

Bulğarya hudūdun eyle imrār
İslāma edem bu cānı iṣār (83)

Ser-best edeyim Hudāya ṭā‘at
Mevlāma hūzūr ile ‘ibādet (84)

Nā-pāk ile bunda olma müşkil
Ḳaldım ser-i rehde pāy-der-gil (85)

Ḳurtar beni ıztırāb-ı dilden
Ketm eyle bu sırrı liḳ elden (86)

Anlatıcı olayları aktarırken yeri geldikçe araya girerek kendi yorumlarını katar ve okuyucuya öğütler verir. Eserde firar teşebbüsünde bulunan Penka’nın tecrübe sahibi kimselere danışması meselesi anlatılır. Bunun hemen akabinde anlatıcı araya girerek tecrübeli kişilerden görüş alınması ve istişarenin önemine değinerek öğütlerde bulunur:

Sünnetdir efendi istişāre
Fikr-i hūkemādan istināre (99)

Her bir işi meşveretle işle
Görseñ de ziyān naḳ‘ belle (100)

Anlatma esasına bağlı edebî metinlerde bir şahsın söylemediği fakat zihninde yaşadığı duygu ve düşüncelerin anlatımı anlatıcı tarafından aktarımı amaçlanır. Burada anlatıcı ve şahıs aynı anda mevcuttur. Anlatıcı, kendi mevcudiyetini göstermek veya hissettirmek koşuluyla ilgili kişinin zihnine sızarak, onun duygu, düşünce ve bilinçaltı içeriğinin okurlara ulaşmasını sağlar. Bu bilinçaltı içeriğinde anlatıcının mevcudiyeti açıkça bellidir. Şahıs tarafından söylenilmiş veya düşünülmüş sözler olsa da, bunların okuyuculara sunumu anlatıcı yardımıyla sağlanır (Tepebaşı: 2012; 203). *Bedrika*’da da anlatıcı, Penka’nın firar teşebbüsünde yakalanmalarına neden olan Ulvan hakkındaki duygu ve düşüncelerini uzun bir iç konuşma şeklinde okuyucuya aktarmaktadır:

Bī-ḥod mütevaḥḥişāne giryān
Dīvāne miṣāli yāve-gūyān (147)

Hā’in bizi eyledi giriftār

Göz göre yazık esîr-i Bulğar (148)

Hengām-ı seher çıķaydı şimdi
Geçmiş olacak idik hūdūdu (149)

Varmış yüreginde kîn ü āgrāz
Bi'llāh reh-i Hākdan etmiş i' rāz (150)

Kendim ne olursa varsın olsun
Ol 'ācize tek necāt bulsun (151)

Heyhāt o daħi tutuldu dāma
Yok çāre hālāş u neyl-i kāma (152)

Dīnār ile ya ederler iķnā'
İşkence ile ya eski dīne ircā' (153)

Bedrika'da sıklıkla kahramanlarını konuşurma yolunu tercih eden anlatıcı eserin pek çok yerinde diyaloglara da yer vermektedir. Eserin neredeyse dörtte birlik bir yekûnunu oluşturan diyalogların büyük bir kısmı Penka, Çavuş, Anne Marya ve Baba Dimo arasında geçen konuşmalardan oluşmaktadır.

2.2.5. Şahıs Kadrosu

Anlatma esasına bağlı edebî metinlerin kurgusunun en önemli parçalarından birisi de şahıslardır. Bu metinlerde olaylar kişi veya kişilerle canlılık kazanır. Yazarın hayal gücü ve yazma yeteneğiyle aslına benzer bir şekilde oluşturulan kurgusal dünyada başlıca ilgi odağı kişidir. Çünkü diğer öğeler onun için vardır ve söz konusu kurgusal dünya onunla bir anlam ve işlev kazanmaktadır (Tekin, 2016: 60).

Anlatma esasına bağlı edebî metinlerin kişiler dünyasına dair eleştiriler çeşitlilik göstermektedir. E.M.Forster, roman özelinde ele aldığı kişiler eleştirisinde roman karakterlerini düz (flat) ve yuvarlak (round) olmak üzere ikiye ayırır. Düz karakteri “tek bir fikrin veya niteliğin sembolü olarak” tanımlayan Forster, düz karakterlerin okuyucu tarafından hemen tanındığını ve yazarın söylemek istediğini tek seferde söylemede

önemli bir unsur teşkil ettiğini ifade eder (Forster:2021;170). Yuvarlak karakteri ise birden fazla nitelik ve unsura sahip karakter olarak tanımlayarak yuvarlak karakterin roman dünyasındaki işlevinin “inandırıcılık” olduğunu söyler: “Eğer bir karakter, inandırıcı bir şekilde bizi şaşırtıyorsa, ona ‘yuvarlak’ karakter diyebiliriz. Eğer bir karakter bizi hiç şaşırtmıyorsa o ‘düz’ bir karakterdir. Eğer bir karakter, inandırıcı değilse, o yuvarlak görünen düz karakterdir (Forster, 2021: 176).

W.J.Harvey ise roman karakterlerini üç kategoride inceler: başkişiler (protagonist), norm karakter (ficelle), fon karakterler (background characters), bunun yanında baş kişi ile fon karakterler arasında yer alan kart -karakter (card character)den de bahseder.(Harvey, 2021: 179-181). Biz de Harvey’in kişiler kategorisinden hareketle *Bedrika*’daki kişiler dünyasını başkahraman, norm karakterler, kart karakterler ve fon karakterler şeklinde kategorize etmeyi uygun gördük.

Bedrika’da olay örgüsünde varlığı en fazla hissedilen başkahramanla ilgili bilgiler eserin dibace bölümünde verilmektedir. Eserde yer alan kahramanların çoğu arşiv vesikalarında rastladığımız gerçek kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.5.1. Başkahraman

Anlatma esasına bağlı edebî metinlerde tüm yönleriyle takdim edilen başkahraman, iç dünyası ve hayatı detaylı bir şekilde aktarılarak diğer karakterlerden ayrılır. Eserin merkezine konumlandırılan başkahraman eserde tematik kurgunun taşıyıcısı konumundadır.

Bedrika’nın başkahramanı Penka’dır. Eserin 42. beytinde hikâyenin temiz ve parlak bir yıldız benzetmesi yapılan Penka’nın üzerine bina edileceği belirtilmektedir. Daha sonra 58 ila 70. beyitler arasında Penka okuyuculara tanıtılmaktadır. Buna göre Penka “İsevi bir kız olmasına rağmen milletin yanlış itikadı ve kavminin fesadı ona kâr etmemiştir. Ebeveyni Bulgar olduğu için küfür kucağında büyümesine rağmen onların anlayışına meyletmemektedir. Yukarı İsvia köyünde yaşayan bu kız diğer Bulgarlardan farklıdır. Buluş çağına erişip yaşı yirmi bire geldiğinde İslam inancına ilgi duymaya başlamıştır. Müslümanlar arasında mutlu, sevinçli; Hristiyanlar arasında ise mutsuz ve yabancı gibi hissetmekte ve Müslüman kızlarıyla oturup kalkmaktadır.”

Penka güzel yaratılışlı bir insan olarak karşımıza çıkar. Müslümanlığı sonradan kabul etmesine rağmen örnek bir Müslüman şahsiyeti sergilemektedir. Olaylar karşısında metanet ve sabrı, güzel ahlakı ile dinî konulardaki hassasiyeti Müslümanları

bile hayrette bırakmaktadır. Eserde birinci firar teşebbüsü sırasında bir gençle evlilik akdi yapılan başkahramana Zehra ismi verilir. Böylelikle eserin ilerleyen bölümlerinde başkahraman, “Penka” ile birlikte “Zehra” olarak da karşımıza çıkmaktadır.

2.2.5.2. Norm Karakterler

Norm karakterler başkahramanın kişisel gelişimine yardım eden, onun eksik yönlerini tamamlayan kişidir. Anlatma esasına bağlı edebî metinlerde başkahramandan sonra en fazla derinliğe sahip olan norm karakterler, belli bir fonksiyonu icra eder. Başkahramanın aksine norm karakterler anlatılarda amaç olmaktan çok bir amacı gerçekleştirmek için yer verilen bir araçtır. Bu yönüyle norm karakterler başkahramanı amacına ulaştıran bir unsurdur (Azap, 2016: 849). *Bedrika*’da norm karakter olarak ele alabileceğimiz kişiler şunlardır:

Hasan: Eserin başında sürekli, “genç” olarak zikredilir. İsmi eserin ilerleyen bölümlerinde öğrenmekteyiz. Penka’nın ilk kaçış teşebbüsünde ona yardımcı olur. Penka, kendisini kaçırmayı için onu ikna eder ve kaçıştan önce, daha sonra evlenmek üzere evlilik akitleri yapılır. Hasan, gayretli ve hamiyet sahibi Müslüman bir gençtir. Eserde tecrübesiz bir genç olarak tavsif edilmektedir. Birinci firar teşebbüsü gerçekleşmeyince yakalanır ve türlü eziyetlere maruz kalır. Bundan sonra hikâyenin sonuna kadar kendisinden bahsedilmez. Hikâyenin son kısmında ortaya çıkar. Çektiği sıkıntılardan kurtularak Penka’nın yanına gider. Onunla evlenerek birlikte mutlu bir hayat geçirirler.

Rüstem: Penka’nın ikinci kaçış serüveninde ona yardım eden ve kaçışını sağlayan kişidir. Hikâyenin bu bölümünde ortaya çıkar. Daha önce kendisinden bahsedilmez. Eserde “Zaloğlu”, “yiğit kahraman”, “gayretli merd” ve “şefik baba” şeklinde zikredilmektedir. Penka için her türlü fedakârlıkta bulunur. Yaptığı bu iyilik, eserde din gayreti olarak ifade edilmiştir. Penka’nın İslam diyarına varışından sonraki akıbeti hakkında bilgi verilmez.

Bedrika’nın bazı yerlerinde müellifin Rüstem’e karşı duyduğu hayranlık gözlerden kaçmamaktadır. Rüstem’in her türlü tehlikeyi göze alarak yaptığı fedakârlığın farkında olan müellif, yeri geldiğinde Hasan ve Rüstem arasında mukayese yapmaktan çekinmemektedir:

Rüstem bu kavî-cenân bir er

İmānı siper yakīni ḥançer (588)

Zāl oğlu koca bahādır ol merd
Bahtıyla ḥaṭarda oynuyor nerd (621)

Ol mühtediye şefik baba
Cānın ediyor bu yolda ifnā (622)

Gerçi *Hasana* bu kız nişanlı
Lākin o çocuk degildi şanlı (624)

2.2.5.3. Kart Karakterler

Kart karakterler, anlatma esasına bağlı metinlerde aksiyonun sonuçlanabilmesi açısından karşısında yer alan tematik güce yön veren, başkahramanın hem ruhsal hem de bedensel olarak kendini bireysel anlamda gerçekleştirmesine engel olan kişilerdir (Şahin, 2008: 111). Kart karakterler, belli bir esnekliğe sahip oldukları hâlde çoğunlukla değişmeyen, durağan bir yapı arz ederler: “dibinde kurşun olan bir oyuncak gibi, nereye fırlatırsanız fırlatınız, hep ayağının üstüne düşer.” (Harvey, 2021: 184). *Bedrika*’da kart karakterler olarak ele alabileceğimiz kişiler şunlardır:

Dimo: Penka’nın babasıdır. Hikâyede ilk zikredilen kişidir. Kızanlık’ın İsiva köyünde eşi ve üç çocuğuyla birlikte yaşayan bir Hristiyandır. Çalışmamızın ilgili başlığında daha önce de belirtildiği üzere *Bedrika*’da kendisiyle ilgili verilen bilgilerle arşiv vesikalarında karşımıza çıkan portresi arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Arşiv vesikalarına göre rahatlıkla kart karakterler içerisinde ele alabileceğimiz Dimo, *Bedrika*’da anne Marya’ya göre çok daha şefkatli ve merhametkar birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta Savne ile birlikte “Dîn-i Hakka mâil” yani neredeyse Müslüman olacak bir özellik taşımaktadır. Bazen kızını korkutsa da çoğu kez kızını taltif etmektedir:

Yokdu pederinden iştikâsı
Ammā anası cihān belası (367)

Bu lāfa anası kıldı ḥiddet
Kaldı babası ğarîk-i ḥayret (415)

Oğul baba böyle merhametkâr
Küçük kız ile anâsı ğaddâr (418)

Mâ'il idi dîn-i Hakk'a anlar
Bunlar ikisi 'adû-yı ekber (419)

Dâderle baba naşîhat eyler
H'âherle ana haķâret eyler (420)

Babası ederse ba'zı taḥvîf
Çok kerre de eyliyordu talṭîf (422)

Dimo'nun bu şefkatli ve merhametkar tavırları *Bedrika*'da sonuna kadar devam etmeyecektir. Kızının pervasızca dinini aşikâr etmesi Dimo'nun da sabrını taşıracak ve onu "Ebû Leheb"e çevirecektir. Kızının ikinci kez firar etmesine neden olan bu davranışlarından dolayı Dimo pişmanlık duysa da bu pişmanlık Penka'yı tekrar evine döndürmeye yeterli olmayacaktır.

Arşiv vesikaları ve *Bedrika*'da aktarılan bilgiler doğrultusunda Dimo'nun çok farklı özellikler taşıdığı çok rahat bir şekilde ifade edilebilir. Eserde pozitif bir portre ile karşımıza çıkarılan Dimo, arşiv belgelerinde Penka'nın gelişimine engel olan, olumsuz davranışlarıyla onun önüne set koyan bir karakterdir. Kart karakterin başkişinin gelişimine engel kişi olarak nitelemesine bakıldığında arşiv belgelerinde tam anlamıyla kart karakter özelliği çizen Dimo, eserde bu doğrultuya pek de uymamaktadır. Ancak anlatmaya bağlı edebî bir metinde kart karakter başkişinin gelişimine engel kişi tanımlamasından ziyade esnekliğine rağmen statik oluşu ve eserin başından sonuna kadar değişmezliğiyle öne çıkan karakterdir. Marya kızına düşünce, davranış ve hareketlerinden dolayı düşmanlık beslerken Dimo kızını lütufla eski dinine döndürmeye çalışır. Çoğu zaman anne Marya'nın ve akrabalarının etkisinde kaldığı eserde net bir şekilde ifade edilmese de hissedilir. Dolayısıyla Dimo, Penka'ya nasıl davranmış olursa olsun onun Müslüman olma sürecinde yanında duran değil bilakis hikâyenin sonuna kadar onu döndürmeye çalışan ve değişmeyen birisi olarak karşımıza çıkar. Müellif bazen "Dîn-i Hakk'a mâil" birisi olarak bizlere onu tarif etse de Dîn-i Hakk'a nâil olduğunu gösteren herhangi bir veri elimizde bulunmamaktadır.

Marya: Penka'nın annesi, Dimo'nun eşidir. Eserde olumsuz bir karakter olarak karşımıza çıkar. Penka'nın Müslüman olduğunu öğrendikten sonra ona her türlü düşmanlığı sergiler. Hatta *Bedrika*'da kendisi için “mûzî akreb” (eziyet verici akrep) benzetmesi yapılan Marya, kızı Minka ile birlikte “âdû-yı ekber” yani en büyük düşman olarak zikredilir. Marya, kızı Penka'nın her hareketini süzmekte, onu sürekli takip etmektedir. Kızını eski dinine döndürmek için türlü hilelere başvurmaktan kaçınmayan Marya, kocası Dimo'ya kızını Müslümanlardan uzak kalması için nenesinin köyüne gönderilmesi ya da öldürülmesi teklifinde bile bulunur:

Bir gün pederine derdi mâder
Bu kız bize oldu derd-i âher (379)

Öldürmelidir habîşi yâhûd
Çalsın nenesi köyünde merdûd (380)

Kocası Dimo'nun Penka karşısındaki nötr davranışlarına nispetle *Bedrika*'da arşiv belgelerinin Dimo için belirtilen muamelelerin Marya tarafından yapıldığı izlenimi bizlerde uyanmaktadır.

Minka: Penka'nın küçük kız kardeşi ve evin de en küçük bireyidir. Annesi gibi o da ablasına karşı kin duymakta, annesiyle birlikte ortak hareket etmektedir. Minka hikâyede sadece birkaç defa zikredilmesine rağmen annesi Marya ile birlikte “âdû-yı ekber” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ulván: Penka ve Hasan'ı sınırdan geçirmek için tutulan Hasköylü bir arabacıdır. Hikâyede olumsuz bir karakter olarak karşımıza çıkar. Bir Müslümanda bulunmaması gerek hususiyetleri barındırır. Hikâyede para için dinini satan ve korkak bir adam olarak zikredilir. Ücret karşılığında Penka ve Hasan'ı sınırdan geçirmek için görevlendirilir. Fakat o, yolda daha fazla para kazanmak hırsıyla oyalanır. Dolayısıyla yakalanmalarına da neden olur. Penka yakalanıp işkence görürken onun mallarını gasp etmekten bile çekinmez. Daha sonra askerler tarafından fark edilince hakaret ve eziyetlere maruz kalır. Eserde hem bu dünyada hem de diğer dünyada hüsrana uğrayan kimse olarak tavsif edilir. Müellif, Ulvan'ı Müslümanlara ve Müslümanlığa zarar veren bir kişi olarak belirtir. Uğradığı akıbet dolayısıyla diğer insanlara ibret alınması gereken bir örnek teşkil ettiğini ifade eder.

Naçarnik: Hikâyenin geçtiği zamanda o bölgenin kaymakamı olan kişidir. Naçarnik, Bulgar’dır. Müstantık’ın aksine soruşturmayı değiştirerek Müslümanlara zulmetme niyetindedir. Bunun için türlü hilelere başvurur. Eserde zalim bir kişi olarak zikredilir.

Çavuş: *Bedrika*’nın 198 ila 239. beyitleri arasında Penka ile karşılıklı uzun konuşmalarıyla karşımıza çıkan bu kişi Bulgar bir Jandarma Çavuşudur. Penka’yı eski dinine döndürmek için tehditlerle ikna etmeye çalışır. Fakat Penka kendisine hiç beklemediği cevaplar verecektir.

2.2.5.4. Fon Karakterler

Fon karakterler, anlatma esasına bağlı metinlerde tip ve karakter özellikleriyle görünmeyen, olay veya dekorun tamamlanmasında kendilerine ihtiyaç duyulan ve zaman zaman ortaya çıkan yardımcı unsurlardır. Genellikle isim veya kendilerine verilen kısa görevleriyle ortaya çıkan fon karakterler anlatının kurgusunda çok fazla işlevsel değillerdir (Çetin: 2013; 165). *Bedrika*’da fon karakterler olarak değerlendirebileceğimiz kişiler şunlardır:

Savne: Penka’nın erkek kardeşidir. Penka’ya yapılan muameleler karşısında ablasının yanında durmaktadır. Babasıyla birlikte “Dîn-i Hakk’a mâil” olarak belirtilir. Eserde anne Marya’ya göre Savne’nin durumu hiç iç açıcı değildir. Çünkü o da ablasının kararını desteklemektedir. Ayrıca sürekli Hasan’la birlikte işe gitmektedir:

Bu sözde birâderi de dâhil
Güyâ bu qarâra ol da mâ’il (391)

Qardaşı kızıñ velî hemîşe
Birlikde gider *Hasanla* işe (392)

Bedrika’da Savne ile ilgili anlatılanlar doğrultusunda gözümüzde belirsiz bir portre canlanmaktadır. 392. beyitte yer alan “suhan-çîn” ifadesi anne Marya mı yoksa Savne hakkında söylenmiş bir ifade olduğu tam anlaşılamıyorsa da sonraki beyitlerde yer alan diyaloglar bu ifadenin Savne için söylendiği izlenimi uyandırmaktadır:

Şoĥbet arasında ol suĥan-çîn

Söyletdi çocuğu telh u şîrîn (393)

Hem-şîresiniñ bu mǎ-cerāsın

Öğrendi *Hasan*dan ibtilāsın (394)

Savne Hasan ile arasında geçen diyalogda “bu işi önceden bilseydim size yardımcı olurdu. Ben de bu yola çoktandır meylederim, hem sizinle birlikte giderdim” şeklinde ifadeler karşımıza çıkmaktadır. Fakat eserin sonuna kadar Savne’nin bu yönde herhangi bir adım attığını görememekteyiz. Bununla birlikte Savne ablası Penka’ya “şirret” olarak ifade ettiği annesi Marya’nın kendisini ninesinin köyünde hapsedme niyetinde olduğunu da önceden haber vermektedir:

Şirret anamıñ merāmı abla

Köyde seni etme habs u ifnā (402)

Aldanma anamla köye gitme

Ğadr eyleyecek hamākat etme (403)

Hikâyenin sonunda Savne’nin babası onu evlendirmeyi düşünmektedir. Eserde bunun için birtakım hazırlıkların yapıldığı da hissedilmektedir. Hikâyenin bu kısmından sonra Savne’nin akıbeti ile ilgili herhangi bir bilgi aktarılmamaktadır.

Müstantik: Sorgu hâkimidir. Penka’nın ilk kaçış teşebbüsünde yakalandığı zaman, soruşturmayı yürüten kişidir. Olayı tüm boyutlarıyla inceledikten sonra adaletli bir şekilde, olan biteni resmî olarak kaydettirmiştir. Bu yönüyle eserde insafli bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Düstûr-ı Mükerrerem: Bedrika’da olay örgüsünün sona erdiği kısımda karşımıza çıkan bu karakter müşir, vezir ya da sadrazam rütbesinde bulunan bir kişi olmalıdır.⁹⁹ Eserde kendisiyle ilgili “Ferman etti” ifadesinin yer alması dolayısıyla Sadrazam olma ihtimali yüksektir:

⁹⁹ Sözlükte “düstûr-ı mükerrerem” ile ilgili; hüküm ve nüfuzu cârî vezir (Resimli Kamus-ı Osmani, s. 469); kanun usul, kaidesiyle hareket etmekle mükellef olduğundan vüzera, ümeraya da ıtlak olunur ki bu suretle istimali sâhib-i destur manasındadır. Ayrıca sadrazamlarla vezirlere tazim makamında verilen unvandır. (Kâmus-ı Osmani, s.395; Pakalın, 1971: 487).

Düstūr-ı mükerrem etdi fermân

Bir dâ'irede kıldı mihmân (693)

Li'llâh edindi anı evlâd

Hıfz etdi 'iyâli içre dil-şâd (694)

Bedrika'da yukarıda zikredilen şahıslar dışında adı zikredilen fakat olay örgüsünde önemli bir yer tutmayan, fon karakter mahiyetindeki şahıslar: Pîrezen (Refakatçi), Candarlar, Köylüler, Muhtar, İmam, Kıssiseler, Çorbacı ve çocukları, Papaz, Akrabalar, Nene, Müslüman komşu (Penka'nın dertleştiği), Müslüman komşu (Penka'yı ikinci firar serüveninde evden kaçarken saklayan), Zâbıt, Yaşlı Bulgar Kadın (İkinci firar serüveninde Penka ormanda saklanırken odun toplamak için yanına yaklaşan kadın) ve Pîrezen (Penka'yı ikinci firar serüveninde ismi belirtilmeyen bir köyde saklayan kadın)'dir.

2.2.6. Mekân

Anlatma esasına bağlı edebî metinlerin asıl unsurlarından birisi de mekândır. Klasik anlatıda soyut bir özellik arz eden mekân, roman türünün gelişimi ile birlikte dış dünyadaki mekân olgusuyla örtüşmektedir (Selçuk, 2009: 59). *Bedrika*'da gerçek bir hayat hikâyesi aktarıldığından buradaki mekânlar gerçek ve somut mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. *Bedrika*'da olayın geçtiği mekânların hemen hepsi günümüzde Bulgaristan'ın sınırları içerisinde yer almaktadır. Bulgaristan dışında kalan tek mekân İstanbul'dur. Eserde bazı mekânlar sadece ismen zikredilmekte; bazıları hakkında da geniş tasvirler yapılmaktadır. Olayların gerçekleştiği yerlerin çoğu köylerdir. Fakat eserde başkahraman Penka'nın yaşadığı İsva dışında başka bir köyün ismi zikredilmemiştir. Bunun yerine "komşu köy", "diğer köy" gibi ifadeler kullanılmıştır. *Bedrika*'da yer alan mekânlar iki grupta ele alınabilir:

2.2.6.1. Açık Mekân

Geniş mekân veya dış mekân olarak da isimlendirilen açık mekân; olayların meydana geldiği köy, kasaba, şehir, ülke, ova, deniz, dağ gibi açık alanlardan oluşan mekândır (Çetin, 2013: 134) *Bedrika*'da geçen başlıca açık mekânlar şunlardır:

İsiva: Hikâyenin başkahramanı olan Penka ve ailesinin köyüdür. *Bedrika*’da bu köyün ismi iki kere zikredilmektedir. Bunlardan birincisi eserin dibace kısmında İsiva Kızanlık’a bağlı, gülleri, havası, suyu, meyveleri ve insanlarıyla çok güzel bir köy olarak aktarılmakta ve köyün dörtte biri Müslüman geriye kalanı Hristiyan olmak üzere iki yüz haneden oluştuğu belirtilmektedir:

Meşhûr tevâbi‘ -i *Kızanlık*
Her kıyâsi bâğ u gülsitânlık (33)

Ez-cümle *İsiva* nâm köyü
Gâyet eyü verd-i müşk-bûyu (34)

Cân-bağş havâsı rûh-perver
Eşmârı laţîf ü âbı kevşer (35)

Mebzûl şuyu hafîf ü şîrîn
İnsânı kavî cesûr u bî-kîn (36)

İki yüz eviñ ki rub‘ u tersâ
Bâķisi Muḥammedî ser-â-pâ (37)

İkinci olarak köyün ismine 64. beyitte bu sefer “Bâlâ İsiva” yani Yukarı İsiva olarak rastlanmaktadır:

Bâlâ İsiva köyünde sâkin
Bulğarla ṭabî‘ ati mübâyin (64)

Arşiv vesikalarında da köyün ismi bazen “İsiva-i Bâlâ” olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁰⁰. Bu da bize Aşağı İsiva adında bir köyün daha var olduğunu göstermektedir. Bulgaristan yer adları üzerine önemli bir çalışma gerçekleştiren Acaroğlu’nun çalışmasında İsiva adıyla sadece Aşağı İsiva köyü karşımıza çıkmaktadır. Buna göre “Aşağı İsiva (Dolno-İzvorovo), Eski Zağra (Stara Zagora) iline bağlı çoğunluğu Türklerden oluşan bir köydür. Bu köy 1885 yılında Bulgarlarca silah zoruyla

¹⁰⁰ (COA) HR.SFR.04.. 291/36.

işgal ve ilhak olunmuştur. 1906 ve 1943 yıllarında adı iki kez Bulgarcaya çevrilmiştir. 1971’de ayrı köy olmuş ve 1985 yılında ise Hasköy (Haskovo) iline bağlanmıştır” (Acaroğlu, 2006: 59). Aynı çalışmada Yukarı İsiva köyü olduğunu tespit ettiğimiz Yukarı Köseköy (Gorno Gösovo/Gorno İzvorovo) ile ilgili “Hasköy(Haskovo) ilinin Eski Zağra(Stara Zagora) ilçesine bağlı çoğunluğu Türklerden oluşan bir köydür. 1885 yılında Bulgarlarca silah zoruyla işgal edilmiştir. 1906 yılında adı Bulgarcaya çevrilmiştir” (Acaroğlu, 2006: 1054) bilgisi yer almaktadır.

Bedrika’da olay örgüsünün çoğu İsiva köyünde cereyan etmektedir. Eserin şahıs kadrosunda çoğunluk bu köyde yaşayan kişilerden oluşmaktadır. İsiva’ya eserdeki muhtevaya uygun bir mekân olarak işlevsellik yüklenmiştir. Sadece dörtte birinin Hristiyan olduğu bir köyde Hristiyan bir kızın Müslüman olması ve buna tepkilerin çoğalması, Müslüman tebaanın çoğunlukta olduğu bir mekânda azınlık muamelesi gören Müslümanların yaşadıklarını Penka özelinde sunması açısından önemlidir. Hristiyan tebaanın Müslümanlara bakışını ortaya koyması, Penka’nın yaşadıklarının mekândaki çoğunluk-azınlık çatışmasını ortaya koyması yönüyle mekân işlevsel bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında anlatı esasına dayalı edebî metinlerde açık mekânlar, eserdeki kişilerin ruhsal atmosferini de ortaya koyar. Açık mekânlar çoğunlukla huzuru, dışadönüklüğü, mutluluğu imlerken; bir açık mekân olarak karşımıza çıkan İsiva, Penka için tamamen huzursuzluğu, baskıyı ve mutsuzluğu ifade etmektedir.

Kızanlık(Kazanlık): Bulgaristan’ın orta kesiminde Tunca ırmağının bir kolu olan Gül Ovası da denilen Kızanlık vadisinde Türkler tarafından 1430 yılında Akçakızanlık adıyla kurulmuştur (Kiel, 2002: 138; Acaroğlu, 2006: 589). *Bedrika*’nın dibace bölümünde Kızanlık ile ilgili her tarafı bağ ve gül bahçesi olan köy ve kasabalarıyla meşhur bir yer olduğu bilgisi karşımıza çıkmaktadır:

Meşhūr tevābi‘-i *Kızanlık*

Her kıyeyesi bāğ u gülsitānlık (33)

İstanbul: Burası *Bedrika*’da üç kere zikredilmektedir. İstanbul, Penka’nın yaşadığı olumsuzlukların sona ermesi ve mutlu sona erişmesi işlevini yüklenen bir mekândır. 78. beyitte İstanbul, Penka’nın Müslümanlığını rahat bir şekilde yaşaması için kaçmayı planladığı yer olarak karşımıza çıkmaktadır:

Buldu burada hayâtı müşkil
İstanbul'a kaçma kâr-ı 'âkıll (78)

İstanbul, 295 ve 309. beyitlerde ise bir yer ismi değil; mecâz-ı mürsel yoluyla resmi bürokratik işlemlerin yürütüldüğü başkent olarak ifade edilmektedir:

İstanbul 'arz-ı hâl edildi
Şofyaya manastıra gidildi (295)

İstanbul emârete mu'arız
Da'vâlarının delîli nâkış (309)

İsmi zikredilmemesine rağmen eserin sonunda Penka'nın nişanlısı Hasan'ın da yanına varmasıyla mutlu, huzurlu bir ömür geçirdikleri yerin İstanbul olduğu anlaşılmaktadır.

Zağra: Bedrika'nın yazıldığı dönemde Kızanlık'ın da bağlı bulunduğu bir sancaktır. Günümüzde Bulgaristan'da Stara Zagora adıyla anılan eski bir Osmanlı kaza merkezi olan burasının genellikle Eski Zağra veya Zağra-i Atîk olarak isimlendirilmesi Zağra-i Cedîd/Yeni Zağra'dan ayırt etmek için olsa gerektir (Şahin, 1995: 394). Eserde burası 117. beyitte ilk firar teşebbüsünde Penka ve yanındakilerle birlikte geçtikleri bir güzergâh olarak "Zağra", 255. beyitte ise bu firar teşebbüsünde yakalanmaları üzerine askerler tarafından geri götürüldüklerinde "Zağara" şeklinde karşımıza çıkmaktadır:

Zağra şehri geçildi lâkin
Gitmez 'acele kirâcı hâ'in (117)

Çırpan Zağara yoluyla encam
Varıldı *Kızanlığa* bir aḥşam (255)

Hasköy: Bulgaristan'ın güneyinde Rodop dağlarının kuzey eteklerindeki ova üzerinde yer alan ve günümüzde Haskovo adıyla bilinen eski bir Osmanlı kaza merkezidir (Şahin, 1997: 390). Burası *Bedrika*'da Penka ve Hasan'ı İstanbul'a ulaştırmak için tutulan Ulvan'ın memleketidir. Ulvan yatsı vakti Hasköy'e ulaştıklarında Penka ve Hasan'ı ertesi gün de burada oyalayarak yakalanmalarına neden

olmuştur. Bedrika'da Hasköy'de cereyan eden olaylar aktarılırken bu mekân için farklı isimlendirmelerde bulunmaktadır. Örneğin eserin bazı yerlerinde şehir olarak nitelendirebileceğimiz bu mekân için "köy" ifadesi de kullanılmıştır. Bu da eserin tahkiye unsurlarından birisi olan mekân olgusunda bazı belirsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Çırpan: Eski Zağra (Stara Zagora) ilinin ilçesidir. 1488 yılında Osmanlı Türkleri tarafından kurulmuştur. 1885 yılında Bulgarlar tarafından işgal ve ilhak edilmiştir (Acaroğlu, 2006: 220). *Bedrika*'da 255. beyitte zikredilen Çırpan, ilk firar teşebbüsünde Penka'nın yakalanmasının akabinde askerlerle birlikte geçtikleri yerdir.

Balkan: Penka'nın anne ve babası tarafından Müslümanlarla ihtilatı kesilmesi için göndermek istedikleri ninesinin köyünün adıdır:

Öldürmelidir ħabîsi yâĥûd
 alsın nenesi köyünde merdûd (380)

Müslim yüzü görmesin bir eyyâm
 Türk adı işitmeden her aĥşam (281)

Savne, anne ve babasının maksadını ablasına söyleyerek buraya gitmemesi için tembihte bulunur:

Söyleşdi dedi pederle mâder
Balkana seni götürmek ister (401)

Şirret anamıñ merâmı abla
 Köyde seni etme ħabs u ifna (402)

Aldanma anamla köye gitme
 Ğadr eyleyecek ħamâķat etme (403)

Orman: Köyün yakınlarında, Penka'nın saklandığı yerdir. Penka, kış vakti olduğu için soğuk havada ve yapraksız ağaçların arasında saklanmak zorundadır. Kimse

onun burada saklanmış olabileceğini tahmin etmez. Rüstem arama işi sona erdikten sonra onu buradan alarak köyde bir eve saklar:

Şaklarsa ğazālī şaklar orman
Hakdan erişir marīza derman (543)

Yaprağ dökümüydü ‘ārī eşcār
Yok cāy-ı penāh ğayr-ı settār (546)

Etmez anı kimse kırdā me’ mül
Sermāda bu vāz‘ ğayr-ı ma‘ kıl (571)

Keçidere: Rüstem ve Penka, başka bir köye gitmek için gece vakti buradan geçerken karşılarına yedi aç kurt çıkar. Daha sonra kurtlar onlara ilişmeden başka bir tarafa giderler. Böylece onlar da kurtulur:

Geçmişdi *Keçidereyi* nā-gāh
Çıkdı yedi dāne gürġ-i güm-rāh (644)

Kurtlar o ġırīve koşdu gitdi
Bunlar da yola devām etdi (653)

Yukarıda belirtilen açık mekânlar dışında eserde tam olarak fiziki özellikleri belirtilmeyen ve belirsiz diyebileceğimiz açık mekânlar yer almaktadır. Bunlar arasında eserde tam olarak neresi olduğu tespit edilemeyen ve “köy” şeklinde ifade edilen birçok açık mekân mevcuttur. Bu köylerin çoğu Penka’nın ikinci firar hadisesinde yakalanmaması adına yapılan “tebdîl-i mekân”lardan oluşmaktadır. Bunun dışında eserde zikredilen diğer açık mekânlar da “taş duvar” “köyün etrafı” gibi yerlerdir.

2.2.6.2. Kapalı Mekân

Dar mekân veya iç mekân olarak da isimlendirilen kapalı mekân; ev, oda, işyeri gibi kapalı yerlerdir (Çetin, 2013: 134). Kapalı mekânlar çoğunlukla içedönüklüğü, huzursuzluğu, bunalmışlığı imleyen mekânlardır. Bu açıdan bakıldığında *Bedrika*’da yer

alan kapalı mekânlar da Penka için tamamen olumsuzluğu ifade eder. *Bedrika*'da açık mekânların bir kısmında yer alan tasvirler kapalı mekânlarda çok az karşımıza çıkmaktadır. Eserde yer alan kapalı mekânların çoğu belirsiz mekânlardan oluşmaktadır. Manastır ile ilgili eserde yer alan tasvirler de bu mekânın içerisinde yer alan karakterlerle ilgilidir. Bunlar Penka'nın içerisinde bulunduğu ruh halini yansıtmak adına okuyucuya aktarılmıştır. *Bedrika*'da yer alan başlıca kapalı mekânlar şunlardır:

Dimo'nun evi: *Bedrika*'da neredeyse hiç zikredilmemesine rağmen olayların en çok cereyan ettiği kapalı mekânların başında gelmektedir. Bu mekân genellikle Penka ve ailesi arasında kızın ihtidası dolayısıyla meydana gelen hararetli tartışmaların yaşandığı yer olarak karşımıza çıkmaktadır.

Manastır: Firar teşebbüsünde bulunan Penka, yakalandıktan sonra yapılan tahkikat sonucunda buraya gönderilir. Burada yaklaşık bir ay kadar kalır. Penka, manastıra ruhbanlar tarafından eski inancına döndürülmek amacıyla gönderilir. Fakat kendisinin bu inancını bırakmaya niyeti yoktur. Penka burada çok mutsuzdur. Babasını kendisini köye götürmesi için ikna ettikten sonra buradan kurtulmayı başarır.

Ulvan'ın Evi: *Bedrika*'da karşımıza çıkan bir diğer kapalı mekân da Penka ve Hasan'ı İstanbul'a ulaştırmak için görevlendirilen Ulvan'ın evidir. Bu ev Hasköy'de bulunmaktadır. Birinci firar teşebbüsünde olayın kahramanları yatsı vakti Hasköy'e vardıklarında Ulvan, Penkâ'yı ve Hasan'ı da ayrı evlerde, istirahat etmeleri ve ertesi gün yola koyulmaları için bırakmıştır.

Komşu Evi: Bu mekân Penka'nın manastırdan evine döndükten sonra kendisinin hâlâ ihtidasında sabit olduğu merakını taşıyan komşusunun evidir. Penka'nın annesi Marya kendi kızını göz hapsine almıştır. Bir gün kızının Müslüman komşularının evine gittiğini görünce bu eve baskın yapıp, komşusuna kızını yoldan çıkardığı için hakaretler eder.

Daire: Nerede ve nasıl bir mekân olduğu eserde tam olarak belirtilmeyen bu kapalı mekânın İstanbul'da ve "Düstûr-ı Mükerrerem fermanıyla" yani Sadrazam'ın emriyle Penka'nın misafir edilmesi için tahsis edilmiş bir yer olduğu anlaşılmaktadır:

Bedrika'da yukarıda belirtilen kapalı mekânlar dışında tam olarak tavsif edilmemiş sadece isimleri belirtilen kapalı mekânlar vardır. Bunlar Penka'nın bulunması için askerler tarafından aranan evlerdir.

2.2.7. Zaman

Anlatma esasına bağılı edebî metinlerde zaman; kendisine yer verilen olayların geçtiğı, olup bittiğı, cereyan ettiğı nesnel, vaka ve anlatma zamanı dilimlerini karşılayan bir kavramdır. Geleneksel anlatı türlerimizde gerçeklik boyutu ihmal edilen zaman kavramı, Tanzimat’tan sonra ortaya çıkan romanla birlikte işlevsel bir konuma yükselmiştir. Geleneksel anlatıda, kurgusal zamanla dış dünyadaki zaman olgusu arasındaki bağı çok kuvvetli değildir; zaman mekanik ve soyut bir biçimde eserlere yansımaktadır (Çetin, 2013: 126). *Bedrika*’da zaman kavramı genel itibariyle klasik anlatılardan ayrılmaktadır. Çünkü eserde aktarılan olay gerçek bir olaydır. Anlatıcı da resmî makamı dolayısıyla olayı tüm yönleriyle bilen, olaylara vâkıf bir kimsedir. Ayrıca bizzat şahit olduğı bu olayları, olaylardan kısa bir süre sonra kaleme almıştır.

“Bir metin halkası üç ayrı tarihle alakalı olarak okuyucunun karşısına çıkar. Birincisi, kurmaca olayın meydana geldiğı süre, ikincisi kurmaca bir varlık olan anlatıcının onu öğrenmesi ve anlatması için geçen müddet, üçüncüsü ise yazarın kaleme aldığı zaman dilimidir” (Aktaş, 2015: 57). *Bedrika*’da karşımıza çıkan zaman türleri şunlardır:

2.2.7.1. Nesnel Zaman

Kozmik zaman, takvime bağılı zaman, çerçeve zaman, aktüel, somut, var olan, gerçek zaman olarak da bilinen nesnel zaman anlatının dışında yer alıp herkesin paylaştığı ortak zaman dilimidir (Çetin, 2013: 127). Hüseyin Râcî Efendi daha sonra da ifade edileceğı üzere *Bedrika*’da aktardığı olayı olaydan yaklaşık 3-4 aylık bir zaman dilimi içerisinde kaleme almıştır.

Bedrika’da tüm vakanın üzerine kurgulandığı başkahraman Penka’nın ihtida serüveni aktarılmaktadır. Dolayısıyla eserin mesnevi nazım türünde kaleme alınması dolayısıyla mevcut bulunan dibace, tevhit, nat, padişah övgüsü gibi kısımların dışında tamamıyla Penka’nın ihtida serüvenine odaklandığı, geri planda da iki sevgilinin kavuşmalarının işlendiğı söylenebilir. Eserin “âgâz-ı hikâyet” başlığı içerisinde Penka ve ailesi tanıtılır. Daha sonra da Penka’yı Müslümanlığa eristirecek olan etkenlerden bahsedilir. Nihayetinde de esere temel teşkil eden ihtida serüveni aktarılır. Bundan hareketle *Bedrika*’da nesnel zamanı tespit edebilmemiz adına karşımıza bazı problemler çıkmaktadır. Çünkü eserde Penka’nın tam olarak ne zaman ihtida ettiğıyle ilgili net bir ifade bulunmamaktadır. Sadece Penka’nın ağzından aktarılan “çoktan beridir Müslimim” şeklinde bir ifade karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte arşiv vesikaları

bizlere çok daha fazla doyurucu bilgiler sunmaktadır. Nitekim Bulgaristan Hariciyesine giden bir Muharrerat vesikasında “Kızanlık’a bağlı İsve-i Bâlâ karyesine kayıtlı Dimo Savne kızı Penka’nın İslamiyeti kabulü ve babasının ölüm tehditlerine maruz kalışına dair” özet bilgisiyle Penka ve kardeşlerinin miladi doğum tarihleriyle karşılaşmaktayız.¹⁰¹ Ayrıca “Karye-i mezbûreden li-ecli’t-tahkîk mahsûsî celb edilen mevsûku’l-keîm bir zâtın ber-gûne verdiği tafsîlâtına müstebân olduğu üzre” şeklinde belirtilen sözüne güvenilir bir zatın verdiği tafsilatı aktaran belgede¹⁰² Penka olaydan iki sene önce gördüğü bir rüya vesilesiyle Müslümanlığa yönelmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak *Bedrika*’nın nesnel zamanı Penka’nın doğum yılı olan 1872 yılı sonrası olduğu söylenebilir.

2.2.7.2. Vaka Zamanı

Öykü zamanı, anlatıda olayların geçtiği zaman olarak da nitelendirilen vaka zamanı; nesnel zamanın tamamını kapsamayan, sadece olayların cereyan ettiği zaman dilimini ifade eder (Çetin, 2013: 129). Hüseyin Râcî Efendi *Bedrika*’da aktardığı olayı kendi dönemine çok yakın bir zaman diliminde meydana gelen gerçek bir olaydan seçmiş ve çok cömert bir şekilde davranarak belirgin bir şekilde vakanın zamanına işaret etmiştir:

Zî’l-ħicce evâ’iliydi eyyâm

Sāl-i ‘Arabî biñ üç yüz on tām (114)

Bir şeb yola ‘āzim oldu bunlar

Mayıs şoñu ‘add olurdu günler (116)

Penka’nın firar teşebbüsünde bulunduğu tarihe işaret eden yukarıdaki beyitler eserde anlatılan olayın başlangıç tarihini ve dolayısıyla vaka zamanının başlangıcını bizlere göstermektedir. Müellif eserinin sonunda da cömert tavrını göstermeye devam ederek vakanın ne zaman sona erdiğini bizlere sunmaktadır:

¹⁰¹ (COA) HR.SFR.04.. 291/36: *Karyemiz defterinde mukayyed bulunan târîh-i mîlâdînin hesâbıyla Dimo kızı Penka bin sekiz yüz yetmiş iki senesi, ve karındaşı Savne bin sekiz yüz yetmiş beş senesi ve diğer kız karındaşı Menka bin sekiz yüz seksen iki senesi ve bizim aradığımız Penka olan kızdır ve defterimizde mukayyed bulunduğunu tasdik eyleriz efendim.*

¹⁰² (COA) HR. SFR. 04.. 342/127.

Ol iki fedāyī fār ilā'llāh

Bu firḳati çekdi tam on üç māh (727)

Penka ile Hasan'ın kavuşmalarını ifade eden yukarıdaki beyitte de eserde anlatılan vakanın tam on üç ay sürelik bir zaman dilimini kapsadığı belirtilmektedir. Penka ile Hasan ilk firar teşebbüslerinde yakalanarak birbirlerinden ayrı düşmüşlerdi. Hasan uzun bir müddet hapiste tutulmuş daha sonra da kefaletle serbest kalmış, kefaletinin kaldırılmasıyla nişanlısının yanına gidebilmişti.

Eserde belirtilen tarihsel ifadelerden yola çıkarak vakanın; Zilhicce ayının başları Hicri 1310, Rumi 1309 yılının Mayıs ayı sonları ve Miladi 1893 yılının Haziran ayı ortalarında başladığını görmekteyiz. Vakanın tam on üç ay boyunca devam ettiğini hesaba katacak olursak; Hicri 1312 yılının Muharrem ayının başları, Rumi 1310 yılının Haziran ayının sonları ve Miladi 1894 yılının Temmuz ayının başlarında vaka zamanının sona erdiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Buna göre *Bedrika*'daki vaka zamanının yukarıda belirtilen on üç aylık bir zaman periyodu olduğunu söyleyebiliriz.

Harici dünyadaki zaman kavramına paralel bir zaman anlayışı yansıtan *Bedrika*'da, bazen aktarılan vakanın nesnel zamanda anlatılan olayların ayrıntılarından ayıklanarak “özetleme”ye gidildiği bazen de olay, olgu, durum veya eşyaların uyandırdığı çağrışımları ve kahramanların iç dünyasını yansıtmak amacıyla “genişletme”ye başvurulduğu görülmektedir.

2.2.7.3. Anlatma Zamanı

Anlatıda geçen olayların öğrenilip aktarıldığı ve okuyucuya sunulduğu zaman olarak ifade edilen anlatma zamanı, anında aktarma ve sonradan aktarma olmak üzere iki şekilde ortaya çıkar (Çetin, 2013: 130). Daha önce de belirtildiği üzere Hüseyin Râcî Efendi *Bedrika*'nın dibace kısmında gerçek, yaşanmış bir olayı aktardığını ifade etmiştir. *Bedrika*'nın müellif nüshası olan Süleymaniye nüshasının başında yer alan “Fî 11 Teşrîn-i Sâni Sene [1]310” tarihi eserin vakanın gerçekleşmesinden yaklaşık 3-4 aylık kısa bir zaman diliminden sonra yazıldığını göstermektedir. Müellif bizzat şahit olduğu bu ihtida serüvenini “sonradan aktarma” yöntemiyle kaleme almıştır.

2.3. Eserin Anlatım Teknikleri¹⁰³

Daha çok klasik anlatılarda geçerli bir uygulama olan anlatma (diegesis) yönteminde anlatıcı-yazar anlatıda kendi varlığını çok hissettirir. Araya giren, yorum ve değerlendirmeler yapan, nasihat veren, soru soran ve gerektiğinde okuyucuya hitap eden anlatıcı roman kişilerini yargılamaktan da çekinmez. Bu yöntemde anlatıcı taraflıdır. Okuyucu anlatıyı, anlatıcının gördüğü, bildiği ve aktarmak istediği kadar alımlar. Bu anlatım tekniğinde genellikle olayların geçmiş zamanda olup bittiği duygusu uyandırılır (Çetin: 2013; 114). *Bedrika* klasik formda yazılmış bir eser olduğu için eserde **anlatma tekniğine** sıklıkla başvurulmuştur. Müellif “mukaddime” başlığıyla sunduğu dibace kısmının daha başında anlatıma müdahil olacağının sinyallerini vermiş olay ile olgular hakkında değerlendirmelerini aktarmıştır:

Bu vaq‘ada ol Kerīm ü Settār
Kıldı ‘azametle kudret izhār (32)

Nesnel ve öznel olmak üzere iki çeşidi olan **tasvir**, anlatının kurmaca dünyasında yer alan kişi, zaman, olay, mekân gibi unsurları, sanatın sağladığı imkânlardan yararlanarak görünür kılmaktır (Tekin: 2016; 158). Klasik anlatılarda tasvir tekniği sıkça başvurulmuş bir yöntemdir. Olay içerisinde yer alan şahıs, nesne ve mekânların görünür kılınması için tasvir yöntemine ihtiyaç duyulmaktadır. Müellif eserinde vakayı aktarmadan önce vakanın geçeceği yerle ilgili tasvirleri okuyucunun gözünde canlandırır:

Meşhūr tevābi‘-i *Kızanlık*
Her kıyeyesi bāğ u gülsitānlık (33)

Ez-cümle *İsiva* nām köyü
Ġāyet eyü verd-i müşk-būyu (34)

Cān-bağş havāsı rūḥ-perver
Eşmārı laṭif ü ābı kevşer (35)

¹⁰³ Çalışmamızda *Bedrika*’da yer alan anlatım teknikleri aktarılırken diğer çalışmalarda standart olarak yapıldığı üzere bu anlatım teknikleri alt başlıklar dâhilinde değil; ele aldığımız eserin kompozisyon bütünlüğüne bağlı olarak başından sonuna kadar tespit edilen önemli anlatım teknikleri aktarılmıştır.

Mebzûl şuyu hafîf ü şîrîn
İnsânı kavî cesûr u bî-kîn (36)

Müellif daha sonra hikâyenin Penka isimli bir kız üzerine bina edildiğini ifade ettikten sonra kahramanı konuşturmaktadır. Müellifin yaşadığı dönemde “**iç monolog**” ve “**bilinç akımı**” gibi anlatımlar izafi olarak çok az bir şekilde var olsalar da bunların tasnifi söz konusu değildir. O dönemlerde “iç çözümleme” yöntemi ağırlığını göstermektedir. Müellifin Penka’nın ağzından aktardığı dualar okuyucuyu, kahramanın iç dünyasıyla karşı karşıya getirmektedir. Anlatıcının ortadan kalktığı, muhtemel yorum ve açıklamaların okuyucuya bırakıldığı iç monolog (interior monologue) olarak kabul edeceğimiz (Tekin: 2016; 204) bu dua bölümü kahramanın içerisinde bulunduğu zor durumu gözler önüne sermektedir:

Yâ Rab kuluña ‘inâyet eyle
Güm-kerde-rehim hidâyet eyle (43)

Ser-mâyemiz ‘acz u faqr u hâcet
‘İşyân işimiz haţâ cehalet (44)

Sen şâh-ı Ganîsin eyle ihsân
Bu ‘âcizi kıl ğarîk-i ğufrân (45)

Anlatıcının genel kültür bağlamında bir değer ifade eden anonim, bireysel veya dinî nitelikli bir metin, söz ya da yazıyı kalıp hâlinde eserinin içerisinde belirli bir amaçla kullanması olarak nitelendirilen **montaj tekniği**, edebiyatımızda köklü bir geleneği olan “iktibas” sanatını anımsatmaktadır (Tekin: 2016; 191). Klasik şiirimizde sıkça başvurulan bu yöneme Hüseyin Râcî Efendi de kayıtsız kalmamıştır. Müellif,

vezin ve kafiye uygun olarak Kurân-ı Kerim¹⁰⁴'in Burûc Suresi 16¹⁰⁵ ve Nahl Suresi¹⁰⁶ 93. ayetlerinden kısmi iktibas yapmıştır:

Esrârına zâtı vâkıf ancak

Fa‘‘âlun li-mâ yürîd muṭlaḳ (51)

Hādî vü Muḫill-i men yeşâdır

Mu‘ṭî vü müzill-i men yeşâdır (53)

Anlatıda yer alan bir mekân, olay ya da şahıs hakkında okuyucuyu aydınlatmak gerektiğinde başvurulması gereken tekniklerden birisi olan **geriye dönüş tekniği**, merakta bırakılmış ve ayrıntıya girilmemiş yerlerde devreye giren bir yöntemdir (Tekin, 2016: 183). Müellif, eserin başkahramanı Penka ve ailesi ile ilgili bilgiler verdikten sonra anlatım zamanının öncesine giderek Penka'nın Hristiyan bir ailede yetişmesine rağmen haiz olduğu Müslüman vasıflarını aktarmaktadır:

Ol ‘îsevî kız ki fıtratında

Olmuşdu sa‘îd hilkatinde (58)

Kâr etmedi kavminiñ fesâdı

Milliyeti sū‘i i‘tikâdı (59)

Bulğar iken aşl-ı vâlideyni

Teşlîş ile mālî zihni ü beyni (60)

Âgûş-ı küfürde oldu bâliḡ

Ammâ başarı degildi zā‘îḡ (61)

¹⁰⁴ Çalışmamızda Ayetlerin meali için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'an-ı Kerim Meâli'nden faydalanılmıştır: Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Haz. Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. 2011, Ankara.

¹⁰⁵ Ayetin tamamı: فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ ; O, dilediğini mutlaka yapandır. (Burûc /16).

¹⁰⁶ Ayetin tamamı: وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَلَسَأَلَنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ; Allah dileyseydi, sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Yapmakta olduğunuz şeylerden mutlaka sorguya çekileceksiniz. (Nahl/93).

Ekl etmedi hîç lahm-ı hınzîr

Nüş eylemedi şarâb-ı şeb-gîr (62)

Eserin devamında anlatma tekniğine başvurarak sık sık araya giren müellif, anlatıda olayları tüm ayrıntılarıyla değil; ana hatlarıyla anlatma olarak nitelendirilen **özetleme yöntemine** başvurmuştur. Bu anlatım tekniğinde önemli olayların geçmediği zaman dilimleri ile gereksiz ayrıntı ve unsurlar atlanır (Çetin, 2013: 118). Müellif, Penka'nın Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında bilgiler verdikten sonra kızın büyüüp yirmi bir yaşına ulaşması ve Müslümanlığı kabul etmesini özetleme tekniğine başvurarak aktarmıştır:

Doğmuş büyümüş bülûğa ermiş

Sinni de yigirmi bire girmiş (65)

Bu hâl ile geçdi haylî ezmân

Kalbinde rüsûh buldu îman (74)

Müellif daha sonra başkahraman Penka'nın içerisinde bulunduğu durumu, his duygu ve düşüncelerini **“iç çözümleme”** tekniğine başvurarak aktarmaktadır. Anlatıcının araya girerek kahramanın duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarması olarak ifade edilen iç çözümleme (interior analysis) yöntemi anlatma esasına bağlı edebî metinlerde sıklıkla başvurulanan bir anlatım tekniğidir. Bu teknik, anlatma yönteminde tüm tasarrufu anlatıcının elinde bulundurduğu anlatma yönteminin hâkim olduğu anlatılarda sıkça karşımıza çıkmaktadır (Tekin, 2016: 204). Müellifin iç çözümlemesine göre Penka artık kendi memleketinde yeni kabul ettiği dinini rahatça yaşayamazdı. Bunun için onun Müslümanlığı rahatça yaşayabileceği İstanbul'a kaçması gerekiyordu:

Îmâ edemezdi dînin izhâr

Bulğar arasında kârı düşvâr (77)

Buldu burada hayâtı müşkil

İstanbula kaçma kâr-ı ʿâkı (78)

Terk eylemedikçe bu diyârı
Mümkün olamaz revâc-ı kârı (79)

Bu köyde beğâsıdır haţarnāk
Bulğarlar eder nihâyet ihlāk (80)

Maḥzûn u melûl idi bu yüzden
Mevsim gözedir bahâr u güzden (81)

Bu “iç çözümleme”den hemen sonra müellif en doğal anlatım yolu olan ve dolayısıyla anlatılarda vazgeçilmez bir anlatım tekniği olarak karşımıza çıkan **diyalog tekniğine** başvurmaktadır. Tekin’in çalışmasında yer verdiği Holman’ın tespitlerine göre bu teknik olayın gelişmesine, kahramanların psiko/sosyal konumların açıklanmasına, anlatımın doğallık kazanmasına, farklı kişilerin bir araya gelerek farklı üslup ve konuşmaların ortaya çıkmasına ve metnin muhtemel ağırlığının hafifletilmesine vasıta olur (Tekin: 2016; 200). Müellif, Penka’nın bir gence kendisini Bulgaristan sınırından geçirmesi ve kendisiyle evlenmesi için konuşmasını şu şekilde aktarmaktadır:

Bir gence dedi çıkar beni sen
Menkûḥuñ olam ağa saña ben (82)

Bulğarya ḥudûdun eyle imrâr
İslâma edem bu cānı işâr (83)

Ser-best edeyim Ḥudâya tâ‘at
Mevlâma ḥuzûr ile ‘ibâdet (84)

Nâ-pāk ile bunda olma müşkil
Kaldım ser-i rehde pây-der-gil (85)

Qurtar beni ıztırâb-ı dilden
Ketm eyle bu sırrı lîk elden (86)

Müellif bu diyalogu aktardıktan sonra olayla ilgili görüşlerini anlatma tekniğiyle aktarmaktadır. Daha sonra edebiyata müziğin armağanı olan “**leitmotiv**” (Tekin, 2016: 197) tekniğine başvuran müellif belli aralıklarla tekrarlanan seslerle dinleyen üzerinde güzel bir etki bırakmayı hedeflemiştir. Klasik edebiyatta bu teknik genel olarak “tekrir” sanatıyla özdeşleştirilir. Sözün etkisini güçlendirmek amacıyla başvurulmuş bu teknik klasik şiirin vazgeçilmezleri olan aruz ve kafiyeyle bütünleştiğinde aşağıdaki beyitlerde de olduğu üzere ortaya mükemmel bir ritim ve ahenk çıkar:

Her derde devā İlāhī senden
Merzāya şifā İlāhī senden (93)

Bî-‘aql ü zekāya açma sırrıñ
Cāhil ḥumaḳāya açma sırrıñ (103)

Bilmezdi o şāf-dil ne yapsın
Evḥām ile müştāḡil ne yapsın (104)

Telḳīn-i şehādeteyn edildi
Te’min ile zevceteyn edildi (111)

Zehrā adın ihtiyār kılmış
Kendüye civāmı yār kılmış (112)

Müellif bu bölümde ahengi iyice sağlamlaştırdıktan sonra Penka ile Hasan’ın kaçış serüvenini **tasvir tekniğine** başvurarak anlatmaya başlar. Bu bölümde vakanın gerçekleştiği zamanla ilgili somut tasvirler sunan müellif bu vesileyle gerçek hayatta meydana gelen vakanın tam olarak meydana geldiği tarihi öğrenmemize de vesile olmuştur:

Zîl-ḥicce evā’iliydi eyyām
Sāl-i ‘Arabī biñ üç yüz on tām (114)

Bir ŧeb yola ‘āzim oldu bunlar
Mayıs ŧoñu ‘add olurdu günler (116)

Hikâyenin bu bölümünde karŧımıza çıkan ve Penka ile Hasan’ı sınırdan geçirmek için kiralanan arabacı Ulvan ile ilgili görüşlerini müellif, hikâyeye önceden vakıf olduğu için **anlatma tekniği** vasıtasıyla peşinen sunar. Dolayısıyla daha baştan okuyucu Ulvan’ın hikâyenin kahramanlarına olumsuz bir ŧey yapacağını hisseder:

Zağra ŧeheri geçildi lâkin
Gitmez ‘acele kirâcı ħâ’in (117)

Hikâyenin devamında müellifin ön yargılarını haklı çıkaran gelişmeler yaşanır. Müellif bu sefer burada Penka ve yanındaki “pîrezen”in ortak iç konuşmalarına yer verir. Bu iç konuşmaları anlatım tekniği açısından değerlendirmek için Tekin’in çalışmasında belirttiği “bilinç akımı” ve “iç diyalog” tekniklerini tanımsal açıdan gözden geçirmemiz gerekmektedir. Çünkü bu iki teknik birbirleriyle büyük benzerlikler göstermektedir. Buna göre “iç diyalog”, kahramanların içinde bulundukları psikolojik duruma göre kendi kendisiyle konuşması veya tartışması; “bilinç akımı” ise bireyin duygu ve düşüncelerinin seri fakat düzensiz bir iç konuşma halinde verilmesi şeklinde belirtilmektedir (Tekin, 2016: 203-211). Görüldüğu üzere birbiriyle büyük benzerlikler taşıyan bu iki teknik arasında çok ince farklılıklar bulunmaktadır. *Bedrika*’da yer verilen iç konuşmalara baktığımızda Penka ve “pîrezen”in Ulvan’ın kendilerini oyalamasından dolayı askerlerin kendilerini yakalama korkusu üzerine duyulan korkunun seri ve düzensiz bir **iç konuşma** halinde aktarıldığı görülmektedir:

Derler bu ħerf ‘aceb ne oldu
Eyvâh güneş zevâli buldu (139)

Yokdur arayan ne ses var andan
Sözde çıkacakdı ħâ’in erken (140)

Müellif, hikâyenin devamında Hasan’ın teftiş için köye döndüğünde birisinin askerlerin kendilerini aradığını haber vermesini **montaj ve diyalog** anlatım tekniklerini

aynı anda kullanarak vermiştir. Bu haberci şehirden gelen biri anlamında “aksâyı medîneden şitâban” şeklinde tavsif edilmiştir. Bu ifade ile Kur’an’dan kısmi iktibas yapılmıştır.¹⁰⁷ Müellif hem diyalog hem de montaj tekniğini aynı anda kullanarak sanatının hünerini göstermiştir:

Akşâ-yı medîneden şitâbân
Geldi biri dedi bakma ‘*Ulvân* (142)

Habercinin konuşmalarından sonra bu sefer paniğe kapılıp ne yapacağını bilemeyen Hasan’ın iç konuşmalarına yer veren müellif öncesinde bir bakıma hangi **iç konuşma** tekniğine başvuracağını da sinyallerini vermiştir:

Bî-ğod mütevaḥḥişâne giryân
Dīvâne mişâli yâve-gūyân (147)

Yukarıdaki beyitte ifade edildiği üzere Hasan, kendisinden geçmiş bir şekilde saçma sapan konuşmaktadır. Bu da bize müellifin sonraki ve aşağıda da yer verilen beyitlerde yer verdiği iç konuşmaların seri fakat düzensiz iç konuşmalardan yani **bilinç akımından** oluştuğuna işaret etmektedir:

Ḥā’in bizi eyledi giriftâr
Göz göre yazık esîr-i Bulğar (148)

Hengâm-ı şehir çıkaydı şimdi
Geçmiş olacak idik ḥudûdu (149)

Varmış yüreginde kîn ü âğrâz
Bi’llâh reh-i Ḥaḳdan etmiş i’ rāz (150)

Kendim ne olursa varsın olsun
Ol ‘âcize tek necât bulsun (151)

¹⁰⁷Ayetin tamamı: وَأَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ; Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: Ey kavmim! Bu elçilere uyun. (Yasin/20).

Heyhāt o daḥi t̄utuldu dāma
Yok çāre ḥalāṣ u neyl-i kāma (152)

Dīnār ile ya ederler iḵnā^c
İşkence ile ya eski dīne ircā^c (153)

Daha sonra anlatım tekniği ile Hasan’la konuşurcasına öğüt ve teselliler verip olayla ilgili şahsi görüşlerini aktaran müellif bu teknikle birlikte Kur’an’dan kısmi iktibaslar yaparak **montaj tekniğine** de başvurmuştur:

Bir şem‘a ki verdi nūr Mevlā
Kim edebilir o nūru iṭfā (156)¹⁰⁸

Nevmīd şaḥın sen olma andan
Sönmez ebed ol çerāḡ-ı rūṣen (157)

Allāha emānet ol dil-i pāk
El-ḥukmu li-men idāre’l-eflāk (158)¹⁰⁹

Hikāyede daha sonra Hasan’ı yakalayan askerlere söz bırakılmıştır:

Derler hani kız yürü anı bul
Türk öldürürüz seni çabuḡ ol (162)

Askerlerin Hasan’ı yakaladıktan sonraki acıklı durumunu tasvir yoluyla 163 ila 166. beyitlerde aktaran müellif 168 ila 191. beyitler arasında Penka’nın yanındaki “nene” diye seslendiği “pirezen”e seslenerek yaptığı uzun konuşmaya yer vermiştir. Bu diyalog içerisinde 176 ila 180. beyitlerde ilgi çekici bir şekilde müellif Penka’nın ağzından anlatımın akışını bozmadan beş beyitlik tevḥīd nazım türü olarak kabul edebileceğimiz bir manzume aktarmaktadır:

¹⁰⁸ Ayete telmihte bulunulmuştur. Ayetin tamamı: يُرِيدُونَ أَن يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَن يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ; Allah’ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Oysa kâfirler hoşlanmasalar da Allah, nurunu tamamlamaktan başka bir şeye razı olmaz. (Tevbe/32).

¹⁰⁹ Hüküm, gökleri idare eden (Allah)’indir.

Allāhu Eḥad şerīki yokdur
Raḥmān u Raḥīm ‘aṭāsı çokdur (176)

Maḥbūb-ı mükërremi Muḥammed
Fah̄r-i rusūl ü nebīyy-i emced (177)

Aşḥāb-ı kirāmı encüm-āsā
Her birisi şems-i ‘ālem-ārā (178)

Yārān-ı cihārı cümle hādī
Dīn uğruna etdiler cihādı (179)

Maḥşerde şefī‘im olsun anlar
‘Ācizlere dest-gīr erenler (180)

Bu uzun diyalogdan sonra Hasan’ın askerler tarafından dövülmesi ve Penka’nın da daha sonra yakalanma sahnelerini tasvir yoluyla aktaran müellif Çavuş ile Penka arasında geçen karşılıklı konuşmalara yer verir. Çavuş’un Penka’nın Müslüman olmasını kabullenmeyen tehditvari konuşmasını müellif ayrıntılı **tasvirlerle** aktarmaktadır:

Ol mühtedāye bu bed-menişden
Güş etdigi ṭa‘n u ser-zenişden (210)

Yaḳdı cīgerin şerār-ı ğayret
A‘şābına geldi tāb u sevret (211)

Vechinde naḳāret oldu peydā
Rūyunda melāḥatī hüveyda (212)

Çeşmānı be-ġāyet oldu tābān
Ruḥsārı kızardı çün gülistan (213)

Ḥiddet alevi yüzünde zāhir
Āsār-ı ğaḏab göründü bahir (214)

Ḳufl-ı deheni küşāde etdi
Destinden o dem irāde gitdi (215)

Çavuş ve Penka arasında geçen karşılıklı uzun konuşmalardan sonra müellif olayların geçmediği zaman dilimleri ile gereksiz ayrıntı ve unsurları atlayarak **özetleme tekniğine** başvurur:

Çırpan Zağara yoluyla encām
Varıldı *Ḳızanlığa* bir aḥşam (255)

Bu özetleme bölümünden hemen sonra müellif bu sefer **geriye dönüş tekniğine** başvurarak Penka ile Hasan'ın kaçış serüvenleri sırasında kendi köylerinde yaşanan olayları aktarır:

Evvelce firār olunduğu gün
Zābıt köyü eylemişdi şeb-ḥūn (256)

Muḥtār ü imām ü pīr ü bernā
Tevḳīfe alındılar ser-ā-pā (257)

Müellif, *Bedrika*'da bazen sonradan aktaracağı olaylarla ilgili ön bir değerlendirmede bulunmak suretiyle anlatı zamanının dışına çıkmıştır. Aşağıdaki beyitlerde de görüleceği üzere müellif önce Penka'nın söz ve davranışlarını takdir etmiş sonra da "Müstantik" yani sorgu hâkimi karşısındaki sözlerine yer vermiştir. Bunun sonucunda da anlatı zamanında sapma meydana gelmiştir:

Bağ ğayretine bu Müslümānīñ
Dīn uğruna koydu baş u cānīñ (263)

Bir ferdi si' āyet etmedi hīç
İsnād-ı ḳabāḥat etmedi hīç (264)

Dā'im sözü olmadım ben iğfāl
Kendim bilirim edilmem idlāl (265)

...

Mecnūn değilim vaşīye muhtāc
Neḥ'im bilirim ne ḵalmışım aç (275)

Māni' değil ihtidāya ḵānūn
Rāzı değil irtişāya ḵānūn (276)

Ḥaḵ dīn bu dīn-i Aḥmedīdir
İnsānlara luṭf-ı sermedīdir (277)

Bedrika'nın bazı bölümlerinde müellife mi yoksa kahramanlara mı ait olduğunu tam olarak kestirmekte zorlandığımız yerler karşımıza çıkmaktadır. Müellif buralarda daha önce de belirtildiği üzere bazen kendi ifadelerini kahramanların ağzından aktarmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde de müellifin didaktik üslubunu tam olarak yansıtan sözler Penka'nın ağzından aktarılmaktadır:

Münkerden eder viḵāye nāsı
Ma' rūf ile emr eder esas (278)

Tevḥīd-i Ḥudā ḥulūs-ı imān
Aḥlāk-ı ḥamīde 'adl ü iḥsān (279)

Ṭā' atı ṭahāret ile meşrūt
Farz u sünen ü vücūbu mażbūt (280)

Ḳur'ān-ı Kerīme iḵtidā farz
Aḥkāmı metīn ü ḥikmet-i maḥẓ (281)

Her kim bu ṭarīḵ-i Ḥaḵḵa sālik
'İzz-i dü-cihāna oldu malik (282)

Qalbimde yer etdi nūr-ı imān
Lāzım mı baña delil ü bürhān (283)

Bedrika'da daha önce başka klasik anlatılarda karşılaşmadığımız belki de sadece bu eserde yer alan bir özellik de resmi evrakların konuşturulmasıdır. Anlatım teknikleri içerisinde **montaj tekniği** kapsamında ele alabileceğimiz bu özellik müellif tarafından eserde Penka'nın firar teşebbüsünde yakalanması sonucu İstanbul ve Sofya resmî makamları arasında cereyan eden yazışmalardır. *Bedrika*'da İstanbul ve Sofya arasında gidip gelen bu resmî yazışmalara dolaylı bir anlatımla yer verilmiştir:

Keyfiyyeti şordu Bāb-ı ' Ālī
Resmiyyete dökdüler su 'ālī (296)
...
Dendi kız *Şofya* görmelidir
Efkārı güzel sorulmalıdır (301)

Qānūnda muşarraḥ emr-i mezheb
Ser-best olacak dedi düvel heb (302)

Bu emre cevāb verdi *Şofya*
Qız ğayr-ı reşīde bālīg amma (303)

Taḥkīkimiz on sekiz yaşında
Yok ' aklı da ğālibā başında (304)

Duḡter olacak reşīde lāzım
Üç yıl daha beklemek mülazım (305)

Resmî yazışmaların aktarılmasından sonra müellif Penka'nın manastıra gönderilmesini **leitmotiv** tekniğiyle aktarmaktadır:

Tahkiki manastıra verildi
Duhter de manastıra verildi (310)

Eserde daha sonra istemediği bir yere gitmek zorunda kalan Penka'nın ruh hâli **iç çözümleme** ve **tasvir tekniğiyle** okuyucuya aktarılmaktadır:

Qız girdi manastıra dil-âşûb
Bimâr u za'îf u 'aqlı meslûb (311)

Hâmûş u hazîn ü göñlü nâ-şâd
Ruhbâna degil muţî' ü münkad (312)

Qıssiselerin günâh bahşi
Gâyetle kıza gelirdi vahşî (313)

Müellif daha sonra 362. beyte kadar Penka ile anne ve babasının karşılıklı konuşmalarına yer verir. Bu diyaloglar arasında kendi düşüncelerini dile getirmekten çekinmeyen müellif bazı beyitlerde **tasvir** ve **iç çözümleme** tekniğine de başvurur. Karşılıklı konuşmaların ağır bastığı bu bölümden sonra müellif daha önce de yaptığı gibi olayı aktarmadan önce olayın sona ereceği bilgisini vererek anlatım zamanının dışına çıkmıştır. Penka'nın babasını ikna ederek manastırdan ayrılma sürecini müellif **özetleme tekniğine** de başvurarak okuyucuyla önceden paylaşmaktadır:

Bir mâh bu derdi çekdi dâ'im
Qıssiselere nedim ü hâdim (355)

Müellif Penka'nın kendisini manastırdan köye götürmesi için ikna konuşmasından sonra köye dönen Penka'nın annesi ve babası karşısındaki düşüncelerini **iç çözümleme** yoluyla okuyucuya aktarmaktadır:

Yokdu pederinden iştikâsı
Ammâ anası cihân belası (367)

Her avl-i sitemkeri zehir-nk
Her vaz' ı eder derdini alk (368)

Rhatda omaz o mz' akreb
B-cürm  sebeb eder mu' azzeb (369)

Daha sonra müellif Penka'nın annesi ve kardeşi Savne'nin konuşmalarına yer vermektedir. Bu diyaloglar arasında araya sıkça girmeye devam eden müellif, yeri geldiği zaman olaylarla ilgili tasvirler de yapmaktadır. Müellif daha sonra başka bir olaya geeceinin sinyallerini **zetleme tekniğine** başvurarak vermektedir:

Geçdi bunu üzre çend eyyam
re aranır ıza her aam (404)

Müellif yeni olaya Penka ile ailesi ve akrabaları arasındaki konuşmalara yer vererek balamaktadır. Bu konuşmalardan hareketle müellif, Penka'nın ailesi ile ilgili öznel değerlendirmelerini yaparak araya girmektedir:

Oul baba böyle merametkr
Kuk ız ile ansı addr (418)

M'il idi dn-i Ha anlar
Bunlar ikisi 'ad-y ekber (419)

Müellif daha sonra anlatının ritmini artırmak amacıyla ilerleyen beyitlerde söz tekrarlarıyla **leitmotiv tekniğine** başvurur:

uduz gibi avlet eyliyor hep
Tezyif  melmet eyliyor hep (424)

Miyi taavvur eyler alar
iyi tefekkür eyler alar (427)

Derdin kime eylesin hikāyet
Kimden kime etmeli şikāyet (428)

İslām ile ülfeti kesildi
Dil-ḥastesi tākati kesildi (429)

Müellif aşağıdaki beyitlerde Kur'an-ı Kerîm'in Âli İmrân Suresi 142. ayetten¹¹⁰ kısmi iktibas yaparak **montaj tekniğine** başvurmuştur:

Taḥşîl-i rızā-yı Rabb-i Mennān
Pek sehl degil duḥūl-ı Rıdvān (459)

Şağlıkda olup dirilme lāzım
Nefs ile cihāda ol mülazım (460)

Dögölme sögülme güçdür ammā
Şabr etmede çokdur ecr-i Mevlā (461)

Müellif başka bir olaya geçeceğinin sinyallerini yine önceden okuyucuya vermektedir. Penka'nın ikinci firar serüveni aşağıdaki **özet tekniğinin** kullanıldığı beyitle başlamaktadır:

Mevlādan 'ināyet erdi el-ḥaḳ
Şabr ile yakīni buldu revnak (462)

Müellif yeni başlayacağı olaylar silsilesini aktarmadan önce 466 ila 474. beyitlerde ayrıntılı tasvirlerle yer vermektedir. Bu tasvirler; zaman, mekân ve şahıslarla ilgilidir. Müellif bu teknikle olayı aktarmaya başlamadan önce anlatı unsurlarını okuyucunun gözünde canlandırmaya çalışmıştır. Özellikle kış mevsimi ile ilgili **tasvirler** detaylı olarak sunulmuştur:

¹¹⁰ Ayetin tamamı: أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمِ الصَّابِرِينَ (Yoksa siz; Allah, içinizden cihad edenleri (sınayıp) ayırt etmeden ve yine sabredenleri (sınayıp) ayırt etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?) Âli İmrân Suresi/142.

Yaz faşlı geçip erişdi sermā
Giymişdi cibāl şevb-i beyzā (466)

Şiddetle vezān rīḥ-i bārid
Enhārı ser-ā-ser etdi cāmid (467)

İnsānlar ocaḳ başında lerzān
İnlerde vuḥūş oldu pinhan (468)

...

Bīgāne tūrurdu līk duḡter
Gerçi pederi nevāziş eyler (474)

Eserde Penka ve Babası Dimo arasında ikinci firar serüvenini başlatacak olan karşılıklı konuşmalar verildikten sonra 518 ila 525. beyitlerde geriye dönüş tekniğine başvurulmuştur. Penka evden kaçtıktan sonra ailesi tarafından uzun bir müddet aranır. **Geri dönüş tekniği** ile Penka'nın bu arada nasıl saklandığı şu beyitlerle açıklanmaktadır:

Ol tālī' i yār kaçdıḡı ān
Olmuş eviñ arḳasında pinhān (518)

...

Bir müslime ḳomşu çıḳdı nā-gāh
Güm-geşte bu zāra oldu āgāh (525)

532. beyte kadar açıklamalarla olayı değerlendirerek araya giren müellif, Penka'yı aramaya çıkan askerlerden saklamaya çalışan Rüstem'in **iç konuşmalarına** yer verir:

Bildi kızı köyde tūtmaḳ olmaz
Ger bulsa 'adū necāt bulmaz (542)

Şaḳlarsa ḡazālı şaḳlar orman
Haḳdan erişir marīza dermān (543)

Penka'nın aranmasıyla geçen olaylar silsilesinin aktarıldığı beyitlerde anlatıma canlılık kazandırmak adına **leitmotiv tekniğine** başvurulmuştur. Bu teknikle birlikte 558. beyitte **iç çözümlene**, 565. beyitte ise **anlatma tekniğine** de başvurulmuştur:

Bārīden ‘ināyet istiyorlar
Dīninde selāmet istiyorlar (558)

İslām menāzili arandı
Her köşe ḥafī celī arandı (564)

İnsān bu kızum kıyuna sığmaz
Kızu değil ol fıruna sığmaz (565)

Müellif, Penka'yı ormana saklayan Rüstem'in Penka'nın yanına “bir pîre-zen-i adû-yı kîn” olarak nitelendirdiği kadının yaklaştığını görünce endişeli iç konuşmalarına yer verir. Bu konuşmalar aşağıda da görüleceği üzere kahramanın duygu ve düşüncelerini düzensiz bir şekilde ortaya koyan **iç konuşmalardır**:

Göñlünden ederdī āh o cādū
Görürse düşer tızağa āhū (582)

İki gözünü Ḥudā kör etsin
Cādū yıkılıp caḥīme gitsin (583)

İşte yanına şokuldu mekkār
Zannım tanıdı kıızı o bed-kār (584)

Tenhā yer olaydı şimdi anı
Maḥv eyler idim ki yok emānı (585)

Bilinç akımı tekniğiyle verilen bu konuşmalardan sonra Rüstem'in ruh hâli, duygu ve düşünceleri **iç çözümlene** tekniğiyle okuyucuya sunulur:

İklīm-i vücūdunu ser-ā-pā
Bir lerzedir aldı mehdāsā (586)

Çeşmin bürümüş dem-i şecā' at
A' şābını kaplamış harāret (587)

Nefsiyle mücādele eder bu
Çeşminde döner gezer o cādū (589)

Rüstem'in bu fedakârlıklarına kayıtsız kalmayan müellif bu sefer Rüstem ve Hasan arasında bir mukayese yapıp **anlatma tekniğiyle** görüşlerini ortaya koymaktadır. Müellife göre Hasan her ne kadar Penka'yla nişanlı olsa da onu kaçış serüveninde Rüstem gibi kurtarabilecek kabiliyette birisi değildir:

Gerçi *Hasana* bu kız nişanlı
Lākin o çocuk degildi şanlı (624)

Tedbire umūra ğayr-ı kāfī
Yok tecrübesi derūnu şāfī (625)

Rüstem bu sebep için şamīmī
Etmişdi der-^ç uhde¹¹¹ ol mühimmi (626)

Penka'yla Rüstem birlikte başka bir köye geçmeleri gerekirken yeni bir macerayla karşı karşıya kalırlar. Müellif daha önce de sıklıkla yaptığı gibi bu macerayı aktarmadan evvel detaylı tasvirlerle okuyucunun gözünde olayları canlandırır:

Kış mevsimi şiddet-i bürüdet
Berf ü tipi başka bir musibet (639)

...

Bir böyle belālī şebde nā-çār
Çıkdı yola ol iki himemkār (641)

¹¹¹ Yİ'de sayfa kenarı: Ta' ahhüd.

...

Azğın bulunur o vaqt gürğān
İnsāna şalar muzırr o Һayvān (643)

Müellif sık sık yaptığı üzere Penka ile Rüstem'in karşılarına çıkan kurtlardan kurtulacaklarını önceden okuyucuya haber verir:

Yokmuş bu sibā' a izn ü ruḥṣat
Etdirmedi Һaḫ hücūm u şavlet (647)

Müellif olay örgüsünde detaylı bir şekilde yer vermediği kısımları **özetleme tekniğine** giderek anlatmaktadır:

Bir māh kadar yavanlar esdi
İz bulmadılar ümīdi kesdi (657)

Hristiyan halkın arama işinden bir sonuç alınamayacağını anladıklarını belirten müellif, hile amacı taşıyan söylemleriyle Müslüman halkın bunlara verdiği cevabı **diyalog tekniğiyle** aktarmaktadır:

İslāma dedi Һıristiyānlar
Göstermeli binti şaḫlayanlar (660)

Ḳandıḳ biz o ğayrı Müslümāndır
Çıḳsın görelim ki kāmurāndır (661)

Çıḳmazsa bu müşkilāt bāḳī
Çekmez ebeveyni iftirāḳı (662)

Ḳiddetle cevāb verdi İslām
Yok bizde o siz sezā-yı düşnām (663)

Bizde kıızı gördüñüz mü nerde
Söylersinüz anı iki bir de (664)

Gerçekleşecek olan olayla ilgili ipuçları **leitmotiv tekniğini** de kullanmak suretiyle okuyucuya önceden aktarılmaktadır:

Tevfiķ ü hidāyet erdi Hāķdan
İhsān u ‘ināyet erdi Hāķdan (675)

Vaka anlatımının sonunda Bulgaristan sınırını yakalanmadan geçen Rüstem ile Penka’nın kurtuluş serüveni bu olaya şahit olanlar için “hilāf-ı memûl” yani umulmamış bir olaydır. Müellif olaya şahit olanların düşüncelerini **iç çözümleme tekniğiyle** sunmaktadır:

Görmüşler anı hilāf-ı me‘ mûl
Bulmuş ne ‘aceb halāşa bir yol (686)

Müstağrak-ı hayret oldu cümle
Maḥzā dediler bu ‘avn-i Hāķla (687)

Müellif hikâyenin sonunda ilk firar teşebbüsünde tutuklanan ve akıbetiyle ilgili buraya kadar herhangi bir bilgi verilmeyen Hasan hakkında bilgileri **geriye dönüş tekniğiyle** meraklı okuyuculara sunmaktadır. Müellif, anlatım tekniği açısından orijinal sayılabilecek bir teknikle Hasan hakkında aktardığı bilgileri geçmiş zamandan başlatıp vaka zamanına ulaştırarak anlatımı birleştirir ve buradan devam ettirir:

Evvelki firār vaķ‘ asından
Der-dest ü i‘āde fıkrasından (697)

Hābs olmuş idi çocuk ber-eyyām
Dūçār-ı hümûm u kayd-ı ālām (698)

Âhır araya ricâcı girdi
Seksen Levice kefil verdi (699)

Pâ-bend-i kefâlet ol civân-merd
Fırkat-zede kaldı köyde pür-derd (700)

...

Bu derde arardı çâre avkât
Ümmîd ile geçdi haylî evkât (702)

Aldatdı biraz da para kapdı
Hâ'in¹¹² reh-i nâ-şavāba şapdı (703)

...

Redd etdi kefâleti hükümet
Kurtuldu o pây-bend-i mihnet (708)

Ol ân per ü cenâh açdı
Dil-dâra sebük-piyâde kaçdı (709)

...

Ref' oldu mevānî' ü gavā'il
Az günde merâma oldu vâşıl (712)

Müellif, Penka'nın hikâyesinin sonunda amacına ulaşmasından sonra ilk firar teşebbüsleriyle ilgili **anlatma tekniğine** başvurarak bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler çalışmamızın daha önceki bölümlerinde bahsettiğimiz ihtida usulü açısından önemli değerlendirmelerdir:

Evvelki firârı sū-i tedbîr
Encâmı görüldü haylî taḥkîr (718)

Geçseydiler ol zamân hudûdu
İslâma büyük belâ olurdu (719)

---

¹¹² Yî: Dinsiz.

Şāyed ḥuşemā eder si‘ āyet
İsterdi kıızı o dem emaret (720)

Luṭf oldu aña ḳahır yüzünden
Hıfz etdi Hudā ‘ adū gözünden (721)

Hikmet var imiş i‘ ādesinde
Görüldü şebāt ifadesinde (722)

Vaka anlatımının sonunda müellif, **geriye dönüş** ve **özetleme tekniklerini** bir arada kullanmıştır. Müellif başarısızlıkla sonuçlanan ilk firar teşebbüsünde birbirlerinden ayrılan Hasan ile Penka’nın tam olarak on üç aylık bir süreyi kaplayan ayrılıkları süresince meydana gelen olaylar silsilesini okuyucuya aktarmaktadır:

Bir māh manastıra verildi
Şoñra yed-i mādere verildi (723)

Pek çok aña nuş u pend edilmiş
Taltîfî ṭarîḳına gidilmiş (724)

Te’şiri görülmeyince encām
Etdi ḥuşemāsı terk-i iḳdām (725)

Gördü nice zulm u zillet ammā
Encāmını ḥayr kıldı Mevlā (726)

Ol iki fedāyî fār ilā’llāh
Bu firḳati çekdi tam on üç māh (727)

2.4. Atasözleri ve Deyimler

Edebiyatımızın “öz aynası sayılabilecek” atasözleri ve deyimlerin bazıları nazımdan ziyade nesre daha yakın olsalar da birçoklarının vezne uygun geldikleri

görülmektedir. Bu durum atasözleri ve deyimlerin ilk söylenişte atalarımızın ağızından vezin ve kafiyeli olarak çıktığını göstermektedir. Gerek manzum gerekse de mensur olsun atasözleri ve deyimlerimizin hepsinde kendilerine has bir sadelik ve tabiilikle edebiyat noktasında birçok sanatsal güzellikleri haizdirler. Özellikle mevzun olanları seci ve kafiye gibi birtakım unsurların eklenmesiyle ayrı bir güzellik oluşturmaktadırlar ki asırlar boyunca edebiyatımızdan tesiri hiç eksilmemiştir. Şairlerimizin birçoğu atasözleri ve deyimleri manzumeleri arasına almak suretiyle fikirlerini sağlamlaştırmış ve şiirlerini süslemişlerdir. Katıksız birer vecize olan atasözleri ve deyimler, kalıplaşmış ifadeler oldukları için bünyelerinde gelişigüzel kesilip atılabilecek zait bir harf bile bulundurmazlar. Bu sebepten dolayı şairler eserlerinde kullandıkları ve tam şekliyle vezne şıgışamayan atasözleri ve deyimlerinin bir kısmında bazen kelimeler arasında takdim tehir yapmakla, bazen de sözün bir kısmını alıp diğer kısmını terk etmek suretiyle birtakım tasarruflarda bulunmuşlardır. Bunu yaparken de atasözleri ve deyimlerin manasına halel verilmemesine de dikkat etmişlerdir (Dilçin:2018; 19-27).

Hüseyin Râcî Efendi *Bedrika* isimli eserinde aşağıda belirteceğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere atasözleri ve deyimlere sıklıkla başvurmuştur. Edebiyatımızda birçok Klasik Türk Edebiyatı şairinin yaptığı gibi Hüseyin Râcî Efendi de eserinde kullandığı atasözleri ve deyimlerinin bir kısmını asıllarını bozmadan kullanmış, büyük bir kısmında ise Türkçe kelimelerin yerine Arapça ve Farsça karşılıklarını getirmek suretiyle başarılı bir şekilde anlam bakımından asıllarını bozmadan kullanmıştır.

Bedrika'da tespit ettiğimiz deyim ve atasözlerinin büyük bir kısmının Türkçede günümüzde bile sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte Arapça ve Farsça deyim ve atasözleri de sıkça karşımıza çıkmaktadır. Atasözleri ve deyimlerde vezin uyumu gereği kelimelerin yerlerini sıkça değiştirdiği görülen Hüseyin Râcî Efendi'nin birçok yerde de deyim ve atasözünün içerisindeki Türkçe kelimelerin Arapça ve Farsça karşılıklarını verdiği tespit edilmiştir. Çalışmamızın bu başlığında deyim ve atasözlerini ele alırken Türkçe anlamlarıyla bize hiç yabancı gelmeyen fakat içerilerinde Arapça ve Farsça ifadelerin çokça yer almasından dolayı atasözleri ve deyimlerin sözlüklerde birebir aynısını göremediğimizi ifade etmemizde yarar vardır. Bundan dolayı "Türkçe, Arapça, Farsça atasözleri ve deyimler" şeklinde alt başlıklandırmalara gidilmemiş bunun yerine sözlüklerde anlamsal olarak Türkçe karşılıkları bulunanlar, bunların anlamları ve metinde geçen şekilleri metnin başından sonuna doğru beyit numaralarına

göre sıralı halde verilmiştir. *Bedrika*'da tespit edebildiğimiz deyim ve atasözleri şunlardır:¹¹³

Gönül kulağını tut: Gönül kulağını tutmak. Bu deyim kalp gözü ile tasavvufi benzer bir anlam taşımaktadır; *Tut gūş-ı dili* (31)¹¹⁴

Ömür Geçirmek: Yaşamak; *Cehl üzre ederdi ‘ömrün ifnā* (41)

Yolunu kaybetmek: Hangi yoldan gideceğini bilmemek; *Güm-kerde-rehim...* (43)

Kâr Etmemek: Etki yapmamak; *Kâr etmedi...* (59)

Tekdir işitmek: Azar işitmek; *Tekdir işidirdi...* (72)

Kâr-ı âkil: Akıllı adam işi. Bu deyim zamanla dilimize “Kâr-ı akıl” yani akıl kârı, akla yakışır iş şeklini almıştır; *...kâr-ı ‘âkil...* (78)

Mevsim gözetmek: Bir şeyin zamanını beklemek, bir olay ya da durumun bir an önce gerçekleşmesini beklemek; *Mevsim gözedir bahār u güzden* (81)

Canını vermek: Değerli bir şey uğruna her türlü fedakârlığı yapmak; *...edem bu cānı iṣār* (83)

Yolda kalmak: Herhangi bir nedenle yolculuğu tamamlayamama, gideceği yere ulaşamama; *Ḳaldım ser-i rehde ...* (85)

Sır saklamak: Bir sırrı açığa vurmamak, başkasına söylememek; *Ketm eyle bu sırrı ...* (86)

Sır açmak: Bir sırrı açığa vurmak, başkasına söylemek; *...esrārını etdi fāṣ* (88)
Bî-‘aql ü zekāya açma sırrıñ (103)

Akıl sır ermemek: Bir işin niteliğini gizli yönlerini anlayamamak; *Esrārına ermez ‘aql-ı insān* (92)

Gönlü açılmak: Rahatlamak, huzur bulmak; *...açıldı göñlü* (94)

Derde درمان: Bir derdin çaresi, ilacı; *... bu derde dārū* (95)

¹¹³ Bedrika'daki deyim ve atasözlerinin açıklamaları verilirken aşağıdaki eser ve kaynaklardan istifade edilmiştir: Saraçbaşı, M. Ertuğrul (2010). *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, C.I-II, İstanbul, Yapı Kredi Yay., Aksoy, Ömer Asım (2013). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul, İnkilap Yayınevi., Pakalın, Mehmet Zeki (1971). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, MEB Yayınları., Cebecioğlu, Ethem (2009), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul, Ağaç Kitabevi Yay. Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com/> Erişim Tarihi: 20.06.2021, Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamalı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü (TEBDİZ), <http://www.tebdiz.com/> Erişim Tarihi: 20.06.2021.

¹¹⁴ İtalik olarak verilen kısımlar metin içerisinde yer alan deyim veya atasözleri, parantez içerisinde verilen rakamlar ise deyim veya atasözlerinin bulundukları beytin numarasıdır.

Kalbini açmak: Duygularını, düşüncelerini birine söylemek, dertlerini dökmek; ... *râz-ı kalbi açdı* (105)

Gözyaşı dökmek: Ağlamak; *Bârân gibi eşk-i çeşmi saçdı* (105)

Akıllı geçinmek: Kendini çok akıllı sanmak; ‘*Âkıl geçinen*... (107)

Ön ayak olmak: Bir şeyi elde etmek için sürekli çaba göstermek; ... *etdi ikdām* (107)

Yola çıkmak: Bir yere gitmek üzere bulunduğu yerden ayrılmak; ... *yola âzım oldu*... (116)

Girân-cân: Ağırcaanlı, durağan, tembel; ... *girân-cân* (122)

Kaderin hükmü: Ayetten kısmi iktibas yoluyla dilimizde kullanılan deyim/atasözü mahiyetinde bir sözdür; *Hükm-i kadere menût her iş* (127), *Mâni’ olamaz kazâya tedbîr* (188)

Kıyamet kopmak: Bir yerde aşırı derece gürültü, hareket, telaş olmak; *Kopmuş meger arğadan kıyâmet* (135)

Hayırla şerri karıştırmak: Ne yapacağını bilemez bir durumda olmak; *Şaşırdı kirâcî hayr u şerri* (136)

Umut ışığı: Umut verici belirti; ... *ümîdî şem’i söndü* (141)

Başının çaresine bakmak: Kimseden yardım görmeden kendi işini kendi yapmak; *Bak başına çâre eyle gayret* (143)

Gönlünü yakmak: Üzmek, acı vermek; *Yağdı bu haber dil-i civânı* (145)

Bitap kılmak: Yorgun düşürmek; *Endāmını kıldı lerze bî-tâb* (146)

Yâve-gû: Saçma sapan konuşan; ... *yâve-gūyân* (147)

Göz göre (göre): Apaçık olarak, herkesin önünde; *Göz göre*... (148)

Hak yolu: Doğru ve haklı olan yol; ... *reh-i Hağdan etmiş i’râz* (150)

Ne pahasına olursa olsun: Herşeyi göze alarak her şeye razı olarak; ... *ne olursa varsın olsun* (151)

Dama düşmek: İşlediği bir suç yüzünden cezaevine girmek; ... *tutuldu dāma* (152), *Düşmüşse zavallı dāmgāha* (182), ... *dāma düşmem* (226)

Yol vermek: Geçmesine yardım etmek ya da çıkmasına izin vermek; ... *bize veriñ yol* (227)

Câhillerle tartışmaya girmek: “Câhillerle tartışmaya girmeyin. Zira ben hiç kazanmadım” şeklinde İmam-ı Gazalî’ye atfedilen sözden kısmi iktibastır; *Bî-fâ’ide cāhilāna ısrār* (228)

Allah'a emanet olun (ol): Ayrılanın kalanlara söylediği bir esenleme sözü;
Allāha emānet ol... (158)

Kanı donmak: Donakalmak, çok şaşırarak; *Ŧonmuş kanı ...* (160)

Etrafını sarmak: Çevresini kuşatmak; *Eṭrāfını şardı...* (161)

Mecal kalmamak: Güç, takat, derman kalmamak; *...yok mecāl-i inkâr* (161)

Yolunu gözlemek: Birisinin yolunu beklemek; *Gözler yolu...* (167)

Gelen giden: Bir yere uğrayanlar; *Bir ses alırsız gelen giden* (171)

Mağbûn kılmak: Aldatılmak, şaşırtılmak; *Mağbûn kıldı...* (172)

Dinini paraya değiştirmek: Maddi bir menfaat karşısında dini inancını terketmek; *Dīnāra deġiřdi dīnini* (172)

Din uğruna: Dini bir dava uğruna; *Dīn uğruna etdiler...* (179), *Dīn uğruna koydu baş u cānıñ* (263)

Maksûda ermek: Amacına ulaşmak; *Maķşūduma ġayr-ı nā'ıl oldum* (181)

Tuzaġa düşmek: Birilerince hazırlanan hileli oyuna düşmek; *Düşmüşse çocuk tuzaġa...* (190)

Lâl ü ebkem olmak: Konuşamaz duruma gelmek, donakalmak; *Çıkmaz sesi şanki ebkem olmuş* (194), *...kıldı lâl ü ebkem* (232)

Nefesini kesmek: Kısa bir süre nefes almamak; *...nefesi kesildi...* (196)

Kendisine gelmek: Ayılmak, baygın durumdan çıkmak; *Kendisine geldi...* (197)

Dininde durmak: Dini görüşünde sabit kalmak; *Dīniñde řur...* 208, *Dīniñde řur...* (416)

Kurşuna dirmek: Bir askeri birlikçe atılan kurşunlarla öldürülerek ölüm cezasını yerine getirmek; *Ķurşuna dizer seni şükümet* (209)

Ciġeri yakmak: Çok acı çektirmek, çok üzmemek; *Yaġdı ciġerin...* (211)

Elden irade gitmek: İradesini yitirmek; *Destinden o dem irāde gitdi* (215)

Parça parça etmek: Parçalara ayırmak; *Cismim edilirse rīze rīze* (220)

Ümit kesmek: Umudu kalmamak; *Benden kesiñiz ümidi...* (224), *Ümmīd kesildi...* (514), *...ümīdi kesdi...* (657)

Etrafını çevirmek: Çevresini kuşatmak, sarmak; *Eṭrāfını duġteriñ çevirdi* (238)

Haraca kesmek: Haraca bağlamak, bir kimseye belli zamanlarda kendisinden belli miktarda para vermesini zorbalıkla kabul ettirmek, zorbalık yapmak; *...kesdiler řarāca* (239)

Derdest etmek: Yakalamak, tutmak, ele geçirmek; *Der-dest edilip...* (242)

Rezil rüsva olmak: Herkesçe ayıplanacak bir duruma düşmek; ...*eder rezîl ü rüsva* (245)

Kanaat etmek: Yetinmek; ...*etmedi kanâ'at* (246)

Ele geçmek: Edinilmek; *Geçmez ele...* (250)

Felah bulmak: Kurtulmak, iyileşmek, rahata kavuşmak; ...*bulamaz felâh u devlet* (251)

Mahrum kalmak: Yoksun olmak; *Maḥrûm kalır...* (252)

Birer birer: Bir bir, tek olarak; *Söyletdi birer birer...* (258)

İki cihan: Dünya ve ahiret; *‘İzz-i dü-cihāna oldu malāik* (282)

Yer etmek: İz bırakmak, yerleşip kalmak; *Ḳalbinde yer etdi...* (283)

Hayrette bırakmak: Şaşmasına neden olmak; *Ḥayretde ḳodu...* (286)

Fırsat gözetmek: Yapmak istediği iş için uygun bir zaman ya da durum beklemek; *Fırşat gözedirmiş...* (290)

Ödü Çatlamak (Kopmak, Patlamak): Çok korkmak; *Çāk olmuş ödü...* (293)

Resmiyete dökmek: Bir işi resmi şekilde çözme yoluna girmek, resmileştirmek; *Resmiyyete dökdüler...* (296)

Aklı başında olmamak: Yerli yerinde düşünebilir durumda olmamak; *Yok ‘aqlı da ğālibā başında* (304)

Kavl-i leyyin: Yumuşak söz; ...*ḳavl-i leyyin...* (317)

Şeker-hand: Tatlı gülüş, gülümseme; ...*şeker-ḥand...* (321)

Tatlı dil: Gönül alıcı okşayıcı söz./ **Dil dökmek:** Kandırmak inandırmak için karşısındakine hoşlanacağı sözler söylemek, iltifat etmek; ...*tatlı dil dökerler* (323)

Baştan çıkarmak: Ahlakını bozmak, ayartmak, kötü yola sürüklemek; *Başdan ḳıkaran...* (335), *Başdan ḳıkarıp...* (445)

El Vurmak (basmak): Kur'an gibi kutsal bir şey üzerine elini koyup ant içmek. Elle dokunmak; *İncile el ur...* (341)

Gözleri yaşarmak (sulanmak): Gözlerine yaş gelmek; ...*oldu çeşmi nem-nāk* (347)

Tehlikeli dalgalara dalmak: Tehlikeli bir iş veya durumda bulunmak; *Emvāc-ı muḥāṭarāta ṭaldım* (349)

Dert çekmek: Üzüntüye katlanmak; ...*derdi çekdi* (355)

Canını sıkmak: Neşesini kaçırmak, keyfini bozmak; *Sıḳdı bura cānımı...* (359)

Murada ermek: İstedigini elde etmek, amacına ulaşmak, dileği gerçekleşmek;
... *murāda erdim* (360)

Şeytana uymak: Uygunsuz, kötü bir iş yapmak isteğine kapılmak; *Şeytāna uyan...* (361)

Başına üşüşmek: Çabucak etrafına toplanmak; *Üşdü başına...* (365)

Rahat bırakmamak: Rahatını kaçırmak, tedirgin etmek; *Rāhatda kımaz...* (369)

Göz hapsine almak: Hiçbir davranışını gözden kaçırmaksızın gözetlemek; *Göz habsine aldı...* (373)

Ümit (Ümîdi, Ümîdini) kesmek: Olmasını ummaktan vazgeçmek, artık olmayacağını kabul etmek; ... *ümmîdini kesdi* (378)

Akıl vermek: Ne yapması gerektiğini söylemek, yol göstermek; ... *‘akıl veren...* (382)

Ev bark etmek: Evlendirmek, çoluk çocuğa karışmasını sağlamak; *Ev bark edilir...* (387)

Hah u nâ-hah İster istemez; ... *hâh u nâ-hâh* (390)

Engel olmak: Bir şeyin yapılmasını önlemek, bir işi yaptırmamak, ket vurmak; *Olmazdı size bu yolda engel* (391)

Meyletmek: Yönelmek, sevgi, ilgi, alâka göstermek, istek ve arzu duymak; ... *meyl ederdim* (396)

Sır (Sırrını) açmak (fâşetmek, fâşeylemek): Bir sırrı başkasına söylemek; ... *sırrım olmasın fâş* (397)

Sır vermek: Kimseye söylenmemesi, açıklanmaması şartıyla bir sırrı başkasına söylemek; *Sır vermedi...* (398)

Gadr etmek(eylemek): (Birisine) Haksızlık etmek, zulmetmek, gadre uğratmak; *Ġadr eyleyecek...* (403)

Canı çıkmak: Ölmek, Çok yorulmak, sıkıntı çekmek; *Cânım çıkacak o çıkmaz aślā* (412)

Hayrette kalmak: Şaşırmak; ... *ġarîk-i hayret kaldı* (415)

Tâkatı kalmamak (kesilmek, tükenmek): Yeterli gücü olmamak, gücü azalmak; ... *tâkati kesildi...* 429

Başında dönmek: Başından hiç ayrılmamak, aklından çıkmamak; *Başında döner...* (430)

Pervaz etmek (eylemek): Uçmak; ...*etdi pervaz* (435)

(Birinin) Yolunu beklemek (gözlemek): Gelmelerini merakla beklemek; *Gözler reh-i mâderi nihâni* (439)

Gönül yarası: Onulmaz bir derdin, çok büyük bir elemin verdiği ızdırap, bilhassa aşk ızdırâb; *Dil şerhasını açıp...* (440)

Elinden almak: Birini sahip olduğu bir şeyden yoksun bırakmak; ...*elimden aldın* (445)

Pişmiş aşâ soğuk su katmak: Bitmesine az kalmış bir işi bozacak davranışta bulunmak; *Pişmiş aşâ bârid âb katdı* (450)

Ağzını açmak: Azarlamak, paylamak, onur kırıcı sözler söylemek; *Açdı kıza ağzını...* (452)

Takat getirmek: Bir şeye katlanmak, dayanmak; *Tâkat mı gelir...* (453)

Âh u zâr etmek: Ağlamak, inlemek, feryat etmek, sızlanmak; ...*ederler âh u zârı* (457)

Bekâ bulmak: Ölümsüzlüğe erişmek, ebedî olmak; *Fânî olarak beğâyı bulmuş* (458)

Can Damarı: En önemli nokta, en gerekli şey; *Urdu reg-i cāna iki nişter* (482)

Telleyip pullamak: Türlü şeylerle iyice süslemek; ...*‘arûsu telle pulla* (486)

Yerinden fırlamak: Oturduğu yerden hızla kalkmak; ...*fırladı yerinden...* (491)

Yer yarılıp içine girmek: Utancından ne yapacağını bilemez duruma gelmek; ...*yarılrsa yer de girsin* (495)

Ben ettim, sen etme: Pişmanım, kusûrumu affet, beni cezâlandırma; *Ben etdim ise kuzum sen etme* (504)

Peşine düşmek: Bir kimsenin arkasından gitmek, izlemek, tâkip etmek; ...*düşdü peşine* (508)

Gözden kaybolmak: Görünmez olmak, ortadan çekilmek; ...*gözden oldu pinhân* (512)

Eser kalmamak: İzi görülmeyecek şekilde silinip gitmek, yok olmak; ...*yok kızdân eser* (513)

Çar nâçar: Çaresiz bir şekilde; ...*çâr u nâ-çâr...* (514)

Âgâh olmak: Haberdar olmak, öğrenmek, vâkıf olmak; ...*oldu âgâh* (524)

Sandık sepet: Ne bulursa, ne varsa; *Şandık sepet...* (555)

Derde düşmek: Kaygılanmak, tasalanmak; *Düşdü Dîmo halkı derd ü kahra* (567)

Bahâne bulmak: Bir şeyi yapmak veya yapmamak için sebep îcat etmek; *...bulur bahane* (568)

Telâşa düşmek: Telâşlanmak, şaşırıp endişelenmek; *Düşdü görecekt o er telâşa* (581)

Gözünü ... bürümek: -den başka bir şey göremez duruma gelmek, ... aklını başından almak; *Çeşmin bürümüş dem-i şecâ'at* (587)

Nefis mücadelesi: İnsanın kendi nefsinin isteklerini önleme çabası; *Nefsiyle mücâdele eder* (589)

Bir yana etmek: Bir tarafa doğru yönelmek; *...şola yan etdi* (649)

Yaygara kopmak: Büyük ses, bağırışma, gürültünün ortaya çıkması; *...yaygara kopdu çâr-pâdan* (652)

İkide bir (birde): Sık sık; *...iki bir de...* (664)

Sararıp kızarmak: Renkten renge girmek; *Şarardı kızardı haylî yüzler* (665)

Pest etmek: Aşağı duruma getirmek, değerini düşürmek, alçaltmak; *...pest eden...* (667)

Âzim olmak: Niyet etmek, kesin karar vermek; *...oldu 'âzim-i rāh* (672)

Zulmet ile nur cem olmaz: Karanlık ve aydınlık aynı anda bir arada bulunamaz; *Zulmet ile cem' olunmaz envār* (681)

Can atmak: Bir şeyi çok istemek, şiddetle arzu etmek; *...cān atdı* (682)

Pençesine düşmek: Hâkimiyeti altına girmek; *Düşmüş idi pençe-i 'ikāba* (688)

Araya girmek: Uzlaştırmaya, aralarını bulmaya çalışmak; *...araya ricācı girdi* (699)

Eski düşman dost olmaz: Daha önce aralarında husumet bulunanlar dost olamazlar; *Düşmenden olur mu hayr-ı me'mûl* (704)

Arz-ı endam etmek: Boy göstermek, görünmek, ortaya çıkmak; *...kıldı 'arz-ı endam* (707)

Kanat açmak: Uçmak, kanatlanmak, hızlıca bir yere ya da bir şeye yönelmek; *...per ü cenāh açdı* (709)

Merâma ermek: Amacına ulaşmak; *...merāma oldu vāşıl* (712)

2.5. Edebî Sanatlar

Çalışmamızın bu bölümünde “anlatım teknikleri” başlığı başta olmak üzere diğer başlıklarda dolaylı olarak müellifin eserinde kullandığı edebî sanatlarına kısmen değinildiği için bu başlık altında Hüseyin Râcî Efendi’nin özgün sanatını ortaya koyan edebî sanatlarından örnekler sunulacaktır.

Hüseyin Râcî Efendi, belagat alanında yazmış olduğu *Telhîsü’l-İnşâ* adlı eserinden de anlaşılacağı üzere edebî sanatlarda vukuf sahibi bir şahsiyettir. Mezkûr eserinde ele aldığı sanatsal hususlarda kendi eserlerinden ve başka isimlerden sunmuş olduğu örnekler mahir bir şair olduğunu gözler önüne sermektedir. Hüseyin Râcî Efendi’nin *Bedrika*’nın bazı yerlerinde edebî sanatlara özellikle somut örnekler sunma çabasında olduğu görülmektedir:

Ben ğayrı tarîķ-i Hakkā girdim
Allāh bilir murāda erdim (360)

Aġyār ġubārı dilde yokdur
Şeyfāna uyan egerçi çokdur (361)

Var köyde felāh ümīdi ammā
Yok bunda recā-yı ħayr kať ā (362)

Yalvardı ricālar etdi vāfir
Kandırdı babasını kız āħir (363)

İhām ile kaşdın etdi ihfā
Telmîh ile vālideynin irzā (364)

Yukarıdaki beyitler, *Bedrika*’da tekrar eski dinine dönmesi için bir manastıra kapatılan Penka’nın konuşmaları ve Hüseyin Râcî Efendi’nin durum ile ilgili değerlendirmelerinden oluşmaktadır. Penka kendisinin tekrardan Hristiyan inancına dönmesi için hapsedilen manastırdan çıkmak istemektedir. Bunun için tek çare ebeveyninin ikna edilmesidir. Bu doğrultuda Penka Hüseyin Râcî Efendi’nin belirttiği üzere “ihām ile kasdını ihfā” ederek ve “telmîh” ile ebeveynini ikna etmeyi başaramıştır.

Yukarıda verilen beyitler ve açıklamalar doğrultusunda Hüseyin Râcî Efendi'nin *Telhîsü'l-İnşâ*'da “Nükte ve mazmûn bazen bir tıbak-ı cedîd îrâdıyla ve bazen de kinâye-i nâzike derciyle ve gâh kelâmın bir tarafını göstererek diğer cihetini zımnen anlatmak yani ihâm-ı tenâsüb...”¹¹⁵ ifadeleriyle aktardığı “ihâm”¹¹⁶ sanatının somut bir örneğini *Bedrika*'da verdiği görülmektedir.

Beyitlerde aktarıldığına göre Penka ebeveynine “tarîk-i hakka” girdiği ve “murada erdiği”ni ifade etmektedir. Hristiyan olan Penka'nın ebeveynine göre “tarîk-i hak” İsevilik bir Penka için ise bu hak yol İslam inancıdır. Dolayısıyla Penka muhatapları olan ebeveynini ikna etmek için farklı muhataplarda farklı anlamlar uyandıracak ifadeler kullanmış ve amacına da ulaşmıştır. *Bedrika*, Hüseyin Râcî Efendi tarafından gerçek bir ihtida hikâyesinin edebî bir çerçevede aktarıldığı eserdir. Müellif, bu çerçevede yeni Müslüman olan genç bir kızın ağzından - belki de aktaramayacağı ifadeleri - aktarmış ve akabinde eserde araya girerek bunun edebî bir sanat örneği olarak açıklayarak sanatsal hünerini ortaya koymuştur.

Edebî sanata eserinde yer vermekle yetinmeyip bu sanatı okuyuculara nasıl yapılacağını göstererek özgün bir sanat ortaya koyan Hüseyin Râcî Efendi bu tavrını başka yerlerde de göstermeye devam etmiştir. Penka manastırda kızlarını eski dinine döndürmek için buradaki rahip ve rahibelerle ortak hareket eden anne ve babasının baskılarına artık dayanamamaktadır. Onlara kendisini rahat bırakmaları için “emvâc-ı muhâtarata” daldığını ve “girdâb-ı mesâ'ib” içerisinde kaldığını ifade eden Penka'nın sözleri Hüseyin Râcî Efendi'yi çok etkilemiş olacak ki bu ifadeleri takdirle karşılamıştır. Daha önce yaptığı gibi yine Penka'nın sözlerinin “tevriyeli” olduğunu ifade ederek “tevriye”¹¹⁷ sanatına somut bir örnek sunmuştur:

İlhâhı görünce hâlişâne

Şıkmañ beni derdi nazikâne (348)

¹¹⁵ Hüseyin Râcî (1313). *Telhîsü'l-İnşâ*, s. 166, İstanbul.

¹¹⁶ İhâm; anlamı karıştırmak, okuyucuyu yanıltmak ve şüphelendirmek için konuşmada cinaslı veya çok anlamlı sözler kullanmaya ve bunların farklı anlamlarını destekleyen kavram ya da kavramları aynı ifade içerisinde zikretmektir. Muhatabı zıt anlamlı kelimelerle şüpheyi düşürmeye ihâm-ı tezat, tenasüplü kelimelerle şüpheyi düşürmeye ise ihâm-ı tenasüp denir (Coşkun: 2012; 113, Dilçin: 2013; 425-426).

¹¹⁷ Sözlük anlamı “meramını gizli tutma, manasını gizleme” olan tevriye yakın ve uzak iki anlamı bulunan bir lafzın zihne ilk gelen anlamını değil; uzak anlamını kast etmektir (Kaçar: 2015; 479).

Emvâc-ı muhâtarâta taldım
Girdâb-ı meşâ'ib içre kaldım (349)

Çeşmimde uçar 'aceb hayâlât
Beynimde döner ğarîb hâlât (350)

Maķşûd ise ger şalâh-ı hâlim
Hâlimde koyuñ beni müdavim (351)

Duĥter bu cevâbı şâfi gördü
Teşrih-i marâzda kâfi gördü (352)

Her kavli müzehheb'ül-ĥitâbi
Hep tevriyeli güzel cevabı (353)

Penka bu sefer ebeveynine kendisini hâlinde bırakmaları için tehlikeli dalgalara daldığını ve zorlukların girdabında kaldığını belirtmektedir. Bu tehlikeli dalgalar ve zorlu girdaplar Penka'nın ebeveyni için İslam inancıdır. Penka için ise bunlar manastırda ruhbanlar ve ebeveyni tarafından kendisine İslam aleyhinde telkin edilen söz ve davranışlardır. Penka'nın yukarıda aktarılan ifadeleri ilk bakışta Müslümanlık inancından pişmanlık duyduğu izlenimi vermektedir. Nitekim bu sözlerden zihne ilk gelen anlam da budur. Fakat Penka bu ifadelerle zihne gelen uzak anlamı kastederek "tevriye"ye başvurmuştur. Bu şekilde amacını gizleyerek ebeveyninin kendisini rahat bırakmasını sağlayabilmiştir.

Hüseyin Râcî Efendi bir önceki örnekte de izah edildiği üzere Penka'nın ağzından hem edebî bir sanat icra etmiş hem de bu sanatı pratik bir örnek olarak okuyucuya sunarak sanat becerisini takdire şayan bir biçimde ortaya koymuştur.

Hüseyin Râcî Efendi'nin eserinde göze çarpan bir diğer edebî sanat da telmihtir. Telmih, birçok kişi tarafından bilinen bir olay, şahıs ya da kıssayı esasını zikretmeden hatıra getirmektir. Telmih edilen hadise okuyucu veya en azından münevverler tarafından bilinmeli, aksi takdirde telmih neticesiz kalır (Tarlan: 2017; 206). Müellif, eserinde telmihten önemli ölçüde yararlanmıştır. Peygamber kıssaları, tarihî olaylar ve Kur'an-ı Kerim'den ayetlere telmihte bulunmuştur:

Kim etdi **Sumatra** halkın irşād

Çin içre kim etdi vahdet ikād (57)

Beyitte, Büyük Sunda adalarından biri olup dünyanın en büyük adalarından biri olan Sumatra¹¹⁸ adası (Göksoy, 2009: 524) halkı ile Çin'in İslam inancıyla tanışması olayına telmihte bulunulmuştur. Müellif öncesinde halkının büyük bir kısmı ilkel kabilelerden oluşan Sumatra halkının Müslümanlıkla irşat olunuğu ve dönemin en büyük medeniyetlerinden birisinin bulunduğu Çin'de ise vahdet inancının yerleştiğini telmih yoluyla ifade ederek İslam'ın yüceliğine işaret etmektedir.

Fir'avn te'ākubuyla tersān

Medyen cihetin talebde pūyān (134)

Hiz. Musa'ya istemeden öldürdüğü bir Kıpti yüzünden Firavun tarafından yakalanma emri çıkarılır. Bunun üzerine Hiz. Musa da şehirden çıkar ve Allah'a kendisine yardımda bulunması için dua eder. Daha sonra bir melek Hiz. Musa'yı Medyen'e götürerek kurtarır (Köksal: 2017; 15). Müellif, beyitte birinci firar teşebbüsünde Penka ve beraberindekileri yakalamak için takip eden askerlerin ve Penka'nın vaziyetini Hiz. Musa kıssasına telmihte bulunarak aktarmıştır. Burada Penka'yı takip eden Hristiyanlar Firavun'un askerlerine, Penka ve yanındakilerin durumu ise Hiz. Musa'nın Medyen tarafına kaçış durumuna benzetilmiştir.

Dā'im görünürler ibtilāda

Me'yūs bu **külbe-i fenāda** (456)

Babası **Ebū Leheb** kesildi

Kānūn-ı dili leheb kesildi (490)

Beyitte Penka'nın babası Dimo'nun tavırları benzetme yoluyla Hiz. Peygamber'in amcası olan ve ona iman etmeyip her zaman karşısında duran Ebu Leheb'e benzetilmiştir. Müellif bu benzetme ilgisiyle birlikte telmih sanatına da başvurmuştur.

¹¹⁸ Kāmûsu'l-A'lām'da Sumatra için "Sumatra Bahr-i Muhit-i Hindî ve Asya Kitasının cenubunda vaki Malezya cezâyirinin en büyüklerinden biri ve en garbîsi olup... Din-i İslam her tarafda münteşir olup zikr olunan bazı kabâil-i vahşiyeden başka bütün ahali Müslimdir. Acelilerin asabiyet-i İslamiyesi ve cesâretler, fevkalade olup Flemenklerin defaatle vaki olan hücumlarını semeresiz bırakarak elyevm itiklallerini muhafaza etmektedirler..." bilgileri yer almaktadır. Bknz. Şemseddin Sâmî (1306). Kāmûsu'l-A'lâm, C.3,s. 292, Mihran Matbaası, İstanbul.

Hengām-ı seher o **yār-ı gār**
 Korusa çıkardı ol nigārı (454)

Bu beyitte Rüstem'in Penka'ya yardım etme durumunu Hz. Peygamber'in hicret sırasında mağara ve yol arkadaşı ilk Hz. Ebubekir'e telmih yoluyla benzetme ilgisini kurarak aktarmaktadır.

Zāl oğlu koca bahadır ol merd
 Bahtıyla haşarda oynuyor nerd (621)

Bu beyitte müellif başka bir telmih unsuruyla Rüstem'in Penka'ya yardımlarını aktarmaktadır.

Penka'nın manastırda çektiği sıkıntılı hal astrolojik kavramlar vasıtasıyla belirtilmiştir. Mars ile Satürn'ün aynı burçta birbirine yaklaşması olayına “kırān-ı nahseyn” denilir. Bu olay, uğursuzluğun işareti olarak kabul edilmektedir (Pala, 2004: 269). Anne ve rahibelerin bir araya gelip Penka'ya sihir yapmaları bu kavramlarla ifade dılmıştır:

Şıkdı o mehi **kırān-ı nahseyn**
Nahseyn-i zamān-ı müstemirreyn (345)

Penka'nın annesi Marya'nın kızına karşı şiddetli tavırları olumsuzluk bildiren kavramlarla ve benzetme yoluyla belirtilmiştir.

Her kavl-i sitemkeri **zehir-nāk**
 Her vāz'ı eder derdini çālāk (368)

Rāhatda kımaz o **mūz'ı akreb**
 Bī-cürm ü sebeb eder **mu' azzeb** (369)

Bir sözü gerçek anlamının dışında benzetme amacı gütmekten kullanma olarak tarif edilen mecâz-ı mürselde bir sözcük ya da söz mecaz anlamına iki şey arasında türlü ilgiler kurularak anlatılır (Dilçin: 20113; 415). Hüseyin Râcî Efendi, *Bedrika*'da

Penka'nın birinci firar teşebbüsünden sonra yakalanmasıyla birlikte Bulgar mahalli idaresi ve merkezi hükümet arasında süregelen resmî yazışmaları aktarırken mecâz-ı mürsel sanatına başvurmuştur:

İstanbula 'arz-ı hâl edildi
*Şofya*ya manastıra gidildi (295)

Keyfiyyeti şordu *Bāb-ı 'Ālī*
 Resmiyyete dökdüler su'ālî (296)

Dendi kıızı *Şofya* görmelidir
 Efkārı güzel sorulmalıdır (301)

Bu emre cevāb verdi *Şofya*
 Kız ğayr-ı reşīde bālīg amma (303)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BEDRİKA’NIN TENKİTLİ METNİ VE DİL İÇİ ÇEVİRİSİ

3.1. Metin Kuruluşunda Takip Edilen Yol

Bedrika’anın tenkitli metninin kurulmasında Ahmed Ateş’in *Metin Tenkidi Hakkında* (1942: 253-267), M. Fatih Köksal’ın *Metin Tamiri (Usul ve Esaslar, Uygulamalar ve Bazı Teklifler)* (2008: 169-190) ve *Metin Neşrinin Ana Esasları* (2012: 179-210) makaleleri ile Ali Yıldırım’ın *Metin Tenkidi ile İlgili Hususlar ve Kami Divanı Örneği* (2007: 624-637) çalışmasından yararlanılmıştır.

İsmail Ünver’in *Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler* (2008: 1-46), adlı makalesinde belirtilen hususlar çerçevesinde çevriyazılı metin oluşturulmuştur. Bu doğrultuda Farsça edat ve ön eklerin tamamı kısa çizgi (-) ile ayrılmış, Farsça “āsā, çe, dār, zār, ān, istān, ger, vār, kār” gibi son ekler bitişik yazılmıştır.

Çevriyazılı metnin kuruluşunda elde ettiğimiz Süleymaniye ve Yüksel İnel nüshaları arasındaki farklılıklar dipnotlarda belirtilerek metin neşrine çalışılmıştır. Süleymaniye nüshası “S”, Yüksel İnel nüshası ise “Yİ” şeklinde belirtilmiştir.

Tenkitli metnin oluşturulmasında kullanılan her iki nüsha da müellif nüshasıdır. Metin kuruluşunda genel olarak Süleymaniye nüshası dikkate alınmıştır. Ancak Süleymaniye nüshasındaki okumalarda anlam ve vizinle ilgili sorunlu yerlerde Yüksel İnel nüshası referans alınmıştır. Her iki nüshada verilen yazılış seneleri aynıdır. Her iki nüshanın da sayfa numaraları nüsha kısaltmalarıyla birlikte köşeli parantez içerisinde verilmiştir. Her iki nüshada da sayfa kenarında yer alan ifade, alternatif beyit veya açıklamalar dipnotlarla belirtilmiştir. Metinde müellif tarafından verilen başlıkla aktarılmış her beyit numaralandırılmıştır.

Çevriyazılı metinde Farsça kelimelerdeki “vāv-ı ma’dûle”, “” biçiminde gösterilmiştir. Uzun okunması gereken hecenin kısalttığı zihafı heceler italik olarak belirtilmiştir. Ayrıca metinde yer alan özel isimler de italik olarak belirtilmiştir.

Türkçe kelimelerin sonundaki “b”ler “p” ile yazılmıştır. Metne tarafımızdan yapılmış eklentiler “[ ]” işareti ile gösterilmiştir.

Çalışmamızda *Bedrika*’nın dil içi çevirisine de yer verilmiştir. Dil içi çevirisi, çalışmada ayrı bir bölüm olarak değil okuyucular için kolaylık sağlaması adına son

dönemlerde sıkça başvurulduğu üzere çevriyazılı beyitlerin hemen altına parantez içerisinde italik olarak verilmiştir.

3.2. Bedrika'nın Tenkitli Metni ve Dil İçi Çevirisi

[S-1]

Şarkî Rumeli Cemâ'ât-i İslâmiye Nâzırı Semâhatli Efendim 'Alî Haydar Efendi
Hâzretlerine Tuḥfe-i Kemterânemden.

Fî 11 Teşrîn-i Sâni Sene [1]310

'An-Eski Zağra – İmza: Hüseyn Râcî

[S-2, Yİ-1]

BEDRİKA

([1]311)

(meʿûlû/meʿâʿilûn/feʿûlûn)

1 Bâ-nâm-ı Hudâ-yı lutf-perdâz

Kerdîm ber-în hikâyet âğâz

(Lütuf ihsan eden Allah'ın ismiyle bu hikâyeye başladık.)

2 Envâ'-ı meḥâmid ü şenâyâ

İkrâr-ı teşekkür ü sitâhâ

(Hamd ve senanın her çeşidi; teşekkür ve övgü söylemleri,)

3 Ol mübdî-i kâ'inâta elyâk

Feyyâz-ı cihân mu'îd-i mutlak

*(O, kâinatı yoktan var eden; cihana feyiz veren, yok edip tekrar yaratan
Allah'a layıktır.)*

4 Tanzîm-keş¹¹⁹-i umûr-ı hestî

¹¹⁹ Yİ: koned.

Fermān-dih-i mecma[‘] -ı elestī

(O, varlık işlerini düzenleyeni ve elest meclisinin ferman buyuranıdır.)

5 Ma[‘]dūm idi nice biñ[‘] avālim

Mefkūd idi hep cehūl ü[‘] ālim

(Binlerce âlem mevcut değildi, cahil ve âlimlerin tümü yoktu.)

6 Yok idi bu hāk ü mā havā hem

Seyyāre vü şābit ü semā hem

(Bu toprak, su ve hava ile tüm gezegenler, sabit gök cisimleri ve sema da yoktu.)

7 Zātıyla vücūdu kâ'im idi

Mevcūd [ü] Ehad O dā'im idi

(Zatıyla vücudu ayakta idi. O, var olan, tek olan ve daim olandır.)

[Yİ-2]

8 Bî-[‘] illet edip cihānı ābād

Bu[‘] âlemi yokdan etdi icād

(Sebepl olmaksızın cihanı bayındır eyleyip bu âlemi yoktan var etti.)

9 Verdi şerefi bu hāk-dāna

Faḥr etse be-cādır āsmāna

(O, yeryüzüne bu şerefi verdiği için yeryüzü, gökyüzüne karşı övünse yeridir.)

10 Zīrā ki O mefḥar-ı nebiyyūn

Maḥbūb-ı Ḥudā Resūl-i bî-çūn

(Çünkü O nebilerin övünç kaynağı; Allah'ın sevgilisi, kendisinden sual olunmayan Allah'ın resulünün,)

- 11 Olmuşdu makāmı ‘âlem-i kıuds
Şimdi kademiyle müftehir ins

(Makamı kutsal âlem olmuştu. Şimdi onun ayak basışıyla insanlık övünmekte.)

- 12 Nâz etse revâ hâk ‘Arşa¹²⁰
Kim Ravzası fâ’ik¹²¹ ‘Arş ü ferşe

(Toprak [yeryüzü] Arş’a nazlansa yeridir. Çünkü O’nun Ravza’sı Arş ve yeryüzünden [mevcudattan] üstündür.)

- 13 Her mürseliñ oldu beyinâtı
‘Aşrında nümûde mu‘cizâtı

(Bütün peygamberlerin getirdiği deliller, Hz. Peygamberin devrinde ortaya çıktı.)

- 14 Ol ma‘den-i gevher-i risâlet
Gencîne-i râz u baħr-i hikmet

(O peygamberlik madeninin cevheri, sır hazinesi ve hikmet denizi,)

[S-3]

- 15 Aşhâbına ‘ilmin etdi tevrîş
Tevdî‘-i lü’lû‘-i eħādîş

¹²⁰ Yİ’de sayfa kenarı ek mısra: Nâz etse revâdır arz ‘arşa.

¹²¹ Yİ: ‘âlî.

(Sahabelerine ilmini miras bıraktı ve hadis incilerini emanet etti.)

[Yİ-3]

- 16 Ol mahrem-i ḥaṣṣ-ı sırr-ı Raḥmān
Terk etdi bize ḥadīṣ ü Qur'ān

(O, Rahman'ın sırrının has mahremi, bize Kur'an ve hadisi bıraktı.)

- 17 Qur'ān-ı Kerīm nūr u bürhān
Furqān-ı mübīn şems-i tābān

(Kur'an-ı Kerīm nur ve delildir, Hak ve batılı birbirinden ayıran parlak güneştir.)

- 18 Qur'ān kelām-ı Ḥaḳ Te'ālā
Taḥrīf aña ṭārī olmaz aṣlā

(Kur'an, Hak Teāla'nın kelâmıdır. O asla tahrif edilemez.)

- 19 Gāhice delāller eyler izhār
‘Ādāta muḥālif emr-i düşvār

(Bazen alışlagelmiş şeylere aykırı olan güç işler için deliller ortaya koyar.)

- 20 Derler aña sālik-i ṭarīkat
Bürhān ü ḥavārīḳ u kerāmet

(Tarikat yolcuları ona delil, harika ve keramet derler.)

- 21 Bî-şekk o Resūlūñ āyetinden
Bir cüz'-i celī kerāmetinden

(Şüphesiz o Resul'ün alametlerinden ve kerametlerinden parlak bir cüz.)

22 Hâlî degil 'âlem evliyâdan

Hergiz şulehâ vü etkîyâdan

(Âlem hiçbir zaman velilerden, salihlerden ve takva sahiplerinden boş değildir.)

23 Ger olmasa evliyâ vü evtâd

Bu 'âlem-i hâk olurdu ber-bâd

(Eğer veliler ve kutuplar olmasaydı, bu toprak âlemi [dünya] berbat olurdu.)

[Yİ-4]

24 Âşâr u havârîk¹²² u kerâmet

Eksik olamaz cihândan elbet

(Alametler, harikalar ve kerametler elbette bu cihandan eksik olamaz.)

25 Bu devlet-i ümmet-i Muḥammed

Hep cümle-i mu' cizât-ı Aḥmed

(Bu Hz. Muhammed ümmetinin devleti tamamen O'nun [Ahmed] mucizelerindendir.)

26 Ol ekmel-i enbiyâya her gâh

Ta' zîm ü salavât kılsın Allâh

(Allah, O, peygamberlerin en üstününe her zaman salat eylesin ve şanını yüceltsin)

---

¹²² Yİ: âşâr-ı havârîk.

27 Aşhābını cümle etsin irzā

Etbā' ını rahmetiyle ignā

(Tüm sahabelerini razı eylesin, Ona tabi olanları da rahmetiyle zengin kılsın.)

MUĞADDİME

(GİRİŞ)

28 Ey kilik-i kelil [ü] naqs-perdāz

Ol vaq' ayı naqle eyle āgāz

(Ey körelmiş ve kusurlu yazan kalem, o vakayı anlatmaya başla.)

29 Bir nādire vaq' a kıl hikāyet

‘Ālemde egerçi çok rivāyet

(Her ne kadar âlemde çok söylentiler olsa da sen az rastlanan bir olayı hikāye kıl.)

30 Şıdk üzre esāsın eyle bünyād

Bī-aşl hayālī kılma irād

(Temelini doğruluk üzerine kur, asılsız hayalleri ortaya koyma.)

31 Meşhūd bu¹²³ işte bir ġarībe

[Yİ-5] Tut gūş-ı dili bu dil-firībe

(Şahit olduğumuz işte bir acayip şey. Can kulağını bu gönül aldatana tut.)

32 Bu vaq' ada ol Kerīm ü Settār

¹²³ Yİ: Meşhūdumuz.

Qıldı ‘azametle kudret izhâr

(Bu vakada o Kerîm ve Settâr [Allah] yüceliğiyle kudretini gösterdi.)

[S-4]

33 Meşhûr tevâbi‘-i *Kızanlık*

Her kıyâyesi bâğ u gülsitânlık

(Her tarafı bağ ve gül bahçesi olan Kızanlık’ın köy ve kasabaları meşhurdur.)

34 Ez-cümle *İsiva* nâm köyü

Ğâyet eyü verd-i müşk-büyu

(Bunlar içinde İsiva Köyünün misk kokulu gülü gayet iyidir.)

35 Cân-bağş havâsı rûh-perver

Esmâri laţif ü âbı kevşer

(Can veren havası, ruha kuvvet verir; meyveleri hoş, suyu kevser gibidir.)

36 Mebzûl şuyu hafîf ü şîrîn

İnsânı kavî cesûr u bî-kîn

(Suyu bol, hafif ve tatlı; insanı kuvvetli, cesur ve kinsizdir.)

37 İki yüz eviñ ki rub‘u tersâ

Bâķisi Muḥammedî ser-â-pâ

(İki yüz evin dörtte biri Hristiyan, geri kalanın tamamı Muhammedîdir.)

38 İslâm u Hristiyân işinde

Hemvâre pey-i me‘âyişinde

(Müslüman ve Hristiyanlar içinde [gücünde], daima rızıklarının peşindedirler.)

39 Var idi Dimo isimli bir er
Bir oğlu iki kızı ber-â-ber

(Bir oğlu ile iki kızı olan Dimo adında biri vardı.)

[Yİ-6]

40 Oğlu Şavneniñ büyüğü *Penka*
Küçükleri duhter ise *Minka*

(Oğlu Savne'nin büyüğü Penka, küçük olan kız kardeş de Minka'dır.)

41 İşte köy içinde bu familya
Cehl üzre ederdi 'ömrün ifnā

(İşte köyde bu aile, cehalet [imansızlık] içinde ömrünü geçirirdi.)

42 Mebnā-yı hikāye nīk-ahter
Penka denilen o pāk-duhter

(Hikāye parlak bir yıldız [olan talihli, bahtı açık] Penka adlı temiz kız üzerine kurulmuştur.)

43 Yā Rab kuluña 'ināyet eyle
Güm-kerde-rehim hidāyet eyle

(Ya Rab, ben kuluna yardımda bulun, yolumu kaybetmişim hidayet eyle.)

44 Ser-māyemiz ‘acz u faķr u ĥācet¹²⁴

‘İşyān işimiz ĥaṭā cehālet

(Sermayemiz acizlik, fakirlik ve muhtaçlık; işimiz de isyan, hata ve cehalettir.)

45 Sen şāh-ı Ġanīsin eyle iĥsān

Bu ‘ācizi kıl ġarīķ-i ġufrān

(Sen Gani [zengin] olan hükümdarsın; bu âcizi merhametine gark et.)

ĀĠĀZ-I ĤİKĀYET

(ĤİKĀYENİN BAŞLANGICI)

46 Ey kudretiñe musaĥĥar ‘ālem

V ‘ey¹²⁵ ĥikmetiñe rübūde ādem

(Ey kudretine âlemin boyun eğdiği ve ey hikmetine insanın kapılmış olduğu [Allah])

[Yİ-7]

47 Her emriñe kā’ināt münķād

Dil-sīr-i ‘aṭāsı şād u nā-şād

(Her emrine kâinat boyun eğmiş; mutlu mutsuz [herkes], ihsanıyla [gönlü doymuştur].)

48 Ecrām-ı semā niżām üzre

Cünbüşde felek devām üzre

¹²⁴ Yİ’de sayfa kenarı ek mısra: Ser-māyemiz iĥtiyāc u zillet.

¹²⁵ Yİ: Vey.

(Gökteki yıldızlar düzen içinde, feleğin deveranı da devam üzere.)

- 49 Germā vü şitā güz ü bahārı
Her mevsime feyz-i hāşşī cārī

(Yaz ve kış, güz ve bahar; her mevsime onun hususi feyzi akmakta.)

[S-5]

- 50 Her zerrede kudreti nümāyān
Elṭāfına yok İlāhī pāyān

(Lütuflarına nihayet olmayan Allah'ın kudreti her zerrede görülmektedir.)

- 51 Esrārına zātı vākıf ancağ
Fa‘‘ālun li-mā yürīd muṭlağ

(Sırlarına sadece kendi zatı vâkıf olan ve mutlak “dilediğini yapan”dır.)

- 52 Eyler zulumātı maşrık-ı nūr
Envār-ı şabāhı şām-ı deycūr

(Karanlıkları aydınlıklara çevirir, sabahları karanlık geceye çevirir.)

- 53 Hādī vü Muḍill-i men yeşādır
Mu‘ṭī vü müzill-i men yeşādır

(O, istediğine hidayet veren ve istediğini sapkınlıkta bırakandır. O, istediğine nimet veren ve istediğini zilletle bırakandır.)

- 54 Güm-keşteyi fażlı eyler irşād
Mekri eder ehl-i şerri ifsād

(O'nun fazlı yolunu kaybetmiş kişiyi irşat eder. O'nun oyunu şer ehlini bozguna uğrattır.)

[Yİ-8]

55 Müşrikleri kıldı ehl-i tevḥīd
Mülḥidler eyler ehl-i temcīd

(Şirk koşanları tevhit ehli kıldı. Dinden dönenleri zikir ehli eyledi.)

56 Kim etdi Şumatra ḥalkın irşād
Çin içre kim etdi¹²⁶ vahdet ikād

(Ki, Sumatra halkını irşat etti ve Çin'de vahdeti tutuşturdu.)

57 Sensin eden āgeh-i 'ināyet
Tersā beçeye verdin hidāyet

(İyilikten haberdar eden sensin. Sen Hristiyan çocuğa hidayet verdin.)

58 Ol 'İsevî kız ki fıtratında
Olmuşdu sa'īd ḥilqatinde

(O İsevî kız ki yaratılışında kutlu olmuştu.)

59 Kār etmedi kavminiñ fesādı
Milliyeti sū'-i i'tikādı

(Onun milliyetine ait olan yanlış [kötü] inanç ve kavminin fesadı kâr etmedi.)

60 Bulğar iken aşl-ı vālideyni
Teşlîş ile mālî zihñ ü beyni

¹²⁶ Yİ: Āğuş-ı cehilde.

(Anne ve babasının aslı Bulgar olduğu için onun akli ve zihni teslis inancıyla doluydu.)

- 61 Āgūş-ı küfürde oldu bâliğ
Ammā başarı degildi zā'ig

(Küfür kucağında büyüdü ama anlayışı ona meyilli değildi.)

- 62 Ekl etmedi hîç lahm-ı hınzîr
Nûş eylemedi şarāb-ı şeb-gîr

(Hiç domuz etini yemedi ve gece vakti şarabı içmedi.)

[Yİ-9]

- 63 Ağreb bu ki köylü bir kız işte
Ahlāk u mehāmidi ferişte

(En garibi de köylü bir kız olmasına rağmen ahlak ve güzel huylarıyla melek gibi [olmasıdır].)

- 64 Bālā Īsiva köyünde sākin
Bulğarla tabî' ati mübāyin

(O Yukarı İsiva köyünde oturur, onun Bulgarlarla yaratılışı farklıdır.)

- 65 Doğmuş büyümüş bülüğa ermiş
Sinni de yigirmi bire girmiş

(Doğmuş büyümüş buluş çağına ermiş, yaşı da yirmi bire girmiş.)

- 66 Tevhîdi edinmiş idi pîşe
İslām ile ülfeti hemîşe

(Tevhidi huy edinmişti, İslamiyet'e sürekli alışkındı.)

- 67 İslām arasında şād u mesrūr
Bulğār yanında yād u mehcūr

(Müslümanlar arasında mutlu ve sevinçli Bulgarların yanında ise mutsuz ve yabancıydı.)

- 68 Kardaşmış aña benāt-ı İslām
Yoldaşları duht-ı nīk-fercām

(Müslüman kızlar ona kardeşmiş, yoldaşları da akıbeti iyi olan kızlardır.)

- 69 Meftūn idi ehl-i dīne gūyā
Anlarla olur mecālis-ārā

(Sanki din ehline meftundu, onlarla hoşsohbet olurdu.)

[S-6]

- 70 Vicdānı ʔarīḳ-i Ḥaḳḳa mā 'il
Efkārı kelām-ı şıdḳa ḳā 'il

(Onun vicdanı Hak yola meylediyordu, fikirleri de doğru sözlüydü.)

[Yİ-10]

- 71 Esrār-ı dilin ederdı telmīḥ
Maḥremlerine ḥafice taṣrīḥ

(Gönlünün sırlarını belli ederdı, mahremlerine gizlice açıklardı.)

- 72 Gāḥice meyān-ı aḳrabāda
İzhār-ı zamīr eder arada

(Bazen akrabaların ortasında niyetini ortaya koyardı.)

73 Tekdîr işidirdi mâderinden

Takdîr görür birâderinden¹²⁷

(Annesinden azar işitir, erkek kardeşinden takdir görürdü.)

74 Bu hâl ile geçdi haylî ezmân

Kalbinde rüsûh buldu imân

(Bu şekilde hayli zaman geçti. Kalbinde iman sağlamlaştı.)

75 Farz ü sünen ile vâcibâtı¹²⁸

Öğrendi tahâret ü şalâtı

(Farz, sünnet ve vaciplerle abdest ve namazı öğrendi.)

76 Beş vaqti edâ ederdi tenhâ

Şavm-ı Ramazânı gizli ifâ

(Beş vakit namazı تنها kılardı. Ramazan orucunu gizlice tutardı.)

77 İmâ edemezdi dînin izhâr

Bulğar arasında kârı düşvâr

(Dinini açıkça ortaya koyamazdı çünkü bu Bulgarlar arasında zor bir iştir.)

78 Buldu burada hayâtı müşkil

İstanbula kaçma kâr-ı ‘âkıl

¹²⁷ Yİ’de sayfa kenarı: Görürdü dâderinden.

¹²⁸ Yİ: Sünnet ile farz u vâcibâtı.

(Hayatı burada zorlaştı, İstanbul'a kaçmak akıl kârıydı.)

[Yİ-11]

79 Terk eylemedikçe bu diyârı
Mümkün olamaz revâc-ı kârı

(Bu diyarı terk etmedikçe işinin yolunda gitmesi mümkün değildi.)

80 Bu köyde beķāsıdır haţarnāk
Bulğarlar eder nihāyet ihlāk

(Bu köyde kalması tehlikelidir. Sonunda Bulgarlar onu yok eder.)

81 Maĥzūn u melūl idi bu yüzden
Mevsim gözedir bahār u güzden

(Hüzünlü ve usanmıştı. Bu yüzden bahar ve güzden mevsimi gözetirdi.)

82 Bir gence dedi çıkar beni sen
Menkūhuñ olam aġa saña ben

(Bir gence beni buradan çıkar, nikāhlı eşin olayım senin dedi.)

83 Bulğarya ĥudūdun eyle imrār
İslāma edem bu cānı īşār

(Beni Bulgaristan sınırından geçir. Bu canı İslam'a bağışlayayım.)

84 Ser-best edeyim Ĥudāya tāt at
Mevlāma ĥuzūr ile ʿibādet

(Mevla'ma serbestçe, huzur ile ibadet edeyim.)

- 85 Nā-pāk ile bunda olma müşkil
 aldım ser-i rehde pāy-der-gil

(Bu işi kötölükle zorlaştırma. Yolun başında ayağı çamurda kaldım.)

- 86 urtar beni ıztırāb-ı dilden
 Ketm eyle bu sırrı lī elden

(Kurtar beni bu gönöl ıztırabından. Fakat bu sırrı yabancılardan gizle.)

- 87 Bu vechile pāk [u] hālīṣāne
 [Yİ-12] Yalvardı hāīī ol civāna

(Böylece temiz halis bir şekilde o gence hakiki yalvardı.)

- 88 Esrārını etdi fāṣ o ma'ṣūm
 Efkarını kıldı ṣerḥ o mazlūm

(O masum sırlarını ortaya çıkardı. O mazlum fikirlerini açıkladı.)

- 89 İhlāṣını eyledikçe tarīr
 Ol alb-i selīme etdi te'ṣīr

(Samimiyetini tekrarladıkça o temiz kalpliyi etki etkiledi.)

[S-7]

- 90 Cūṣ etdi derūnu çeṣmi giryān
 Ğayret ṣereriyle gönlü sūzān

(Yaşlı gözlerle içi coṣtu ve gayret kıvılcımlarıyla gönlü yandı.)

- 91 Tahlīsini eyledi ta'ahhūd

İzhār-ı te'essür ü tecellüd

(Tesir altında kalarak ve kendini cesaretli göstererek kurtuluşu için söz verdi.)

92 Yā Rab ne bu luṭf u feyz ü ihsān
Esrārına ermez ʿaql-ı insān

(Ya Rab bu ne lütuf, feyiz ve ihsan; sırlarına insanın akli ermez.)

93 Her derde devā İlāhî senden
Merzāya şifā İlāhî senden

(Her derde deva İlahi senden. Hastaya İlahi şifa senden.)

94 Dil-ḥāhı gibi verdi tesellî
Bî-çāre kızın açıldı gönlü

(Gönlünün arzusuyla teselli verdi. Çaresiz kızın gönlü açıldı.)

95 Ḥavf etme dedi sen ey melek-ḥū
Allāh verir bu derde dārū

(Ey melek huylu sen korkma dedi. Allah bu derde deva verir.)

[Yİ-13]

96 Tevṣīk kıldı ʿahd ü mīṣāk
Esbābını ḥalk eden o Ḥallāk

(Söz ve anlaşma vesikalandırıldı. Bunun sebeplerini yaratan Allah'tır.)

97 Maʿlūm bu kāra ğayr-ı çāre
Pīrān ile ister istiṣāre

(Malumdur ki bu iş için yaşlı, tecrübe sahibi kişilere danışmaktan başka çare yoktur.)

98 Re'y-i 'uḫalāya şorma lāzım
Tedbīr-i ḥakīm ü 'aḳl-ı sālīm

(Sağlam akıl ve hikmetli tedbir için akıl sahiplerinin fikrini sormak lazımdır.)

99 Sünnetdir efendi istişāre
Fikr-i ḥükemādan istināre

(Âlimlerin fikirlerinden yararlanmak ve onlara danışmak sünnettir efendi.)

100 Her bir işi meşveretle işle
Görseñ de ziyān naḳ' belle

(Her bir işi danışarak yap. Bir zarar görsen de toz olarak gör.)

101 Lîk olmalı mü'temen müşāvir
Erbāb-ı başîret ü başā'ır

(Fakat danışılan kişi ileri görüşlü, basiret erbabı ve güvenilir olmalıdır.)

102 Emniyyet-i müsteşār elzem
Aḡrāzdan 'ārī'yār elzem

(Danışılan kişinin güvenilirliği çok önemlidir. Kötülüklerden temiz dost çok önemlidir.)

103 Bî-'aḳl ü zekāya açma sırrıñ
Cāhil ḥumaḳāya açma sırrıñ

(Akılsız, zekâsız kişiye sırrını açma. Cahil ahmaklara sırrını açma.)

104 Bilmezdi o şâf-dil ne yapsın

[Yİ-14] Evhâm ile müştâgil ne yapsın

(Kuruntuyla uğraşan o temiz gönüllü bunu bilmezdi ne yapsın.)

105 Yārânına rāz-ı kalbi açdı

Bārân gibi eşk-i çeşmi saçdı

(Dostlarına kalbinin sırlarını açtı. Yağmur gibi gözyaşı saçtı.)

106 Ol duğteriñ etdiği recâyı

Naql eyledi cümle mā-cerâyı

(O kızın ettiği ricayı, tüm olup bitenleri aktardı.)

107 ‘Āqıl geçinen bir iki İslām¹²⁹

Teshîl-i firâra etdi ikdām

(Akıllı geçinen bir iki Müslüman firarın kolaylaşmasına önayak oldular.)

108 Tedbîrde oldu lîk takşîr

Tedbîri hükümsüz etdi takdîr

(Alınan tedbirlerde kusurlar edildi fakat takdir-i İlahi o tedbiri hükümsüz kıldı.)

[S-8]

109 Hāşköyde kirâcı bir Müselmân

İcâr kılındı nāmı ‘Ulvân

¹²⁹ Yİ: Muhtâr ü imâm ü çend İslām.

(Hasköy'de Ulvan isimli Müslüman bir kiracı kiralandı.)

- 110 Nā-maḥreme kız refîk edilmez
Meşrû^c olamazsa yol gidilmez

(Mahrem olmayana kız yoldaş edilmez. Meşru olmayan yolda gidilmez.)

- 111 Telkîn-i şehâdeteyn edildi
Te'mîn¹³⁰ ile zevceteyn edildi

(İki şehadetin telkini, evliliğin temini yapıldı.)

- 112 Zehrâ adın ihtiyâr kılmış
[Yİ-15] Kendüye civânı yâr kılmış

(Zehra adını seçmiş. Kendisine genci yar kılmış.)

- 113 Âtiye nikâh olundu ta' lîk
Mevlâdan erişe 'avn ü tevfiķ

(Nikâh sonraya ertelendi. Yardım ve tevfiķ Mevla'dan erişsin.)

- 114 Zî'l-ḥicce evâ'iliydi eyyâm
Sâl-i 'Arabî biñ üç yüz on tām¹³¹

(Günler Zilhiccenin başlangıcıydı. Tarih hicri tam 1310'du.)

- 115 Bî-gâne giyindi çıkdı mestûr
Köy altına indi cār u mecrûr¹³²

¹³⁰ Yİ: Tenkiḥ.

¹³¹ Yİ'de 115. beyit olarak görülmektedir.

¹³² Yİ'de 114. beyit olarak görülmektedir.

(Gizlice giyinip çıktı. Koşup sürüklenerek köyün altına indi.)

116 Bir şeb yola ‘āzim oldu bunlar

Mayıs şoñu ‘add olurdu günler

(Bir gece bunlar yola koyuldular. Günler mayıs ayının son günleriydi.)

117 Zağra seheri geçildi lākin

Gitmez ‘acele kirācī ḥā’in

(Zağra seher vakti geçildi. Fakat hain kiracı acele etmiyordu.)

118 Yolda тұrur otladırdı ḥayvān

Ferdāyı düşünmüyor o nā-dān

(O bilgisiz, yarını düşünmeden yolda durup hayvanları otlatırdı.)

119 Yatsı idi Ḥāşkōye erildi

Biñ ḥavf ile bir eve girildi

(Yatsı vakti Hasköy’e varıldı. Bin korku ile bir eve girildi.)

120 ‘Ulvāmñ evinde yatdı Zehrā

[Yİ-16] Hem-pāsı diger bir evde tenhā

(Zehra Ulvan’ın evinde, arkadaşı ise başka bir evde tek başına yattı.)

121 Erkence geçirmege ḥudūdu

Söz vermiş o Kırcali ‘anūdu

(O Kırcali inatçısı, erkenden sınırı geçirmeye söz vermişti.)

122 Şubḥ oldu güneş açıldı ‘Ulvān

Meydānda görünmez ol girān-cān

(Sabah olup güneş açıldı fakat o ağır, hareketsiz Ulvan meydanda görünmüyordu.)

123 Bir yerde değil çocukla duhter
Bī-çāre iki ġarīb neyler

(Çocukla kız aynı yerde değildi. Bu iki garip, çaresiz ne yapar.)

124 Hāvf u hālecān içinde bī-hūş
Bī-şabr u qarār u ‘aqlı medhūş

(Sabırsız, kararsız ve aklı dehşet içindeydi. Korku ve heyecan içinde kendinden geçmişti.)

125 Yoq mahremi hasbiḥāl etsin
Bilmez ne yola ne semte gitsin

(Mahremi yoktu ki konuşup dertleşsin. Bilmez ne yola ne tarafa gitsin.)

126 Evhām gelir mehīb ü hā’ıl
Gitmekse ḥaṭarlı ṭurma müşkil

(Kuruntular korkunç ve heybetli geliyordu. Gitmek tehlikeli kalmaksa zordu.)

127 Bī-fā’idedir nālān ü teşvīş
Hükm-i ḳadere menūṭ her iş

(İnleyip, işi karıştırmak faydasızdır. Her iş kaderin hükmüne bağlıdır.)

[Yİ-17]

128 Kuşluk geçerek kiracı ‘Ulvān

Geldi eve pür-telāş ü gazbān

(Kiracı Ulvan kuşluk vakti geçtikten sonra telaşlı ve öfkeli bir şekilde eve geldi.)

129 Tezyîd-i icāra kıldı teklîf

Teslîm-i hükûmet ile tahvîf

(Hükûmete ihbar tehdidiyle korkutup kirayı arttırmayı teklif etti.)

130 Beş yüz iken istiyor sekiz yüz

Aldı yine vermiyor güler yüz

(Kira beş yüz iken sekiz yüz istiyor. Parasını almasına rağmen güler yüz vermiyor.)

[S-9]

131 Haydi çıkınız dedi siz evvel

Her iş yed-i kudrete muhavvel

(Haydi önce siz çıkınız dedi. Her iş Allah'ın kudret eline havaledir.)

132 Bir pîre-zeni refîka etdi

Kendisi diğer umûra gitdi

(Yaşlı bir kadını arkadaş olarak verdi. Kendisi başka işlere bakmaya gitti.)

133 Düşdü ileri ‘acûz reh-ber

Reh-ber çocuk arkadan giderler

(Kocakarı rehber ileri düştü, o ve çocuk arkadan giderler.)

134 Fir‘avn te‘ākubuyla tersān
Medyen cihetin talebde pūyān

(Firavun’un takibiyle korku içinde, Medyen cihetine doğru yaya gitmekteeler.

[Yİ-18]

135 Bunlar yaya gitdi nıṣf sā‘at
Kopmuş meger arkadan kıyāmet

(Bunlar yarım saat yaya gittiler. Meğer arkadan kıyamet kopmuş.)

136 Ermiş geriden girift emri
Şaşırdı kirācı ḥayr u ṣerri

(Geriden yakalama emri gelmiş. Kiracı hayır ve şerri karıştırdı.)

137 Bunlar ise bī-ḥāre giderler
‘Ulvāna mūdām levm ederler

(Bunlar ise çaresizce giderler. Devamlı Ulvan’a hakaret ederler.)

138 Şık şık geriye dönüp bakarlar
Cāngāhına şanki şiş şoqarlar

(Sık sık geriye dönüp bakarlar. Sanki gönül evine şiş sokarlar.)

139 Derler bu ḥerf‘aceb ne oldu
Eyvāh güneş zevāli buldu

(Eyvah güneş battı. Acaba bu herife ne oldu derler.)

140 Yokdur arayan ne ses var andan
Sözde çıkacaktı ḥā’in erken

(Ne arayan var ne de ondan ses, hain sözde erken çıkacaktı.)

- 141 Teftiše civān şehre döndü
Şad hayf ümīdi şem‘i söndü

(Genç teftiş için şehre döndü. Yüz esef! Umut ışığı söndü.)

- 142 Akşā-yı medīneden şitābān
Geldi biri dedi bakma ‘Ulvan

(Şehirden birisi koşarak geldi, Ulvan’a bakma dedi.)

- 143 Duymuş arıyor sizi hükümet
Bağ başına çāre eyle gayret

(Hükümet sizi duymuş, arıyor. Gayret edip başının çaresine bak.)

[Yİ-19]

- 144 Bunda ne gezersin öyle dalgın
Cāndārlar ayakdadır a şaşkın

(A şaşkın! Burada öyle dalgın ne gezersin. Askerler ayakta.)

- 145 Çün berķ-i şehāb-ı āsmānī
Yakdı bu haber dil-i civānı

(Gökyüzündeki bulutun şimşegi gibi bu haber gencin gönlünü yaktı.)

- 146 Endāmını kıldı lerze bī-tāb
Beyhūde vücūdun etmiş it‘āb

(Bedenini titreme bitkin kıldı. Boşuna vücudunu yormuş.)

147 Bî-ḥod mütevaḥḥiṣāne giryān
Dīvāne miṣālî yāve-gūyān

(Kendinden geçmiş, ürkmüş, ağlıyordu. Divane gibi saçma sapan konuşuyordu.)

148 Hā'in bizi eyledi giriftār
Göz göre yazık esir-i Bulḡar

(Hain bizi göz göre göre Bulgarların eline esir bıraktı. Yazık!)

149 Hengām-ı seḥer çıkaydı şimdi
Geçmiş olacak idik ḥudūdu

(Seher vaktinde çıksaydı, şimdi sınırı geçmiş olacaktık.)

150 Varmış yüreginde kīn ü āḡrāz
Bi'llāh reh-i Ḥaḡdan etmiş i' rāz

(Yüreğinde kin ve nefret varmış. Billah, o Hak yolundan yüz çevirmiştir.)

[S-10]

151 Kendim ne olursa varsın olsun
Ol 'ācize tek necāt bulsun

(Bana ne olursa olsun, yeter ki o aciz kız kurtulsun.)

[Yİ-20]

152 Heyhāt o daḡi tutuldu dāma
Yok çāre ḡalāṣ u neyl-i kāma

(Ne yazık ki o da tuzaḡa kapıldı. Kurtuluşa, isteḡine ulaşmaya çare yok.)

153 Dīnār ile ya ederler iḳnā'
İşkence ile ya eski dīne ircā'¹³³

(Ya parayla ikna ederler ya da işkence ile eski dinine döndürürler.)

154 Yok yok o dil-i pākī Allāh
Hak dīnden etdi ḥālīṣ āgāh

(Yok yok! O gönlü temiz kızı Allah Hak dinden temiz bir şekilde haberdar etti.)

155 Tevhīd ile gönlü rūṣenādır
Teṣlīse rücū' u nā-be-cādır

(Gönlü tevhit ile aydınlanmıştır. Teslis inancına dönüşü yersizdir.)

156 Bir şem'a ki verdi nūr Mevlā
Kim edebilir o nūru itfā

(Allah'ın aydınlığını verdiği bir mumun ışığını kim söndürebilir?)

157 Nevmīd şaḳın sen olma andan
Sönmez ebed ol çerāğ-ı rūṣen

(Sakın sen O'ndan ümitsiz olma. Sonsuza kadar o parlak ışık sönmeyecektir.)

158 Allāha emānet ol dil-i pāk
El-ḥukmu li-men idāre'l-eflāk

---

¹³³ Yİ: İşkence ya eski dīne ircā'

(Ey gönlü temiz, Allah'a emanet ol. Hüküm gökleri idare eden Allah'ındır.)

[Yİ-21]

159 Cāndārlar o şemsi cüst-cūya
Çıkmış idiler kenār-ı köye

(Askerler o güneşi aramaya, köyün kenarına çıkmışlardı.)

160 Ol hâlde gördüler civānı
Tonmuş kanı kalmamış tüvānı

(Genci o halde gördüler. Kanı donmuş, takati kalmamıştı.)

161 Eṭrāfını şardı haylī Bulğar
Bī-çārede yok mecāl-i inkār

(Etrafını hayli Bulgar sarmıştı. Çaresiz [genç]te inkâr edecek mecal kalmamıştı.)

162 Derler hani kız yürü anı bul
Türk öldürürüz seni çabuğ ol

(“Ey Türk! Hani kız nerede? Onu bul, yoksa seni öldürürüz” derler.)

163 Düşnām gılāza ile anı dögerler¹³⁴
Cellād gibi hücūm ederler

(Düşman cellat gibi ona saldırıp onu şiddetle döverler.)

164 Bilmez ‘acemī çocuk ne yapsın
Bī-fā’idedir hilāfa şapsın

¹³⁴ Yİ: Düşnām galiz ile dögerler.

(Acemi çocuk! Bilmez ne yapsın! Faydası yok ki inkâr etsin.)

- 165 Böyle deliķanlı keş-me-keşde
Bahtıyla kazā ile gūreşde

(Delikanlı böyle karışıklık içinde, bahtıyla kaza ile gūreş hâlinde.)

- 166 Duğter ile pīre-zen ħabersiz
Bekler araba ğam u kerdersiz

(Kocakarı ile kız habersizce gam ve kederden uzak araba bekler.)

[Yİ-22]

- 167 Āgāh degil o mā-cerādan
Gözler yolu cāy-ı iħtifādan

(O maceradan haberdar değil. Saklandığı yerden yolu gözler.)

- 168 Söylerdi nene şıkıldı cānım
Tarlıķla tenimde tondı kanım

(“Nene sıkıldı canım. Tenimde darlıkla kanım dondu.” derdi.)

- 169 Yokdur araba Ĥasan da gitdi
Bilmem ‘acemī ne söz işitdi

(Araba yok. Hasan da gitti. Bilmem acemi ne söz işitti.)

- 170 Luţf et gidelim kenāra doğru
Karşıda şı taş dīvāra doğru

(Lütfen karşıdaki şı taş duvarın kenarına doğru gidelim.)

171 Bir ses alırsız gelen gidenden¹³⁵

Tahkik ederiz işi *Hasandan*

(Gelen gidenden bir ses alıp, Hasan'dan işin iç yüzünü anlarız.)

[S-11]

172 Kıldı bizi ol kiracı mağbun

Dināra değışdi dīnini dūn

(O kiracı bizi kandırdı. Dinini paraya değıştı alçak.)

173 Dünyāya bu dīn-i Hakkı vermem

Ölsem de o pisler içre girmem

(Bu Hak dini dünyaya değışmem. Ölsem de o pislerin arasına girmem.)

174 Ben dīn-i Muḥammedīye girdim

Ol¹³⁶ devlet-i sermedīye erdim

(Ben İslam dinine girip sonsuz bir mutluluğa, rütbeye erdim.)

[Yİ-23]

175 Kanmam o müzebzeb i' tikkāda

Kur'an sezādır i' timāda

(O kararsız, elinden bir şey gelmez itikada kanmam. Kur'an itimat edilmeye uygundur.)

176 Allāhu Eḥad şeriki yokdur

Raḥmān u Raḥīm 'atāsı çokdur

¹³⁵ Yİ: Geçenden.

¹³⁶ Yİ: Bu.

(Bir olan Allah 'ın ortağı yoktur. O Rahman ve Rahimdir, ihsanı çoktur.)

177 Maḥbūb-ı mükەرremi Muḥammed

Faḥr-i rusūl ü nebî-yi emced

(Kerem sahibi mahbubu Muhammed [s.a.v], resullerin övünç kaynağı şerefli peygamberdir.)

178 Aşḥāb-ı kirāmı encüm-āsā

Her birisi şems-i ‘ālem-ārā

(Ulu sahabeleri, yıldız gibidir. Her birisi âlemi süsleyen, aydınlatan güneş gibidir.)

179 Yārān-ı cihārı cümle hādī

Dīn uğruna etdiler cihādı

(Dört halifesinin hepsi doğru yolu gösterdi. Onlar din uğruna cihat ettiler.)

180 Maḥşerde şefî‘im olsun anlar

‘Ācizlere dest-gîr erenler

(Acizlerin elinden tutan onlar, mahşerde bana şefaâtçi olsunlar.)

181 Maḫşūduma ğayr-ı nā’il oldum

Bu yolda fedāya ḳā’il oldum

(Amacıma ulaşamadım ama bu yolda canımı feda etmeye razıyım.)

182 Ammā acıdım o bî-günāha

Düşmüşse zavallı dāmġāha

(Ama o zavallı günahsız, tuzağa düşmüşse, acıdım.)

[Yİ-24]

183 Dîn gayretidir bu sa‘y maḥzā
Taḥlîşime geldi bî-muḥābā

(Korkusuzca kurtuluşuma geldi. Bu çaba sadece din gayretidir.)

184 Ḥüsna değilim ki ‘âşık olsun
‘Azrā mı ruḥum ki Vāmıḳ olsun

(Güzel değilim ki bana âşık olsun. Yüzüm Azra’nın yüzü mü ki bana Vamık olsun?)

185 Li’llāh gönülde bu ‘alāḳa
Ḥubb-ı Ezeli sebeb vifāḳa

(Gönüldeki bu alaka Allah içindir. Mutabakata varmamızda Ezeli olan Allah’ın sevgisi sebeptir.)

186 Bir müslimeniñ ḥalāşın ister
Rabbim anı kılmasın muḥaḳḳar

(Bir Müslüman kızın kurtuluşunu ister. Rabbim onu aşağılanmış, horlanmış kılmasın.)

187 Luṭf-ı Ezele tevekkül etdi
Bu müşkil işi tekeffül etdi

(Ezeli olan Allah’ın lütfuna dayandı. Bu zorlu işi üstlendi.)

188 Māni‘ olamaz ḳazāya tedbîr

Takdîri ‘aķıl eder mi taġyîr

(Alınan tedbirler Allah’ın hükmüne engel olamaz. Akıl Allah’ın takdirini değiştirebilir mi?)

189 Takdîr-i Hudāya etdim îmān
Yardımcım o Zü’l-celāl-i Subhān

(Allah’ın takdirine iman ettim. O celal sahibi Allah yardımcımdır.)

190 Düşmüşse çocuk tuzaġa bārî
Ben de olayım bendde¹³⁷ yârî

(Çocuk tuzaġa düşmüşse, bari ben de o tuzakta ona arkadaş olayım.)

[Yİ-25]

191 Cā’iz mi o beste ben rehā-yāb
Evvel ben olam ġarîķ-i gird-āb

(Caiz mi o tutuklu olsun ben kurtulmuş olayım? O zor durumda önce ben olmalıydım.)

192 Ol pîre-zen ile şehre döndü
Yol üzre o memmer ki göründü

(O kocakarı ile şehre döndü. Yol üzerindeki o geçit göründü.)

[S-12]

193 Tutmüş çocuġu çaviş döğerler
Bul kızını çabuk diye söğerler

---

¹³⁷ Yİ: Kaydda.

(Çavuş çocuğu tutmuş, diğerleri döverler. Çabuk kızı bul diye ona söverler.)

194 Bî-çāre zavallı sersem olmuş
Çıkmaz sesi şanki ebkem olmuş

(Zavallı, çaresiz çocuk sersem olmuş, sanki bir dilsiz gibi sesi çıkmaz olmuş.)

195 Bu hālî görünce ol dil-āgāh
Düşdü yere dedi hayf eyvāh

(O gönlü açık kız, bu hali görünce yere düşüp “eyvah, yazık” dedi.)

196 Ses yok nefesi kesildi bî-ḥod¹³⁸
Ḥāk üzre uzandı rūḥ-ı nā-būd

(Kendinden geçerek nefesi kesildi, sesi yok. Toprak üzerine ruhsuz bir şekilde uzandı.)

197 Beş altı dakīka sonra duḥter
Kendisine geldi cismi ditrer

(Kız beş altı dakika sonra titreyerek kendisine geldi.)

198 Cāndārı gördü karşısında
Ol ise ḥayātı kaygısında

(Askerleri karşısında gördü. O ise hayatı kaygısında.)

---

¹³⁸ Yİ: Bî-hūş.

[Yİ-26]

199 Çāvîş dedi *Penka* bu ne işdir
Bir şirke uyup nasıl gidişdir

(Çavuş “*Penka bu ne iştir. Bir şirke uyup nasıl gidiştir?*” dedi.)

200 Aldatdı seni nasıl bu şeytān
‘Aqlıñ hani yok mu sende iz‘ān

(*Bu şeytan seni nasıl aldattı? Sende akıl izan yok muydu?*)

201 Ol duğter-i pāk-ṭab‘ u vicdān
Cāndārlara bakdı nīm-ḥandān¹³⁹

(*O temiz tabiatlı ve vicdanlı kız yarı tebessümle askerlere baktı.*)

202 Bilmem kime eylediñ ḥiṭābı
Türkçe deyiñiz¹⁴⁰ verem cevābı

(*Kime söylüyorsunuz bilmiyorum. Türkçe söyleyiniz, cevap vereyim.*)

203 Denmez baña *Penka* Müslümānım
Çek benden eliñi yok emānım

(*Bana Penka denilmez Müslümanım. Elini benden çek. Amanım yok.*)

204 Çāvîş dedi telğıraf işte
Eşgāliñiz ismiñiz nüvişte

(Çavuş “*İşte telgraf! İsminiz, eşkâliniz yazılı*” dedi.)

¹³⁹ Yİ: Dedi ḥayrān.

¹⁴⁰ Yİ: Şoruñuz.

- 205 İslām libāsını çıkar tîz
Bulğaryada olma fitne-engîz

(Hemen Müslüman elbisesini çıkar. Bulgaristan'da fitne çıkarma.)

- 206 Türke gidemez Hristiyânlar
Bulğara yarar mı Müslümânlar

(Hristiyanlar Türk'e gidemez. Bulgar'a Müslümanlar yarar mı?)

[Yİ-27]

- 207 Aldanma bu çıplağa yazıktır
Yok ħirfet ü şan' atı alıktır

(Bu çıplağa aldanma yazıktır. Bir işi ve sanatı yok ahmaktır.)

- 208 Dîniñde kızım tır olma menfûr
‘İsâyı taraldıp¹⁴¹ olma maḫhûr

(Kızım dininde dur, nefret edilen olma. İsa'yı daraltıp Allah'ın gazabına uğramış olma.)

- 209 Diñle sözümü sözüm naşîḫat
Ḳurşuna dizer seni ḥükümet

(Sözümü dinle! Sözüm nasihattir. Yoksa hükümet seni kurşuna dizer.)

- 210 Ol mühted̡ye bu bed-menişden
Güş etdiği ta' n u ser-zenişden

(O hidayete ermiş olan kızın bu kötü huylu adamdan işittiği kınama ve serzenişten)

---

¹⁴¹ Yİ: Daraldıp.

211 Yağdı cîgerin şerār-ı ğayret
A' şābına geldi tāb u sevret

(Gayret kıvılcımları ciğerini yaktı. Sinirlerine sıkıntı ve kızgınlık geldi.)

212 Vechinde nađāret oldu peydā
Rūyunda melāhatī hüveydā

(Yüzünde sarılık oluştu. Yüzündeki güzelliği belirdi.)

213 Çeşmānı be-ġāyet oldu tābān
Ruhsārı kızardı çün gülistān¹⁴²

(Gözleri fazlasıyla parlamıştı. Yanakları gül bahçesi gibi kızardı.)

214 Hiddet alevi yüzünde zāhir
Āşār-ı ğāzab göründü bahir

(Hiddet alevi yüzünde göründü. Kızgınlığının belirtileri ortaya çıktı.)

[S-13]

215 Xıufl-ı deheni¹⁴³ küşāde etdi
Destinden o dem irāde gitdi

(Ağzının kilidi açıldı. O an elinden irade gitti.)

[Yİ-28]

216 Bağ dedi baña çāvīş bağ¹⁴⁴
Rabbim benim ol ' Alīm ü Hıallāk

¹⁴² Yİ: Efrūhte oldu iki çeşmi/Ruhsārına tāb verdi hışmı.

¹⁴³ Yİ: Dehenin.

¹⁴⁴ Yİ: Bağ a dedi baña çāvīş çāvīş bağ

(Bak dedi bana çavuş bak. Benim Rabbim Âlim ve Hallak olan Allah'tır.)

217 Gerçi *Dimo* kız *Penkayım* ben

Şıdk ile muvahhidim ezelden

(Gerçi Dimo kızı Penka'yım ben. Ezelden beri doğrulukla muvahhidim ben.)

218 Bilmem nicedir Hristiyanlık

Dinim benim işte Müslümânlık

(Hristiyanlık nedir bilmem. İşte benim dinim Müslümanlıktır.)

219 Kalbimde rüsûh buldu imân

Tevhîd ile rûhum oldu reyyân

(Kalbimde iman sağlamaştı. Ruhum tevhit ile doydu.)

220 Cismim edilirse rîze rîze

Vermem yine dînimi peşîze

(Cismim parça parça edilse de dinimi paraya değişmem.)

221 Havf eylemezem ölümden aşlâ¹⁴⁵

Fânî görürüm cihânı zîrâ

(Ölümden asla korkmam. Zira dünyayı fani görürüm.)

222 Olmam size gayrı yâr-ı şâdık

Fikrim size dânce nâ-muvâfık

(Artık size sadık dost olamam. Fikrim size göre uygun değildir.)

¹⁴⁵ Yİ'de sayfa kenarı: Yok kalbimde havf-ı mevt aşlâ.

223 Bî-fâ'idedir beni çevirme
Beyhûde yere günâha girme

(Beni geri çevirme faydasızdır. Boş yere günaha girme.)

224 Benden kesiñiz ümîdi ğayrı
[Yİ-29] Gitmem kelâşaya dînim ayrı

(Artık benden ümidi kesiniz. Kiliseye gitmem, dinim ayrı.)

225 Farķındayım öyle ğayr u şerriñ
Fehmindeyim emr-i nef' ü zarriñ

(Hayır ve şerrin farkındayım. Zararlı ve yararlı işlerin ne olduğunu biliyorum.)

226 Dil-beste-i nefis ile görüşmem
İġfâl ile hiç dâma düşmem

(Gönlünü nefsine bağlamış birisiyle görüşmem. Gafilete düşerek tuzaġa hiç düşmem.)

227 Gel yalvarırım bize veriñ yol
Beyhûde bizimle olma meşġul

(Yalvarırım! Gelin, bize yol verin. Boş yere bizimle meşgul olmayın.)

228 İnkâr-ı ġaķîķat emr-i düşvâr
Bî-fâ'ide cāhilāna işrâr

(Hakikati inkâr etme işi zordur. Cahillere ısrar etmek faydasızdır.)

229 Efķārını kıldı āşikāre
Çok etdi ricā o nā-be-kāra

(Fikrini açıkça ortaya koydu. O hayırsızlara çok rica etti.)

230 Ol duĥter-i pāk-i' tiķadıñ
Gör cūr'etini o ĥoş-nihādıñ¹⁴⁶

(O itikadı temiz ve güzel ahlaklı kızın cüretini gör.)

231 Merdāne bu vechle şebātı
Ma' ķūl olan muķaddemātı

(Bu şekilde mertçe sabredişi, makul olarak söze girişi)

232 Da' vā vü delīli cümle muĥkem
Bulĥarları¹⁴⁷ kıldı lāl ü ebkem

(Davası, delili hepsi sağladı. [Bunlar], Bulgarları sessiz, dilsiz kıldı.)

[Yİ-30]

233 Mebhūt biraz düşündüler heb
Şoñra kıızı etdiler muĥātab

(Hepsi şaşkın, hayran bir vaziyette biraz düşündükten sonra kıızı muhatap aldılar.)

234 Çāvāş dedi diñlemem ben evhām
Elbet döneceksin etme ibram

¹⁴⁶ Yİ: Nā-murādıñ.

¹⁴⁷ Yİ'de sayfa kenarı: Žābıtları.

(Çavuş “Bu kuruntuları dinlemem. Elbet döneceksin! Israr etme” dedi.)

[S-14]

- 235 Bu sözleri kimse eylemez gūş
Ol fikr ü hayālî kııl ferāmūş

(Bu sözleri kimse dinlemez. Bu fikir ve hayali aklından çıkar.)

- 236 Yaşmakla ferāceyi çıkar at
‘Avfiñ dile eyle cebr-i mā-fāt

(Yaşmakla feraceyi çıkar at. Özür dileyerek başka şeylerle avun.)

- 237 Bî-raḥm eline zavallı düşmüş
Zenbūr-ı belā başına üşmüş

(Zavallı acımasızların eline düşmüş. Bela arısı başına üşmüş.)

- 238 Cāndārlara çāvāş emr verdi
Eṭrāfını duḡteriñ çevirdi

(Çavuş askerlere kızın etrafını çevirmeleri için emir verdi.)

- 239 Yaşmağı çeker kimi ferāce
Bî-çāreyi kesdiler ḡarāca

(Kimi feraceyi çeker kimi yaşmağı. Çaresiz kızı haraca kestiler.)

- 240 Eşvābını şoydular ser-ā-pā
Bulḡar libāsın etdi iksā

(Elbiselerini baştan ayağa soydular. Yerine Bulgar elbisesini giydirdiler.)

[Yİ-31]

241 Bayıldı ayıldı haylî kerre
Raḥm etmediler ḥaḳîre zerre

(Hayli kere ayılıp bayıldı. Zavallıya zerre kadar acımadılar.)

242 Der-dest edilip kızın cihāzı
Mektûm kirācı da birazı

(Kızın çeyizine el konuldu. Kiracı da gizlice birazını aldı.)

243 Taẓyîķi görünce düzd aḥmak
Mesrûķları da verdi alçak

(Baskıyı görünce hırsız ahmak, çaldıklarını da verdi alçak.)

244 Kırbacı yedi şütüm u tekdîr
Açgözlü denî sezā-yı ta' zîr

(Açgözlü, azarlanmaya layık, alçak, kırbaçla birlikte küfürler ve tekdirler yedi.)

245 Hırş u ṭama' u nifāķ u sevdā
İnsānı eder rezîl ü rüsvā

(Hırs, açgözlülük, ikiyüzlülük ve hevesler insanı rezil ve rüsva eder.)

246 Almışdı peşin o üç kat ücret
Beş altına etmedi ḳanā' at

(O üç kat ücreti peşin almıştı. Beş altınla yetinmedi.)

247 Hāşköyde yine üç altın aldı

Bir haylî cihâzını da çaldı¹⁴⁸

(Hasköy’de yine üç altın aldı. Bir hayli çeyizini de çaldı.)

248 Hırş ehli cihâna kâni^ç olmaz

Takdire de re’y mâni^ç olmaz

(Hırs ehline dünya verilse yetinmez. İlahi takdire de düşünce engel olmaz.)

249 Yağdı o harîş-i bü’l-melâhî

Hırş ile bu iki bî-günâhı

(O düzenbaz hırslı adam, hırsıyla bu iki günahsız yaktı.)

[Yİ-32]

250 Şirret şereriyle yanma zinhâr

Geçmez ele şirret ile dînâr

(Kötülük kıvılcımlarıyla asla yanma. Kötülükle ele para geçmez.)

251 Şerr oldu cezâsı şirk elbet

Zâlim bulamaz felâh u devlet

(Cezası elbet şer olan şirk oldu. Zalim kurtuluş ve saadet bulamaz.)

252 Maḥrûm kalır harîş ü mekkâr

Her işde zararlıdır tama^ç kâr

(Hırslı ve hilekâr mahrum kalır. Açgözlü her işte zararlıdır.)

253 Kırbaç¹⁴⁹ yedi cezâ da verdi

Kâr ister iken ziyâna girdi

¹⁴⁸ Yİ: Hâşköyde yine üç altın ister/ Bir haylice şey de sirkat eyler.

¹⁴⁹ Yİ: Kırbaç da yedi cezâ da verdi.

(Hem ceza verdi hem de kırbaç yedi. Kâr isterken zarara girdi.)

254 ‘*Ulvān*la o iki ğam-kūsārı
Döndürdü geriye üç süvārī

(Üç süvari, Ulvan ile o iki dert ortağını geri gönderdi.)

[S-15]

255 Çırpan Zağara yoluyla encām¹⁵⁰
Varıldı Kızanlığa bir aḥşām¹⁵¹

(En son Çırpan-Zağra yoluyla bir akşam Kızanlık’a varıldı.)

256 Evvelce firār olunduğu gün
Zābıt köyü eylemişdi şeb-ḥūn

(Daha önce firar olunduğu gün, zabıt köye gece baskını yapmıştı.)

257 Muḥtār ü imām ü pīr ü bernā
Tevḳīfe alındılar ser-ā-pā

(Muhtar, imam, genç ve yaşlıların tamamı tutuklandılar.)

258 Söyletdi birer birer ḥükūmet
[Yİ-33] İslāma edildi çok ḥuṣūmet

(Hükümet birer birer söyletti. İslam’a çok düşmanlık edildi.)

259 Cāndār¹⁵²la Pristof u Naçarniḳ¹⁵³

¹⁵⁰ Yİ’de sayfa kenarı: Zağra yolu tayy edildi encām.

¹⁵¹ Yİ: Aḥşām.

¹⁵² Yİ: Cāndār ü.

Müstantık ile ederdı tahkık¹⁵⁴

(Asker, yüzbaşı ve kaymakam, sorgu hâkimiyle soruşturma yapıyordu.)

260 ‘Add oldu o¹⁵⁵ kız kaçırma fi‘li

Münkirler o bahş-i dîni ca‘lî

(Münkirler o kız kaçırma olayını bir dini bahis olarak lanse ettiler.)

261 Resmî bu¹⁵⁶ cihet mühimm tutuldu

Birkaç kişi müttehem tutuldu

(Resmi olarak bu cihete önemli tutuldu. Birkaç kişi suçlu bulundu.)

262 Bir iki civân-ı cehl-mu‘tād

Ba‘zılara töhmet etmiş isnād

(Bir iki cahil genç bazıları töhmet altında bırakmış.)

263 Bağ gayretine bu tâze Müslümânîñ¹⁵⁷

Dîn uğruna koydu baş u cânıñ

(Bu yeni Müslümanın din uğruna canını ve başını koyarak yaptığı gayretine bak.)

264 Bir ferdi si‘āyet etmedi hîç

İsnād-ı kabāhat etmedi hîç

¹⁵³ Yİ’de dipnot olarak şu bilgi yer almaktadır: “Pristov” zabtıye yüzbaşısına, “naçarnık” kâ’imağāma denilir.

¹⁵⁴ Yİ’de sayfanın altında dipnot olarak “Pristof zabıta yüzbaşısına, Naçarnik kâ’im-makama denilir.” ifadesi yer almaktadır.

¹⁵⁵ Yİ: Bu.

¹⁵⁶ Yİ: O.

¹⁵⁷ Yİ: Bağ gayretine bu Müslümânîñ.

(Hiç kimseye suç yüklemedi. Hiç kimseye kabahat isnat etmedi.)

265 Dā'im sözü olmadım ben iğfāl

Kendim bilirim edilmem idlāl

(Sözle aldatanlardan olmadım daima. Kendimi bilirim, yoldan çıkarılmam..)

266 Bālīg olalı beş altı yıldır

Çokdan beri Müslimim ne bildir[?]¹⁵⁸

(Buluğa ereli beş altı yıldır. Çoktan beridir de Müslümanım.)

[Yİ-34]

267 Eşvābımı param ile aldım

‘Azmimde metānet üzre kaldım

(Elbiselerimi paramla aldım. Niyetimde metanet üzere kaldım.)

268 Dünyā için olmadım Müselmān

Şevher için olmadım girīzān¹⁵⁹

(Dünya için Müslüman olmadım. Kocaya varmak için kaçmadım.)

269 Yokdur delikanlıda kabāḥat

Bak var mı yüzümde hem¹⁶⁰ şabāḥat

(Delikanlıda kabahat yoktur. Hem bak! Yüzümde de güzellik var mıdır?)

270 Yek-digeri sevmedik hevesle

Bağlı degiliz kıru nefisle

¹⁵⁸ Yİ'de sayfa kenarı: Bālīg olalı beş altı yıl tām/ Bir vakt idi olmuşdum İslām.

¹⁵⁹ Yİ: Perīşān.

¹⁶⁰ Yİ: De.

(Birbirimizi hevesle sevmedik. Birbirimize kuru nefisle bağı değiliz.)

271 Taḥlīşime verdi söz zavallı¹⁶¹

Var ğayret-i dīni merḥametli

(Kurtuluşum için söz verdi zavallı. Din gayreti var onda, merhametlidir.)

272 Dān kardeşiyim refiḳim ol yār

Mess etmedi līk elim o dāndār

(Onun din kardeşiyim, yol arkadaşiyim fakat o dindar elime dokunmadı.)

273 İslām diyārına varınca

Yokdur bize olma zevc ü zevce

(İslam diyarına varıncaya kadar bize karı koca olmak yoktur.)

274 Senem de yigirmi iki oldu

Ḳānūnca bu ḥadd-i rüşdü buldu

(Yaşım da yirmi iki oldu. Kanunca ergenlik yaşını buldu.)

275 Mecnūn değilim vaṣīye muḥtāc

Nef'im bilirim ne ḳalmışım aç

(Deli değilim, beni yönetecek kimseye ihtiyacım yok. Menfaatimi bilirim, aç da kalmamışım.)

[S-16,Yİ-35]

276 Māni' değil ihtidāya ḳānūn

Rāzı değil irtişāya ḳānūn

¹⁶¹ Yİ: Ki belli.

(Din değiştirmeye kanun engel değil. Kanun rüşvete razı değil.)

277 Hâk dîn bu dîn-i Aĥmedîdir
İnsânlara luĥf-ı sermedîdir

(Hak din İslam dinidir. İnsanlara ebedi bir lütuftur.)

278 Münklerden eder viķāye nāsı
Ma‘ rūf ile emr eder esāsı

(İnsanları yasaklanandan koruyarak, esası iyilik üzerine kurar.)

279 Tevhîd-i Hüdā ĥulūs-ı îmān
Aĥlāk-ı ĥamîde ‘ adl ü iĥsân

(Allah’ın varlığına, birliğine iman etmek samimi imandır. Güzel ahlak adalet ve ihsandır.)

280 Tā‘ atı ṭahāret ile meşrûṭ
Farz u sünen ü vücûbu mażbûṭ

(Namaz abdest ile şart kılınmış. Namazın farz, sünnet ve vacipleri belirtilmiştir.)

281 Qur’ân-ı Kerîme iķtidā farz
Aĥkāmı metîn ü ĥikmet-i maĥẓ

(Kur’an’a uymak farzdır. O’nun Hükümleri sağlam ve tamamen hikmetlidir.)

282 Her kim bu ṭarîķ-i Hâķķa sālîk
‘ İzz-i dü-cihāna oldu mālîk

(Her kim bu Hak yolda giderse iki dünyanın şerefine sahip olur.)

283 Kālbimde yer etdi nūr-ı imān
Lāzım mı baña delil ü bürhān

(İmanın nuru kalbimde yer etti. Bana delil ve kanıt lazım mı?)

284 Hem-bezm olamam size çekin el
Beyhūde yolumda olmañ engel¹⁶²

(Yoldaş olamam size, elinizi çekin. Boşuna yoluma engel olmayın.)

285 Müstaṭṭıḳ işitdi bu cevābı
Ḳayd etdi şavāb u nā-şavābı

(Sorgu hâkimi bu cevabı işitince, doğruyu yanlış kaydettiler.)

[Yİ-36]

286 Bir köylü Dimo kızınıñ ‘aqlı
Ḳayretde Ḳodu delil ü naḳli

(Bir köylü olan Dimo’nun kızının aklı delil ve nakli hayrette bıraktı.)

287 Naḳl etmede ḥalk mā-cerāyı
Ol kızda bu mertebe vefāyı

(Halk bu macerayı ve kızdaki bu vefa mertebesini nakletmedeydi.)

288 Müstaṭṭıḳñ öyle munşıfāne
Yapdıḡı ḥulāşa ‘ādilāne

¹⁶² Yİ’de sayfa kenarı: “Beyhüdedir olmañızsa engel.

(Sorgu hâkiminin öyle adilane, insaflica vardığı sonuç,)

289 İslâmı himāye ‘addolundu

Tebdiline bu sebep bulundu

(İslam’ı koruma addedildi. Bu da [olayın sorgu hakiminin] değiştirilmesine sebep oldu.)

290 İslāma ‘adū idi Naçarnîk

Fırşat gözedirmiş ede taẓyîk

(Kaymakam İslam’a düşmanmış. Baskı yapmaya fırsat gözetirmiş.)

291 Bu fırşat-ı şār ele geçince¹⁶³

Köylüye çok eyledi şikence

(Bu intikam fırsatı ele geçince köylüye çok işkence eyledi.)

292 Habs eyledi ɗarb u şetm ü taḥḳîr

Bî-cünḥa demezdi genc yā pîr

(Suçsuz, genç ya da yaşlı demeyerek darp eyleyip, sövüp, hakaret edip, hapse attı.)

293 Çāk olmuş ödü ki oldu kaḥyā

Ḳıldı kimi tağda kendin iḥfā

(Ödü patlamıştı ki kâhya oldu. Kimi de kendini dağda gizledi.)

294 Manşıb görünen Hıristiyānlar

Bi’l-cümle bu zulme oldu muğber

¹⁶³ Yİ: Böyle ipucu ele geçince.

(Büyük makamlarda görünen Hristiyanların hepsi bu zulme gücendiler.)

- 295 *İstanbula* ‘arz-ı hâl edildi
[Yİ-37] *Şofyaya* manastıra gidildi

(*İstanbul’a arzuhal edildi. Sofya’ya Manastır’a gidildi.*)

- 296 Keyfiyyeti şordu Bâb-ı ‘Âlî
Resmiyyete dökdüler su’âli

(*Bâb-ı Âlî meseleyi, vaziyeti sordu. Sorgu resmiyete döküldü.*)

[S-17]

- 297 Merkez de kazâdan etdi taḥḳîḳ
Ketm eyledi toğruyu Naçarnîḳ¹⁶⁴

(*Merkez de ilçeden soruşturdu. Kaymakam doğruyu sakladı.*)

- 298 Yazmış ki yok ihtidânîñ aşlı
Bir kız kaçırılma aşlı faşlı

(*Yazmış ki; Müslümanlığı kabul etme olayının aslı yok. İşin aslı bir kız kaçırma olayıdır.*)

- 299 ‘Adliyyeye ‘â’id iş bu da‘vâ
Hâkim eder iḳtizâsın icrâ

(*Bu dava işi adliyyeye aittir. Hâkim gerekeni yapar.*)

- 300 Etmişdi kız ihtidâsın izhâr¹⁶⁵
Mümkün mü hükümet etsin iḥmâr¹⁶⁶

¹⁶⁴ Yİ: Ketm etdi ḥaḳı faḳaṭ Naçarnîḳ

¹⁶⁵ Yİ: İ‘lân.

(Kız hidayete erdiğini açıklamıştı. Mümkün mü hükümet bunu saklasın.)

301 Dendi¹⁶⁷ kıızı Şofya görmelidir

Efkârı güzel şorulmalıdır

(“Kızı Şofya idaresi görmelidir. Fikri iyice sorulmalıdır.” denildi.)

302 Kānūnda muşarraḥ emr-i mezheb

[Yİ-38] Ser-best olacak dedi düvel heb

(Kanunda din hürriyeti açıktır. Devletlerin hepsi serbest olacak demiştir.)

303 Bu emre cevāb verdi Şofya

Kız ğayr-ı reşide bāliġ ammā

(Ama Şofya bu emre cevap verdi: Kız reşit değil ama bülüġ çağına ermiş.)

304 Tahkikimiz on sekiz yaşında

Yok ‘aklı da ġālibā başında

(Tahkikimiz on sekiz yaşında olduğu ve galiba akli da başında olmadığıdır.)

305 Duġter olacak reşide lāzım¹⁶⁸

Üç yıl daha beklemek mülāzım

(Kızın on sekiz yaşında olması gerekir. Bunun için üç yıl daha beklemek lazımdır.)

306 Bu kızbi Naçarniġ etmiş¹⁶⁹ icād

¹⁶⁶ Yİ: Ede pinhān.

¹⁶⁷ Yİ: Denmiş.

¹⁶⁸ Yİ’de sayfa kenarı: Olmak için ol reşide lāzım.

İslāma mezālīm eyler isnād

(Bu yalanı kaymakam ortaya çıkardı. İslam'a zulüm isnat eder.)

307 Gördükde tekerrür-i su'ālî

Tahkîkde diğğat-i mağālî

(Tahkikte bu soruların tekrarını ve cevapların dikkatini görünce)

308 Bildi bu huşūşa eyler iğdām

Ol binte zahîr Şeyhü'l-İslām

(Şeyhü'l-İslam o kızın bu hususa [din değıştirme] açıkça yöneldiğini gördü.)

309 İstanbul emārete mu'ārîz

Da'vālarının delili nāğış

(İstanbul emarete karşıydı. Davalarının delili eksikti.)

310 Tahkîkî manastıra verildi

Duğter de manastıra verildi

([İşin] tahkiki Manastır idaresine verildi. Kız da bir manastıra verildi.)

[Yİ-39]

311 Kız girdi manastıra dil-āşūb

Bīmār u za'îf u 'ağlı meslūb

(Kız zayıf, güçsüz, akli alınmış[şuursuz] ve gönlü altüst olmuş bir şekilde manastıra girdi.)

312 Hāmūş u hāzīn ü göñlü nā-şād
Ruhbāna degil muṭī^c ü münkad

(Sessiz, hüznü ve gönlü kederliydi. Rahiplere bağı ve itaatkâr değildi.)

313 Kıssīseleriñ günāh bahşi
Ġāyetle kıza gelirdi vahşi

(Rahibelerin günah bahsi, kıza gayet vahşi gelirdi.)

314 Söyle dediler günāhiñ evvel
‘Afv etme işi bize muḥavvel

(“Öncelikle günahını söyle, affetme işi bize havale edilmiştir.” dediler.)

315 İkrār-ı günāha çāre-cūlar
Pākīze tūrur o bī-vuzūlar

(Günahı itiraf etmeye çare arayan o abdestsizler temiz [gibi] durur.)

[S-18]

316 Taḳbīḥ ediyordu dīn-i İslām
Taḥsīn ediyor şalīb ü eşnām

(İslam dinini kötülüyor, haç ve putları övüyorlardı.)

317 Pend etmede ḳavl-i leyyin ile
İḳnā^c ma yok ḳavī vesīle

(Yumuşak sözle nasihat etmekte iknainin kuvvetli vesile yoktu.)

318 Ol ḳalb-i selīm ü pāk-meşreb
Görmüşdü sūkūtu ḥayr u enseb

(O selim kalpli ve temiz huylu, sessizliği daha hayırlı ve münasip görmüştü.)

319 H̄ayrān bakınır t̄ururdu h̄āmūş
[Yİ-40] Yok cürmü ya eylemiş ferāmūş

(Sessizce hayran bakınır, dururdu. Kabahati yok ya! Unutmuş.)

320 Dīvāne-şıfat yürür gezer bu
Her t̄avr u des̄iseyi sezer bu

(Deli gibi yürür gezer bu ama her tavır ve hileyi sezer.)

321 Gāhī pederi gelir eder pend
Geh māderi söyleşir şeker-ḥand

(Bazen babası gelir, nasihat eder, bazen de annesi gülümseyerek söyleşir.)

322 Göñlüñ kimi istiyorsa söyle
Tezvīc edelim oturma böyle

(Gönlün kimi istiyorsa söyle seni onunla evlendirelim. Öyle oturma.)

323 Çorbacı çocuklarıñ ögerler
İknā‘ma tatlı dil dökerler

(Çorbacının çocuklarını överler. İknaina tatlı dil dökerler.)

324 Bu mes‘eleyle cevāb-ı duḡter
H̄ālimde kıyūñ beni muḡayyer

(Kızın bu meseleye cevabı: Beni serbestçe halimde bırakın.)

325 Ma'şûm u ğarīb u bî-günāhım
Sırrım bilir ol 'Alīm İlāhım

(Masum, garip ve günahsızım. O Âlim olan İlah'ım sırrımı biliyor.)

326 İşte görüyorsunuz bu zārı
Bīmār u za'îf ü dil-fikārı

(İşte bu güçsüz, zayıf, gönlü yaralı ve ağlayan kızı görüyorsunuz.)

327 Efzûn oluyor bu derd-i cāngāh
Çokdan bu cihāndan etdim ikrah

(Bu can evinin derdi artıyor. Çoktan bu cihandan iğrendim.)

[Yİ-41]

328 Bilmem bu ne hāl-i dīde giryān
Efkārım 'aceb nedir perīşān

(Bilmem ne bu gözü yaşlı hal? Fikrim, acaba niye böyle perişan?)

329 Gönlümdeki ıztırāb dā'im
Kıldı beni bu hayāta nādim

(Gönlümdeki ıstırap beni daima bu hayata pişman etti.)

330 Var ise kuşūrum etme¹⁷⁰ tezyīf
Zevc istemem artık etme teklīf

(Kusurum varsa alay etme. Koca istemem. Artık teklif etme.)

---

¹⁷⁰ Yİ: İse.

331 Yok ğayrı hayāt ümīdi bende
Miḥnet-zedeyim ne cāy-ı ḥande

(Artık bende hayat ümidi, gülme yeri kalmadı. Sıkıntı çekmekteyim.)

332 Gūş etdi bunu pederle māder
Şefkatle dedi ā rūḥ-ı peder¹⁷¹

(Anne ve baba bunu dinledi. Şefkatle “Ey babanın ruhu” dediler.)

333 Baḫ sende siḥir ‘ alāmeti var
Şirkler seni kıldı ḥayf¹⁷² bīmār

(Bak sende sihir belirtileri var. Eyvah! Bu şirk koşmalar seni hasta etti.)

334 Efsūn kılan filānca cādū
Efsūs ki yok bu derde dārū

(Sana sihir yapan filanca cadıdır. Eyvah ki! Bu derde çare yoktur.)

335 Bu sīḥri saña filānlar etmiş
Başdan çıkararı seni o itmiş

(Bu sihri sana filanlar etmiş. Seni baştan çıkararı, o it imiş.)

[S-19]

336 İslāma yaḫīn ü hem-dem olma
[Yİ-42] Zīnhār o gürūha maḥrem olma

(İslam’a yakın ve dost olma. Asla o güruha sırdaş olma.)

¹⁷¹ Yİ: Dediler ey gül-i ter.

¹⁷² Yİ: Ḥayf.

337 Ağrırsa başıñ okut keşişe
Aldanma kızım burūt u rişe

(Başın ağrırsa keşişe okut. Saç ve sakala aldanma kızım.)

338 Ecdādımızıñ ‘aķā’idinde
Gördüñ mü ħalel ma‘ābidinde

(Atalarımızın inancında, mabetlere karşı kusur gördün mü?)

339 ‘Afv etdi günāhıñı keşşler
Pāk etdi diliñ o ser-zenişler

(Keşşler günahını affetti. O serzenişler gönlünü temizledi.)

340 Min-ba‘d Muḥammed adın anma
Etrāk maşallarına ķanma

(Bundan sonra Muhammed adını anma. Türk masallarına kanma.)

341 Gel Meryem Anaya öp şalıbi
İncile el ur¹⁷³ da al naşıbi

(Gel Meryem Ana’ya, haçı öp, İncil’e el bas da nasibini al.)

342 Söyler arada papas hikāyet
İķnā‘ emeliyle çok ħurāfāt

(Papaz arada hikâyeler söyler. İķna maksadıyla çok hurafeler söyler.)

343 Her gün ķoca rāhib efsūn eyler
Şiddetli sihir ķıyās ederler

---

¹⁷³ Yİ: Yapış.

(Her gün koca rahip sihir yapar. Şiddetli sihir mukayese ederler.)

344 Ruhbān ile gör o vālideyni
Tesmīm edecekler esvedeyni

(O ebeveyni rahiplerle gör. Yılanla, akrebi zehirleyecekler.)

[Yİ-43]

345 Şıkdı o mehi kırān-ı naḥseyn
Naḥseyn-i zamān-ı müstemirreyn

(O ayı, iki yıldızın [Merih ile Zuhâl] uğursuz buluşması, akıp giden zamanın uğursuz buluşması sıktı.)

346 Duḥterse egerçi baḥse girmez
Her mes'eleye cevāb vermez

(Kız her bahse girmediği gibi her meseleye de cevap vermez.)

347 Gūş etdi bu baḥşi ol dil-i pāk
Bī-çāreniñ odlu çeşmi nem-nāk

(O gönlü temiz, çaresiz kız bu bahsi duyunca gözleri nemlendi.)

348 İlḥāhı görünce ḥālīşāne
Şıkmañ beni derdi nāzikāne

(İsrarı görünce, samimice, nazikçe beni sıkmayın derdi.)

349 Emvāc-ı muḥāṭarāta ṭaldım
Girdāb-ı meşā'ib içre ḳaldım

(Tehlikeli dalgalara daldım. Zorlukların girdabında kaldım.)

350 Çeşmimde uçar ‘aceb hayālāt

Beynimde döner¹⁷⁴ ġarīb hālāt

(Gözlerimde acayip hayaller uçar. Beynimde garip haller döner.)

351 Maķşūd ise ger şalāh-ı hālīm

Hālīmde kıyūñ beni mūdāvim

(Maksat halimin düzelmesi ise beni devamlı olarak halimde bırakın.)

352 Duġter bu cevābı şāfī gördü

Teşrīh-i marāzda kāfī gördü

(Kız, bu cevabı iyileştirici gördü. Hastalığı ortaya koymak için yeterli gördü.)

353 Her kıavli müzehheb’ül-ġitābī

Hep tevriyeli güzel cevabı

(Her sözü yaldızlanmış hitap gibi, cevapları hep tevriyeli ve güzeldi.)

[Yİ-44]

354 Gündüz gece tırmayıp keşīşān

Tertīb-i ħiyelde dñ-fürüşān

(Gece gündüz durmayan keşişler, hileler düzenleyen din satıcıları gibiydi.)

355 Bir māh bu derdi çekdi dā’im

Qıssīselere nedīm ü ħādīm

---

¹⁷⁴ Yİ: Töner.

(Bir ay boyunca rahibelere arkadaş ve hizmetçi oldu, daima bu derdi çekti.)

[S-20]

356 Bu vaż^ç kıızı ederdi iz^ç āc
Kim hasta tabīb^ç ilāca muhtāc

(İlaca muhtaç hasta tabip gibi bu vaziyet kızın canını sıkardı.)

357 Gelmişdi yine babası bir gün
Gördü anı¹⁷⁵ pek za^ç if ü maḥzūn

(Babası yine bir gün gelmişti. Onu pek zayıf ve hüznünlü gördü.)

358 Yalvardı babasına bu gūnā
Kurtar beni bunda kılma şeydā

(Babasına böyle yalvardı: Kurtar beni. Bunda delilik etme.)

359 Sıkıdı bura cānımı ḥalāş et
Çıldırmadan al beni köye git

(Burası canımı sıktı. Çıldırmadan al beni köye götür, kurtar.)

360 Ben ġayrı tarīḳ-i Ḥaḳḳa girdim
Allāh bilir murāda erdim

(Ben artık Hak yola girdim. Allah bilir, muradıma erdim.)

361 Ağyār ġubārı dilde yokdur
Şeytāna uyan egerçi çokdur

---

¹⁷⁵ Yİ: Kızı.

(Her ne kadar şeytana uyan çok olsa da başkalarının tozu gönülde yoktur.)

362 Var köyde felâh ümîdi ammâ

[Yİ-45] Yok bunda recâ-yı hayr kaç'â

(Köyde kurtuluş ümidi var ama burada katiyen hayır ümidi yoktur.)

363 Yalvardı ricâlar etdi vâfir

Ėandırdı babasını kız âğır

(Yalvardı. Pek çok ricalar etti. En sonunda babasını kandırdı.)

364 Ėhâm ile kaçdın etdi ihfâ

Telmih ile vâlideynin irzâ

(Şüpheye düşürerek niyetini gizledi. İma ederek ebeveynini razı etti.)

365 Gitdi köye vâlideyle bî-zâr

Üşdü başına zenân-ı BulĖar

(Annesiyle köye usançla gitti. Bulgar kadınlar başına üşüştü.)

366 Etrâfını pür-şemâtet aldı

Tevbih ü melâmet içre kaldı

(Etrafını çok gürültü sardı. Azarlanma ve ayıplanma içerisinde kaldı.)

367 Yokdu pederinden iştikâsı

Ammâ anası cihân belâsı

(Babasından şikâyeti yoktu ama annesi tam bir baş belasıydı.)

368 Her Ėavl-i sitemkeri zehir-nâk

Her vaż' ı eder derdini çālāk

(Sitem dolu her sözü, zehir gibiydi. Her vaziyeti derdini harekete geçirirdi.)

369 Rāḥatda kıomaz o mūzī' akreb
Bī-cürm ü sebeb eder mu' azzeb

(O eziyet eden akrep, rahatta bırakmaz. Sebepsiz ve suçsuz yere azap verir.)

370 Varınca köye tebār u kıavmi
Terk eylediler ḥuzūr u nevmi

(Köye varınca soyu ve kavmi huzuru ve uykuyu terk eylediler.)

[Yİ-46]

371 Taltīf ü naṣīḥat eyler ekşer
Tehdīd kılar kimi mükerrer

(Güzelce nasihat eder çoğu. Kimisi de sürekli tehdit eder.)

372 Ezgiyle nağamla ağlaşırlar
İdlāline cümle şallaşırlar

(Ezgiyle, nağmeyle ağlaşırlar. Hepsi doğru yoldan çıkarmaya çalışırlar.)

373 Göz ḥabsine aldı akrabāsı
Eṭvārına dīde-bān anası

(Göz hapsine aldı akrabası. Annesi ise tavırlarına göz kulak oldu.)

374 Cüz' i olan işlere varınca

Tedkîk eder ʿaql-ı kâşırınca

(Küçük işlere varıncaya kadar, kısa aklınca inceler.)

375 Güftârı görür muvaḥḥidâne

Reftâra bakar müneḳḳidâne

(Sözlerini tevhit ehlininki gibi görür. Yürüyüşüne tenkitle bakar.)

376 Ef âli şerîʿ ata muvâfîḳ

Yok anda şeʿâʾir-i münâfîḳ

(Fiilleri şeriata uygun, onda münafıklık işareti yoktur.)

377 Herbir işe besmeleyle başlar

Şeytânı taʿavvüzüyle taşlar

(Her bir işe Besmeleyle başlar. Şeytanı [Eğuzu çekerek] Allah'a sığınarak taşlar.)

[S-21]

378 Gördükde¹⁷⁶ bu vazʿı ümm-i duḡter

Ümmîdini kesdi andan ez-ser

(Kızın annesi bu vaziyeti görünce baştan ondan ümidini kesti.)

379 Bir gün pederine derdi mâder

Bu kız bize oldu derd-i âḡer

(Annesi bir gün babasına derdi: Bu kız bize başka bir dert oldu.)

[Yİ-47]

¹⁷⁶ Yİ: Gördükçe.

380 Öldürmelidir ħabîşi yâĥûd
 alsın nenesi köyünde merdûd

(Bu pisliğı öldürmeliyiz yahut nenesinin köyünde kalsın.)

381 Müslim yüzü görmesin bir eyyâm
 Türk adı işitmeden her aşam¹⁷⁷

(Türk adı işitmeden her akşam, bir gün Müslüman yüzü görmesin.)

382 İslâm ‘ akıl veren nihānî
 Bizden müteneffir eden anı

(Ona gizlice akıl verip, onu bizden nefret ettiren Müslümanlardır.)

383 Bunda ne adar nezâret olsa
 Gül-gonce-i ârzûsu şolsa

(Burada ne kadar gözetimde olsa da, açılmamış gül gibi olan arzusu solsa da)

384 Kökden bu ‘ alâa at‘ olunmaz
 Sevdâ-yı ĥaîî men‘ olunmaz

(Bu alaka kökten kesilemez. Hakiki sevda engellenemez.)

385 Sevdâyı eden imâte hicrân
 ‘ Âşıqlara çâre hecr-i yârân

(Sevdayı, tutkuyu öldüren ayrılıktır. Âşıklara çare dostlardan ayrılmadır.)

386 orla arasında ağ içinde

---

¹⁷⁷ Yİ: Akşam

Mümçe mümelerle zāğ¹⁷⁸ içinde

(Toy gençler arasında dağ içinde, erkek çocuklar ve kadınlar içinde kalsın.)

387 Ev barķ edilir yavanla dil-hoş
Eyler *Hasam* o dem ferāmūş

(Yavan birisiyle gönlü hoş edilip, evlendirilir. O zaman Hasan'ı da unuttur.)

388 Türkler ile iħtilātı varken
Bu fikri bırakmaz ol dil-efken

(Türklerle görüştüğü sürece o gönül yıkıcı bu fikri bırakmaz.)

[Yİ-48]

389 Sāriķdir efendi şab' -ı insān
Aħlāķ-ı řarīni cālib iħvāñ

(İnsanın doğası hırsızdır efendi. Arkadaş kendine yakın ahlaklı olanı çeker.)

390 Al git bunu köye ħ'āh u nā-ħ'āh
Bī-fā'ide bunda zūr u ikrāh

(Al git bunu istese istemese de köye gönder. Buna kuvvet ve zorlama faydasızdır.)

391 Bu sözde birāderi de dāħil
Gūyā bu řarāra ol da mā'il

¹⁷⁸ Yİ'de dipnot olarak şu bilgiler bulunmaktadır: “*, Erkil çocuk, “Müme” Bulgar ıarısı.”

(Bu sözde erkek kardeşi de dâhil. Sanki bu karara o da meylediyor.)

392 Kardaşı kızın velî hemîşe

Birlikde gider *Hasan*la işe

(Kızın kardeşi sürekli yakındır. Hasan'la birlikte gider işe.)

393 Şoĥbet arasında ol suĥan-ĉin

Söyletdi çocuĥu telĥ u şirîn

(O dedikoducu sohbet arasında çocuĥu acı tatlı söyledi.)

394 Hem-şiresiniñ bu mĥ-cerĥsın

Öğrendi *Hasan*dan ibtilĥsın

(Kız kardeşinin bu macerasını ve buna olan tutkusunu Hasan'dan öğrendi.)

395 Bilsemmdi dedi bu işi evvel

Olmazdı size¹⁷⁹ bu yolda engel

(Bu işi önceden bilseydim bu yolda size engel çıkmazdı.)

396 Çokdan bu tarîke meyl ederdim

Birlikde siziñle hem giderdim

(Çoktan bu yola meylederdim. Hem sizinle birlikte giderdim.)

397 Çĥre bulunur ĥam etme kardaş

[Yİ-49] Zinhĥr bu sırrım¹⁸⁰ olmasın fĥş

¹⁷⁹ Yİ: Saña.

¹⁸⁰ Yİ: Rĥzım.

(Çare bulunur, hem tasalanma kardeş. Asla bu sırrım ortaya çıkmazın.)

[S-22]

398 Hem-şiresini de kıldı teftiş
Sır vermedi lîk o âhîr-endîş

(Kız kardeşini de yokladı. Fakat o sonrasını düşünen kız sır vermedi.)

399 İhlâş u şadâkat etdi izhâr
Hiç etmedi kız beyân-ı efkâr

(Samimiyet ve bağlılığını açıkladı fakat kız fikrini hiç beyan etmedi.)

400 Hakkında verilen ol kararî
Maḥremce beyân kıldı yâri

(Arkadaşı, hakkında verilen o kararı gizlice açıkladı.)

401 Söyleşdi dedi pederle mâder
Balḳana seni götürmek ister

(Söyleşti, dedi: Baba ile anne seni Balkan'a götürmek ister.)

402 Şirret anamıñ merâmı abla
Köyde seni etme ḥabs u ifnâ

(Abla, şerli annemim amacı seni köyde hapsedip, öldürmektir.)

403 Aldanma anamla köye gitme
Ğadr eyleyecek ḥamâkat etme

(Aldanma annemle köye gitme. Sana zulmedecek, ahmaklık etme!)

404 Geçdi bunuñ üzre çend eyyām

Çāre aranır kıza her aḥşam¹⁸¹

(Bunun üzerine kaç gün geçti. Kıza her akşam çare aranır.)

405 Bir gece oturmuş akrabāsı

Derlerdi köyüñ ne hoş¹⁸² havāsı

(Bir gece akrabası oturmuş, “köyün havası ne hoştur.” derlerdi.)

406 Hem Penka saña ‘ ilāc edilsin¹⁸³

Çağırıldı¹⁸⁴ neneñ köye gidilsin¹⁸⁵

(Penka hem sana çare edilsin. Nenen çağırıldı köye gidilsin.)

[Yİ-50]

407 Bir müddet otur neneñle rāḥat

Yok bunda kızım ümīd-i şıḥḥat

(Bir süre nenenle rahatça otur. Burada sağlık ümidi yok kızım.)

408 Ol fikri yürekden eyle iḥrāc

Bilmem ne o¹⁸⁶ ‘ aqlıñ etdi tārāc

(O fikri yüreğinden çıkar. Bilmem nedir o aklını yağma eden.)

409 Var mı yüreginde derd ü sevdā

Sevmekde misin o ḳavmi ḥālā

¹⁸¹ Yİ: Akşam.

¹⁸² Yİ: Ne hoş köyün.

¹⁸³ Yİ: Edelim.

¹⁸⁴ Yİ’de sayfa kenarı: İsterdi.

¹⁸⁵ Yİ: Gidelim.

¹⁸⁶ Yİ: Nedir.

(Yüreğinde dert ve sevda var mı? Hâlâ o kavmi sevmekte misin?)

410 Gönlünden o naķş-ı şūmı maḥv et

Şıdk ile gel i‘ tirāf-ı seh v et

(Gönlünden o uğursuz nakşı yok et. Doğrulukla gel, yanlışını itiraf et.)

411 Duḡter dedi dildeki ḡarāret

Müzdād oluyor o eski ḡālet

(Kız dedi: Dildeki sıcaklık, o eski halet ziyadeleşiyor.)

412 Şaplandı yürekde sīḡ-i sevdā

Cānım çıkacak o çıkmaz aṣlā

(Yüreğe sevda şişi saplandı. Canım çıkar o çıkmaz asla.)

413 Ol köyde yabancılar içinde

Bi’llāh yaşanmaz ol sicinde

(Billah, o köyde yabancılar içinde, zindanda yaşanmaz.)

414 Öldürmek ise beni murādıñ

Öldür burada bırak ‘ inādıñ

(Muradın beni öldürmek ise burada öldür, inadını bırak.)

415 Bu lāfa anası kıldı ḡiddet

Qaldı babası ḡarīķ-i ḡayret

(Annesi bu lafa hiddet gösterdi. Babası hayret içinde kaldı.)

[Yİ-51]

416 Luṭf ile naṣīḥat etdi vāfir
Dīninde ṭur olma dedi ḥāsir

(Lütuf ile bol bol nasihat etti. “Dininde dur, zarara uğrayanlardan olma.” dedi.)

417 Sen zāhib-i mezheb-i mübîn ol
Sen sālîk-i meslek-i metîn ol

(Sen iyiyle kötüyü ayırt eden yolda giden ol. Sen sağlam yolun yolcusu ol.)

418 Oğul baba böyle merḥametkār
Küçük kız ile anāsı ḡaddār

(Baba, oğul böyle merhametli, küçük kız ile annesi gaddar.)

[S-23]

419 Mā’îl idi dīn-i Ḥaḳḳa anlar
Bunlar ikisi ‘adū-yı ekber

(Hak dine meylediyordu onlar. Bu ikisi ise en büyük düşman.)

420 Dāderle baba naṣīḥat eyler
Ḥāherle ana ḥaḳāret eyler

(Erkek kardeşle baba nasihat eder, kız kardeşle anne hakaret eder.)

421 Eñ çok anası şerîr ü fettân
Bed-ḥāh u ‘adū-yı dīn ü îmân

(En çok annesi şerli ve fitneci; Din, iman düşmanı ve kötülüğünü isteyendir.)

422 Babası ederse ba' zı taḥvīf
Çok kerre de eyliyordu talṭīf

(Babası bazen ürkütse de çoğu kez güzel davranarak gönlünü alıyordu.)

423 Ammā anasında yok teraḥḥum
Ölse yine eylemez te'ellüm

(Ama annesinde acıma yok. Ölse de yine üzülmez.)

424 Kuduz gibi şavlet eyliyor hep
Tezyīf ü melāmet eyliyor hep

(Kuduz gibi saldırıyor hep. Hakaret edip azarlıyor hep.)

[Yİ-52]

425 Gül-berg ruḥu şarardı şoldu
N'olmuşsa ana dilinden oldu

(Gül yanağı sararıp soldu. Ne olmuşsa anne dilinden oldu.)

426 Bu ḥāl ile buldu ḥayf encām¹⁸⁷
Bī-çārede yok ḥuzūr u ārām

(Maalesef, bu durum ile son buldu. Çaresizde huzur ve sevinç yok.)

427 Māzīyi taşavvur eyler ağlar
Ātīyi tefekkūr eyler ağlar

(Geçmişi tasavvur eder ağlar. Geleceği düşünür ağlar.)

428 Derdin kime eylesin ḥikāyet

---

¹⁸⁷ Yİ: Geçdi ḥaylī eyyām

Kimden kime etmeli şikâyet

(Derdini kime anlatsın. Kimden kime şikâyet etmeli.)

429 İslâm ile ülfeti kesildi
Dil-hastesi tākati kesildi

(Âşık olduğu İslam ile ilişkisi kesildi. Takati kesildi.)

430 Ümmide düşer¹⁸⁸ gâh me'yūs
Başında döner müdām o menhūs

(Bazen ümide düşer bazen ümitsiz. O uğursuz daima başında döner.)

431 Her dem ruḳabā peşinde nāzır
Kız nerde anası¹⁸⁹ anda hāzır¹⁹⁰

(Rakipler her zaman peşinde durur. Kız nerede olsa annesi orada hazır olur.)

432 Bir ḳomşusu var idi muvaḥḥid
Olmuşdu liḳā-yı māhı¹⁹¹ rāşid

(Müslüman bir komşusu vardı. Ay yüzlüyü gözetliyordu.)

433 İsterdi o derd-mende şormak
Şābit mi bu dīn-i Ḥaḳda muṭlaḳ

(O dertliye bu Hak dinde kesin olarak sabit mi diye sormak isterdi.)

¹⁸⁸ Yİ: Düşerdi.

¹⁸⁹ Yİ: Her nerde kız ümmü anda hāzır.

¹⁹⁰ S'de sayfa kenarı: Her nerde kız anda ümmü hāzır.

¹⁹¹ Yİ: Duḥtu.

434 Tenhāca kıızı görüp ses etdi

Ƙız gel beri dedigiñ işitdi¹⁹²

(Kızı tek başına görüp, seslendi. Kız, beri gel dediğini işitti.)

[Yİ-53]

435 Ol yavru görünce etdi pervāz

Bu cār ile ḥasb-i ḥāle āġāz

(O yavru, görünce sevinçten uçu. Bu komşu ile dertleşmeye başladı.)

436 Hiss etdi bunu anası Marya

Süzüldü izine mārāsā

(Bunu annesi Marya hissetti. Yılan gibi izine süzüldü.)

437 Buldu kıızı komşu ḥānesinde

Emniyyet evi ḥazānesinde

(Kızı emniyet ve gönül evi olan komşu evinde buldu.)

438 Giryān ediyor tazallüm-i ḥāl

Lerzān ki peyinde ümmi cevval

(Hâlden şikâyet edip, ağlıyor. Titriyor, peşinde annesi koşturuyor.)

[S-24]

439 Gözler reh-i māderi nihānī

Āvāzı za‘īf yok tüvānı

(Gizlice annesinin yolunu gözler. Sesiz zayıf, gücü yok.)

¹⁹² Bu beyit Yİ’de bulunmamaktadır.

440 Dil şerhasını açıp dem-ā-dem
Söyler elemin¹⁹³ o cāra maḥrem

(Daima gönül yarasını açıp, o komşuya gizlice elemini söyler.)

441 ‘ Ahdinde şebātīñ etdi taḳrīr
Taḥlīşi için şorardı tedbīr

(Sözünde duruşunu anlattı. Kurtuluşu için tedbir sorardı.)

442 Geldi kapıya anası ğazbān
Kız kaçdı geri kalıp müselmān

(Annesi kapıya geldi öfkeli. Müslüman geri kalıp, kız kaçtı.)

443 Ḥaykırdı kerīh sesle cādū
Şerm etmez misin dedi be Turko

(Ağlamaklı sesle haykırdı cadı: “Utanmaz mısın. be Türk! dedi”)

[Yİ-54]

444 Bunda kızımı niye çağırdıñ
Benden ne için kızum ayırdıñ

(Buraya kızımı niçin çağırdın? Benden kuzumu niye ayırdın?)

445 Başdan çıkarıp elimden aldıñ
Ma‘ şūmeyi fikr-i ḥāma şaldıñ

(Baştan çıkarıp elimden aldın. Masum kızı boş bir fikre saldın.)

446 Teşvīkiñiz iledir firārı

---

¹⁹³ Yİ: Elemin.

Tedbîriñiz iledir kararı

(Fırası sizin teşvikiniz iledir. Kararı sizin tedbiriniz iledir.)

447 Yok dînimize inanı şimdi
Dîndâr olacak zamânı şimdi

(Dindar olacak zamanı iken, dinimize inancı yok şimdi.)

448 Gündüz gece düşdünüz peşine
Terk etmediñiz kıızı işine

(Gündüz gece peşine düşüp, kıızı işine terk etmediniz.)

449 Evlâdıma bir şey¹⁹⁴ olsa nâ-gâh
Sizden bilirim o hâli bi'llâh

(Kızıma ansızın bir şey olsa, billah o hali sizden bilirim.)

450 Tevbîh ü huşûneti uzatdı
Pişmiş aşâ bârid âb katdı

(Azarlamayı ve kabalığı uzattı. Pişmiş yemeğe soğuk su kattı.)

451 Gitdi işine o merd-i şâdık
Döndü geri ol zen-i münâfık

(O sadakatli yiğit, işine gitti. O münafik kadın geri döndü.)

452 Açdı kıza ağzını o bed-gû
[Yİ-55] Zehrin döküyordu mâr-ı bed-hû

¹⁹⁴ Yİ: Hâl olursa.

(O dedikoducu, kıza ağzını açtı. Kötü huylu yılan gibi zehrini saçıyordu.)

453 Tākāt mı gelir sözü zehirnāk

Her ta‘ nesi sīneyi eder çāk

(Zehir gibi sözlerine takat mi gelir? Her kınaması sineyi parçalar.)

454 Yok çāre taḥammül etmelidir

Mevlāya tevekkül etmelidir

(Çare yok. Tahammül etmelidir. Mevla'ya dayanmalıdır.)

455 Şeh-rāh-ı Hudāy sālīkānī

īmān u yakīn mālīkānī

(Hak yolunun yolcuları, iman ve şeksiz bilgi sahipleri)

456 Dā'im görünürler ibtilāda

Me'yūs bu külbe-i fenāda

(Bu yokluk kulübesinde daima tutkulu görünürler.)

457 Maḫşūdları rızā-yı Bārī

Bunuñçün ederler āh u zārī

(Maksatları Bārī olan Allah'ın rızasıdır. Ah u zarı bunun için ederler.)

458 Taḫsīm-i Hudāya kānī' olmuş

Fānī olarak beḳāyı bulmuş

(Allah'ın verdiği paya ikna olmuş, fani olarak sonsuzluğu bulmuş.)

459 Taḫşīl-i rızā-yı Rabb-i Mennān

Pek sehl degil duḥūl-ı Rıdvān

(Mennân Rabb'in rızasını kazanmak ve Rıdvan (cennet) a girmek pek kolay değil.)

[S-25]

460 Sağlıkda olup dirilme lâzım

Nefs ile cihāda ol mülāzım

(Nefs ile cihada gerektiği gibi sağlıklı olup dirilmek gerekir.)

461 Dögülme sögülme güçdür ammā

Şabr¹⁹⁵ etmede çokdur ecr-i Mevlā

(Dövülme, sövülme zordur ama sabretmede de Allah'ın ücreti çoktur.)

[Yİ-56]

462 Mevlādan ‘ ināyet erdi el-ḥaḳ¹⁹⁶

Şabr ile yakīni buldu revnaḳ

(Hakikaten Mevla'dan lütuf geldi. Sabır ile imanı parladı.)

463 Her gūnā ezā cefā ederler

Ma‘ şümeye iftirā ederler

(Her türlü eza ve cefa ederler. Masum kıza iftira ederler.)

464 Her bār-girān aña ḥavāle

Ḥidmetse muḥāl o bed-fi‘ āle

(Her yükü ağır olan O'na havale. O kötü fiilliye hizmet ise imkânsız.)

¹⁹⁵ Yİ: Cebr.

¹⁹⁶ Yİ'de sayfa kenarı: Mevlādan erişdi ‘ anv el-ḥaḳ.

465 Gündüz gece dā'im işle meşgûl
Olmaz yine sa'y-ı vecdi maqbûl

(Gece gündüz daima işle meşgul olmasına rağmen bu büyük uğraşı yine de kabul edilmez.)

466 Yaz faşlı geçip erişdi sermā
Giymişdi cibāl şevb-i beyzā

(Yaz mevsimi geçip, soğukluk erişti. Dağlar beyaz elbiselerini giymişti.)

467 Şiddetle vezān rîḥ-i bārid
Enhārı ser-ā-ser etdi cāmīd

(Şiddetle esen soğuk rüzgâr, nehirleri baştanbaşa dondurmuştu.)

468 İnsānlar ocak başında lerzān
İnlerde vuḥūş¹⁹⁷ oldu pinhān

(İnsanlar ocak başında titrediler. Yabani hayvanlar inlere sığındılar.)

469 Eşcār libās-ı sebzi atmış
Etfāl benāt ḥ'āha yatmış

(Ağaçlar yeşil elbisesini atmış, kadınların çocukları uykuya dalmış.)

470 Eşmār-ı şitā enār-ı kânūn
Kartopu şükûfe-i diger-gün

(Kışın meyveleri, yanan ocaklardır. Kartopu da diğer çeşit çiçektir.)

---

¹⁹⁷ Yİ: Vuḥūş.

[Yİ-57]

471 Aḥşam olacaḡ ricāl ü nisvān
Kānūn başında kıṣṣa-gūyān

(Akşam olunca erkekler ve kadınlar ocak başında masallar söylerdi.)

472 Bir ṣeb ediyordu bunlar ülfet
Māderle peder ḥuṣūṣī ṣoḥbet

(Bir akşam bunlar muhabbet ediyordu. Anne ile baba ise hususi sohbet ediyordu.)

473 Efrād-ı fāmilyā cümle ḥāzır
Söz emr-i ma' iṣet üzre dā'ir

(Ailenin tüm fertleri hazır bulunuyordu. Söz geçim sıkıntısı üzerine dönüyordu.)

474 Bīgāne ṭururdu līk duḡter
Gerçi pederi nevāziṣ eyler

(Kız her ne kadar yabancı dursa da babası iltifat ediyordu.)

475 Eṣnā-yı muṣāḥabetde ḥandān
Babası dedi laṭīfe-gūyān

(Karşılıklı konuşma esnasında babası gülerek ve şakayla karışık dedi ki:)

476 İznīñ olacaḡ mı Penka söyle
Evlendireyim¹⁹⁸ birāderiñi böyle

(İzin olacak mı Penka? Söyle erkek kardeşini evlendireyim mi?)

¹⁹⁸ Yİ'de sayfa kenarı: Tezvīce.

477 Dügün yapalım tavulla¹⁹⁹ a' lā
Dil-şād olalım ber-gam-ı a' dā

(Davulla güzelce düğün yapalım. Düşmanın gamı üzerine gönlü şad olalım.)

478 Teklîfim eger olaydı tervîc
Evvel seni lâzım idi tezvîc

(Teklifim eğer revaç bulsaydı önce seni evlendirmek lazımdı.)

479 Olmazsın o emre sen müsâ'id
Yok gayrı buña su'âl-i vârid

(O emre sen müsait olmazsın. Buna olası bir soru artık yok.)

[Yİ-58]

480 Mâdem sen o emri ğayr-ı râğıb
Var²⁰⁰ deyre otur mişâl-i râhib

(Madem sen o emre uymuyorsun, o zaman rahipler gibi kilisede otur.)

[S-26]

481 Efkarıñı eylediñse tebdîl
Biz de edelim bu sūru taḥvîl

(Fikrini değiştirdiysen biz de bu düğünü değiştirelim.)

482 Ta' rîz-i peder nigāh-ı māder
Urdu reg-i cāna iki nâşter

¹⁹⁹ Yİ: Davulla.

²⁰⁰ Yİ: Bir.

(Babanın tarizi, annenin bakışı can damarına iki neşter vurdu.)

483 Ruhsârına verdi şerm ü revnağ²⁰¹

Çeşmânı be-ğâyet oldu parlak

(Yanağına utangaçlık ve parlaklık verdi. Gözleri fazlasıyla parladı.)

484 İzhâr-ı zamîre kalbi meftûn

Bir lahza sükûta vardı dil-hûn

(İçini dökmeye kalbi meftundu. Bir an çok üzüntülü bir şekilde sustu.)

485 Âhîr dedi şormayîñ baña hîç

Var oğluñu²⁰² eyle ‘ağd u tezvîc

(Sonra, “bana sormayın hiç.” dedi. Var oğlunu nikâhlayıp evlendir.)

486 İsterseñ o sûru yap tavulla²⁰³

Altunla ‘arûsu telle pulla

(İstersen o düğünü davulla yap, istersen altınla telleyip pulla.)

487 Andan ne mükedderim ne mesrûr

Etmez beni şâd o cem‘ -i menkûr

(Ondan ne üzüntü ne de sevinç duyuyorum. Beni mutlu etmez o inkar olunmuş topluluk.)

488 Bîgâne bu evde mihmânım²⁰⁴

²⁰¹ Yİ: Şerm-i revnağ.

²⁰² Yİ: Oğlunu.

²⁰³ Yİ: Davulla.

²⁰⁴ S ve Yİ’de vezin uyumu gereği bu kelime “میهمان” şeklinde yazılmıştır.

Bî-şekk biliñiz ki Müslümānım

(Bu evde yabancı bir misafirim. Şüphesiz biliniz ki Müslümanım.)

[Yİ-59]

489 Ol ‘ācize böyle bî-muḥābā
İslāmın²⁰⁵ edince āşikāra

(Ol aciz kız böyle pervasızca Müslümanlığını ortaya koyunca)

490 Babası *Ebū Leheb* kesildi
Kānūn-ı dili leheb kesildi

(Babası Ebu Leheb kesildi. Gönül ocağı odun kesildi.)

491 Ḥiddet ile fırladı yerinden
Düşdü yere kalpağı serinden

(Öfkeyle yerinden fırladı. Kalpağı başından yere düştü.)

492 Kıpırdı bir odun yanar ocağdan
Ḥavf etdi zavallı kız ṭayağdan

(Ocaktan yanar bir odun kaptı. Zavallı kız dayaktan korktu.)

493 Kaçdı ṭışarı itip *Dimoyu*²⁰⁶
Mandalladı ṭaşradan kapıyı

(Dimo 'yu itip dışarı kaçtı. Dışarıdan kapıyı mandalladı.)

494 Kaldı ev içinde cümle maḥpūs

²⁰⁵ Yİ'de sayfa kenarı: İmānın.

²⁰⁶ Yİ'de kelime ile ilgili şu dipnot bulunmaktadır: Erkek kardaşın ismi.

Hāricde o dil-şikeste me'yūs

(Hepsi ev içinde mahsur kaldı. Dışarıda da o kalbi kırık hüznü.)

495 Anlar çalışır kapıyı kırsın
İster bu yarılma yer de girsin

(Onlar kapıyı kırmaya çalışır. Bu ise yer yarılsın içine girsin ister.)

496 Havf etdi kapı şikest olunca
Koymaz bunu sağ o kurtulunca

(Kapı kırılınca korktu. Bunu sağ koymaz o kurtulunca.)

497 Haykırdı amān baba kanırma
Turun açayım kapıyı kırma

(Aman baba kapıyı zorlama diye bağırdı. Durun açayım kapıyı, kırma!)

498 Koşdu ileri kapıyı açdı
[Yİ-60] Sür' atle dönüp geriye kaçdı

(Koştı ileri kapıyı açtı. Süratle dönüp geriye kaçtı.)

499 Hiss etdi peder ki kız firārī
Te'min edemezse yok qarārī

(Baba, kızın firari olduğunu hissetti, yakalayamazsa durmayacağını anladı..)

500 Gāyet mütevaḥḥiş ol perī-zād
Gūyā ki ġazāl-i bendden āzād

*(O peri kızı, sanki tuzaktan kurtulmuş ceylan gibi gayet dehşete düşmüştü.
[ürkekti.])*

501 Lāzım kıla ref'-i vahşet evvel
Ünse ede vahşeti mübeddel

*(Öncelikle bu yabaniliği kaldırmayı, yozluk ve yabanilik yerine dostluğu
koyması gerekir.)*

[S-27]

502 Te'minine fikr ederdi hîle
Ref'-i halecāna bir vesîle

(Onu elde tutmak için hile düşündü, heyecanını gidermeye sebep aradı.)

503 Tavîini için laîfe söyler
Şefkatle ricâ vü da'vet eyler

(Eve dönmesi için latife söyler. Şefkatle rica edip, davet eder.)

504 Dögmeme seni gel diyordu gitme
Ben etdim ise kuzum sen etme

(Dövmeme seni gel diyordu, gitme. Ben ettimse kuzum sen etme.)

505 İncinme şakın laîfe etdim
Cehl ile hilâf-ı semte gitdim

(Sakın incinme! Şaka yaptım. Cahillikle yanlış yöne gittim.)

506 Hâvf eyleme gayrı gel beriye
Şoğuk üşüme gir içeriye

(Korkma! Artık geri gel. Soğuk! Üşüme, gir içeriye.)

507 Gözden o perî hayâlvârî

Pinhân olıcağ çoğaldı zârı

(O peri hayal gibi gözden kaybolmuştu. Gizlenince de [babasının] ağlaması çoğaldı.)

[Yİ-61]

508 Ez-cümle *Dimo*²⁰⁷ sirişk-efşân

Düşdü peşine koşar perişân

(Özellikle Dimo, gözyaşı dökerek, perişan koşup, peşine düştü.)

509 Bîrûn u derûn [u] hem-civârı

Dikkatle arardı ol şikârı

(Dışarıda, içeride, komşuda dikkatle onu arardı.)

510 Teftiş ediyor Hristiyânlar

Birlikde arardı Müslümânlar

(Hristiyanlar teftiş ediyor, Müslümanlar birlikte arıyordu.)

511 Bilmem biliyordu ʿilm-i ihfâ

Bilmem ki perîler ile hem-pâ

(Bilmem saklanmayı biliyor muydu? Bilmem ki periler ile arkadaş.)

512 Bir lahzada gözden oldu pinhân

Fehm etmedi sırrını hakîmân

---

²⁰⁷ Yİ: Peder.

(Bir anda gözden kayboldu. Hikmet sahipleri sırrını anlamadı.)

513 Geçdi geceniñ birinci faşlı
Yok kızdān eşer bilinmez aşlı

(Geçenin birinci faslı geçti. Kızdan eser yok. Bilinmez aşlı.)

514 Ümmīd kesildi çār u nā-çār
Hep uykuya gitdi yār u ağıyār

(Ümit kesildi. İster istemez dost ve düşman herkes uykuya gitti.)

515 Zānn eyler imiş pederle māder
Soğukda tūrulmaz²⁰⁸ ˆ avdet eyler

(Anne ile baba soğukta durulmaz, geri döner diye düşünmüş.)

516 Bilmez idiler yolu küşāde
Esbāb-ı firār elinde dāde

(Bilmez diler ki yolu açılmış. Firar fırsatı eline geçmiş.)

[Yİ-62]

517 Çıkdı oradan döner mi ğayrı
Tevfīk-i Hudā çerāğ-ı ğayrı

(Oradan çıktı. Artık döner mi! Allah'ın yardımı, hayır ışığıdır.)

518 Ol tālī' i yār kaçdığı ān
Olmuş eviñ arkasında pinhān

(O iyi talihli, kaçtığı an evin arkasında gizlenmişti.)

²⁰⁸ Yİ'de sayfa kenarı: Kalmaz o soğukda.

519 Herkes oradan gelir geçerdi
Kör olsa kişi anı seçerdi

(Herkes oradan gelir geçerdi. Kör olsa kişi onu seçerdi.)

520 Hıfz etdi o Hâfız-ı hâkîkî
Bir ferd aña olmadı mülâkî

(O hakiki Hafız olan Allah onu korudu. Bir kişi onu göremedi.)

521 Ma' şüme yalın ayak kaçmış
Taḥlîşine Ḥaḫ bu bâbı açmış

(Masum kız yalın ayak kaçmış. Hak, kurtuluşuna bu kapıyı açmış.)

[S-28]

522 Kār eyledi cānına bürüdet
Müşkil işi Rabbiden ' ināyet

(Soğuk canına işlemişti. Müşkül işe Rab'den [inayet gelir.]

523 Gāhī eder²⁰⁹ ' avdeti te'emmül
Gāh emr-i ḫalāşını taḫayyül

(Bazen geri dönmeyi amaçlar, bazen de kurtuluşunu hayal eder.)

524 Bir müslime ḫomşu çıḫdı nā-gāh
Güm-geşte bu zāra oldu āgāh

(Ansızın Müslüman bir kadın komşu çıktı. Kaybolmuş bu zavallıyı farkettiler.)

²⁰⁹ Yİ'de sayfa kenarı: Gāh eyledi.

525 Gönlünde²¹⁰ ħalāşın etdi taşmīm
Bir merd-i ġayūra naql u teslim

(Gönlünden geçen kesin bir niyet ile [kızı] gayretli bir adama teslim ederek kurtardı.)

[Yİ-63]

526 Tevfîķ refîķ olunca insān
Eyler meded aña Hızır-ı zî-şān

(Allah'ın yardımı insana yoldaş olunca şan sahibi Hz. Hızır ona yardım eder.)

527 Tevfîķ erişen bir 'abd²¹¹ nā-gāh
İmdādına Hızır²¹² yollar Allāh

(Bir kula Allah'ın yardımı erişince Allah onun imdadına Hz. Hızır'ı yollar.)

528 İhlāş ile her ki ħaķķı tālīb
Tālīb oluyor anı muṭālīb

(Her kim samimi bir niyet ile hakka talipse talebine erişiyor.)

529 Allāha o kim tevekkül eyler
Ĥaķdan gelene taḥammül eyler

(O[kız] ki Allah'a tevekkül eder. O'ndan gelene tahammül eder.)

530 Gelmez aña bir ħuşūş-ı düşvār

²¹⁰ Yİ'de sayfa kenarı: Ķalbinde.

²¹¹ Yİ: Erişince 'abde.

²¹² S, Yİ: Hızır

Qılmaz anı ‘avn-ı Haq dil-āzār

(O zor bir durumla karşılaşmaz. Allah’ın yardımı onu gönlü kırık bırakmaz.)

531 Bî-kes o sitem-keşide ‘āciz
Tevfîk-i Hudâyı oldu hâ’iz

(Kimsesiz, aciz olan ve sitem çeken o [kız] Allah’ın yardımına sahip oldu.)

532 Hıfz etdi ‘adū evinde Mevlā
Zulmetde hem etdi reh-ber isrā

(Mevla onu düşmanın evinde korudu. Hem de karanlıkta geceyi ona rehber etti.)

533 Bir merd-i ğayūr Rüstem-‘unvān
Ol rūh-ı ‘azîzi kıldı pinhān

(Rüstem isimli gayretli bir adam o aziz ruhlu kızı gizledi.)

534 Ferdāsı arandı ba‘zı yerler
Cāsūsları ev ev ²¹³gezerler

(Ertesi gün bazı yerler arandı. Casuslar ev ev geziyorlardı.)

[Yİ-64]

535 Takbîh ediyor Dimoyu İslām
İslāma o dil-siyāh düşnām

(İslam’a düşman olan [söven] o siyah kalpli Dimo’yu Müslümanlar kabahatli buluyordu [ayıplıyordu].)

²¹³ Yİ: Evleri.

536 ‘ Arz etdi hükümete bu hâli
Naql etdi güzeşte kıl ü kâli

([Dimo] olan biteni anlatarak bu durumu hükümete aktardı.)

537 Tekdir ü melâmet etdi zâbıt
Hıfzında ne olmamış murâbıt

(Kızı koruyamadığı için Zabıtlar [Dimo’yu] tekdir edip kınadı.)

538 Eldeydi kız etmeliydiñ irzâ
Hep sende kuşûr etme²¹⁴ şekvâ

(Kız elindeydi, onu razı etmeliydin. Kusur hep sendedir, şikâyet etme.)

539 Yalvardı *Dimo* şefî‘ buldu
Zâbıt köye ‘ azma râzı odu

(Dimo yalvarıp kendisine şefaâtçi bulunca zabıtlar köye gelmeye razı oldular.)

540 Muhtâra haber verildi tenhâ
Köyde olacak tefahhuş²¹⁵ icrâ

(Köyde gizlice aramanın yapılacağı muhtara haber verildi.)

541 Bulğar çobanı geldi nâ-gâh
Ol merd-i gayûru kıldı âgâh

(Ansızın Bulgar çobanı geldi ve o gayretli adamı haberdar etti.)

²¹⁴ Yİ: Kılma.

²¹⁵ S, Yİ: Tefahhuş.

542 Bildi kıızı köyde tutmak olmaz
Ger bulsa ‘adū necāt bulmaz

([O] kıızı köyde tutamayacağını anladı. Eğer düşman [onu] bulsa kurtulamaz.)

[S-29]

543 Şaklarsa ğazālī şaklar orman
Hakdan erişir marīza derman

(Ceylanı saklarsa orman saklar. Hastaya Hak’tan derman erişir.)

[Yİ-65]

544 Giydi iki kat libās duhter
Almışdı biraz çörek ber-ā-ber

(Kız iki kat elbise giydi. Yanına biraz çörek almıştı.)

545 Hengām-ı seher o²¹⁶ yār-ı ğārī²¹⁷
Koruya çıkardı ol nigārī

(Seher vakti o mağara arkadaşı, güzel [kıızı] koruya çıkardı.)

546 Yaprak dökümüydü ‘ārī eşcār
Yok cāy-ı penāh ğayr-ı settār

(Yaprak dökümüydü, ağaçlar yapraklarını dökmüştü. Saklanacak bir sığınma yeri yoktu.)

547 Bir yerde dü çend gül-bün-i hār

²¹⁶ Yİ: Seherde.

²¹⁷ Hicret sırasında mağarada Hz. Muhammed ile birlikte olan Hz. Ebubekir’e telmihte bulunulmuştur.

Memlū arasında yeriñ eşcār

(Bir yerde, dikenli gülle dolu birkaç ağaç arasında)

548 Oṭurdu o ḥār-zār içre²¹⁸

Meydānda soğukda qar içre²¹⁹

(Meydanda, soğukta, kar içinde, dikenliklerde oturdu.)

549 Mevlāya kılp anı emānet

Sür‘ at ile etdi köye ric‘ at²²⁰

(Mevla’ya onu emanet edip süratle köye döndü.)

550 Zulmetde soğukda kaldı tenhā²²¹

Üç zulmet içinde ol dil-ārā

(Gönl süsleyen [kız] gece, soğuk ve yalnızlık gibi üç zulmet içinde kaldı.)

551 Mevlāya tevekkül etdi ṭurdu

Bī-vesvese muṭma’in oṭurdu

(Mevla’ya tevekkül edip durdu. Kuruntusuz bir şekilde tatmin olarak oturdu.)

552 Hengām-ı şafaḳ erişdi ‘ asker

Şarmış idiler köyü ser-ā-ser

(Seher vakti askerler erişti. Köyü baştanbaşa sarmıştılar.)

²¹⁸ Yİ’de sayfa kenarı: İçinde.

²¹⁹ Yİ’de sayfa kenarı: İçinde.

²²⁰ Yİ: Sür‘ at ile köye kıldı ‘ avdet.

²²¹ Yİ: Yekta.

[Yİ-66]

553 İslām u Hristiyān ahālī
Cāndār-ları eyliyor tevālī

(Müslüman ve Hristiyan ahali jandarmaların arkasından geliyordu.)

554 İki kol olup gelen bu asker
Āgāz-ı tefahhūs ²²²etdi yer yer

(İki kol olup gelen bu askerler yer yer aramaya başladılar.)

555 Şandık sepet ü dolab u āhūr²²³
Anbār u firun u çāh u deycūr

(Sandık, sepet, dolap ve ahır; ambar, fırın, kuyu ve karanlık)

556 Dikkatle arandı cümle bunlar
Toplandı yayıldı hep o dūnlar

(Bunların tamamı dikkatle arandı. O alçaklar toplanıp yayıldı.)

557 Bilmezdi haqīqati her İslām
Ekşer bu sebeb ġarīḡ-i evhām

(Her Müslüman hakikati bilmiyordu. Ekseriyetle bu sebeple kuruntulara düşmüşlerdi.)

558 Bārīden²²⁴ ināyet istiyorlar
Dīninde selāmet istiyorlar

(Bârî olan Allah'tan yardım istiyorlar. Dininde selamet istiyorlar.)

²²² S, Yİ: Tefahhūs.

²²³ Yİ: Şanduk u sepet dolab u āhūr.

²²⁴ Yİ: Mevlādan.

559 Ol merd ²²⁵ü diger iki refîki
 Āgāh idiler işe ḥaḳîkî

(O adam ve diğer iki arkadaşı her işi hakiki olarak biliyorlardı.)

560 Ser-best arıyorlar evleri hep
 Temkîn ile hem degil müzebzeb

(Serbestçe evleri hep. Hem de bocalamış bir şekilde değil temkinli.)

561 Teftîş-i büyü̃t buldu gāyet
 [Yİ-67] Da‘ vā-yı Hristiyān nihāyet

(Evlerin teftişi son bulunca Hristiyanların davası da nihayet buldu.)

562 Bulgarlarıñ iddi‘ āsı ekşer
 İslām evinde şaklı duḡter

(Ekseriyetle Bulgarların davası kızın Müslümanların evinde saklandığıdır.)

[S-30]

563 Yok bizde diyordu Müslümānlar
 Teftîş ile ḥaḳlı çıḳdı anlar

(Müslümanlar [kız] bizde yok diyordu. Teftiş ile onlar haklı çıktılar.)

564 İslām menāzili arandı
 Her köşe ḥafî celî arandı

(Müslüman menzilleri arandı. Gizli, açık her köşe arandı.)

²²⁵ M’de sayfa kenarı: Rüstemle.

565 İnsân bu kızum kıyuna sığmaz
Kızu değil ol fıruna sığmaz

(İnsan bu kuzum, koyuna sığmaz. Kuzu değil, fırina sığmaz.)

566 Da‘ vâyı kazandı Müslümânlar
Mağbûn u hacil Hıristiyânlar

(Müslümanlar davayı kazandı. Hristiyanlar ise kandırılmış ve mahcup düşmüş.)

567 Cāndār takımı çekildi şehre
Düşdü Dîmo halkı derd ü kahra

(Jandarma takımı şehre çekildi. Dîmo’nun halkı ise dert ve kahra düştü.)

568 Yārāna açıldı kahvehāne
Herkes Dîmoya bulur bahāne

(Kahvehane dostlara açıldı. Herkes Dîmo’ya bahane bulur.)

569 ‘ Ālem biliyordu kaçdı duhter
Ammā bilemez maķarrın āher

(Kızın kaçtığını herkes bilse de nerede olduğunu kimse bilmiyordu.)

[Yİ-68]

570 Keşf etme muhāldir bu sırrı
Yer kılmamış olmadık taħarrī

(Bu sırrı keşfetme imkânsızdır. Aranmamış yer kılmamış.)

571 Etmez anı kimse kırdā me'mūl
Sermāda bu vaż' ğayr-ı ma' kŭl

(Kimse onun kırdā olabileceğini tahmin etmez. Çünkü soğukda bu vaziyet makul değildi.)

572 Ammā o delīl ü dīn-perver
Taḥlīşini iltizām eden er

(Ama o rehber, dine hizmet eden ve [kızın] kurtuluşu için gereğini yapan er)

573 Çeşmānı kōruda binte nāzır
O da teni rūḥu anda ḥāzır

(Gözleri koruda kıza bakıyor ve onun teni, ruhu orada hazır.)

574 Bī-berg ü giyāḥ gülbün-i ḥār
Ḥıfz eylemez ādemi o eşcār

(Yapraksız, otsuz, dikenli o ağaçlar insanı koruyamaz.)

575 Küncide egerçi ol resīde
Görür anı yek-naẓarda dīde

(Her ne kadar köşeye erişmiş [bir yere gizlenmiş] olsada birisi onu tek bakışta görebilir.)

576 Bulğar zenānı fitne-cūyān
İslām ḥarīmine niğebān

(Fitne saçan Bulgar kadınları Müslüman haremlerine gözcüdür.)

577 Eṭvār-ı ‘adūdan eylemez ḥaz
Dā’im sözü²²⁶ yā Ḥafīzū ihfaz

(Düşmanın tavırlarından haz etmez. Sözü daima ya Hafız korudur.)

578 Ḥavlīde bir iş bahānesiyle
Devr eyler arar ṭurur vesile

(Avluda bir iş bahanesiyle döner durur.)

[Yİ-69]

579 Düzdīde kıza nezāret üzre
İcāb edecek ‘azīmet üzre

(Göz ucuyla kıza nezaret üzere, icap ederse yola çıkmak üzere)

580 Bir pīre-zen-i ‘adū-yı pūr-kīn
Çıkdı koruya o dem ḥaṭab²²⁷-çīn

(Kin dolu yaşlı bir kadın düşman o an odun toplamak için koruya çıktı.)

581 Düşdü göricek o er telāşa
Endişeye baḥr-i iḡtişāşa

(O er görececek diye endişeye, karışıklıklar denizine, telaşa düştü.)

582 Gönlünden ederdi āh o cādū
Görürse düşer ṭuzağa āhū

(Gönlünden, ah o cadı görürse o ceylan tuzağa düşer diye geçirdi.)

²²⁶ Yİ: Vird-i dili.

²²⁷ S, Yİ: Ḥaṭab.

583 İki gözünü Hudā kör etsin
Cādū yıkılıp caḥīme gitsin

(Allah iki gözünü kör etsin. Cadı yıkılıp cehenneme gitsin.)

[S-31]

584 İşte yanına şokuldu mekkār
Zannım tanıdı kıızı o bed-kār

(İşte düzenbaz, yanına sokuldu. Zannımca o kötü işle uğraşan [kadın] kıızı tanıdı.)

585 Tenhā yer olaydı şimdi anı
Maḥv eyler idim ki yok emānı

(Tenha bir yer olsaydı şimdi onu mahfederdim ki amanı yok.)

586 İklīm-i vücūdunu ser-ā-pā
Bir lerzedir aldı mehdāsā

(Vücut iklimini baştan ayağa beşik gibi bir titremedir aldı.)

587 Çeşmin bürümüş dem-i şecā^c at
A^c şābını kaplamış ḥarāret

(Gözlerini yiğitlik demi bürümüş. Asabını hararet kaplamış.)

[Yİ-70]

588 Rüstem bu kavī-cenān bir er
İmānı siper yaqīnı ḥançer

(Rüstem bu. Sağlam kalpli bir er. İmanı siper, İnancı hançer.)

589 Nefsiyle mücādele eder bu
Çeşminde döner gezer o cādū

(Nefsiyle mücadele eder bu. O cadı ise gözünde döner gezer.)

590 Settār ü Hafîz o²²⁸ Rabb-i Mennān
Hıfz etdi anı emîn ü pinhān²²⁹

(O Mennan[sınırsız iyilik ve ihsanda bulunan] Rab, Settar[kusur ve hataları örten] ve Hafîz[muhafaza eden]dir. Onu emin ve gizli olarak korudu.)

591 Derk etmedi ol ‘acūz-ı hālik
Mevlā gözün etdi ğayr-ı müdrik

(O aciz yaratık anlamadı. Mevla onun gözünü idrak ettirmedi.)

592 Üç haṭve qarīb gezdi ṭurdu
Ayaḡda yanında gāh oturdu

(Üç adım yakınında gezip durdu. Gāh ayakta durdu gāh yanında oturdu.)

593 Hammāle-i hîzem ol tebeh-kār
Döndü köye bār-ı ḡār-ı ber-dār

(Odun toplayıcısı o mahveden [kadın] dikenli yüküyle köye döndü.)

594 Ol ‘ācize bu ğayūr müslim
Haḡḡıñ keremiyle ḡaldı sālīm

(O aciz, gayretli Müslüman kız, Hakk’ın keremiyle selamette kaldı.)

²²⁸ Yİ: Ü.

²²⁹ S’de bu kelime eksiktir.

595 Gösterdi Hudā yegāne bürhān
Bir emr-i celī mezīd-i imān

(Allah, imanı yükselten yüce bir işle yegâne bir kanıt gösterdi.)

596 Haqqā ki bu bir büyük kerāmet
‘Ulviyyet-i dīne zāhir āyet

(Doğrusu ki bu, dinin yüceliğine açık bir işaret olan büyük bir keramettir.)

597 İhlāş-ı derūnu müşmir oldu
Zen gitdi o kız halāş buldu

(İçindeki ihlas meyve verdi. Kadın gitti kız kurtuluş buldu.)

[Yİ-71]

598 Bu luṭfu gören o merd-i hāmī
Şādīde unuttu şubḥ u şāmı

(Bu ihsanı gören o hamiyetli adam, sevinçten sabah ve akşamı unuttu.)

599 Aḥşam²³⁰ namāzını edāya
Gitmiş idi cāmī‘e du‘āya

(Akşam namazını eda etmek için camiye dua etmeye gitti.)

600 Eṭvār-ı cemā‘ati nihānī
Gördü nice ḥāl-i düşmenānī

(Cemaatin tavırlarında gizli nice düşman hâller gördü.)

601 İslām u Hıristiyān cümle

²³⁰ Yİ: Akşam.

Düşmüş lügaz-ı firârı halle

(Bütün Müslüman ve Hristiyanlar kaçış lügazını çözme peşinde.)

602 Hep sözleri vehm ü zann ü vâhî

Yok kimse bilen kıızı kemâhî

(Sözleri hep vehim, zan ve manasızdır. Tam manasıyla kıızı bilen kimse yok.)

603 Efkarı sakîm ü bî-mezâyâ

Hallolmadı gitti ol mu^c ammâ

(Fikirleri hatalı ve niteliksizdir. O muamma hallolmadı gitti.)

[S-32]

604 Ammâ Dîmo halkının telâşî

Etmişdi mezîd iğtişâşî

(Ama Dîmo'nun halkının telaşı, kargaşası ziyadeleşmişti.)

605 Şiddetle vezân bād-ı şarşar

Şāh-ın gibi kâ'inâtı şarşar

(Şiddetle esen soğuk rüzgar şahin gibi, kainatı sarsar.)

606 Bir hādeķa cānın atdı duķter

Şeb anda şıgındı çün kebüter

(Bir hendeğe attı kendisini kız. Güvercin gibi gece orada sığındı.)

607 Te'sîr-i bürüdet ile bî-tāb

Vahşetle zālām-ı şebde bî-h'āb

(Soğuşun etkisiyle bitkin, gecenin vahşet ve karanlığında uykusuz)

[Yİ-72]

608 Köyden görünür yakılmaz ateş

Yok münisi ‘ aklı pek müşevveş

(Köyden görüneceği için ateş yakılmaz. Arkadaşı olmadığı için aklı karışık.)

609 Rüstem gidemezdi münis olsun

Yanında emîn ü hâris olsun

(Rüstem gidemezdi ki arkadaş olsun. Yanında emin ve koruyucu olsun.)

610 Bulut arasında gâh meh-tâb

Tesliyyet eder mişâl-i şeb-tâb

(Bazen mehtap bulut arasında ateşböceği gibi teselli verir.)

611 Necm ü kâmere hitâb ederdi

Geh²³¹ tâli‘ine ‘ itâb ederdi

(Yıldızlar ve aya seslenirdi. Bazen de talihine azarlanırdı.)

612 Mâzîyi tefekkür ile hâle

Şükr etmede Bârî Zü’l-celâle²³²

(Maziyi düşünerek haline, Celal sahibi Bari [Her şeyi takdir ettiği şekle uygun olarak yaratıp varlığa çıkaran] Allah’a şükrederdi.)

²³¹ Yİ: Gâh.

²³² Yİ: Şükr etmededir o Zü’l-celâle.

613 Envār-ı yakîn eder tecellî

İmānı kılar ināre gönlü²³³

(İmanın nuru tecelli eder. İmanı gönlünü nurlandırır.)

614 Her dem beşeriyyet olsa ġālib

Olurdu huzūr-ı kalbi sālīb

(İnsanlık her zaman galip olsaydı kalbin huzuru ortadan kalkardı.)

615 Geh şād u emīn ü geh mükedder

Terlerdi vücūdu gāh dītrēr

(Bazen mutlu ve emin; bazen de kederli. Vücudu bazen terler bazen de titrerdi.)

616 Geçdi geceden bir iki sâ‘at

İnsāna verir o mīşe dehşet

(Geceden bir iki saat geçti. O meşe insana dehşet verir.)

[Yİ-73]

617 Zūlmet bürümüşdü āsumānı

Hiss etdi gelir biri nihānī

(Gökyüzünü karanlık kaplamıştı. Birisinin gizlice geldiğini hissetti.)

618 Āheste ses ile dedi Zehrā

Qorqup kızım üşüdün mü tenhā²³⁴

(Kısık bir ses ile “Zehra, korkup üşüdün mü kızım yalnız.” dedi.)

²³³ Yİ’de sayfa kenarı: Anı tesellî.

²³⁴ Yİ’de sayfa kenarı: Alçağ ses ile diyordu Zehrā/Qorqup üşüdün mü böyle tenhā.

619 Bîgâne degildi bu gelen²³⁵ zāt
Her işi ta' ahhüd eyleyen zāt

(Yabancı değildi bu gelen zat. Her işi taahhüt eyleyen zattı.)

620 Olmuş bu uğurda ser-nihāde
Şeh-bāl-i himāyesi küşāde

(Himaye kanatları açık bir şekilde bu uğurda başını ortaya koymuştu.)

621 Zāl oğlu koca bahādır ol merd
Bahtıyla hāfarda oynuyor nerd²³⁶

(O Zaloğlu, koca yiğit, mert tehlikede bahtıyla tavla oynuyor.)

622 Ol mühtediye şefîk baba
Cânın ediyor bu yolda ifnā²³⁷

(O Şefkatli baba, bu hidayete ermiş kıza bu yolda canını feda ediyor.)

623 Tesliyyet eder o dil-fikārî²³⁸
Her yerde anıñ bu ğam-küsārı

(O gönlü kırılmış kıızı teselli eder. Her yerde onun gam gidericisidir bu.)

624 Gerçi *Hasana* bu kız nişanlı
Lākin o çocuk degildi şanlı

(Bu kız her ne kadar Hasan'a nişanlı olsa da fakat o çocuk şanlı değildi.)

²³⁵ Yİ'de sayfa kenarı: Söyleyen.

²³⁶ Bu beyit Yİ'de bulunmamaktadır.

²³⁷ Yİ: Her-bār himāyesinde yektā.

²³⁸ Yİ'de sayfa kenarı: Eyler idi tesliyyet o zārı.

[S-33]

625 Tedbire umūra ğayr-ı kâfî
Yok tecrübesi derûnu şâfî

(İşlerin tedbirine kâfî değidi. Tecrübesi yok, içi safidir.)

626 Rüstem bu sebep için şamîmî
Etmişdi der-^çuhde²³⁹ ol mühimmi

(Rüstem bu sebep için samimidir. O ehemmiyetli meseleyi deruhte etmişti.)

[Yİ-74]

627 Naql etdi kıızı hafice köye
Vermezdi vücūd güft ü gūya

(Kızı gizlice köye nakletti. Dedikoduya vücut vermezdi.)

628 Çorba içirip ısıtdı der-hāl
Esbāb-ı hayātın etdi ikmāl

(Derhal çorba içirip ısıttı. Hayatının devamını ikmal etti.)

629 Cāsūs idi hep nisā^ç-ı Bulğar
İslām menāzilinde devvār

(Bulgar kadınları Müslüman menzillerinde dönüp, hep casusluk yapmaktaydı.)

630 Maẓnūn görünen bir iki hāne
Tekrār aranıldı ğāfilāne

²³⁹ Yİ'de sayfa kenarı: Ta^çahhüd.

(Şüpheli görünen bir iki ev ansızın tekrar arandı.)

631 Her kimse anı kabûl kılmaz
Her cisme ziyâ hûlûl kılmaz

(Kerkes onu kabul etmez. Işık her cismin içine girmez.)

632 Birkaç evi devr ederdi dâ'im
Köy içre²⁴⁰ çoğaldı lev m ü lā'im

(Daima birkaç evi gezerdi. Köy içinde dedikodu ve dedikoducular çoğaldı.)

633 Tebdil-i libās edip bir aḥşam²⁴¹
Āḥir köye gitdi ol nev-İslām

(O yeni Müslüman [olan kız] bir akşam elbise değiştirip en son köye gitti.)

634 Bu köyde²⁴² oturdu çend hafta
Bir pîre-zen eylemiş nühüfte

(Bu köyde birkaç hafta oturdu. Yaşlı bir kadın onu saklamıştı.)

635 Ğayret ederek bu dil-fürûza
Ketm etdi evinde ol 'acûze

(O kocakarı, gönle ferahlık veren kıza gayret ederek evinde sakladı.)

[Yİ-75]

636 Mihmān-şode ḫaldı ḫaylī eyyām

²⁴⁰ Yİ'de sayfa kenarı: Bu köyde.

²⁴¹ Yİ: Akşam.

²⁴² Yİ'de sayfa kenarı: Bir yerde.

Gāhīce gelir o nīk-fercām

(Misafir olarak hayli gün kaldı. Ansızın o akıbeti güzel olan gelir.)

637 Tesliyyet-i hātır u nevāziş

Şabr etmege eyliyor sipāriş

(Gönlünü teselli ve iltifat ederek sabretmesini istiyor.)

638 Bir köyde degildi çünkü dā'im

Diger köye nakli geldi lāzım

(Daima tek bir köyde değildi çünkü. Başka bir köye nakli lazım gelmişti.)

639 Kış mevsimi şiddet-i bürüdet

Berf ü tipi başka bir muşibet

(Kış mevsimi, şiddetli soğuk; kar ve tipi de başka bir müsibet)

640 Düşmüş idi halk kayd-ı cāna

Evden çıkamaz esir-i hāne

(Halk can derdine düşmüştü. Evden çıkamazlardı, evde esirdiler.)

641 Bir böyle belalı şebde nā-çar

Çıkdı yola ol iki himemkār

(Böyle belalı bir akşam çaresizce o iki hamiyetli yola çıktı.)

642 Berf ile kapanmış idi yollar

Her hātvede tehlike muşavver

(Kar ile kaplanmıştı yollar. Her adımda tehlike görünüyordu.)

643 Azgın bulunur o vakt gürgān
İnsāna şalar muzırr o hayvān

(Azgın bulunur o vakitler kurtlar. İnsana saldırır o zararlı hayvan.)

644 Geçmişdi Keçidereyi nā-gāh
Çıkdı yedi dāne gürg-i gümrah

(Keçidere'yi geçmişlerdi. Ansızın yolunu şaşırmış yedi tane kurt [karışıklarına] çıktı.)

[S-34, Yİ-76]

645 ‘Av’ av ederek harīş u mūhiş
Ürkütdü o iki zārı müdhiş

(Hırslı ve müthiş bir şekilde havlayarak o iki çaresizi ürküttü.)

646 Ger hamle edeler²⁴³ ber-ā-ber
Neylerdi yedi ‘adūya bir er

(Eğer birlikte hamle yaparlarsa bir adam yedi düşmana ne yapabilirdi?)

647 Yokmuş bu sibā’ a ızın ü ruḥṣat
Etdirmedi Hāk hücūm u şavlet

(Bu yırtıcı hayvanlara izin ve ruhsat yokmuş. Hak [onlara] saldırtmadı.)

648 Haylī pür o gürg tīz-dendān
Bunlarla ber-ā-ber oldu pūyān

(Hayli çok ve keskin dişli kurtlar bunlarla beraber kaçtı.)

²⁴³ Yİ: Edeydiler.

649 Geçdi beşi öñde²⁴⁴ kumda²⁴⁵ yatdı
Digerleri de şola yan etdi²⁴⁶

(Beş tanesi geçerek önde kumda yattı. Diğerleri de sol tarafa gitti.)

650 Gördü puşuya yanaşdı gürgān
Yolda²⁴⁷ oluşur iki nigejbān

(Kurtların pusuya yanaştığını ve yolda iki bekçinin oluştuğunu gördü.)

651 Rovelver alıp bu şîr-i ner de²⁴⁸
Duhterle oturdular siperde

(Bu erkek arslan da rovelver alıp kızla siperde oturdular.)

652 Nā-gāh kilāb-ı rüstādan
Bir yayğara kopdu çār-pādan

(Ansızın köyün köpeklerinden bir yaygara koptu.)

653 Kurtlar²⁴⁹ o ğırīve koşdu gitdi
Bunlar da yola devām etdi

(Kurtlar da o sarp geçide koştu gitti. Bunlar da yola devam etti.)

[Yİ-77]

654 Mā-beyni bu iki köyüñ elbet
Azdan aza vardı dört sā^c at

²⁴⁴ Yİ: Önde.

²⁴⁵ Yİ'de sayfa kenarı: Karda.

²⁴⁶ Yİ: Atdı.

²⁴⁷ Yİ: Yanda.

²⁴⁸ S'de sayfa kenarı: Rovelver elinde şîr-i nerde.

²⁴⁹ Yİ: Gurgān.

(Bu iki köyün arasında en az dört saat [mesafe] vardı.)

655 Birkaç köye girdi çıktı duhter
Seyyāre gibi gezerdi yer yer

(Kız birkaç köye girip çıktı. Gezegen gibi yer yer gezerdi.)

656 Taẓyīk edilirdi gāhī İslām
Teftīş-i büyüta gizli iḳdām

(Evleri kontrol etmek için Müslüman evleri ansızın tazyik edilirdi.)

657 Bir māh kadar yavanlar esdi
İz bulmadılar ümīdi kesdi

(Bir ay kadar yavanlar esti. İz bulamayınca ümidi kestiler.)

658 Bilmiş ki ‘adū görülmüyor iş
Bī-fā’idedir bu emr-i teftīş

(Düşman, işin görölmediğini ve teftiş işinin faydasız olduğunu bildi.)

659 ̲onmuş yine bir mirşād-ı hīle
Şayd etmege ol kıızı vesīle

(O kıızı avlamak amacıyla yine bir tuzak kurulmuş)

660 İslāma dedi Hristiyānlar
Göstermeli binti şaklayanlar

(Hristiyanlar, Müslümanlara kıızı saklayanlar göstermeli dediler.)

661 Kandıķ biz o ğayrı Müslümāndır
Çıksın görelim ki kāmurāndır

(Kabul ettik biz. O artık Müslümandır. Ortaya çıksın ki mutlu olduğunu görelim.)

662 Çıkmazsa bu müşkilāt bākī
Çekmez ebeveyni iftirākı

(Ortaya çıkmazsa bu sıkıntılı durum devam eder. Ebeveyni ayrılığını çekemez.)

663 Hiddetle cevāb verdi İslām
Yok bizde o siz sezā-yı düşnām

(Müslümanlar hiddetle cevap verdi: O bizde değil. Sövgüye layık sizsiniz.)

[Yİ-78]

664 Bizde kıızı gördüğünüz mü nerde
Söylersinüz anı iki bir de

(Bizde kıızı gördünüz mü? Nerede? İki bir de onu sorarsınız.)

[S-35]

665 Söylendi biraz irice sözler
Şarardı kızardı haylī yüzler

(Biraz irice sözler söylendi. Hayli yüzler sararıp kızardı.)

666 Hep saķat-ı bī-netīce aķvāl
Yok elde delil-i neyl-i āmāl

(Sözler hep neticesiz, kusurluydu. Elde [Bulgarları] amaca ulaştırarak delil yoktu.)

667 Bulgarları pest eden nevâ'ib
İslâm her işde geldi gâlib

(Musibetler Bulgarları alçaltmıştı. İslam ise her işte galiptir.)

668 Ol Hâdî vü Kâdir ü Tüvânâ
İcâd-künende-i her eşyâ

(O her şeyi icad eden, Hâdî[hidayet veren], Kâdir [her şeye gücü yeten] ve güçlü olan Allah)

669 Bir kârı murâd edince evvel
Esbâbını halk eder mükemmel

(Bir işi murat edince önce sebeplerini mükemmel bir şekilde yaratır.)

670 Etmişdi tehiyye zât-ı Bârî
Ol kebke vesîle-i firârı

(Bârî olan Allah, O keklige kaçış vesilesini hazırlamıştı.)

671 Şeh-râh-ı hidâyet oldu meftûh
Dârûsunu buldu kalb-i mecrûh

(Hidayet yolu açıldı. Kalbi yaralı [kız] ilacını buldu.)

672 Bir şeb mütevekkilen-‘ala'llâh
Köyden çıkıp oldu ‘âzim-i râh

(Bir akşam Allah’a tevekkül ederek köyden çıkıp yola koyuldu.)

673 *Hızır* idi delil ü dest-giri
Dil-zindelerin güzide piri

(Yardımcısı ve delili gönlü uyanık âriflerin piri olan Hızır'dı.)

[Yİ-79]

674 Ağyârın olup dü çeşmi beste
Ol dām-ı belādan oldu reste

(Düşmanların iki gözü kapanıp o bela tuzağından kurtuldu.)

675 Tevfîk ü hidāyet erdi Hākdan
İhsān u ʿināyet erdi Hākdan

(Tevfîk ve hidayet Hak'tan erdi. İhsan ve inayet Hak'tan erdi.)

676 Ādāb u ʿarīkî setr ü telbīs
Ezkār-ı derūnu Hākķı taķdīs

(Usulü ve yolu ayıpları örtmek; kalbindeki zikir Hakk'ı kutsamak)

677 Şān ü şeref-i muvaḥḥidini
Hā'iz idi kadr-i mü'minini

(Müslüman olmanın şan ve şerefine, mümin olmanın kadrine sahipti.)

678 Gerdüne-süvār zühreāsā
Sürʿat-ı kaṭārla rāh-peymā

(Arabaya Venüs gibi binerek katarın süratiyle hızlıca yola koyuldu.)

679 Farķ etmedi hīç dost u düşmen

Köy ü kaşabāyı geçdi eymen

(Dost ve düşman hiç kimse farketmedi. Köy ve kasabayı emniyetle geçti.)

680 İslām melāzı dārü'l-islām

İslāma behişt-i cāy-ı ārām

(Müslümanın sığımma yeri olan İslam diyarı, Müslümana huzurlu cennet yeridir.)

681 Nā-cins ile ülfet emr-i düşvār

Zulmet ile cem' olunmaz envār

(Aynı cinsten olmayanla dostluk zor ıstır. Karanlık ve aydınlık birlikte olamaz.)

682 Hallāk-ı cihān sebep yaratdı

İklîmi hilāfete cān atdı

(Cihanı yaratan Allah Hilafet diyarına cant atmasına sebep yarattı.)

683 Çün dā'ire-i emāna girdi

Emniyyet-i ırz u cāna erdi

(Çünkü emniyet dairesine girdi. Irz ve can emniyetine girdi.)

[S-36, Yİ-80]

684 Aydınlığa bildi kim çıkılmış²⁵⁰

Şükrāna Hudāya secde kılmış²⁵¹

(Aydınlığa çıktığını öğrenince şükür için Allah'a secde kılmış.)

²⁵⁰ Yİ: Çıkıldı.

²⁵¹ Yİ: Kıldı.

685 Āşār-ı teveccüh-i ma‘ālī
Her yerde maḳāmın etdi ‘ālī

(Yüce yönelişinin eseri olarak her yerde makamını yüceltti.)

686 Görmüşler anı ḫilāf-ı me‘mūl
Bulmuş ne ‘aceb ḫalāşa bir yol

(Onu umulmamış [bir vaziyette] görmüşler. Acaba kurtuluşu için nasıl böyle bir yol bulmuş?)

687 Müstağrak-ı ḫayret oldu cümle
Maḫzā dediler bu²⁵² ‘avn-i Ḥaḳla

(Herkes hayrete boğuldu. Bu sadece Allah’ın yardımıyladır.)

688 Talṭīf-i olup murād-ı ‘ālī
Tetrīr-i dili refāh-ı ḫālī

(Yüce olan muradına, gönül ferahlığına ve refaha erişmesi, onun lütuflandırılmasıdır.)

689 Düşmüş idi pençe-i ‘iḳāba
Zincīr-i esāret ü ‘itāba

(Eziyetin pençesine, esaret zincirine ve ayıplanmaya düşmüştü.)

690 Luṭf-ı Ḥaḳ ile necāt buldu
Ser-māye-i nev-ḫayāt buldu

(Hakk’ın lütfuyla kurtuluş buldu. Yeni bir hayat sermayesi buldu.)

---

²⁵² Yİ: Dendi bu mücerred.

691 Z̤ulmetde verildi āb-ı hayvān
Aydınlığa ııdı Şimdi reyyān

(Karanlıkta hayat suyu verildi. Şimdi aydınlığa suya doymuŐ olarak ıktı.)

692 Envār-ı füyūẓ ‘ale’t-tevālī
Ol zerre-i hāki kıldı ‘ālī

(Feyiz nurları o toprak zerresini durmadan yüce kıldı.)

693 Düstūr-ı mūkerrem etdi fermān
Bir dā’irede kılındı mihman

(Sadrazamın fermanıyla bir dairede misafir kılındı.)

[Yİ-81]

694 Li’llāh edindi anı evlād
Hıfẓ etdi ‘iyālī içre dil-Őād

(Allah rızası için onu evlat edindi. Onu ailesi içinde Őevinle korudu.)

695 Nev-bāve-i ‘ōmrü gerçi mūŐmir
Līk oldu refīki derd-i hātır

(Ömrünün turfanda yemiŐi meyve verdiyse de fakat arkadaşı hep kederli gönlü oldu.)

696 KalmıŐdı ocuk köyünde nā-ār
Pā-bend-i kefalet [ü] sitemkār

(ocuk köyünde kefalet ve zulüm mahkumu olmuştu.)

697 Evvelki firār vaḳ' asından
Der-dest ü i' âde fıkırasından

(Önceki firar vakasından yakalanma ve iade maddesinden)

698 Habs olmuş idi çocuk ber-eyyām
Dūçār-ı hümūm u kayd-ı ālām

(Çocuk kederlere ve elem kaydına düşmüş bir şekilde günlerce hapsolmuştu.)

699 Āḥir araya ricācı girdi
Seksen Levice kefil verdi

(Daha sonra araya araya ricacı girdi. Seksen Levice kefalet verdi.)

700 Pā-bend-i kefalet ol civān-merd
Firḳat-zede ḳaldı köyde pür-derd

(O civanmerd kefalete bağlanmıştı. Köyde dertli bir şekilde ayrılığa uğradı.)

701 Bu kayd-ı zamānı kıırma lāzım
Tā menzil-i yāre olsun ' āzim

(Bu kefalet kaydını kırmak lazım. Ta ki yârin menziline gidebilsin.)

702 Bu derde arardı çāre avḳat
Ümmīd ile geçdi ḥaylī evḳāt

(Avukat bu derde çare arardı. Bu ümit ile hayli vakit geçti.)

703 Aldatdı biraz da para ḳapdı

Hā 'in²⁵³ reh-i nā-şavāba şapdı

(Aldattı. Biraz para da aldı. Hain doğru olmayan yola saptı.)

[Yİ-82]

704 Düşmenden olur mu hayr-ı me'mül
Şeytāna uyan şoñunda maḥzūl

(Düşmandan hayır emeli umulur mu? Şeytana uyan sonunda rüsvadır.)

[S-37]

705 Kaṭ' oldu ümīd o nā-ḥalefden
Yok fā'ide beyhūde esefden

(O hayırsızdan ümit kesildi. Boş yere esef etmekten fayda yok.)

706 Mevlāya umūruñ eyle tefvīz
Teslīm ü rızāya nefsi taḥrīz

(İşlerini Allah'a havale et. Nefsi de teslim ve razı olmaya teşvik et.)

707 Eyyām-ı firāk buldu encām
Vuşlat demi kıldı 'arz-ı endām

(Ayrılık günleri son buldu. Kavuşma anı arzıendam etti.)

708 Redd etdi kefāleti hükūmet
Kurtuldu o pāy-bend-i miḥnet

(Hükümet kefaleti reddetti. [Böylece] o skıntıya girmiş olan [çocuk] kurtuldu.)

²⁵³ Yİ: Dinsiz.

709 Ol ān per ü cenāḥ açdı
Dil-dāra sebük-piyāde²⁵⁴ kaçdı

(O an kol kanat açarak sevgiliye koşarcasına kaçtı.)

710 Yoḳ elde irāde dilde ārām
İster reh²⁵⁵-i yāra varsın aḥşam²⁵⁶

(Yarın yoluna ister akşam varsın elde irade gönülde dinlenme yok.)

711 ‘Azminde ḳavī sözünde şābit
Şābit ola aşı fer‘i nābit

(Kararında sağlam, sözünde sadık; , kökü sabit kalmalı dalları gelişmeli.

712 Ref‘ oldu mevānī‘ ü ğavā‘il
Az günde merāma oldu vāşıl

(Engeller ve sıkıntılar ortadan kalktı. Az günde amacına ulaştı.)

713 Maṭlūbu talebde eyle ısrār
Cidd ile bulur ḥuşūl her kār

(Taleb edilen şeyi talepte ısrar et. Her iş ciddiyet ile hasıl olur.)

[Yİ-83]

714 Himmetdir eden cihānı ma‘ mūr
Ġayretle olur mesā‘ ı meşkūr

(Cihanı bayındır kılan himmettir. Emekler gayretle şükre değer olur.)

²⁵⁴ S: Sebük-bār.

²⁵⁵ Yİ: Der-i.

²⁵⁶ Yİ: Akşam.

715 Ol duḡtere Hādī-i ḡaḡīḡī
Luṡf eyledi buldu rāh-ı Ḥaḡḡı

(O kıza hakiki hidayet verici [Allah] lütufta bulundu. O da Hak yolu buldu.)

716 Bāṡılla ṡurulma ḡayr-ı cā'iz
Hicretle gerekdir ola fā'iz

(Batılın olduḡu yerde durmak caiz deḡildir. Merama ermek için hicret etmek gerekir.)

717 Pür-^çācizeniñ ḡarārı düṡvār
Ḳıldı bu civānı Ḥaḡ mededkār

(Çok aciz olan kızın zor kararında Hak bu genci ona yardımcı kıldı.)

718 Evvelki firārı sū-i tedbīr
Encāmı görüldü ḡaylī taḡḡīr

(Önceki firarı tedbirsizlikti. Sonrasında hayli tahkir görüldü.)

719 Geḡseydiler ol zamān ḡudūdu
İslāma büyük belā olurdu

(Geḡseydiler o zaman hududu İslam'a büyük bela olurdu.)

720 ṡāyed ḡuṡemā eder si^çāyet
İsterdi kıızı o dem emāret

(Şayet hasımlar dedikodu ederdi. O zaman da emirlik [Bulgar Prensiḡi] kıızı isterdi.)

- 721 Luṭf oldu aña ḳahır yüzünden
Hıfz etdi Ḥudā ‘adū gözünden

(Kahır ona lütuf oldu. Allah onu düşmanın gözünden korudu.)

- 722 Hıḳmet var imiş i‘ādesinde
Görüldü sebāt ifadesinde

(İadesinde hikmet varmış. İfadesinde kararlılığı görüldü.)

[Yİ-84]

- 723 Bir māh manastıra verildi
Şoñra yed-i mādere verildi

(Bir ay manastıra verildi. Daha sonra anne eline verildi.)

- 724 Pek çok aña nuş u pend edilmiş
Talṭifî ṭarīḳına gidilmiş

(Ona pek çok öğüt ve nasihat edilmiş, gönlünü alma yoluna gidilmiş)

[S-38]

- 725 Te’şīri görülmeyince encām
Etdi ḥuşemāası terk-i iḳdām

([Bunun] tesiri görülmeyince sonunda hasımları geri adım attı.)

- 726 Gördü nice zulm u zillet ammā
Encāmını ḥayr kıldı Mevlā

(Nice zulüm ve hakirlik gördü ama Mevla sonunu hayır kıldı.)

- 727 Ol iki fedāyî fār ilā’llāh

Bu firqati çekdi tam on üç mäh

(O iki fedayi Allah'a koşarak bu ayrılığı tam on üç ay çekti.)

728 Bir şāhib-i cāh²⁵⁷ ʿālī-himmet

Tesrīrine eyledi ʿināyet

(Makam sahibi, himmeti yüksek olan biri mutluluğuna inayet eyledi.)

729 Te'mīn-i ma'īšet etdi evvel

Cem' iyyet-i sūrunu mükemmel

(Önce geçimlerini temin etti. Daha sonra mükemmel bir düğün.)

730 Mes'ūd [u] refāh ile mu'ammer

Evkāt-güzār şimdi anlar

(Mutluluk ve refahla yaşamakta, vakit geçirmekte şimdi onlar.)

731 Dā'im o kız ile ğam-küsārı

Meşgūl du'ā-yı şehriyārī²⁵⁸

(O kız ve teselli vericisi daima devletin duacısıdır.)

732 Ol Hāmī-i şer' ü dīn-i Aḥmed

Ol melce-i ümmet-i Muḥammed²⁵⁹

(O şeriat ve dinin koruyucusu, o ümmetin sığınağı)

[Yİ-85]

733 Sultān Ḥamīd Ḥān-ı Šānī

²⁵⁷ Yİ: Devlet.

²⁵⁸ Bu beyit Yİ'de S-733. beyitten sonra gelmektedir.

²⁵⁹ Bu beyit Yİ'de yer almamaktadır.

Müzdād ola ‘ömr ü ‘izz ü şānı

(Sultan İkinci Hamid Han, ömrü, izzeti ve şanı ziyadeleşsin.)

734 Ol Pādişeh cihān du‘ ācı

Şükrāna bu nazmı²⁶⁰ yazdı Rācī

(O Padişah’a cihan duacıdır. Râcî bu nazmı minnettarlığı için yazdı.)

735 Encāma çün erdi bu havāşī

Tārīhi denildi sāl-i Ġāşī

1311

(Bu haşiyeler sona erdiğinden “gâşî senesi” tarih olarak düşürüldü.)

‘Aded-i Ebyāt: 735²⁶¹

(Beyit Sayısı: 735)

²⁶⁰ Yİ: Bendi.

²⁶¹ Yİ’de ‘aded-i ebyāt (beyit sayısı) 733 olarak belirtilmektedir.

SONUÇ

Hüseyin Râcî Efendi 19. yüzyılın ikinci yarısında hayatının büyük bir kısmını günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Eski Zağra'da geçirmiştir. Hayatı ile ilgili pekçok çalışma yapılmasına rağmen bu çalışmaların *Osmanlı Müellifleri* ve M. Ertuğrul Düздаğ tarafından yapılan çalışma etrafında şekillendiği gözlemlenmiştir. *Osmanlı Müellifleri*'nde Râcî Efendi ile ilgili karşımıza detaylı bilgiler çıkmamaktadır. Düздаğ'ın daha çok *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* ekseninde yapılan kapsamlı çalışmasında ise müellif hakkında saha çalışması sonucu elde edildiği anlaşılan nispeten daha fazla bilgi yer almaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünü teşkil eden Hüseyin Râcî Efendi'nin hayatı, şahsiyeti, sanatı ve eserleriyle ilgili hususlarda daha önce literatürde yer almayan pekçok yeni bilgi elde edilmiştir. Önceki çalışmalarda Râcî Efendi'nin doğum tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktaydı. Doğum yeri ile ilgili olarak da teyide muhtaç hususların olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızda elde edilen arşiv belgeleri doğrultusunda özellikle medrese yoklama defteri ve tekaüd sandığı'nda yer alan bilgiler, müellifin tam net olmasa da bir doğum tarihini vermektedir. Ayrıca müellifin doğum yeri olarak *Osmanlı Müellifleri*'nde belirtilen ve sonraki tüm çalışmalarda bu şekilde kabul edilen Karinabad'a bağlı Molla Şeyh köyü bilgisi yaptığımız çalışmalarda Şumnu'ya bağlı Melamiç karyesi bilgisiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Fakat daha önce de belirtildiği üzere Bulgaristan yer isimleriyle ilgili yürüttüğümüz çalışmalarda ne Molla Şeyh ne de Melamiç isimlerinde bir yer bilgisiyle karşılaşmamıştır. Bununla birlikte o dönemde idari olarak yerleşimlerin farklı merkezlere bağlanması ve isim değişikliklerinin neden olabileceği hususlar da göz ardı edilmemelidir. Nihayetinde Şumnu'nun Melamiç karyesi olarak belirtilen yerin Balkan Dağları'nın güney yamaçlarında olması ihtimali ile Molla Şeyh olarak belirtilen yerin birbirine çok yakın ya da farklı isimlendirmelerle aynı yer olması da düşünülebilir. Sonuç her ne olursa olsun Hüseyin Râcî Efendi'nin Karinabad ve onun kuzeyinde bulunan Şumnu arasında yer alan bir köyde doğduğu kuvvetle muhtemeldir.

Daha önce yapılan çalışmalarda Hüseyin Râcî Efendi'nin kronolojik bir memuriyet hayatı ortaya konulamamıştır. Bu çalışmalarda müellifin ilk tahsilini İstanbul'da tamamladığı, Eski Zağra'da Muallim-i Evvelik ve Müftülük daha sonra yine İstanbul'da Meclis-i Kebîr-i Maarif azalığı görevlerini ifa ettiği belirtilmektedir. Bunların da bazılarının net bir tarihi verilmemektedir. Yaptığımız çalışmada elde

ettiğimiz arşiv belgeleri ve bunların içerisinde özellikle Tekaüd Sandığı belgesinde yer alan bilgiler doğrultusunda Hüseyin Râcî Efendi'nin kronolojik olarak memuriyet hayatı aktarılmıştır. Bu belgeler vasıtasıyla müellifin hangi yıllarda hangi memuriyetlerde ne kadar maaşla görev yaptığı tespit edilmiştir. Muallim-i Evvelik, Müftülük ve Meclis-i Kebir-i Maarif azalıkları gibi önceki kaynaklarda bazı bilgilerin bulunduğu memuriyetler hakkında net tarihler çalışmamızla birlikte gün yüzüne çıkabilmiştir. Müellifin vefat tarihi ile ilgili kaynaklarda yıl bazında bilgiler yer almaktaydı. Ayrıca ailesi ile ilgili çok fazla bilgi de yoktu. Çalışmamızda Hüseyin Râcî Efendi'nin vefat tarihi gün, ay ve yıl olarak net bir şekilde tespit edilmiştir. Ayrıca arşiv vesikaları vesilesiyle Hüseyin Râcî Efendi'nin eşi ve çocuklarıyla ilgili bilgiler elde edilmiştir. Yine kaynaklarda yer almayan Hüseyin Râcî Efendi'nin hacca gitmesi hususu tarafımızca tespit edilmiştir.

93 Harbi sonrası Bulgar mezalimi ile ilgili pekçok çalışma yapılmıştır. Hüseyin Râcî Efendi eksenli çalışmalarda Bulgar mezalimi ile ilgili hususlarda özellikle müellifin *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* adlı eserinin esas alındığı gözlemlenmiştir. Çalışmamızda bu eserle birlikte bizzat müellifin kalemiyle merkezi hükümete sunulan raporlar doğrultusunda Bulgar mezalimi gözler önüne serilmiştir. Fakat bu husus müstakil bir başlık altında değil müellifin hayatı içerisinde ele alınmıştır.

Çalışmamızdaki bir diğer önemli husus da süreli yayınlar çerçevesinde gerçekleştirdiğimiz incelemelerdir. Bu incelemelerde Düздаğ'ın çalışmasında belirtilen müellifin *Malumat* gazetesindeki manzumeleri tarafımızca da kontrol edilmiş bu manzumelerden bir tanesinin aynı zamanda *İkdam* gazetesinde de neşredildiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte kaynaklarda yer alan *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*'nın bazı gazetelerde neşredildiği bilgisinden yola çıkarak *Rumeli* ve *Balkan* gazeteleri titizlikle incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*'nın Edhem Ruhi tarafından *Rumeli* gazetesinde sadece dört bölümüyle Necmi Râcî'nin neşriyle paralel doğrultuda neşredildiği görülmüştür. *Balkan* gazetesinde ise yine dört bölüm halinde forma olarak neşredildiği tespit edilmiştir. Süreli yayınlarla ilgili bir diğer çalışmamız, Düздаğ'ın da çalışmasında değindiği, *Volkan* gazetesinde yer alan Hüseyin Râcî Efendi'nin Bulgarların istiklaliyet teşebbüsünde bulunduklarını merkezi hükümete bildirdiği seri yazıdır. Bu seri yazıda Râcî Efendi'nin Eski Zağra ahalisiyle birlikte 1302 yılında merkezi hükümete bazı raporlar gönderdiği ifade edilmektedir. Bu bilgiden hareketle yaptığımız arşiv taramalarında Hüseyin Râcî Efendi hakkında ilgili senede

birtakım arşiv belgeleri tespit edilmiştir. Bu belgelerde *Volkan* gazetesinde yer alan raporların aynısı olmamakla birlikte paralel hususların ele alındığı tespit edilmiştir.

Tarihçe-i Vak'a-i Zağra ile ilgili yürüttüğümüz çalışmalar süreli yayınlarla sınırlı kalmamış kütüphane katalogları da uzun uğraşlarla taranmıştır. Bu doğrultuda eserin Mısır Milli Kütüphanesi'nde yazma bir nüshasının olduğu tespit edilmiştir. Bu yazmanın, iki ülke arasında birtakım diplomatik problemlerden dolayı, temin edilmesinde büyük zorluklar yaşanmaktadır. Fakat konuyla ilgili temin hususunda çalışmalarımız devam etmektedir. Eserin temin edilmesiyle birlikte ileride bu yazmanın Yüksel İnel'de bulunan nüsha – kendisinin uygun görmesi durumunda – ve matbu nüshalarla mukayesesi yapılarak tenkitli bir neşrinin yapılması hedeflenmektedir.

Çalışmamızda yapılan arşiv, kütüphane ve kaynak taramaları aynı şekilde çalışmaya temel teşkil eden *Bedrika* için de aynı hassasiyetle gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak eserin Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde yazma bir nüshası tespit edildikten sonra bu yazma üzerinde uzun incelemelerde bulunulmuştur. Daha sonra müellifin torunu Yüksel İnel'le irtibata geçilerek kendisinde bulunan bir diğer nüsha elde edilerek bu iki nüshanın tenkitli neşri yapılmıştır. Bu çalışma sırasında müellifin eserin gerçek bir hayat hikâyesinin ele alındığı bilgisinden yola çıkarak eserin gerçekliğini ispat eden birtakım arşiv belgelerine ulaşılmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda eserin gerçeklik ve kurgu bağlamında değerlendirilmesi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bununla birlikte eserde müellifin sanatını ortaya koyan hususlar titizlikle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda Hüseyin Râcî Efendi'nin özgün bir sanat ortaya çıkardığı tespit edilmiştir.

Hüseyin Râcî Efendi, yaşadığı yüzyıl itibariyle Batı edebiyatının etkisini iyice hissettirdiği fakat klasik edebiyatın da varlığını sürdürdüğü bir dönemde eserlerini kaleme almıştır. *Bedrika* dönem içerisinde kaleme alınan romantik hikâye ve romanlarla büyük benzerlikler taşımaktadır. Fakat bu eser mensur olarak değil vezin ve kafiye sınırlılıkları içerisinde mesnevi nazım şekliyle manzum olarak yazılmıştır. Dolayısıyla çalışmamızda eseri konumlandırma açısından birtakım zorluklar yaşadığımızı da belirtmemizde yarar vardır. Çünkü klasik edebiyatta *Bedrika* benzeri çok fazla mesnevi bulunmamaktaydı. Bunun için eserin tahlil edilirken modern roman ve hikâye teknikleri noktasında incelenmesi gerekliliği tarafımızca hissedilmiştir. Bu doğrultuda yaptığımız incelemelerde müellifin özgün anlatım tekniklerine başvurduğu görülmüştür. Örneğin, müellif eserinde montaj tekniğine başvururken mahalli Bulgar idaresi ve merkezi

hükümet arasında süregelen resmi yazışmaları mecaz-ı mürsel yoluyla aktarmıştır. Müellifin resmi yazışmalara montaj tekniği vasıtasıyla eserinde yer vermesi, o döneme kadar benzerine rastlamadığımız özgün bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte eserinde kullandığı diğer anlatım teknikleri de yaptığımız değerlendirmeler neticesinde başarılı olarak kabul edilecek niteliktedir.

Hüseyin Râcî Efendi'nin *Bedika*'daki sanat hüneri sadece anlatım teknikleriyle sınırlı değildir. Eserinde sıklıkla deyim ve atasözlerine yer vermesi ve dönemine göre nispeten sade bir dil kullanması dikkate değer bir husustur. Atasözleri ve deyimler başlığı içerisinde yer verdiğimiz örneklerden anlaşılacağı üzere müellif deyimssel ifadelerle bilinçli bir şekilde sıkça başvurmuştur. Dibace ve âgâz-ı hikâyet ve sonuç bölümlerini bir tarafa bırakacak olursak müellifin neredeyse her beyitte deyimssel ifadelerle başvurduğu görülmektedir. Bu da onun "Rumeli üslubunu" başarılı bir şekilde temsil ettiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Hüseyin Râcî Efendi'nin sanatıyla ilgili bir diğer önemli husus – uzun yıllar muallimlik vazifesi yapmasından kaynaklı olsa gerek – edebî sanat icra ederken okuyucuya bu sanatları da tanıtmasıdır. Çalışmamızın ilgili bölümünde yer verdiğimiz örnekler, müellifin eserinde bunu başarılı bir şekilde icra ettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak yaptığımız bu çalışmada *Bedrika* eseri günyüzüne çıkarılarak ilim camiasına tanıtılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte müellifle ilgili kaynaklarda yer almayan diğer pek çok husus da bu çalışmayla birlikte bilim dünyasıyla buluşma imkânı bulmuştur. Uzun bir zaman, yoğun bir çalışma ve özveriyle yürüttüğümüz bu çalışmada büyük şairimiz Nâbî'nin "*İlim bir lüce-i bî-sâhildir/Anda âlim geçinen câhildir*" şeklindeki belîğ vecizesine binaen bazı kusurlarımızın olması kaçınılmazdır. Bu doğrultuda çalışmamızda var olan kusurlarımızın şimdiden affını dileriz.

KAYNAKÇA**a. Arşiv Belgeleri**

- (COA). A.}MTZ.(04) 4-7.
(COA). BEO 947/70994.
(COA). DH.SAİDd... 45/63.
(COA). HR.SFR.04.. 291/36.
(COA). HR.SFR.04.. 342-127.
(COA). HR.SFR.04.. 355/54
(COA). HR.SFR.04.. 496/69.
(COA). HR.SFR.04.. 496/78.
(COA). HR.SFR.04.. 510/53
(COA). HRT.h.. 160
(COA). HRT.h.. 233
(COA). İ.DH.. 959/75818.
(COA). İ.İLM. 4/14.
(COA). İ.TAL. 108-94.
(COA). MF. MKT. 12/110.
(COA). MF. MKT. 25/71.
(COA). MF. MKT. 32/21.
(COA). MF. MKT. 53/86.
(COA). MF. MKT. 55/22.
(COA). MF. MKT. 70/4.
(COA). MF. MKT. 82/117.
(COA). MF.MKT. 570/34.
(COA). ŞD. 1002/56.
(COA). Y..MTV. 88/136.
(COA). Y..PRK.MF.. 3/63.
(COA). Y..PRK.MF.. 4/5.
(COA). Y..PRK.MK.. 2/68.
(COA). Y..PRK.ZB.. 21-94.
(COA).Y..PRK.A... 4/38

b. Süreli Yayınlar

Balkan, *Osmanlı-Rus Muharebesi Hakkında: Bir İntikâd-ı Tarihî*, Yaz: Edhem Ruhi, r. 14 Mart 1323 (m. 27 Mart 1907), S.166., s.1;

Balkan, *Osmanlı-Rus Muharebesi Hakkında: Bir İntikâd-ı Tarihî*, Yaz: Edhem Ruhi, r. 16 Mart 1323 (m. 29 Mart 1907), S.168., s.1

Balkan, r. 23 Kanun-ı Sani 1322 (m. 5 Şubat 1907), S.130., s.4.

Dergâh Mecmuası, “*Balkan’a Seyahat*” Yaz: Yahya Kemal Beyatlı, 18 Teşrin-i Sani 1921, No: 14, s.17.

İkdam, 7. Sene, S.2094, s.2, h. 1 Muharrem 1318 (30 Nisan 1900).

Malumat, c.10, S.233, s.815, h. 27 Zilhicce 1317 (27 Nisan 1900).

Malumat, C.4, S.85, s.742, h. 11 Muharrem 1315 (11 Haziran 1897).

Rumeli, *Tarihçe-i Zağra* r. 21 Temmuz 1322 (m. 3 Ağustos 1906), S.31, s.3-4.

Rumeli, *Tarihçe-i Zağra* r. 23 Haziran 1322 (m. 6 Temmuz 1906), S.28, s.3-4.

Rumeli, *Tarihçe-i Zağra* r. 30 Haziran 1322 (m. 13 Temmuz 1906), S.29, s.3-4.

Rumeli, *Tarihçe-i Zağra* r. 7 Temmuz 1322 (m. 20 Temmuz 1906), S.30, s.3-4.

Rumeli, *Tarihçe-i Zağra*, r. 16 Haziran 1322 (m. 29 Haziran 1906), S.27, s.3-4.

Sırât-ı Müstakim, “*Bulgaristan Müftülükleri*” Yaz: Hafız Hasan Sâni, 8 Nisan 1326, C.4, S. 85, s. 125-127.

Volkan, “*1302 Tarihinde Bulgaristan Cemaat-i İslamiyesi Tarafından Bâb-ı Âlî’ye Takdim Olunan Layihadan Mâbad*” Yaz: A. Şehabeddin, S.29, s.3-4, 7 Muharrem 1327/29 Ocak 1909.

Volkan, “*1302 Tarihinde Bulgaristan Cemaat-i İslamiyesi Tarafından Bâb-ı Âlî’ye Takdim Olunan Layihadan Mâbad*” Yaz: A. Şehabeddin, S.30, s.3-4, 8 Muharrem 1327/30 Ocak 1909.

Volkan, “*Rumeli-i Şarki’den 1302’de Gelen Layihadan Mâbad*” Yaz: A. Şehabeddin, S.33, s.4, 11 Muharrem 1327/2 Şubat 1909.

Volkan, “*Rumeli-i Şarki’den 1302’de Gelen Layihadan Mâbad*” Yaz: Müftü ve Reis-i Cemaat-i Müslime-i Liva-i Zağra-i Atık, S.35, s.4, 14 Muharrem 1327/5 Şubat 1909.

Yakın Tarihimiz, “*Yakın Tarihimizin Tek Bir Faslına Dair Küçük, Fakat Değerli Bir Eser: Tarihçe-i Vak’a-i Zağra*”, Yaz: Ali Canip Yöntem, No: 41, 6 Aralık 1962, s.39-41.

Yeni Sabah Gazetesi, 24 Nisan 1941, No: 1066.

c. Elektronik Kaynak Eserler

ARSLAN Mehmet (2014). “Hüseyin Râcî Efendi” TEİS. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/Râcî-huseyin-Râcî-efendi-karinabadli> Erişim Tarihi: 12.06.2021.

Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü (TEBDİZ), <http://www.tebdiz.com/> Erişim Tarihi: 20.06.2021.

<https://yükselinel.wixsite.com/huseyinRâcî> Erişim Tarihi: 17.06.2021.

<http://lugatim.com/> Erişim Tarihi: 20.06.2021

d. Kaynak Eserler

ACAROĞLU M. Türker (2006). *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, TTK Yay., Ankara.

Ahmed Sâib (1327). *Son Osmanlı-Rus Muhârebesi*, Hindiye Matbbası, Mısır.

AKSOY Ömer Asım (2013). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul, İnkılap Yayınevi.

AKTAŞ Şerif (2005). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay. Ankara.

..... (2015). *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili (Teori ve Uygulama)*, Kurgan Edebiyat Yay. Ankara.

ALANDAĞLI, Murat (2018). *Sicil-i Ahvâl ve Memurîn Defterleri Kayıtlarında (Çölemerik) Hakkârililer. Uluslararası Zıp Havzası Uleması Sempozyumu. C.II. S.728. Hakkari.*

Ali Seydî (1914), “Resimli Kamus-ı Osmani”, Matbaa-i Kütübhane-i Cihan, İstanbul.

ASLAN Halide (2008). *Tanzimat Döneminde İhtidâ (1839-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

ATEŞ Ahmed (1942). *Metin Tenkidi Hakkında*, Türkiyat Mecmuası, C.7, s.253-257.

AZAP Samet (2016). *Tölögön Kasımbekov'un Cetilgen Kurak (Olgun Nesil) Romanında Yapı ve İzlek: Sovyet Tipi İnsan Yaratma Süreci. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5(2), 834-869.*

- BAYRAKTAR İbrahim (1992). “Bayram, İslâmî Dönem” DİA, C. 5, s. 259-261. İstanbul.
- Bursalı Mehmed Tâhir (1338). *Osmanlı Müellifleri*, C.2, s.207, İstanbul.
- BUZPINAR Ş. Tufan (2006). “Nakîbüleşraf” DİA, C.32, s.322-324., İstanbul.
- CANIM Rıdvan (2014). *Bir Devrin Unutulmaz Eseri: Zağra Müftüsü’nün Hatıraları*, Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar, İSAV Yay., s. 463-468. İstanbul.
- COŞKUN Menderes (2012). *Söziin Büyüsü Edebî Sanatlar*, Dergâh Yay. İstanbul.
- CUNBUR Müjgan (2007). “Hüseyin Râci Efendi” Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, C. 7, AKM Yay, Ankara.
- CEBECİOĞLU, Ethem (2009), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul, Ağaç Kitabevi Yay.
- ÇELTİK Halil (2008). *Divan Sahibi Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*, MEB Yayınları, Ankara.
- ÇETİN Nurullah (2013). *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap, Ankara.
- ÇETİN Osman (1999). *Sicillere Göre Bursa’da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, Ankara: TTK Yayınları.
- ÇOĞ Mehmet (2004). *Biyografi Çalışmaları İçin Önemli Bir Kaynak “Emekli Sandığı Arşivi”*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9:2, s. 69-74.
- DERİNGİL, S.(2017). *19. Yüzyıl Osmanlı Devleti’nde İhtida ve İrtidad*, Çev. Ayşen Anadol-Taciser Ulaş Belge, İletişim Yay. İstanbul.
- DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi Yay., Ankara, 2012, s88.
- DİLÇİN Cem (2013). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ankara.
- DİLÇİN Dehri (2018). *Edebiyatımızda Atasözleri 1*, TDK Yay., İstanbul.
- Hüseyin Remzi (1305). *Lugat-ı Remzi I-II*, İstanbul. c.1 s.166.
- DÜZDAĞ M. Ertuğrul (2013). “Volkan”, DİA, C.43, s.123-125., İstanbul.
- ..... (2015). *Zağra Müftüsünün Hatıraları (Târîhçe-i Vak’a-i Zağra)*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ERÜNSAL, İsmail E. (2016). *Edebiyat Tarihi Yazıları Arşiv Kayıtları: Yazma Eserler ve Kayıp Metinler*, İstanbul: Dergâh Yay.

FORSTER, E.M “Düz ve Yuvarlak Karakterler”, PHİLİP STEVİCK, *Roman Teorisi*, çev: Sevim Kantarcıoğlu, 5. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

HARVEY, W.J. “Romanda Sosyal Ortam” PHİLİP STEVİCK, *Roman Teorisi*, çev: Sevim Kantarcıoğlu, 5. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Hüseyin Râcî (1313). *Telhîsü'l-İnşâ*, Âlem Matbaası, İstanbul.

..... (1326). *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*, Neşr: Necmi Râcî, Hürriyet Matbaası, İstanbul.

İNALCIK Halil (2018). *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, İstanbul: Kronik Kitap.

İPEKTEN Haluk (2014). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yay. İstanbul.

İPŞİRLİ Mehmet (2011). “Mahreç””, DİA, C.27, s.387-388, Ankara.

..... (2011). “Tekaüt””, DİA, C.40, s.340-341, İstanbul.

KAÇAR Mücahit (2015). “Fesâhat ve Belâgat”, *Osmanlı Edebî Metinlerini Anlama Kılavuzu*, Edt: Özer Şenödeyici, s. 437-506., Kesit Yay., İstanbul.

KAHRAMAN Fatma (2019). *Hüseyin Râcî Telhîsü'l-İnşâ* (İnceleme-Metin), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi, Elazığ.

KARAKAYA Yahya (2016). *437 Numaralı Nüfus (Medrese Yoklama) Defterinin Transkribi ve Değerlendirmesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi, Elazığ.

KARTAL Ahmet (2014). *Doğunun Uzun Hikayesi Türk Edebiyatında Mesnevi*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.

KIEL Machiel (2001). “*Karinâbâd*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.24, s.490-492, Diyanet Vakfı Yay., İstanbul.

..... (2002). “*Kazanlık*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.25, s.138-140, Diyanet Vakfı Yay., Ankara.

KÖKSAL M. Asım (2017). *Peygamberler Tarihi*, C.2, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul.

KÖKSAL M. Fatih (2008). *Metin Tamiri (Usul ve Esaslar, Uygulamalar ve Bazı Teklifler)*, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S.1, s. 169-190.

..... (2012). *Metin Neşrinin Ana Esasları, Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.31, s. 179-209.

KÖSE Ali (2000). “*İhtidâ*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.21, s.554-558, Diyanet Vakfı Yay., İstanbul.

KUYUCUKLU Nazif (1992). “Bulgaristan, Bağımsızlık Dönemi”, *DİA*, C.6, s.399-401. İstanbul.

KÜÇÜK Cevdet (1992). “Balkan Savaşı”, *DİA*, C.5, s.23-25, İstanbul.

Mc.CARTHY, Justin (2018). *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kiyımı: 1821-1922*, Çev. Fatma Sarıkaya, Ankara: TTK Yayınları.

Mehmed Salahî (1910). *Kâmûs-ı Osmânî*, İstanbul. s. 110.

Necmi Râcî (1326). *Neler Çekdik*, Hürriyet Matbaası, İstanbul.

ÖZBİLGİN Erol (2012). *Osmanlı'nın Balkanlardan Çekilişi: Süleyman Hüsnü Paşa ve Dönemi*, İstanbul: İz Yayıncılık.

ÖZCAN Mustafa (1997). *Bir Müftünün Hâtıraları: Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*, Türkiye Araştırmaları Dergisi, S.4, s.339-345, Konya.

ÖZGÜL M. Kayahan (2013). *Türk Edebiyatının Son Mesnevisi: Tâir-i İlâhî*, Kurgan Edebiyat, İstanbul.

PAKALIN Mehmet Zeki (1971). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, MEB. Yayınları.

PALA İskender (2014). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, Kapı Yay.

Recaizade Mahmud Ekrem (1299). *Talim-i Edebiyat*, Mihran Matbaası, İstanbul.

SAFİ İhsan (2009). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmalarında Arşivlerden Yararlanma*, Turkish Studies, Volume:4, 1-I Winter, s. 263-292.

SARAÇBAŞI M. Ertuğrul (2010). *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, C.I-II, Yapı Kredi Yay. İstanbul.

SARIYILDIZ, Gülten (2009). *Sicill-i Ahvâl Defterleri*. DİA. C.37,. Ss.134-136. İstanbul: TDV Yayınları.

SELÇUK Bahir (2009). *Meşâkku'l-Uşşâk (İnceleme-Metin)*, Salkımsöğüt Yay. Erzurum.

SELÇUK Bahir, ALGÜL Mesut (2017). *Hüseyin Râcî Efendi'nin İlcâm-ı Hısâm ve İlzâm-ı Avâm'ı*, Journal of Turkish Language and Literature Volume:3, Issue:4, Autumn, 2017, (168-196)

SİNCER Mustafa Kemal (2018). *Edhem Ruhi (Balkan) ve Balkan Gazetesi (1907-1908)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış YL Tezi, İstanbul.

ŞAHİN İlhan (1995) “Eski Zağra”, *DİA*, C.11, s.394-396, İstanbul.

..... (1997) “Hasköy”, *DİA*, C.16, s.390-391, İstanbul.

ŞAHİN Veysel (2008). *Kurmaca Tekniği Bakımından Halide Edip Adıvar'ın "Handan" Romanı*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. C.18, S.2, s.99-126. Elazığ.

Şemseddin Sâmî (1306). *Kâmûsu'l-A'lâm*, C.3, Mihran Matbaası, İstanbul.

..... (1317). *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaadet. s. 283.

ŞENTÜRK Ahmet Atilla, KARTAL Ahmet (2015). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yay. İstanbul.

ŞENTÜRK M. Hüdai (1992). *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Ankara: TTK Yayınları.

ŞİMŞİR, Bilal N. (1992). "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, s. 47-66, Ankara: TTK Yayınları.

TARLAN Ali Nihad (2017). *Edebiyat Meseleleri*, Haz. Emrah Gökçe. Akçağ Yay. Ankara.

TEKİN Mehmet (2016). *Roman Sanatı 1 (Romanın Unsurları)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul

TEPEBAŞILI Fatih, (2012). *Roman İncelemesine Giriş*, Çizgi Kitapevi, Konya.

TOSUN Necip (2017). *Doğu'nun Hikâye Kuramı*, Büyüyenay Yay. İstanbul.

UZUN Mustafa İsmet (1999). "Hüseyin Râci Efendi", *DİA*, C. 19, s. 10-12, İstanbul.

ÜNAL Uğur (2008). *Meclis-i Kebîr-i Maârif (1869-1922)*, TTK. Yay., Ankara.

ÜNVER İsmail (2008). *Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler*, Turkish Studies, Volume 3/6, Fall.

..... (2017). "Mesnevi", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Türk Şiiri Özel Sayısı II, Divan Şiiri. TDK Yay. Ankara.

YILDIRIM Ali (2007), *Metin Tenkidi İle İlgili Hususlar ve Kâmî Divânı Örneği*, Turkish Studies, Volume 2/3 Summer.

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

Ek 2. Bedrika'nın Süleymaniye Nüshasının Tıpkıbasımı

یا نام خدای لطف بردار
که دیم برین حکایت اغانه

افراد تشکر و ستاها
فیاضه جهان معید مطلقه
فرمانده مجمع الستی
مفقود ایری لب جبریل عالم
سیاره و نبات و سما لهم
موجود احد او دایم ابریک
بود عالمی یوقده ابدی ایجاد
فخر ایزد بجا در اسمانه
محبوب خدا رسول بیخون
سودی قدس مفتح النسی
کیم و منه سی فائده عری و شری
عصرنده نموده معجزاتی
کنجته زان و بحر حکمت

انواع محاسن و شایا
اول بندی کاشانه الیه
تظیم که امور هستی
معدوم ابدی نیچیک عالم
یوقده ابدی بخاک و ناله لهم
زائده وجودی قائم ابریک
بی علت ایزد و جبرانه آباد
و بر دی سرفه بوخاکدانه
زیر که او مفتح بیخون
اولمندی مقام عالم قدس
ماز ایزد و خاک عری
هر سلاک اولدی بینائی
اول معدوم کوهر سالت

اصحابه علمه ایزدی تدریت اول محرم خاص سرجمان قرآن کریم نور و برهان قرآن کلام حق تعالی کاهیجه دلیر ایدر اظلام دیر راکا سالک طریقت بی شک اور سولک آیتند حالی دکل عالم اولیادن کراولم اولیا و اولیاد آنا و خوار و کرامت بود ولت افت محمد	تودیع لای اها دیت ترک ایزدی بزه هدیت و قرآن فرقان مبیه شمس تابان تحریف اکا طاری اولمز اصلو عادتیه مخالف امر دستوار برهان و خوار و کرامت برجسته جلی کرامتند لهرکز صلیحا و اتقیادند بود عالم خاک اولور دی براب اکل اولمز جلالت البت لهب جده معجزات احمد

اول اکمل انبیاء هرگاه
تقظیم و صدوایه قیلون الله

اصحابی صید ایتونه رضا	اتباعی رحمت اغنا

{ مَقَدِّمَةٌ }

ای کلک کلیل نقشه بردار بر نادره رقم قیل حکایت صدقه دوزده ساسه ایلر بنیاد مشهود بواسطه بر غریبه بو وقف ده اول کریم و ستار	اول وقفه لی نقلیه طر اغنا عالمه اگر چه هیومه روایت بی اصل خبالی قیام ایراد لحوت کوسه دلی بود نفیسه قیلیدی غلظه قدرت اظلام

شهر توابع **قزاق**
از جمله **ایسوه** نام کوی
جانبه هواس - وع برو-
بند ول صوی خفیف و شیر-
ایک یوز اولک که **بمی تر**
اسوم و خستیان اینده
وایدی **دیجوا** اسمی بر-
اوغلی **صونه** نک بیو که **ینکه**
استه کوی اینده بو فامیلیا
مبای حکا **ینک** اخته

هر قریه سی یاغ و کلستانه
غایت ایو و در و مشکوب
انمار لطف و آبی کوثر
انسان قوی هسو و بی کین
باقی **محمدی** سرا یا
هواره بی معایشه
بروغلای یکی قریه برابر
کوچوکلری دختر **ایرینکه**
جریل او زده **ایر** دی عمری افنا
ینک دینک او بالک دختر

{ یارب تو لکه عنایت ایله
مکرده رهم هدایت ایله }

سرایه مزعج و فقر و حاجت
سه تاه غنیه **ایله** منت

عصیان اینتر خطا جرالت
بو عافری قیل غریبه غفران

انگار چنگایت

ای قدیکه منجر عالم
هر امریکه کائنات مفاد
اجرام سما نفعم او زده
کرما دستا **کوز** و برای

دای حکمت بر بوده آدم
دلبر عطا سی شاد و ناساد
جنبته فلک دوام او زده
هر موسسه فیضه خاصی جاری

له دزه ده قه نه غایان
اسرینه دانه واقفانجه
ایر ظلماتی مروه نو -

الطافه یومہ الہی بایان
فقال لما یرید مطلق
انوار صبا صیام دیجو -

هادی و مصل سرب د -

مطر و منڈ سرب د -

مکتہ بی فضلی ایرایاد
شرکری قبری اهل توحید
کیم ایندی **صوماره** خلقه اشاد
سه سیه ایدنه **اکری عنایت**
اول عیوی قیزکه فطرته ه
کار ایندی قومک فادک
بلغا ایکه اصل والینی
آغوسه کفرده اولدی بالغ
اکل ایندی هیچ لحم خنزیر
اغرب بوکه کویلی بر قیزاشته
بالا ایوده کونیده ساکه
طوغسه یومسه بلوغه ایرسه
توصیدی ایدنجه ایدی بیته
اسلام آسنه شاد و مسرور
قار داسمه اکا بنات **اسلام**
مفتونه ایدی اهل دینه کویا

مکری اید - اهل ستری فاد
مکدری ایر اهل توحید
جهیه ایجره کیم ایندی وحدت ایقاد
ترسا یجه ویرنه **هدایت**
اولندی سید خلقته ه
ملتی سو اعتقادک
تلیت ایر مال ذله وینی
اما بهری دکری زایغ
نوسه ایجری شراب شیکیر
اغدوه و محامدی فرشته
بلغا له طبیعتی ماییت
سنه ده یکر می بیره کیرسه
اسلام اید الفقه هیمه
بلغا یاننده یاد و مهجو
یولده ستری دخت نیک فرجام
آند اولو مجالس آ -

افکاری کلام صدقه قائل موملینه خفیه تهریح اظلا - ضمیراید - آرا ده نقدیر کو - و - برادرند قلبه رسوخ بولدی ایمان او کندی طلانت و صلاقی صوم رمضان کیزی ایضا بلغا - ره سنده کاری دشوار استا بول قاجمه کار عاقل ممکنه از مز - واج کاری		و جانی طریقه مائل اسرا - دلما اید - دی تمیح کاهیجه میانه اقربا ده نمک برایتید - دی مادرینه بو حال اید کیدی خیلان زمان فرصه و سنده اید و اصبانی بسه وقت ادا اید - دی تنها اما اید مزدی دینه اظلا بیلدی بوار حیات مکل نزل ایتمکجه بودیاری
بو کوبه بفا سید - خطر ناک بلغا - لر اید - نزایت اهلک		
موسم کوزه در برار و کوزن نکودک اولم آغاشه به اسلام ایدم بوجانی ایثار مولام حضور اید عبادت قالدم سر رهنده بای دیکل کتم اید بوسری لیک ایلن یا لول دی حقیقه اول جده نه افکاری فیلی شرح او نطوم اول قلب سلیم ایدی تا بتر		محرزه و ملول ایدی بویوزن بر کجی دیدی جیفار بن سه بلغا - یا حد و دینه اید امار سربست ایدیم خدایه طشت نایاک اید بونده اولم مکل قدرتار بنی اضطراب دلن بو وجهه پاک خاکصانه اسرا - بنی ایندی فاسد و معصوم اختصاصی اید کجی نقدیر

- ۷ -

جو سه ايتي در و ز جسته كرايه تخلص ايتي نقره	غيرت سر به كوكل سوزان انظار تا نر و نجله
يارب نه بولطف و فیه اهل اسرارینه ایرمز عقل انسان	
هر ده ده دوا الهی سنده دلخواهی کن ویرد ب تلی خوف اینم دیدی سده ای ملکه تو بنویس قیلدی عهد و میثاق معلوم بوکاره غیباره رای عقولیه صور لازم	مرصایه شفا الهی سندن بیچاره قیزك آجلدی كوكل الله ویرد بود ده دارو اسبانی خلعه ایدنه اخلاق پیرانه اید اینه استاره تدبیر حکیم و عقل سالم
سند اقدی استاره فکر حکما ده استاره	
هر بر ایتی متور تر اینه لیک اولملی مؤتمه مشاوه افیت متبای الزم بی عقل و دکایه اجه سرک بیمزدی اوصاف دل نه یانه یارانه از قلبه اهدک اول رفته ایتد یکی حباب عاقل کجیان بر اکی اسلام تدبیر ده اولدی لیک تقصیر	کویکده زیانه نفع بله ارباب بصیرت و بصاثر اغواضنه عاری یار الزم جاهل صفایه اجه سرک او هام اید مستقل نه یالین بارانه کن اشک حیرت صاحب نقل ایدی جبه ماجرای تسریل فراره ایتد اقدام تدبیری حکمزه ایتد نقدیر

حاصله کرم کراجه بر مسلمانان
 نامحرمه قیز رفیعہ ایرلر
 تلقیہ سلا دنیہ ایرلر
 زہرا آدیہ اختیار قلمسہ
 اتی یہ نکاح اولدی تعلیم
 ذی الحجہ اولدی ایام
 بیگانه کندی جیغدی مستور
 برش بولر عازم اولدی بوز
 زغرہ سحری کچیلدی لکسہ
 بولرہ طور ورا دودیردی حیوان
 یانتر ایدی حاصله ایرلر
 علوانک اولدی یاندی زہرا
 ایرکنجه کچیرمک مددک
 صبح اولدی کونسه اچیلدی علوان
 بریرده دکل جو حقله دختر
 خوف و خجاسته ایجنده بیوسه
 یوسه محرم حیال ایتوت
 دھام کلور مرهب و هائل
 بی فائده در ندوسه و توبیه
 قوتلور کچرک کراجه علوان
 تنزیه اچاره قیلدی تکلیف
 بشور ایکه ایتور کزینور

ایجا قیلدی نامی علوان
 متردع اولر فرس بول کیرلر
 تا میده ایلر زوجهیه ایرلر
 کز ویه جوانی یار قلمسہ
 مولودیه ایرلر عونه و توفیق
 سال عربی بیک اوچور اولم
 کوی آلتی ایتدی جا و مجرور
 مایس صولک عدا اولور دی کونر
 کیتز عجله کراجه خا مت
 فردابی دوشغور اونا دانت
 بیک خوف ابد بر اوده کیرلر
 همیاس دیر بر اوده تنزها
 سوز ویرمه او قیرجه لغو ک
 میانه کور نمر اول کراجان
 بیچاره ایلک غریب ندر
 بی صبر و قرار عظم مدھوسه
 بیخنده بولر نه ستمه کیتوت
 کیتک فطرت طور و مشکل
 حکم قدره منوط لھالیسه
 کلدی اوده بر تنور و غضبانہ
 تسلیم حکومت ایلر تخویف
 آلدی نه ویرمیور کولر یوز

هائید یهیکر دیری سز اول بر پیره زنی رقیقه ایتک دوستی اید و عجز رهبر فرعون نقابیده زسان بوند یا با کتبی نصف اعف ایر مسه کرد و نه گرفت اری بوند ایله پنجید کید لر صیبه صیبه کردید دونو یقار	هرایه ید قدره محول کنوسی دیگر اموره کتک رهبر هو جو ارقه د نه کید لر مدینه جریسته طلبیده یوبان قومیه فکر ارقه د نه قیامت تاشید دی کراچن خید وتری علوانه مدام لوم اید لر جانکاله صانکه شیه صوفار

دیر بو خریف عجب نه اولدک

ایواه کوشیه زوالی بولک

سوز ره حقیقه حقیقی خانه ارکه صد خیف امید ی نغمه سوزک کلدی بری دیدی باقمه علوان باقه باشکه جا هاید غیرت جاندار ایا قده در اشقیه یا قده یوخید دل جوانی یهوده وجودیه انیمه نقاب دیوانه صالحه یاده کوبان کوز کوره یاز بولاسیر بغا کجه اوله جودیه ک حدودی بالله ره عطفه انیمه عراضه	یوقد رارانه سسوار آند تقیقه جوانه شکره دوندک افصای مدینه د نه ستایان طومیه آریو سزی حکومت بوند نه کز سیه اوله طالعیه چونه برفه کباب اسفانی اندازن قیلک لرزه بی قاب بجود متوفا نه کربان خانه بزی ایلدی گرفتار لشکر حکم حقیقی شکر د مسه یوره کته کیه و غرضه

اول عایزه تک بجای بوسون یوسف جاره خدای و نیل کام اشکجه اید یا اسکی دینه ارجاع	کنیم نه اولوسه وایسوله اولون لصیحات او دض طویله دی دام دینا - ایل یا اید - لراقناع
یوسف یوسفه اول دل پاک الله هغه دینه نه ایدنی خالص اکاه	
تلیله - جوغی - نابجا د - کیم ایدیه بیلو - اونوری الهفا سو غز اید اول جراح - وشمه الحکم لمسه دار الاقلون هیقتسه ایدیر کنا - کو به طوغسه قاز قالماسه توانی بیجاره ده یوسف مجال انکار ترک اولدیر ز سنی جا بوژ اول جلود کبی لهجوم اید - لر - بی فانی د - خلدی صابون نجید قضا اید کور شه ه بکدر ایه غم و کد - سز - کوزر یولر جای اختفاد لها لطفه تنیده طونری فانی بایهم عجمی نه سوز ایشدی فایسود مو طاسه دیوز طوغری خضیه ایدیه نه ایشی صندک	توحید ایدر کوکلر - وشناد - بر شمع که ویردی نور مولد نومید صقیله سه اولم آند نه الله امانت اول دل پاک جاندار او سنی جتیو به اول حالده کور - دیر جوانی اطرافن صا - دی ضیم بینا - دیر رهانه قیز یور یانی بول دشنام غلط ایدر دوکر لر بیانر عجمی جو جونه یا لیسون بودی دل فانی کشتکده دختر ایدیه نه خیز سز اکاه دکل او ماجرا دت سوبردی نه صقیله دی جانم یوسف - آیه همه ده کینه لطف ایت کیده لم کنا - طوغری برسی ایدر کلون کیدند

دیناره دکنی دینار دود اولسده میدا بجره بکر مم	قیدلی بزی اول کراجی مغبون دنیایه بودیه خضر دیر مم
	به دیه محمدی به بکر دم اول دولت سرمدی به ایر دم
قران سزاد اعتماده رحمان و رحیم عطاسی جوقه نختر سل دینی امجد فهریرسی شمس عالم آرا دیه او غزیه ایتد بید جوادک عاجز لره دستگیر اندر بو بولده فدایه قائل اولم دو شمشه زوالی دامگاه تخلیه کلای به محابا عذر امی ختم که وامو اولسون حب ازلی سبب وفا برتم انی قیام سه محقر بو مشکل ایسی تکفل ایتد تقدیری عقل ایدر منقیر یار دجیم او دذال الجلابجه بنده اولیم او بنده یارک اول به اولم غریبه کرداب یول اوزده و معرکه کورندی	قا نغم او مذنب اعتقاد الله احد شریکی یوقد محبوب مکر می محمد اصحاب کرامی انجم آسا یارانه جلای جلد هادک محرده شفیع اولسده اندر مقصود به غیر نانی اولدم اما اجیرم او بیکنا له دیه غیرتد بوسمی موصنا هنا دکنم که عاشق اولسون الله کو کلده بو علقه برسم نک خلد صه ایتد لطف ازله توکل ایتد مانع اولم منقضا به تدبیر تقدیر خدا به ایتد ایمان دو شمشه جو جو طوز اغه یارک جا شرمی او بته به رها یاب اول بیره نه به ستره دوزی

طومر خسته چو جبین چای و سیه دو کرار
 بیا ره ز داللی رسم اولیده
 بو حال کورنج اول دل آگاه
 سس یو و نفس کسیدی بخور
بسه آتی دقیقه صکره دختر
 جاندار لری کور دی قایتونه
چا و سیه دیری **نیک** بونه ایته
 آله تری سنی فضل بو شیطان
 اول دختر پاک طبع و دجذات
 بیهم کیم ایدک خطاب
 دینز باک **نیک** مسلمانم
چا و سیه دیری تنزاف استه
اسوم لباسی چقا تیز
 نور که کیده مز خستیا ندر
 آله انمه بو جیلوغه یازیفه
 دینکه قیزم لور اوله منقده
 دیکله سوزیمی سوزم نصیحت
 اول **مهتر** بو بر منشد
 باقدی جگرین شره غیرت
 وجهه نصیحت اولدی بیدا
 جسمانی بغایت اولدی تابان
 حدت آلدی یوزنده ظاهر

بول قیزی چا بونه دیو سوکر لر
 جیقانه سس صانکه ایلم اولیده
 دوستی یره دیری خیف اویه
 خالک اوزره اوزاری روح نابود
 کند و سینه کلدی جسمی دیر
 اول ایله صیانه قایتونه
 برتر که او یوب فضل کیدینه
 عقلک هانه بو قهرنده زغانه
 جاندار لره باقدی نیم خندان
 ترکیه دیکر و یرم جوایی
 چک بنده ایکی یوقه اماغم
 اشکالک اسکر نوشته
بلغاریا ده اوله قته انگیزه
 بلغاره یار من مسلماندر
 یوقه خرفت و صفی الیقده
عیسی طار لدوب اوله مقدر
 فویشونه دیز سنی حکومت
 کوسج ابدیکی طمعه در زشتدن
 اعصابنه کلدی تاب و سوت
 دینده ملامتی لهدید
 چناری قیزا دی چو کلسان
 آنا غضب کوزنده باهر

نقل دهنی کت ده ایدی
 باه دیدی بکا جا ویسه باه
 کجه دیخو قیزی تنگیم بن
 بیلمم نجه در حسیانلق
 قلمجه سیوخ بولدی ایما
 جسمم ایدو یسه ریزه ریزه
 صوف ایتمم اولو مدن اصلو
 اولم سزه غیری یار صارو
 بی فائده دینی حیدر مه
 بنده کیکن امید غریک
 فرقه هم ایدو خیر و شرک
 دلسته نفس ایدو کور شهم
 کل بالوا یرم بزه ویرک بول
 انکا حقیقت امر دستوار
 انکارینی قیلدی آسکاره

دستنه اودم اراده کیدی
 ربحیم بنم اول علیم و خلوصه
 صدقید موصدم از لطف
 دینیم بنم ایسته مسلمانلق
 توحید ایدو صم اولدی ریا
 ویرم بنه دینیم شیزه
 خانه کور یرم جلالی زیرا
 فکرم سزه دینجه ناموافق
 بهوده یره کناهه کیر مه
 کیمم کلیاء دینیم آیرک
 فرقه هم ایدو رفع و ضرک
 اغفال ایدو هیچ دامدو شهم
 بهوده برنده اوله مقول
 بی فائده جا اهلان اصرا
 حوصه ایدی رجا اونا بکا

اول دفتر یاک اعتقادک

کور جراتنی او هوسه نلادک

مردانه بودجهله بنای
 دعوی و دلیل حجه محکم
 بهوت بران دوشته بدلهب
 جا ویسه دیدی دیکله هم بدو لهام

معقول اولک مقدماتی
 بلغا لری قیلدی لول وایکم
 صکره قیزی ایتدیر مخاطب
 البت دونه جکیه ایتدیرام

بوسوز لری کیمه ایمن کیمه
 یا سقده فراجه یه یه یه یه
 بی رحم الله زوالی دوشمه
 جاندار لره **جاسیه** برورد
 یا سقده جکر کیمه فراجه
 اتوا بنی صویدر سرا یا
 یا بیلدی آیلدی خیم کره
 در دست اید یلوی قیزلر
 قضیه کورنج دزد اصق
 قیر باج بیری شوم و کدیر
 حرص و طمع و نفاق و سودا
 آلمدی بیهوده اوچ قاتاج
 حاصل کورده نه اوچ التوله ای
 حرص اهلان جهان قانع اولمز
 یا قدی او هر یمن بولمده
 سرت سرت یه یا غم زینا
 سرت لری جزا سرت البت
 محروم قالدو هر یمن و مکا
 قیر باج بیری جزا برورد

اول فکر و ضیال قیل فراموشه
 عقوق دیر ایدر هر ما فاق
 زینور بود یا شنه او شمه
 اطرافن دختک جو بردی
 بیچاره یه کسیر فراجه
 بلغا لباسیه آندی اک
 رحم آتیدر حقیر دزه
 ملکوم کراجه ده برآز
 سرو قد بیره ویردی الحق
 آج کوزله دزه سزای تقزیر
 آنا ز ایدر زیل و سوا
 بسه التونه ایتمدی قناعت
 بر خیم جلا زین حاله
 تقزیره ده رای مانع اولمز
 حرص بر بولمده بولمده
 کجرا ال سرتا بله دنیا
 ظالم بولمده قلع و دولت
 هر یمنه ضرر لیدر طمعکا
 کایستد ایدر زیان کیردی

علوان او ایمن خیمه
 دونه وردی کیردی اوچ سوا

حیرانه ز غره بولید انجم
 اولی فرار اولدین کون
 مختار و امام و پیر و برنا
 سوتدی بر بر حکومت
 جاندار له برستوف و اجایجه
 عد اولدی و قرقا حیر و قفل
 رسمی بوجرت مهم طوئری
 بر ایکی جوان جریل معناد
 باقه غیرتنه بوتانه مسلمانک
 بر فردی سعایت ایتدی لهج
 داشم سوزی اولدم به غضاک
 بالغ اولدی به التی بیلد
 اقوابی یاره م ایلدلم
 دنیا ایچونه اولدم مسلمان
 یوقده دلیقانیده قباحت
 بکدیگی سوبدک لهو سله
 تخلیه ویردی سوزنه واللی
 دینه قار داشیم فیقلم اول یار
 اسلام دیارینه وارنج
 سنم ده بکرم ایکی اولدک
 مجونه دکلم وصی به محتاج

داردی قرانغ بر ایتام
 ضابط کوی ایتدی شجوت
 توقیفه اندید سرا یا
 اسلام ایلدی یورو خضومت
 مستطوع ایلد ایلدی تحقیق
 شکر را و حجت دین جمعی
 بر قایق کتی مرام طوئری
 بعضیده شامت ایتمه اسناد
 دینه او غرنه قویری باسه جانک
 اسناد قباحت ایتدی هیچ
 کتدم بیورم ایلدلم اضلال
 یوقدیزی مسلم نه بیلد
 عزمده صانت اوزر قالم
 توهر ایچونه اولدم کریزان
 باقه دارمی یوزمه هم صباحت
 باغلی دکتر قوری نضد
 وار غیرت دین مرخصی
 من ایتدی لیلک الیم اودینه
 یوقد برزه اولد زوچ وزجه
 قانوجیه بوحد سندی بولک
 نفقلم بیورم نه قالمشم آج

مانع دکل اهدایه قانون صمدیه بودیه احمدیه - شکر دینیه - وقایه ناسک ترمید خدا خلوص ایمان طاعت طهارت ابد مشروط قرآن کریم اقتدای فرموده هر کیم بوطریق حق سالك قلعه یرایه نور ایمان هم بزم اولیای مومنین		راضی دکل ارتقا به قانون اناندره لطف سرمد - معروف ابد مراد - اساسی اخلاق صیده عدل و احسان فرضه و سنه دو جور مضبوط احکامی متین و حکمت فخریه عز و جلال اولی مالک لازم می بکا دلیل و یرها بیهوده بولیده اولی انکل
منطقه ایته ی بودی قدایته ی صواب و ناصواب		
بر کویین در بوقریه عقی نقل ایته خلوه ماجرای مستطاع اولی منصفانه اسلام صایه عدل و نیک اسلام عدل و ایدی ناهنجاره بود فرصت ناهنجاره صبی ایله ی ضرب و شتم و تحقیر حال اولی که اولی کجیا منصف کورینا نه خستیا اسنا بولر عرضی ایله کیفیت صمدیه با بعالی		صیرته قودی دلیل و صلی اول قزده بومرینه و فانی یا بدین خلوصه عاد لانه بدینه بوسیله بولند فرصت کوزه درسه ایدر تفسیر کویو بودی بودی تکلیف بی جنی دیندی کینج یا پیر قیلدی کیم طاعنه کند اخصا بالجمعه بوظاهر اولی مغیر صوفیا به منته کیه یلد رسمیه دو که بر سؤالی

مرکز ده فضا ده اندی تحقیق بازرسه که یوره الهه اهل اصل عدلیه به عاقله یسه بود عوی	کتم ایلدی طوعری بی ناچاره برقیز قاضیه اصلی فصلی هاکم ایدر اقصا سیه اجر ۱۰
اتحادی قیز الهه اسیه اهلما - محکم حکومت ایتون اضم -	
دیندی قیزی صوفیه کورملیه قانونده مصرع امر منقلب بوامره جواب ویردی صوفیا تحقیق اوده سز یا سته دختر او لیجه سیه لازم بوکنه بی ناچاره تمسید یجاد کوره دکه تکر سؤالی بلیدی بو خصوصه ایل ارقام استانول مارتة معاض تحقیق منسره ویرلدک	افکاری کوزل صور مللیه سربست اولرجه دیدی دول لهب قیز غیر سیه بالغ اعا یوره عقلی ده غالب یا سته اوچ ییل دهها بکلمک ملزم اسلام نظام ایلر اسناد تحقیق دقت مقالی اول بنه ظهیر شیخ الاسلام دعوالرینی دلیلی ناقصه دختر ده مناسره ویرلدک
قیز کیردی مناسره دل استوب بیجا و ضعیف و عقلی مسلوب	
خاموسه و خرنه و کولک یا ساد قیسیر لک کنه بخش سویه دبیر لک کنه اهل اول اقر کنه هجاره جو لر	لهبانه دکل طبع و متقاد غایتل قیزه کلور دی وحشی عضو اتیمه ایسی بزه محمول یا کیزه طور ورا و بی وضول

تجلیه بر یور صلیب و اصنام اقناعه یوسف قوی و سیله کومندی سکوت خرد و نسب بود جرمی با ایتمه فراموش هر طور و دسیله یزد بو که مادی سولیتو شکر خند تزیج ابره لم او طور مبول اقناعه طامع دین دو کر حالمه تو بیک بنی خند	تقیج بر یور دی دینه اسلوم ینه ایتمه ده قول لیه اید اول قلب سلیم و یاک مرتب هیرن بافتن طور و دی خاموش دیوانه صفت یور و کر بو کاهی بر ری کلور ایدر بند کو کلک کیم لیتو سوبله جور باجی هو جفدک او کر بو مسئله به جواب د خند

معصوم و غریب و بیگنا هم
سر م یور اول علیم الرحم

بیمار و ضعیف و دلفکار چوقده بو جلا نه ایتیم اگر اه افکارم عجب نه برینان قیدی بنی بو حیاته نام زوج ایستهم آتو ایتیم تکلیف مختاره هم نه جای خند سفقه دیدی او و بر و ترکری قیدی خیف بیمار افسوس که یوسف بود ده دار یاسته بیضا نه سن اوایت مسه	استه کوره یور سکر یوزاری افزوده دل یور بود و جانکاه بیایم بونه حال دیره کریان کو کلکده که اضطراب دایم وایر قصورم ایتیم تزیف یوسف غیری حیات امید بند کوسه ایزی بونی بر له مار بافنده سحر علون وایر افسون قبلک فلونجه جادو بوسری سکا فلونز ایتیمه

اسود بقیه و همدوم اوله
 آخر برساتك وقت كنند
 اجداد ملك عقائدند
 عضوای كنه لک كنند
 سه بعد محمد آید آینه
 كل مریم انایه او بصلیب
 سید زاده با یاس هکایات
 هر کوه قوه را هکافسون
 رهبا اید کور اولدین
 صفدی اومای قرانه غصیه
 دختر سه اگر ججه کر من
 کوسه ایدی بو کجی اول دل
 الحاح کور نه خالصانه
 امواج غما طرانه طالام
 چشمه اوهار عجب خیالات
 مقصود دایره رضیع عالم
 دختر بو جوی ساف کوریک

زینهار ادر و همدوم اوله
 آله اند قیرم بروت ویشته
 کور دکنی خلل معابدند
 یاک ایدی دلك ادر زنده
 اترک مصالینه قائم
 انجیل ال اوردده آل نصیبی
 اقتناع املیه جوره خرافات
 شتم سحر قیاس ایدر لر
 نسیم ایدر هکدا اسودین
 تخیه زماه مستورین
 هر مشدیه جواب ویر من
 بیچاره نك اولدی هیمه نمناک
 صبقک بنی دیردی نایزکانه
 کرداب مصائب ایجه فلک م
 بینده دوز غریب حالات
 حاملده قوبک بنی مداوم
 تریخ مرصده کاف کوریک

هر قول مذله الطالی

لهب ترویه لا کوزل جوائف

کوز و نه کجه طوره میو کیتیک
 برماه بود دی هکری دایم

ترتیب هیلده دیه فروشان
 قیسره ندیم و خاد م

بود وضع قیزی اید - دی از عیاج
 کلمتی یینه با یاس بر کوف
 بالوار دی با یاسنه بو کو تا
 صیفی بورا جانم خدوایت
 به غیری طریقه کرم
 اغیار غباری دله یوقه
 وار کوبه فلیح امیدی اما
 بالوار دی جبار ایدی و فر
 ایلام اید قصه به ایدی اخفا
 کندی کوی والدیل با تا
 اطراف بر شحات الدک
 یوقی بد زنده استکاس
 هر قول شکری زهر ناک
 اهنه قومز او موزی عقرب
 وارنج کوی تبا و قومی
 تطیف نصیحت اید اکثر
 از کید نفوذ اغلو
 کوز حبه الی قریبا
 جز اولای اینه وارنج
 کفاری کور و موهده انه
 افعال ساریقه موافق
 هر بار بسمه یارب

کیم خسته طیب عیاج محتاج
 کو - دکلایک ضعیف و محزون
 قور تا - بنی یونده قیلیم شیدا
 جیلدیرم دمه آل بنی کوب بکت
 الله یلو - مرده ایدرم
 شیطان او یانه اگر صیوقه
 یوقه یونده - جای خیر قطعا
 فاند دی با یاسنی قیز آخر
 تلمیح ابو والدینه ارضا
 اوشدی یاسنه زنا به یفا
 توبیخ و ملامت ایچره قالی
 اما اناسی جلانه بوس
 هر وضعی اید - در و زهر ناک
 بی جرم و سبب اید - مضرب
 ترک ایدیر عفو و تومی
 زنده یوقلو - کیم مکده
 اضداد صمد صالوات
 الطوارینه دیده بانه اناسی
 ندقیه اید - عقل قاصر نجبه
 فشاره بقا - منقده نه
 یوقه آند ه سقا ز منافعه
 شیطان نفوذیر لها سدر

امیدنی کسی آند نه از سر بوقیز بزه اولدی در د آخر فالسوه نه سی کونیده مردود ترک آری ایستمدن هر اقسام بزده قنقاریده آفی کلنجی آره زوس صولس سودای حقیقه منع او نمز عاشقده چاره لهر بایان موی موم درد زانغ ایجنده ایدر حسی اودم فراموش بوفکده بر آقرز اول دل افکده	کور دکره بوضعی ام دختره بر کونه بدینه دبردی مادر اولد علیه رضیتی یا خود مسم یوزی کورسونه بر ایام اسلم عقل و بر نه زلفی بونده نقد نظایر اولد کورکده بو علقه قطع او نمز سودایه اید نه امانه لهر بانه طور لاله آسنده طایغ ایجنده او باره اید یو بواند دلفیه ترکرا اید اختلاطی واکه
سار قدر آندی طبع اسات اخلاصه فرین جالب اخوان	
بی فاشده بونده زور واکراه کوبای بوقراه اولده مائل بر لکده کید هسته ایته سولیدی جوینی تنخ و شیرین او کزنه هسته ابتلاسیه اولمزدی سزه بو بولده انکل بر لکده سزکله هم کید دم نینا بوسرم اولمسه فاسه	الیت بولی کور خواه و فاشده بوسوزده برادری ده داخل قار دانی قیزک دله همت صحبت آسنده اول خیمه همتیه سنک بو ماجرا سیه بیله مدی دیدی بو ایست اول جوقده بو طریقه میل اید دم چاره بولور غم انیر فار دسه

سر ویرد مدی بیک او خزانیه ییج ایتدی قیز بیایه فکا - محمه بیایه قیزی بارک بالقان سنی کو تو ملک ایتدی کوبیه سنی ایتدی هیس و اقنا غدا ایلیمک صافقت ایتدی چاره آندور قیزه لهر ایتدی دیرلردی کویک نه خوسه هوس جاغیریدی نه ک کوی کبلسون یوسفه بونده قیزم اید صحت بیلمم نه او عقلک ایتدی ناراج سولمکه مبییه او قومی حال صد قیل کل اعتداف سروایت مرزا داوله یور او اسکی حالت جانم حقیقه جود اوجیقتر اصدو یا الله یا نمر اول کجه اولده بوراده بر او عنادک	هسره سنی ده قیزی تفتیه اخلاصه وصافقت ایتدی اطرا - حقه و بر بویه اول قزاق سولمکی دیدی پیرله مار سرنه انا ملک مرام ایتدی آلتی انا مله کوی کیتدی کجی بونک اوزده حقه ایام بر کجه او طومسه اقربا یس هم نیکه سکا عبود ایدسون بر مدت او طومنه کره ایتدی اول فکری یور کده ایلر اخرج وارمن یوره کده در دودا کوکلکده او نقشه سومی محوایت دختر دیدی دله کر حرایت صابلیندی یور کده ییخ سودا اول کوبیه ییبا بخید ایتدی اولده ملک ایلر سنی مرادک

بولور انا سنی قیلدی حدت
 قالدی با یاسی غریبه حدت

دینکده طود اوله دیدی خاسر
 سه الک ملک مینه اول
 کویک قیز ایلر انا سنی غدا -

لطف ایلر نصیحت ایتدی دفر
 سه ذاهب نه ذهب مینه اول
 اوغل یا با بویه مرصفا -

بوندر ایکیسی عدوی اگیر خوالهرا اناحقارت ایدر برخواه وعدو دیه و بجات جوده کرده ایلور دی تلطف اولسینه ایلور تا لم تزییف و ملوت ایلور لیب	مائی ایدی دیه حقه اندر دارله بابا نصیحت ایدر ان جوده اناسی شیر وقتان باباسی ایدر بیهه تخوینف اما اناسنه یورتر هم قودونکی صولت ایلور لیب
کلرک رضی صا دی صولدی نولتس انا دینه اولک	
بیچاره ده یوده حضور و ارم اتی یه تفکر ایدر آخر کیمده کیمه ایتلمی شکایت دلخسته سی طاقی کسیدک باشنده دوزنر مدام و منجوس قیز نرده اناسی آنده حاضر اولمسی لقای مالهی احمد نایمی بودیه حقه و طبعه قیز کل بری دیر بکله ایتدی بوجار ایدر جیمالک آغاز سوز و لری ایتینه مار آسا امیت اوی قرآن سنه لر زانه که بینه اقی جوال	بو حال ایدر بولدی صیف انجام ماضی یه نفوذ ایدر آخر در دیه کیمه برون حکایت اسلام ایدر الفتی کسیدک امید دوشتر کاه مایوس لهر دم رقبایسنه ناظر بر قوموسی و ایدی موصد ایتدی اودر دمنده صوبه ترناجه قیزی کور و بستی ایدی اول یاوری کور خجی ایدی پروا حسن ایدی بونر اناسی مار با بولدی قیزی قومو خانه سنه کر یانه ایدر یور نظم حال

این
 شعر
 در
 قریب
 اتم
 حاضره

کوزه را ره عادی نرانی دل تره سنی ایوب دمارم عهد نه بیا تک ابتدای تقریر کلدی قیوم اناسی غصبات حایقردی کریمه سله جاد و بونزه قیومی نه جاغردک با سده بیقراروب الهده الیک تشو بکراید در قرارک بونزه دینره ایانر شمدک کوزه و نیکه دوشه بکزی شینه اولادیمه برستی اولر ناکاه توبیخ و خوشی او ناندک	آوازی ضعیف بونزه توانی سوبرالک او جاره محرم تخلیص ایچونه صور دی تبریر قیز قاجدی کردو قالوب میمان سرم ایچمه میسید بری به تور کو بنده نه ایچون قوزوم آیردک معصوم بی فکر خامه صالک تبریر بکراید در قرارک دینزه اوله جیه زمانر شمدک ترک ایچمه بکزی قیز ای شینه نزدیمه یولیم او حالر بالله بیتمه آش بار دای قاندر
کندی بینه او مرد صادق دوندی کبر و اول زنه منافق	
اجدی قیزه اغزین اوید کو طاقتم کلور سوزی زلف نالغ یوره جاره تحمل ایچمید شهاده ضای سا کاف دایم کورینور ابتدوده مقصود لری ضای بارک تقصیم خدایه قانع اولمه تحصیل ضای رب مناف	زهریه دوکر بوردی مارخو لطفنه سینه یه ایدر جاک مولویه توکل ایچمید ایمانه و یقینه مالک کاف مایوس بوکلیه فساد بونکجه ایدر لاه و زارک فانی اولر نه بقایر بولمه بک سهل و کل دھول ضوانه

نفسی بر جلا ده اول ملوزم صبر ایتمده جوته راجر مولا صبر ایله یقین بولدی رونقه معهوده یه اقترایدر لر خدمته محال اوید قضا له اولمزه سنی و جیدی مقبول	صاغلقده اولوب دیرله لازم دو کوله سوکوله کوجده اقا مولا دین عینیت ایردی الحق هرکونا ازا جفا ایدر لر هر بار کرانه اکا حواله کوندوز کچه دایم ایتله مشغول
یا ز فاضلی کجوب ایریندی سرما کیمندی جبال توب بیضا	
ایز ناری سراسر ایندی جامه ایز ده و خوسه اولدی بزات الحفال نبات خواجه بانمسه خاطره طوبی سکوفه دیگر کون کانونه باشنده قصه کوبان مادر لری مخصوص صحبت سوز امر مصیبت اوزره دتر کرجه بدری نوانسه ایدر باباس دیدی لطیفه کویانه اولنه بره یم برادر یکی بویه دل داوله لم برغم اعدا اول سنی لازم ایدی ترویج بوره غیری بوکا سوال وارد دارد بره اولور مثال اهب	شدله وزانه ریج بار انسان اوجاوه باشنده زلف انجار لباس سیری آنمسه انمار شتا انار کانون افتم اولیجه حال دنوان بر شب ایدر بوردی بنور الفت افراد فاملیا جمله حاضر بیکانه طور وری لیک دختر انای مصاحبه خندان اذنک اوله هفتم نیک سوله دو کونه باب لم طادو لله اعلا تکلیفم اگر اولیدی ترویج اولمزه سینه و امده سه مساعد مادم سه و امری غیر رغیب

افکار یکی بل که تبدیل " "	برده اید لم بو سوری بخوب
نقدی به به نگاه مادر	اوردی رک جان ایکنی نیشتر
خفینه و بر دی شرم و رفته	جسمانی بغایت اولدی بار لوه
اظهار ضمیره قلبی مفتون	بر لحظه سکونه وار دی دلخونه
آرزوی صومیه بکاهیج	وار و غلکس اید عقد و تزویج
استرسک او سوری باب لها و له	التو عروسی نله بو لله
آنچه نه مکدم نه مسرور	ایتمه بنی شاد او جمع منکدر
بیگانه بود ده میرها غم	بی شک بیلنر که مسما غم
اول عاجزه بود به محابا	اسلامیه ایدنجی آنشکارا

باباسی ابولهب کیلدک
کانونه دلی لوب کیلدک

هفت ایل فرلادی بر نیت	دو سندی بره فالبنی سر نیت
فایردی بر او دونه نیا اوجاقده	خوف ایتدی زواللی قیز طیا قده
فاجه دی لیب ری ایوب دیموی	مانه الله دی طیره دمه قیوی
فال دی او ایچنده جمله محبوس	خارجده او دل شکسته مایوس
آنر حالیتو قیوی قیر سون	ایستدو بایر برده کیر سون
خوف ایتدی قیوشکت او لنجه	قویجریونی صاغ او قوی لنجه
خا بقیردی اما نه بابا فایر نه	ظور به اچایم قیوی قیر مه
فوسدی ایلر و قیوی اچدی	سر غله دونوب کیر ویه فایر
مس ایتدی بر که قیز قزای	تأمیه اید مزه بویه قزای
غایت قوهسه اول بریزاد	کویا که غزال بندده آراد
لایم قیوی رفعت و هشت اول	الیه اید هشتی مبدل

تأثیفه فکر اید در ده حبله توطین ایچونه لطیفه سوبیر دو کیم سن کل دیو دی کیم ایچنه صقیبه لطیفه ایدم خوف ایدم غیری کل برو به کونه ده دیری خیال داری از جلد دیو سرنک افانه بیرونه دده ده هجودارک تقیسه اید به یور خشتیا نذر	فرع خلیجانه برو سبله تفقته جاد و دعوت اید به ایدم ایدم فوزوم ستمه جبل ایدم خوف ستمه کیم صوغوفه اوستوم کبر ایچرو به نیزانه اولیچمه هوغالدی زاری دوشه یینه قوشا بریشا دقتله آزار دی اول شکارک بر کله اید دی مسلمانر

بیاهم بید یور دی عالم اخضا
بیاهم که برید اید هسما

بر لحظه ده کونه ده اوله قشلا کجی کیجه نک برنجی فضلی امید کسیدی چار و ناچار ظنه ایدر ایچمه بیدر له ماد بیلمز ایدر بولمکن ده جیفه ی ایدر ده دوزن غیری اول طالعی یار قاجدنی آه لهرکس ایدر ده کله کجری حفظ ایدی اوما قطه حقیقی معصوم بالیه آبار قاجمه	فهم ایدی سرنی حکیمان یوسف قیز ده اتر بیلمز اصلی هسب اولیچمه کیدی یار و غیا صوغوفه طور لمز عودت ایدر اسباب قرار الذه داده توضیح خدا چراغ خبرک اولمه اول آه قشده نیزانه کوار اوله کنی انی سجدی بر فردا کا اولدی ملوفی تخلیفه همه بوبابی آجسه

شکل ایست بر بیدار عنایت گاه امر خدو منی تحمل کلمه بود از راه اولی آگاه بر مرد غیور - نقل و تسلیم	کار ایلی جانانه برود است کارهای بر عود نه تأمل بر سر قوم و حقیقی ناکاه کو کلمه خدو منی نه نصیم
توفیق رفیع و نجات ایر مدد اگر حضرت دستان	
امداد نه حضری یولدر الله طالب اول بود - انی مطالب حفظ نه کلون تحمل ایله قیامت انی عود نه دل آرا - توفیق خدای اولدی حائر ظلمت نه هم ایله رهبر اسرا اول روح عزیز قیلدی نیران جاسوسی او او کز لر اسلام اولد سباه دشنام نقل ایله کنشته قیل و قالی حفظ نه اولماسه مابط نصب نه فخر ایله سکو ضابط کو به غم رضی اولد کو به اوله جبهه تقض اجرا اول مرد غیور - قیلدی آگاه کر بولسه نه نجات بولم	توفیق ایست بر عید ناکاه افزون ایله که حفظ طالب الله او کیم توکل ایله کلمه آکا بر خدو منی دشتوا - بیکس و شمشیر عا جز حفظ ایله عید و او نه مولد بر مرد غیور - رستم عنوان فرزاسی از نه بصره بر لر نصیح ایله یولدر دیو ایسلام عصره ایله حکومت بومال نگه بر و مدد نه ایله ضابط الده بدی قیز ایتمک ایضا بالوار دی دیو شفیق بولدی مختار نه خبر و بر لدی تنها بلغا - جو با نه کلدی ناکاه بیلدی قیزی کو به طوتمو اولم

صافتر سے خالصا فدا و مائے کیم فایم قاتلے لباس دھتر نصکام سحر و یا غارت یا بر او دو کومیدی عاری استجا بر پرده دو حیند کلیه خار او طور دی و خا ز ابره مولایه قیلوبانی اعانت طمعه صوغوقه قالدی تنزا مولایه توکل ایزی طور دی نصکام شغور ایزی عسکر اسلام و خستیا نه الهالی ابکی قول اولوب کلون عسکر ضد یوسف و دولاب و خف دقله اندی جمله بوند بیخردی حقیقی لهر اسلام بارید نه عنایت ایزی یور اول مرد و دیگر ابکی فیتی سربست ایزیور راوری لهر	هفته نه بریتور مریضه در مات الهندی بران چورک برابر قوری پیچقا دی اولی نکای برفه جای پناه غیر ستا مملو اسنده برک استجا میدانده صوغوقه قایچه سرحه ایزی کوی حقیقت ادیح طمعت ایزی اول دل آ بی و سوسه طمعت او طور دی صایسه ایدی کوی سر سر جانتا لری ایلید توالی آغاز تقض ایزی بریر انبار و فروه و چاه دیجور طوکنی یا پیری لهر او دندر اکثر بوسیب غریبه او لهرام دینده سلامت ایزی یور آگاه ایدی ایزی حقیقی تمکیم ایدی لهر دکل فدیذب
نقصیه بیوت بولدی غایت دعوی خستیا نه نریایت	
اسلام اوند ه صافلی دھتر	بلغا لری ادعاس اکثر

بوده بزده دیوردی مسلمان
 اسلیم منازلی اندی
 انانده بوقوبه نوم قویوم صیغز
 دعویای قانای مسلمان
 جاندار طاقی هیکدی سهره
 یانه آجیلدی قهره خانه
 عالم بیه یوردی قاضی قهر
 کتف ایتمه محالده بوسری
 ایتمه آلی کیمه قهرده مابول
 اما او دلیل و دینه برور
 جهتمانی قوری ده بنه ناظر
 بی برک و کیا هکلیه خانه
 کنجیه اگر جاول ریه
 بلغا ز نانی قته حیوانات
 اطوار عدوده ایتمه حفظ
 حولیله برالیه برانه سیله
 دزدیده قزیه نفس تیاور
 بریده زنه عدوی برکیه
 دوشدی کوریک او اینوشه
 کوکله نه ایدری آه اوجارو
 ایکی کوزینه خدا کور اینوش

تفتیه ایرحقله صیغدی اندر
 لهرکوتی خفی جلی آرانلی
 قوزی دکل اول فروزه صیغز
 مضیوه و خجی خرسینا ندر
 دوشدی دیمو خلقی در دوقره
 لهرکس دیمو بولور برانه
 اقایله فرقه بره آخر
 بر قالماسه اولدور تحریک
 سرمارده بوضع غیر معقول
 تحلیضی الزام ایدره
 اوده تنی روح آنده حاضر
 حفظ ایتمه آدمی ادا ایجا
 کورور آلی کنظرده دینه
اسلیم حریه نکره با
 داشم سوزی یا حفظ الحفظ
 دور ایدار اطور و وسیله
 ایجا بایر یک غنی اوزره
 صیغدی قوری بوم خطیبیه
 اندیشه بحر اغتشاشه
 کور و سید و شرطو ز اغتشاشه
 جاد و یقینوب جیمه کنبول

ظنم لایزنی قیزی او برکا - محو ایدایرم که یوده امان بر لرزه در آلدی مرده آسا اعصابی قایلیمه حرارت ایمانی سیر یقینی خنجر جسته دونه کرنا و جادو حفظ ایتدی اتی امیه مولد کونه به ایتدی غیر مدد ایاقده یاننده کاه و طور دوزی کویه یار خار بردار حقل کر میله خالری سالم	استه یاننه صوفی دی مکا - تنزا بر اولیدی سمدی ان اقلیم وجودینی سرا یا چشمه بویسمه دم سجاغ ستم بوقوی صباه برار نصیحه مجا دلاید بو ستا و حفظ اوریت منانه درک ایتدی اول عجز لهالک اوج خطوه قریب کردی طور صالک لفظ اول تبرکا - اول عاجزه بوغیور مسلم

کوستردی ضدایکانه بر لهاله
 بر امر جلی مزید ایما

علوب دینه طاهرایت زنه کیدی او فیه خدوس بولک سادیده اونوندی صبح و شامی کیمسه ایری جابمه دعا به کوردی نیجه حال دشمنانی دوشمه لفر زاری ضله یوده کیمسه بولک قیزی کاهی خل اولدی کیدی اول معما	حقا که بو بر بولک کرامت اخلاص در دنی مشردلک بولطف کورده او مرد هامی افتام نمایینی ادایه اطوار جاعنی نزلانی اسلوم و خستیا نه جمله هب سوزری دهم و طه و داهی افکاری سقیم دبی نزا یا

اما در موقوفات نگویم شیر و زانه باد صرصر بر خندق جانانه آتری دهنه تا بر بروی آید به تاب گویند که بگویند یا فیما بین ستم کیده فردی مونس اولسون بولوط ارانده کاه مهتاب بخیم دفره خطاب آید در ماضی به نظر آید حاله انوار یقین آید بخت هر دم برت اول غلب که تا دوامیه و که مکده	ایتمدی مرتبه اغتاش سایه کبی کاشانه صرصر سبانه صفیدی جوهره کبوتر دشمنه ظلمت سبده به خواب بود مونس عقلی بک مشوسه بانده امیه و هاس اولسون تسلیم آید قبال سباسب که طالع عتاب آید در شکرتیمده باری ذوالجلال ایمان فیله اناره کوکلی اولور دی صفو قلی سلب ترارده و جودی کاه دین
کجی کیچیده بر ایکی ساعت انانه و بر او میسه دهشت	
طهمت بودیمدی اسمانی الهه سس ایله دیری زهرا بیکانه دکلدی بوکلون ذات اولسه بو اوغورده سر زاده زال اوغور قوجی برادر اول مرد اول مهنده سقیوه با با تسلیم آید او دلفکارک کریه حنه بو قیز شانی	حسن آیدی کلور بری زلفانی قورقوب قیزم او شود کیمی تنها هر ایسه قهر ایلیان ذات سرهای حمایه سی کاده نجیده خطرده او نیایور نرد جانانه آید یور بو بولده فنا هر برده آنک بو غمک یک لکمه او جو جوهره دکلدی شانی

تبریه نوره غیر کافی بنم بوسب یجونه صیمی نقل ایدی قیزی خفیج کویه حور با ایجروب ایضدی حال جاسوس ایدی هینا بلنا فطونه کورینا بر اکی خانه هرکی آنی قبول فیما بر قاج اوی دور اید و نیم تبدیل لباس ایدوب ایضام یو کویه اولور دی هند هفت غیرت ایدرک بود لفروزه	یوسفه تجر به سه در و ز صافی اینندی در عریده اول متهی ویر مزی وجود کفت کویه اسباب میانک ایدی املک اسلیم منار لنده دوا تکرار ایلدی غافلانه لهر سه ضیا حلول قیامت کوی ایچره حوالدی لوم لوم آخر کوی کیدی اول نواسلام بریده نه نیمه نهفته کتم ایدی اوند اول عجزه

مهمانده فالکدی ضیی آیام
 کالهی کلور اونیک فرجام

نسبت خاطر و نوازش بر کویه دکلری جوکر دایم قیسه موسی سدت بر دوت دوشمن ایدی خلوه قید خانه بر بویله بلور سیده ناها برف اید قیاسه ایدی بولر آنغیده بولور اودقت کرکان کجندی کچی دره بی ناکاه	صبر ایملی ایلید سیار سح دیگر کوی نقلی کلری لازم برف دیتی بقه بر مصیبت اود دبیقه مز اسیر خانه حقیقی بول اول ایملی همکار لهر خطوه ده نرنگه مصور انسان صالو مضرا و حیوان حقیقی بیدی دانه کرک کراه

معدود ایدرک حریفی و جسته که حمله ایدر بر ابر یو قفسه بوسیله از ده و فصیت ضعیفی بر او کرک نیز دندان کجی بستی او کده قومه باندی کور دی بوسی به یا نشی کرگاه ر و ولور الوب بوسید زده ناکاه کلاب و سنا دت	اود کونشی او ایکی زاری هسه بنردی بیدی عدوبه برار ایندردی هو جهدم و صولت بوندله بر اوردی یوبان دیگر لریده صولد یا نه ایندی بولده اولوسور ایکی نکره بان دختله اولور ویدر سیده بر یا یغره قوبدی چار بادت
قدرت را و غریبه قونشی کندی بوندده یوله دوام ایندی	
ما بیتی بوا یکی کوبک البت بر قاج کوی کیده جیفدی ختر قضیه بر یو دی کالهر اسلام بر ماه قدر بواند اسدی بیلمه که عدو کولیو ایسه قونمشه نه بر صا و صیله	از ده آزه واردی دست است سیاره کی گزند ی بریر تقصیه بویته کزله اقدام ایند بولده بد امید کرد بی فائده در بوام تقصیه صید ایتمک اول قیزی دیسه
اسلام دیدی خرسیناندر کونش ملی بنتی صا قلیاندر	
قائده بر او غیری مسلماندر جیفتره بوشکلات باقی صدمه جداب و بر دی اسلام بزده قیزی کور و بکرمی زده	جیفقوله کوره لم که کارماندر حکم ابوننی افتراقی بوند بزده او سر زای دنام سوبد سکر از ایکی برده

ما قدر
 ر و ولور الوب سید زده

صابر دی قزار دی خیر یوزار یوسف الهه دلیل نیل امال اسلام هر اینه کلدی غلب	سولندی برز ایریج سوزار هب فطه بایقچ اقبال بغار لی است اید نه توب	
اول قهار دی وقار و توانا ایجاد کنده هر ایشا " "		
اسبابی خلقه اید مکمل اول کبکه وسیله فرای دار وستی بولدی قلیب مجروح کوبیده یقوب اولدی عازم راه دل زنده لرک کزیده بیرک اول دام بلوده اولدی رسته احسانه و عنایت ایردی هفت اذکار درون حق تعالی هائز ایدی قدر مؤمنی سرعت قطار ایر الهی کوی و فضا ز یکدی ایینه	برکاری مراد اید بخ اول ایتندی تریه ذات باری شراه هدایت اولدی مفتوح بر سب متوکل علی الله حضرا یدی دلیل و تشکیک اغیارک اولوب دو چشم بسته توفیق و هدایت ایردی هفت آداب و طریقی سرتوبیس شانه و سرف موحید نی کردونه سوار زهره آسا زره ایتندی هیچ دوست و دشمنه	
اسلام ملودی دالالوم اسلام بخت جای آرام		
طاعت ایر جمع اولمز انوار اقلیم خدقته جا به آندی اصیت عرصه و جا به ایردی	ناهنجی ایل الفت امر و توار خلود جهانه سبب یار ایدی جهونه دائره امانه کیردی	

آید بلفه بیدی کیم بیفایسه آثار تو چه معالی کومندانی خلوق مأمول مستقره حیرت اولدی جمعه نطفه اولوب مراد عالی دوستی یی نیجه عفا به لطف هوای بخت بولدی طمعه ویرلدی آب حیوان انوار فیوضه علی التالی	شکرانه خدای سجده قیلمه هر یرده مقامه ایتدی عالی بولسه نه عجب خلوصه بر بول محضه ویریدر بوعونه صفه تشریر دل رفاه عالی زنجیر اسارت و عنا به سرمایه نوصیات بولدی آید بلفه بیفیدی سمدی رانه اول ذره خاک فیضی عالی

دستور مکرم ایتدی فرمانه
 بر دژ ده قیلمدی مرمانه

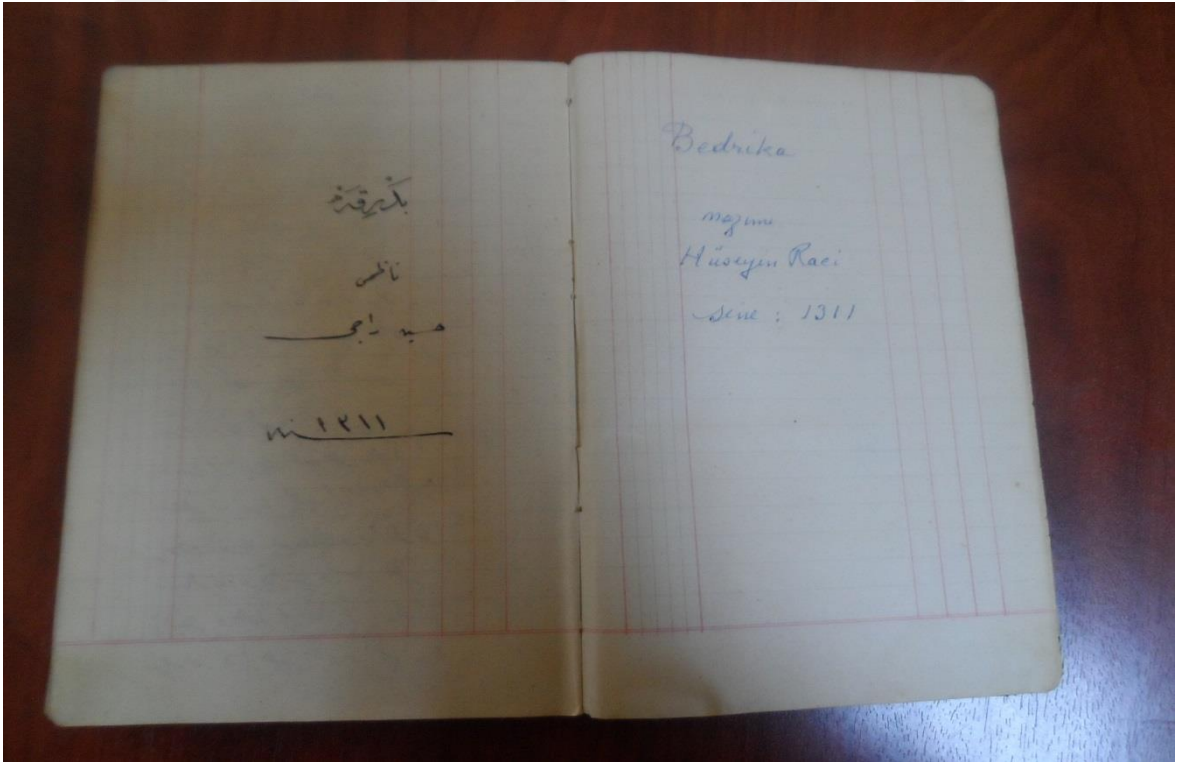
لله ابریزی انی اولاد نو با و ده عمره کرم مکر قالمدی جوجه کونیه ناچار اولکی فرار و قهر سخت حبس اولس ایدی جوجه بر ایام آخر آریه حاجی کیردک باینه کفالت اول جدم بوقید ضمانه قیرمه لازم بود ده دی جاره و قات آلتی بر ده یاره قایک دسمنه ولور می غیر مأمول	مقط ایتدی عیال ایچره لئاد بیلک اولدی رفیق در خاطر باینه کفالت نسکا - در دست داعاده فقره نه دو جاره هم و قید الام سکا نه بویجه کفیل ویردک فرقت ده قالدی کوبیده بردک نامزل یاره اولسونه عازم امید ایلد کچی ضیل اوقات خاشنه نه ناصواب صایک سیطانه او بانه صوکنه مخدول

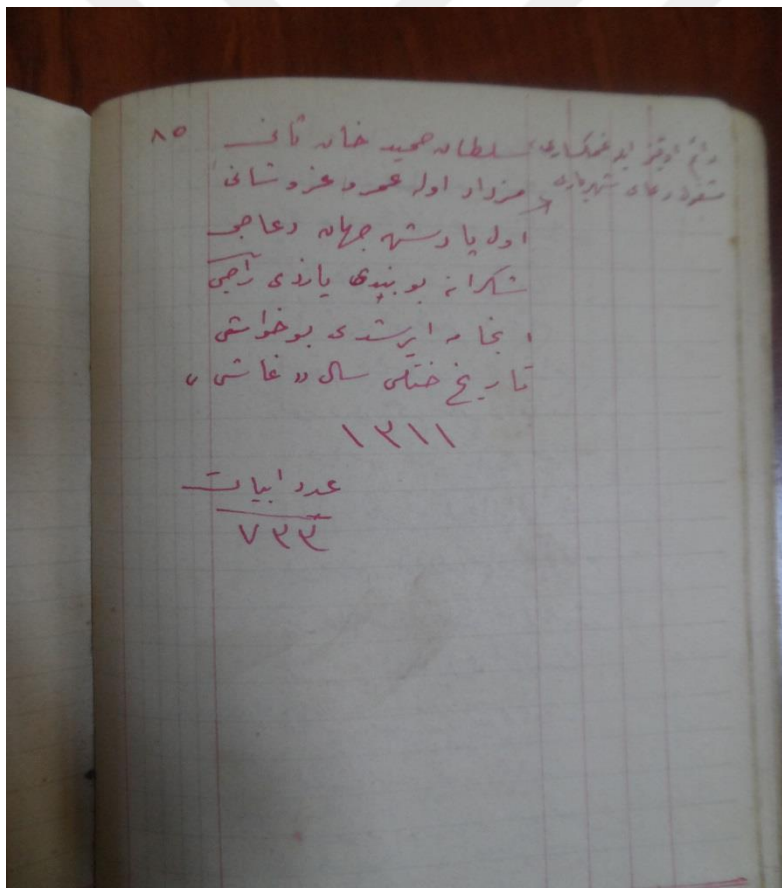
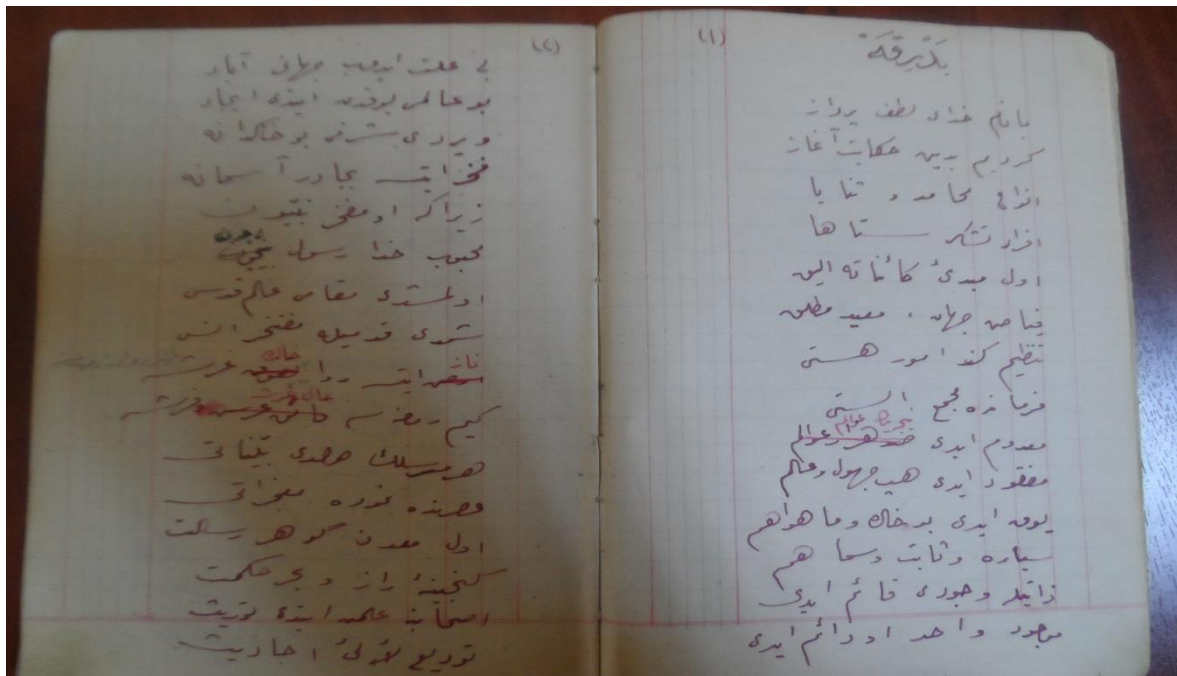
قطع اولدی ایله واخلقند مولایه امورک ابد تقویسه ایام فرقه بولدی انجیم داندی کفانی حکومت اول آنه بر وینع اجدک یوسف الیه الیه الیه عزیزه قوی سوزنه نایت رفع اولدی موذع و غوال	یوسف خاخره برپوده اسفند تسلیم و ضایه نفسی تحریص وصلت دمی قیلدی عرصه انیم قوتیلدی و یای بند محنت دلاره سبکبار قاجردک استرزه یاره وایسوله افشام نایت اوله اصلی فرعی نایت آنکونده مراد اولدی واصل
مطلوبه طلیعه ایله اصره جدایه بولور مجهول هرکا	
هفته ایله به جلاله معمود اول دخترها دی حقیقی باطله لورله غیرجا نر یرعاجزه نک فراری دیوار اوکی فراری سودتیریر کجید یلر اول ینانه حدودک تاید خصما ابد سعایت لطف اولدی اکا قهر یوزن حکمت وایسمه اعاده سنه بر ماه مناسره ویرلک یک جووه اکا نصیح ویندیرلیم	غیرته اولدی ماسعی مشکو لطف ایلدی بولدی اده حق هجوته کرکه اوله فائز قیلدی بوجوانی صوم مددکا انجیم کورلری ضیایه تحقیر اسلام بیوک بدو اولور دک استردی قیزی و دم اعایت حفظ ایتدی خدا عهد و کوزن کورلری نبات افاده سنه صکره ید مادره ویرلک لطیفی طریقه کیمسه

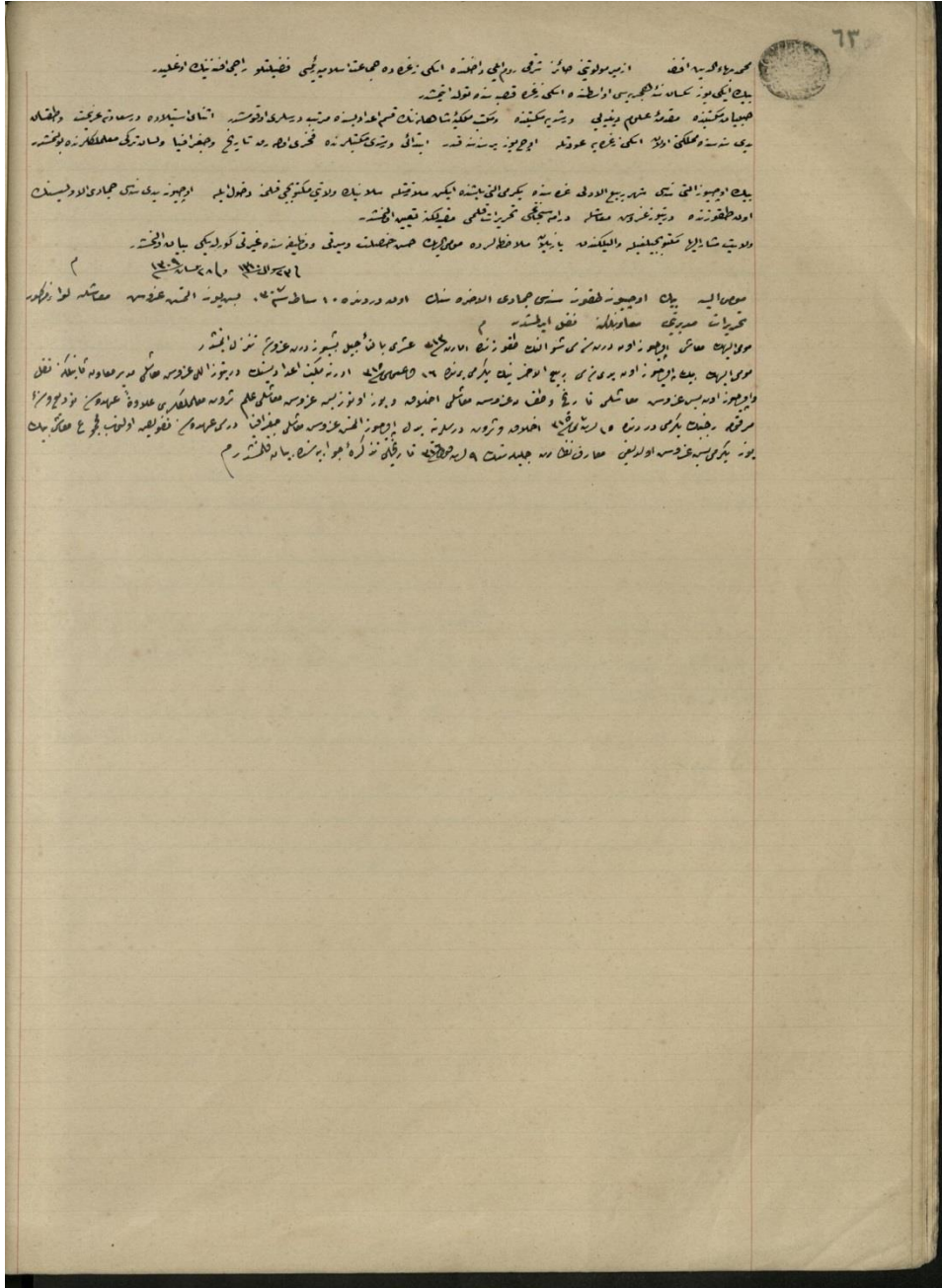
ایندی خصمائی ترک اقام انجامی خیر قیلدی مولد بوقرقتی جلدی تام اولدی وچ ماه	تایندی کویلمیچ انجم کوردی نیچ ظلم و ذلت اما اول ایکن فدا فی قاری الله
	بر صاحب جاه عالی همت تسیرینه ایلی عنایت
جمیع سوزینی مکمل او قانکذا سمدی آند مفعول دعای شهرتاری اول ملجاء امت محمد	تأیید معیشت ایلی اول مصدق راه ایله معمر دائیم او قیز ایله غمکای اول حامی شریع و دین احمد
	سلطان حیر خانه ثانی فرزاد اوله عز و شانی
شکرانه یونظمی یاز دی راجی	اول پادشاه جهان و عجبی
انجام دیوه ابردی بو خوشی تایخی دیندی سال غاشی ۱۲۱۱	
عبدالباق ۷۳۵	

Ek 3. Bedrika'nın Yüksel İnel Nüshasından Örnek Sayfalar

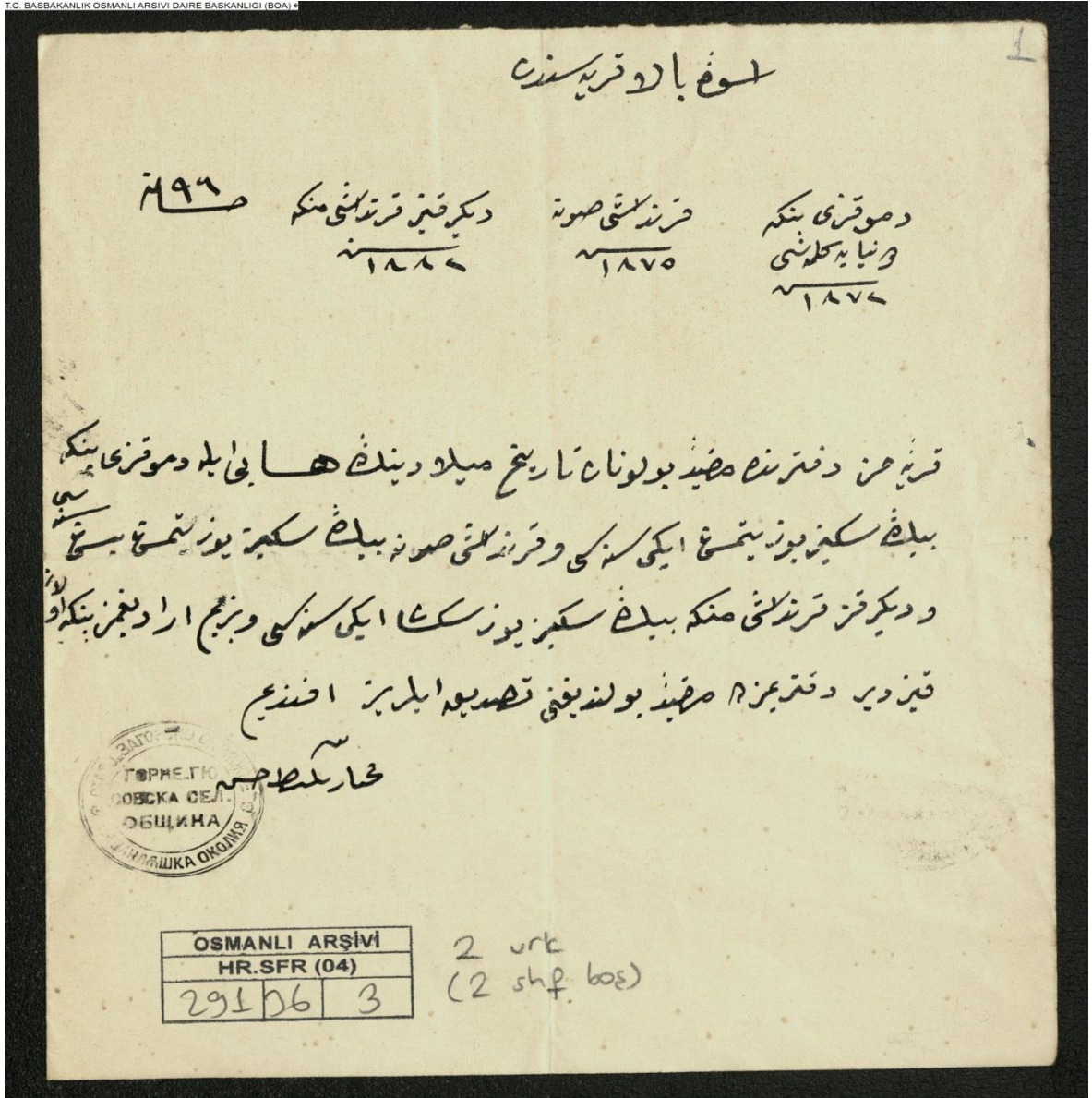
3d.00045

Belge Özeti: Bulgaristan Hariciyesine Giden Muharrerat: Kızanlık'a bağlı İsiva-i Bala karyesine kayıtlı Dimo Sonof'un kızı Penka'nın İslamiyeti kabulü ve babasının ölüm tehditlerine maruz kalışına dair.

Belge Tarihi: M-01-30-1894

HR.SFR.04.. 291 - 36

HR.SFR.04.00291.00036.003

Belge Özeti: Sadaret'e giden muharrerat: Kızanlık'ın İsvia köyünden ihtida edip Müslüman bir delikanlıyla kaçan Bulgar kızın, yakalanarak bir Bulgar ile zorla evlendirilmek istenmesi üzerine bu durumun engellenmesi için mahalli hükümete gereken tebligatın yapılması talebi.

Belge Tarihi: M-27-11-1893

HR.SFR.04.. 342 - 127

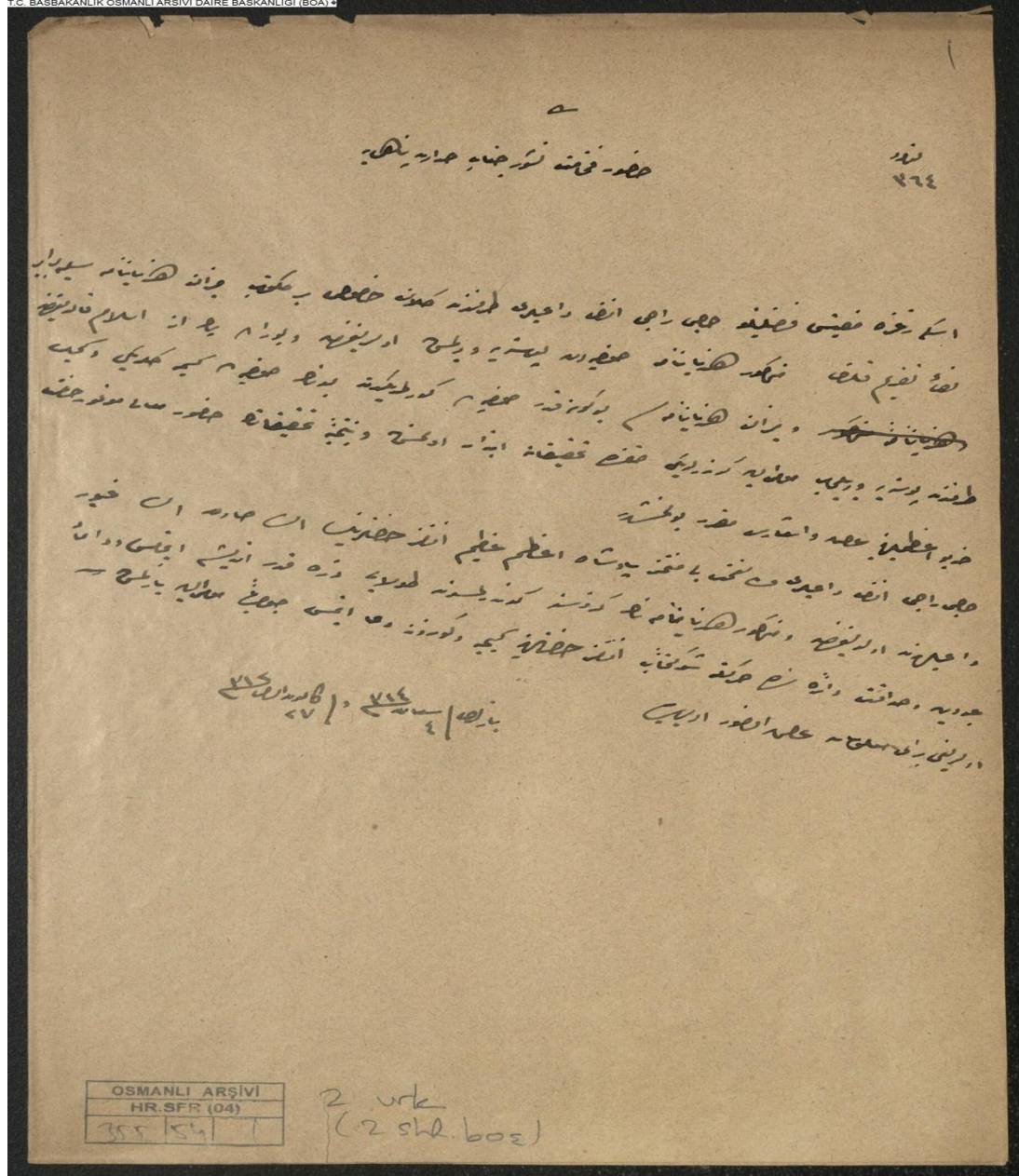

Belge Özeti: Sadaret'e giden muharrerat: Zağra-i Atik Müftüsü Hacı Râcî Efendi'ye Sofya'dan bir hezeyanname gönderildiği ve tesisat-ı askeriye ianesi konusundaki teşviklerinden dolayı da müftüye Osmanlı Nişanı verilmesinin talep edildiği.

Belge Tarihi: M-08-01-1897

(COA). HR.SFR.04.. 355/54

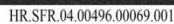

HR.SFR.04.00355.00054.001

Belge Özeti: Hıfzedilen Evrak: Çırpan'da bundan 12 sene evvel kurulan Evkaf Komisyonu'nun yolsuzlukları ve Müftü Hacı Râcî Efendi'nin yapılan şikâyetler karşısındaki duyarsızlığına dair orada mukim İslam ahali tarafından hazırlanıp verilen ortak dilekçenin gereği yapılmak üzere gönderildiği ve bu konuda Zağra-i Atik Müftüsü Hacı Râcî Efendi'den alınan cevap.

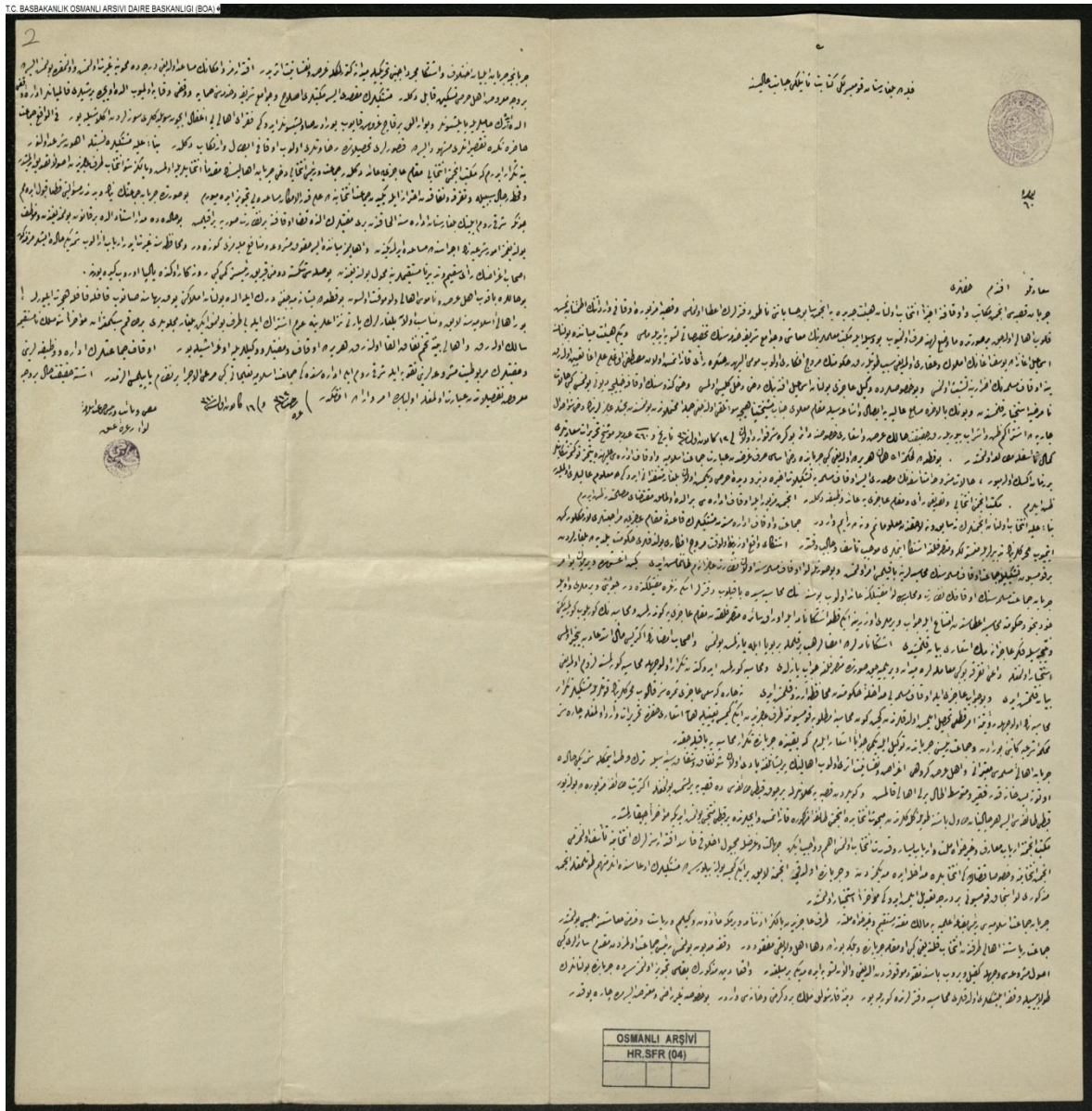
Belge Tarihi: M-16-12-1894

(COA). HR.SFR.04.. 496/69

(COA). HR.SFR.04.. 496/78.

HR.SFR.04.00496.00078.001

Belge Özeti: Muhaberat: Bulgar mahalli idaresinin Zağra-i Atik (Eskizağra) Müslüman ahalisine kötü muamelesine dair Eskizağra Müftüsü Râcî Efendi'nin malumatı.

Belge Tarihi: M-09.07.1986

(COA). HR.SFR.04.. 510/53

سعادتمندو افندم حضرتي

[illegible]

OSMANLI ARŞIVI		
HR.SFR (04)		
510	53	3

(COA). İ.DH.. 959/75818.

معرضای جناب شیخناهی

نور
۵۰

معرضه داعی دیرینه لر بر که

لفظ تقدیم فناء استعاضای فضیلت و ارجی از فناء عیدری ماز و نایب و رده بولنه یور موی ابرهک شرقی روم ایسینه غیبوی اوراده که غفر سلا و ده
حقود و منافعه ملازم اولد میهنی جزیره استعاضای رده عیالیم ایسینه شفاها ویردیک ایضا حانه کوره استعفاء مجبور اولد میهنی اکلا لری حین
در دینی و فضیلت و درایتی رهبریت مخصوصه ایلم فلبه رده بولنه یور موی ابرهک شرقی روم ایسینه غیبوی اوراده که غفر سلا و ده
دو عیار و رتبه اولی رضای مرحوم تقاضای حضرت خلد قنایا میهنی در کار و طفله و عانده سنک کزته نبی اعانه لری ایکی به یورده
قدر بر معائن متوقف اولد میهنی جمله افادته نه بولنه فله استعاضای و جزیره معلم اوللک معائنک محبوس معارف و با انجمنه نقیبه و معاینه ه
اعضا نظر نه نه برنده استعاضای ایچویه اتقاضای موطا راده علیه قنایا لهدری اولطفه اولبابه امر و فواید معرضه لر لادکر
لایحه و امر و فواید قنایا لهدری اولطفه اولبابه امر و فواید معرضه لر لادکر
معرضه داعی دیرینه لر بر که

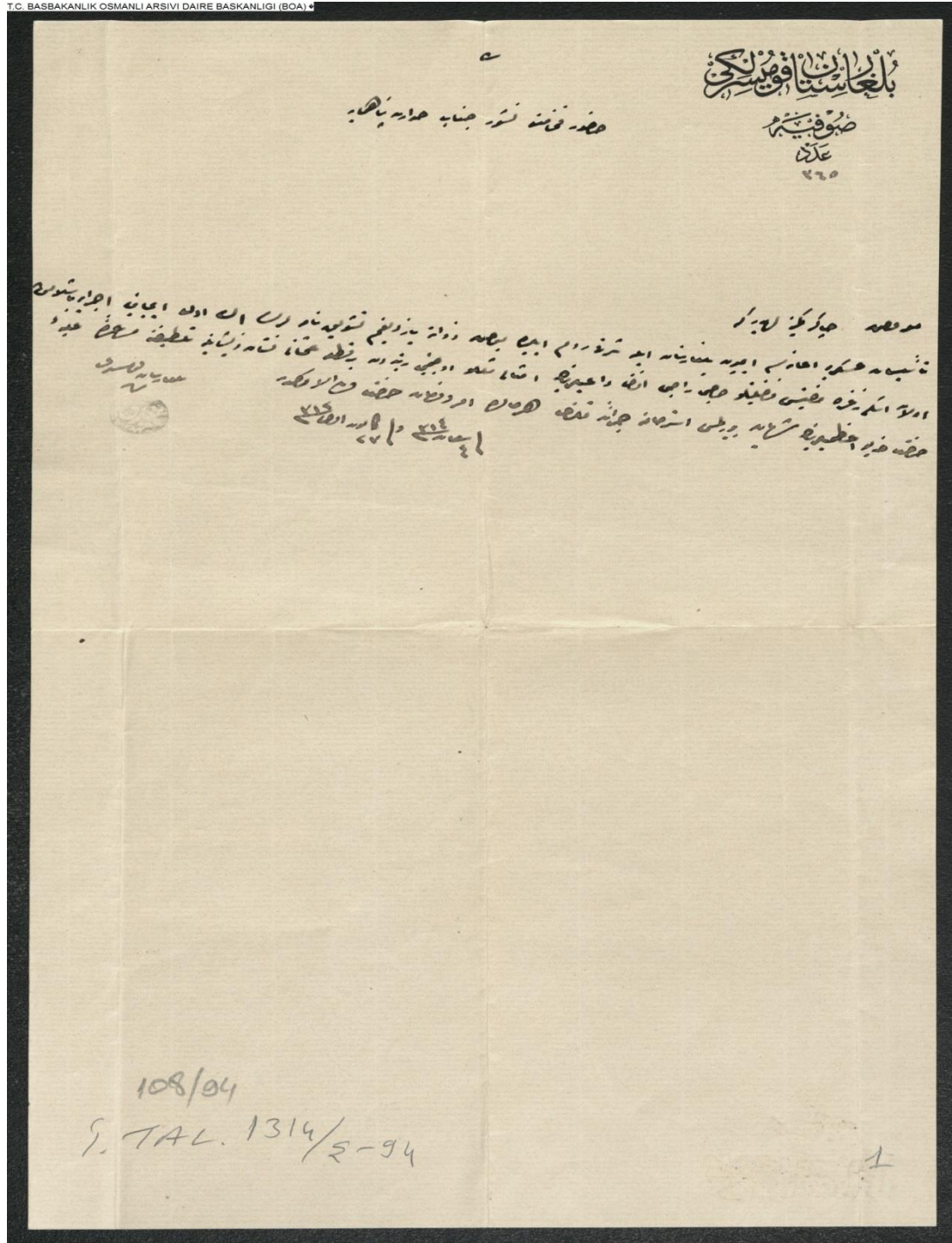
الدعی علی حده

i. İLM 4/14

2

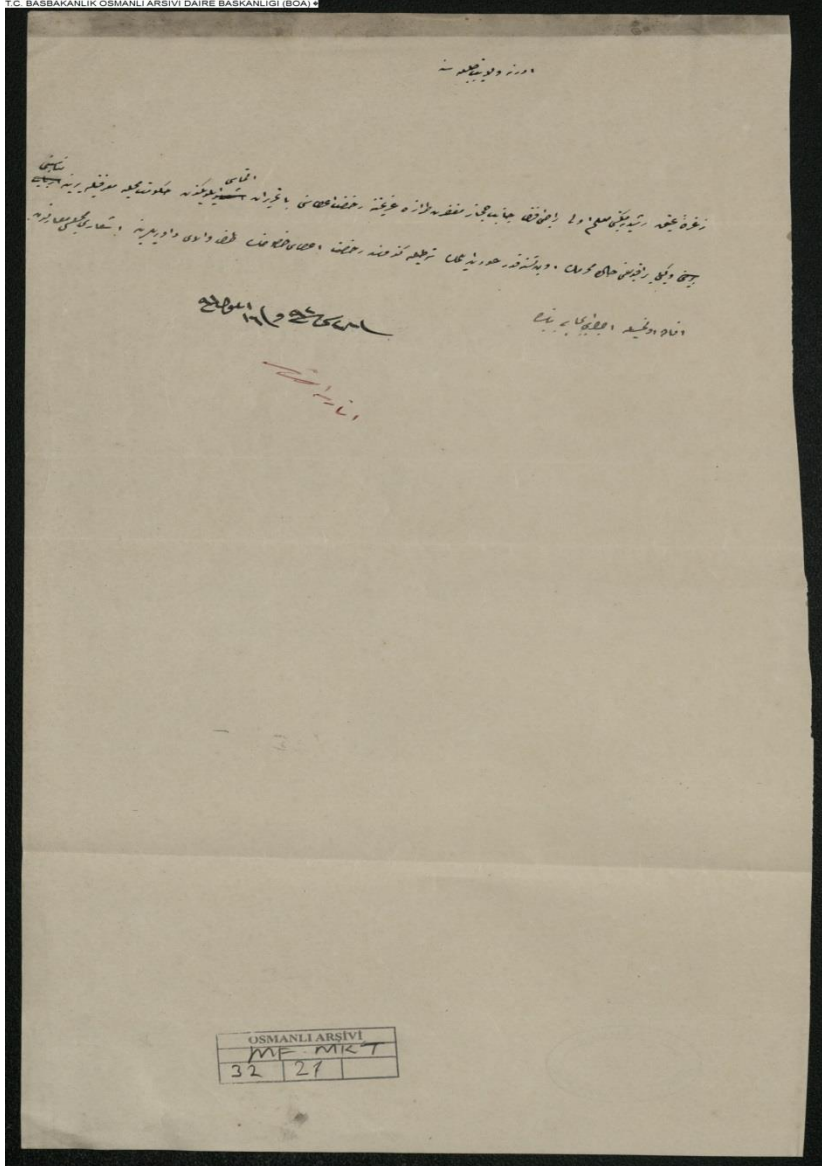
Belge Özeti: Zağra-i Atik (Eskizağra) Müftüsü Hacı Râcî Efendi'ye üçüncü rütbeden Osmani Nişanı ihsanı.
Belge Tarihi: H-24-08-1314
(COA). İ.TAL. 108-94.

Belge Özeti: Zağra-i Atik Muallim-i Evveli Râcî Efendi'nin yerine birisini tevkil ve zamanında avdet etmek şartıyla hacca gidebileceği.

Belge Tarihi: H-28-08-1292

(COA). MF. MKT. 32/21.

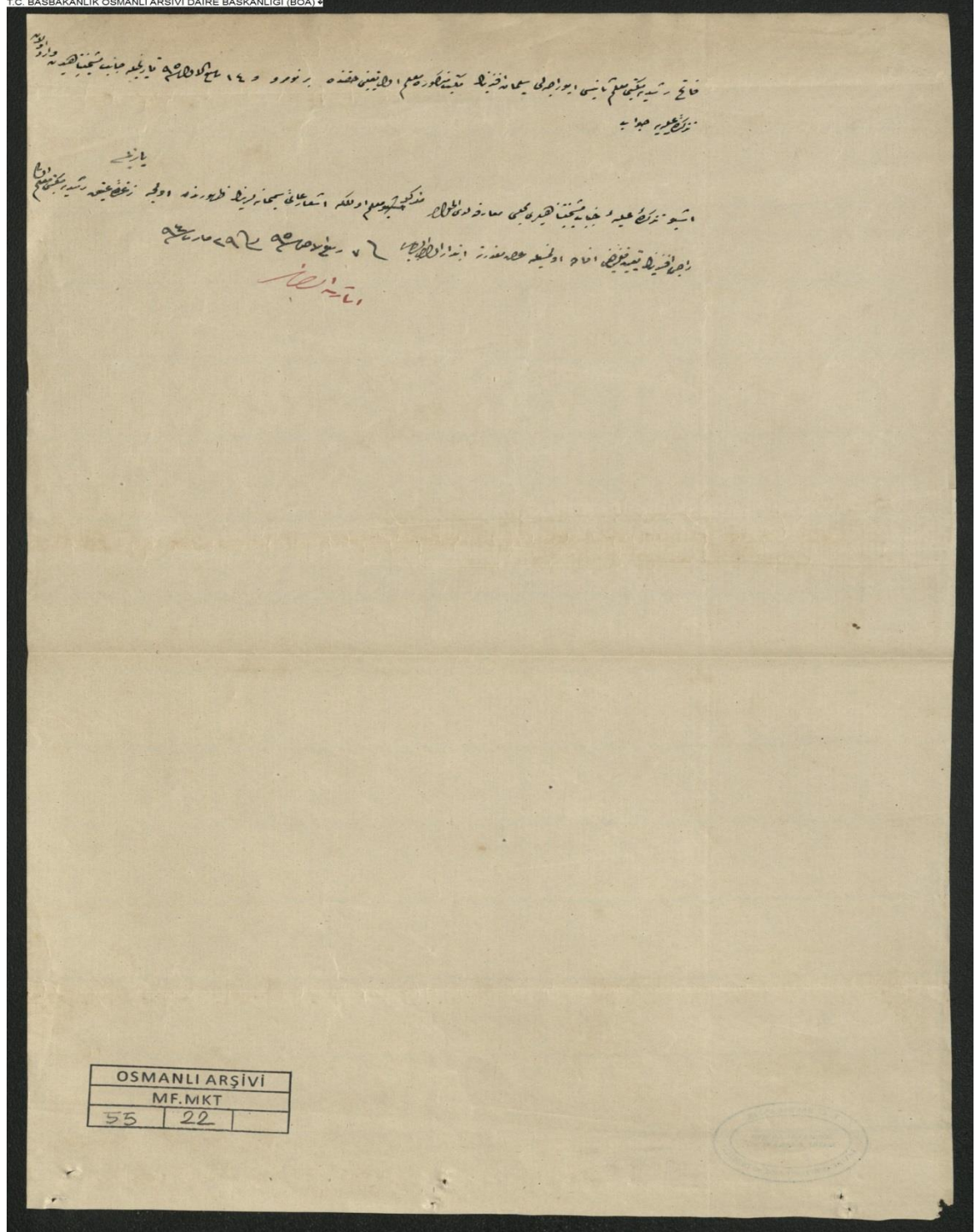
MF.MKT.00032.00021.001

Belge Özeti: Fatih Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine Râcî Efendi'nin tayin olunduğu.

Belge Tarihi: H-07-04-1295

(COA). MF. MKT. 55/22.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

Belge Özeti: Rumeli-i Şarki vilayetinde Zağra-i Atik ahalisinin talebi üzerine oraya giden Hüseyin Râcî Efendi'nin Fatih Mekteb-i Rüşdiyesi muallimliği maaşından olan alacağının hazine tarafından ödenmesi.

Belge Tarihi: H-12-10-1298

(COA). MF. MKT. 70/4.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA) •

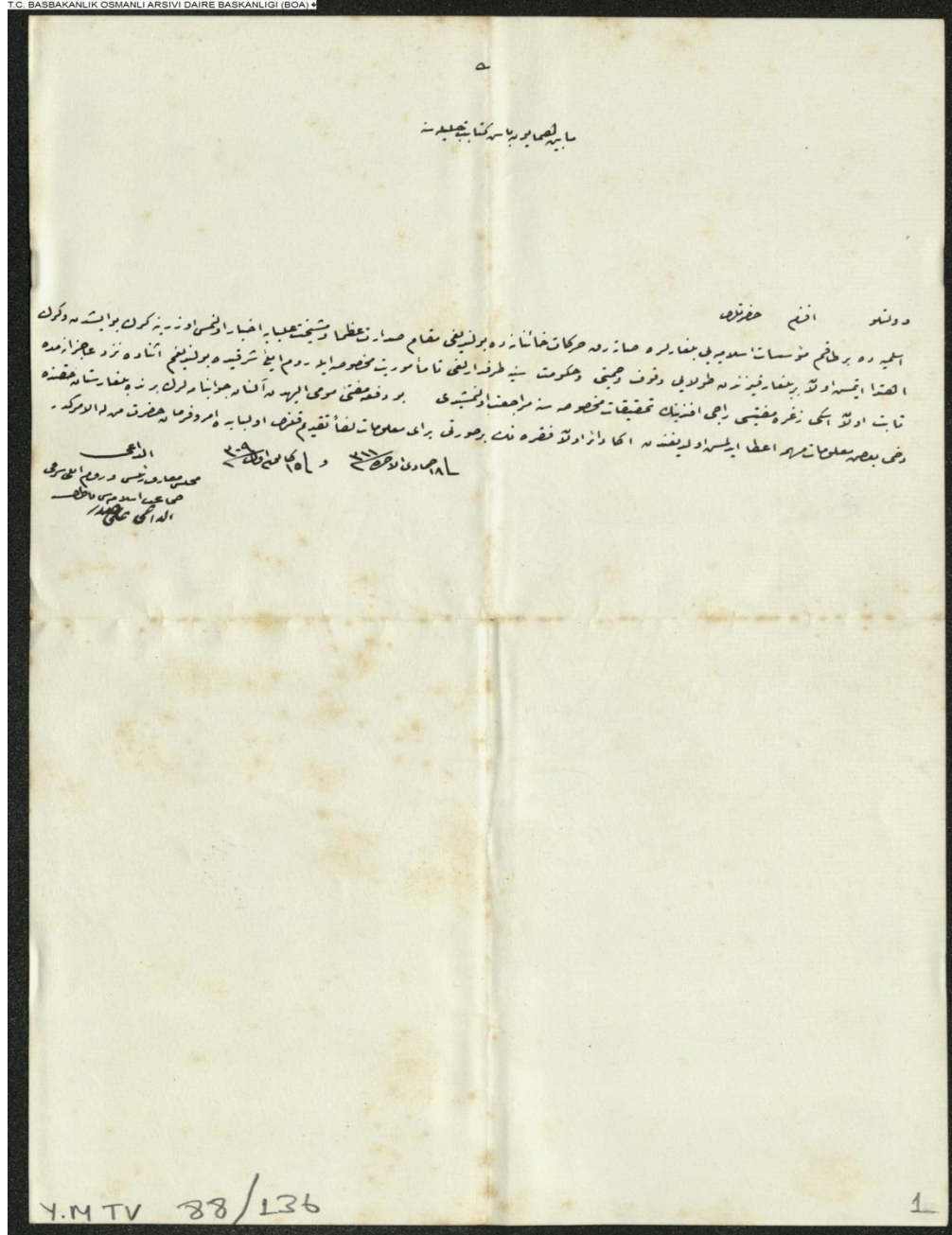

Belge Özeti: Bulgaristan'a ait bazı malumatı havi Zağra-i Atik (Eskizağra) Müftüsü Râcî Efendi'nin mektubu.

Belge Tarihi: H-18-06-1311

(COA). Y..MTV. 88/136.

Belge Özeti: Bulgaristan'da bazı kötü niyetler beslendiği ve Şarki Rumeli'deki bazı kötü hadiselerin cereyan ettiğinin işarıyla bu hususta yazılan mektup suretinin takdimi.

Belge Tarihi: H-12-10-1315

(COA). Y..PRK.MF.. 3/63.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA) ♦

Belge Özeti: Bulgaristan'da bazı kötü niyetler beslendiği ve Şarki Rumeli'deki bazı kötü hadiselerin cereyan ettiğinin işarıyla bu hususta yazılan mektup suretinin takdimi.

Belge Tarihi: H-12-10-1315

(COA). Y..PRK.MF.. 4/5.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA) ◆

Belge Özeti: Bulgarların zulmüne ve bu yüzden anavatana iltica etmek isteyen bir ana ve kızının gönderilecek iki kişi ile aldırılmalarına dair.

Belge Tarihi: H-07-10-1303

(COA). Y..PRK.MK.. 2/68.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ♦

(COA). Y..PRK.ZB.. 21-94.
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIGI (BOA) •

A circular metal coin or medallion, likely silver, featuring intricate Arabic calligraphy. The text is arranged in a circular pattern, with a central emblem or seal. The coin shows signs of age and wear, with some discoloration and a slightly irregular edge.

[illegible]

Ek 5. Avrupa-i Osmanî Haritaları
Avrupa-i Osmanî Haritası 1
Belge Tarihi: H-10-02-1299
(COA). HRT.h.. 160

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

HRT.0160

Avrupa-i Osmanî Haritası 2

Belge Tarihi: H-29-12-1341

(COA). HRT.h.. 233

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

